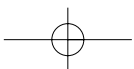
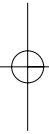
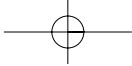

ΑΡΧΕΙΑΚΟΣ ΔΕΣΜΟΣ

ΕΚΔΟΤΗΣ - ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ
Γιώργος Α. Γιαννακόπουλος

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΚΡΙΤΩΝ Α' ΤΟΜΟΥ

Ευρυδίκη Αντζουλάτου-Ρετσίλα
Μουσειολόγος, Αναπλ. Καθηγήτρια Ιονίου Πανεπιστημίου

Σαράντος Καπιδάκης
Πληροφορικός, Αναπλ. Καθηγητής Ιονίου Πανεπιστημίου

Χρήστος Λούκος
Ιστορικός, Καθηγητής Πανεπιστημίου Κρήτης

Claes Gränström
Αρχειονόμος, Αναπλ. Διευθύντριας Εθνικών Αρχείων Σουηδίας, Πρόεδρος DLM-Forum

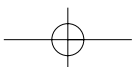
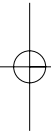
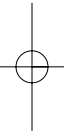
Νίκος Μέλιος
Ιστορικός - Αρχειονόμος

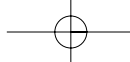
Ανδρέας Μπάγιας
Αρχειονόμος, Αρχείο Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου

Δημήτριος Ραπακούλιας
Χημικός, Καθηγητής Πανεπιστημίου Πατρών

Γενικά Αρχεία του Κράτους, Δάφνης 61, Ψυχικό – τηλ. 210-6782200 – www.gak.gr.

ISSN 1790-2371

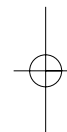
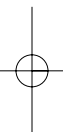

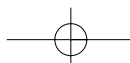
ΓΕΝΙΚΑ ΑΡΧΕΙΑ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

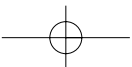
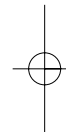
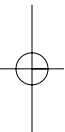
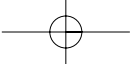
ΑΡΧΕΙΑΚΟΣ ΔΕΣΜΟΣ

Τόμος 1

ΑΘΗΝΑ 2004

ΓΙΩΡΓΟΣ ΓΙΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΣ - ΑΝΔΡΕΑΣ ΜΠΑΓΙΑΣ

Όψεις και προοπτικές του ελληνικού αρχειακού συστήματος Προβληματισμοί και προτάσεις για τη διαμόρφωση εθνικής αρχειακής πολιτικής

Εισαγωγή

Το κείμενο αυτό προέκυψε φυσικά ως αποτέλεσμα της τριετούς συνεργασίας μας από τις θέσεις του διευθυντού και του μέλους της Εφορείας των Γενικών Αρχείων του Κράτους. Ως ένα βαθμό σε αυτό καταγράφονται τα συμπεράσματα από τις συζητήσεις και τους προβληματισμούς που προκλήθηκαν από την καθημερινή επαφή με τα ποικίλα προβλήματα της υπηρεσίας. Στις περισσότερες από αυτές τις περιπτώσεις προτεραιότητα έχουν όχι τα σημαντικά ζητήματα, αλλά εκείνα τα θέματα που η αδράνεια πολλών ετών έχει μετατρέψει σε επείγοντα. Ασφαλώς, από τις συζητήσεις που συνήθως διεξάγονται υπό την πίεση των προβλημάτων δεν λείπουν ούτε οι καλές προθέσεις ούτε οι ενδιαφέρουσες προτάσεις. Απουσιάζει όμως η προοπτική, η γενική θεώρηση των πραγμάτων, οι συμφωνημένοι μακροπρόθεσμοι στόχοι, η συγκροτημένη στρατηγική.

Ελπίζουμε ότι το άρθρο αυτό, παρά τις αναπόφευκτες αδυναμίες του, θα αποτελέσει ένα βήμα προς την κατεύθυνση της μεθοδικής αντιμετώπισης των ουσιαστικών προβλημάτων που αντιμετωπίζουν οι δημόσιες αρχειακές υπηρεσίες. Θα προσπαθήσουμε να εξετάσουμε συνολικά το ζήτημα της διαχείρισης των αρχείων και της λειτουργίας των αρχειακών υπηρεσιών και να προτείνουμε μια σειρά από μέτρα και πρακτικές ελπίζοντας ότι θα φανούν χρήσιμα στην προσπάθεια διαμόρφωσης συγκροτημένης εθνικής αρχειακής

Ο Γιώργος Γιαννακόπουλος είναι Διευθυντής των Γενικών Αρχείων του Κράτους και έχει εκλεγεί Αναπληρωτής Καθηγητής στο Τμήμα Βιβλιοθηκονομίας και Συστημάτων Πληροφόρησης του Τ.Ε.Ι. Αθήνας.

Ο Ανδρέας Μπάγιας είναι Αρχειονόμος και εργάζεται στο Αρχείο του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου. Έως τον Μάρτιο του 2003 ήταν μέλος της Εφορείας των Γ.Α.Κ.

πολιτικής. Σε κάθε περίπτωση οι προτάσεις που ακολουθούν επιδέχονται διευκρινίσεις, βελτιώσεις και αλλαγές. Ο μείζων στόχος δεν είναι τόσο να υιοθετηθεί το σύνολο ή έστω τμήμα των προτεινόμενων μέτρων, όσο να προκληθεί μια ευρύτερη συζήτηση για το ζήτημα των αρχείων, η οποία σε αυτή τη φάση ανάπτυξης τους οφείλει να είναι γενική, λαμβάνοντας όμως υπόψη τα συγκεκριμένα προβλήματα. Το κείμενο φιλοδοξεί να διευρύνει τη συζήτηση, επιζητώντας τη συνεισφορά όχι μόνο των ανθρώπων του αρχειακού χώρου, αλλά επίσης των στελεχών της κρατικής μηχανής και των χρηστών ή των δυνάμει χρηστών του αρχειακού υλικού.

Πριν από τις διαπιστώσεις και τις προτάσεις, θελήσαμε να εξετάσουμε ορισμένα ποσοτικά δεδομένα. Προσπαθήσαμε να αποτυπώσουμε σε πίνακες μερικές από τις σημαντικότερες παραμέτρους της λειτουργίας των αρχειακών υπηρεσιών γνωρίζοντας ότι οι αριθμοί ούτε ασφαλείς είναι πάντα, ούτε εξαντλούν την πραγματικότητα. Προσφέρουν ωστόσο μια αντικειμενική βάση σε μια συζήτηση που έχει την τάση να εκτρέπεται σε γενικότητες. Από την άλλη μεριά, οι αρχειακές υπηρεσίες, που λίγο είναι εξοικειωμένες με τέτοιες πρακτικές, είναι καλό να ενσωματώνουν βαθμιαία ποσοτικά δεδομένα στους απολογισμούς τους. Τα μετρήσιμα δεδομένα επιτρέπουν τις συγκρίσεις, δείχνουν την εξέλιξη των μεγεθών στο χρόνο, διευκολύνουν τον καθορισμό μεσοπρόθεσμων στόχων και μπορούν να αποτελέσουν κριτήριο για τη βιωσιμότητα και την αποτελεσματικότητα των αρχειακών υπηρεσιών. Οι παράμετροι που μπορούν να μετρηθούν είναι ευκολότερο να αναλυθούν και τελικά να βελτιωθούν. Ταυτόχρονα ελπίζουμε ότι τα ποσοτικά δεδομένα θα ενισχύσουν τον επιχειρησιακό χαρακτήρα του κειμένου και θα προσελκύσουν το ενδιαφέρον του φυσικού παραλήπτη του: της πολιτικής ηγεσίας του Υπουργείου Παιδείας. Στη σημερινή εικόνα και στην ενδεχόμενη μελλοντική ανάπτυξη των δημόσιων αρχείων εκείνο που βαραίνει, περισσότερο και από την έλλειψη στρατηγικής, είναι η έλλειψη πολιτικής βούλησης¹.

Το άρθρο χωρίζεται σε τρία μέρη. Στο πρώτο παρουσιάζεται με συντομία η ιστορική εξέλιξη και η δομή της υπηρεσίας των Γενικών Αρχείων του Κράτους (Γ.Α.Κ.). Στο δεύτερο καταγράφεται συνοπτικά η σημερινή κατάσταση με τη βοήθεια ποσοτικών δεδομένων που αποτυπώνουν τις επιμέρους παραμέτρους της: αρχειακό υλικό, κτίρια, προσωπικό, ερευνητές. Στο τρίτο τμήμα αναπτύσσονται συγκεκριμένες προτάσεις για τα επιμέρους ζητήματα, τα οποία μπορούν να αποτελέσουν συνιστώσες της επιδιωκόμενης αρχειακής πολιτικής.

1. Για μια σύντομη αλλά τεκμηριωμένη παρουσίαση των προβλημάτων των Γ.Α.Κ. από πολιτικό πρόσωπο βλ. το άρθρο του Ιωάννη Βαρβιτσιώτη, «Η οδύσσεια των Γενικών Αρχείων», *Το Βήμα*, 19.1.2003.

I. Γ.Α.Κ.: Συνοπτική παρουσίαση

1. Ιστορικό – Δομή της υπηρεσίας

Τα Γενικά Αρχεία του Κράτους ιδρύθηκαν το 1914 χάριν στις προσπάθειες του Γιάννη Βλαχογιάννη, που διορίστηκε πρώτος διευθυντής τους. Στην ουσία με το Ν. 380/1914 συγκροτήθηκε η σημερινή Κεντρική Υπηρεσία (Κ.Υ.) των Γ.Α.Κ.², η οποία για αρκετό χρονικό διάστημα είχε χαλαρή μόνο σχέση με τα προϋπάρχοντα Αρχαιοφυλακεία των Επτανήσων, της Σάμου και το Ιστορικό Αρχείο Κρήτης. Το 1939, με τον Α.Ν. 2027/1939, ιδρύθηκαν περιφερειακές υπηρεσίες με την επωνυμία «Μόνιμα Τοπικά Αρχεία»³.

Από το 1991 τα Γ.Α.Κ. αποτελούν ενιαία αυτοτελή δημόσια υπηρεσία του Υπουργείου Παιδείας⁴. Αποτελούνται από την κεντρική και τις περιφερειακές υπηρεσίες οι οποίες ιδρύθηκαν στις πρωτεύουσες των νομών της χώρας, αλλά και σε πόλεις με ιδιαίτερη ιστορική κληρονομιά. Τα Αρχεία της περιφέρειας εντάσσονται στο ενιαίο νομικό και διοικητικό πλαίσιο των Γ.Α.Κ. και ταυτόχρονα λειτουργούν προσαρμοσμένα στις τοπικές ανάγκες και ιδιαιτερότητες. Ο Προϊστάμενος της Κεντρικής Υπηρεσίας των Γενικών Αρχείων του Κράτους (Γ.Α.Κ.) φέρει τον τίτλο «Διευθυντής των Γ.Α.Κ.» και διορίζεται με απόφαση του Υπουργού Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων με τριετή θητεία, που μπορεί να ανανεώνεται.

Η Κεντρική Υπηρεσία των Γ.Α.Κ. διαρθρώνεται ως εξής: α) Τμήμα Γενικού Ευρετηρίου, β) Τμήμα Σύγχρονων Αρχείων, γ) Τμήμα Οργάνωσης και Μελετών, δ) Τμήμα Γραμματείας και Λογιστηρίου, ε) Τμήμα Συντήρησης και Αναπαραγωγής, στ) Γραφείο Βιβλιοθήκης και Αναγνωστηρίου.

Με απόφαση του Υπουργού Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων συγκροτείται συλλογικό όργανο με την ονομασία «Εφορεία των Γενικών Αρχείων του Κράτους». Αποτελείται από εννέα μέλη και μέσα στις αρμοδιότητές της είναι να «μελετά τις γενικότερες επιστημονικές κατευθύνσεις των Γ.Α.Κ. και να καθορίζει τους βασικούς άξονες της πολιτικής τους»⁵.

Ο ισχύων νόμος 1946/1991 προβλέπει τη λειτουργία αρχειακής υπηρεσίας στην έδρα κάθε νομού της χώρας⁶, καθώς επίσης τη λειτουργία Τοπικών

2. ΦΕΚ 334, τ. Αα, 18.11.1914.

3. ΦΕΚ 448, τ. Αα, 19.10.1939.

4. Ν. 1946/1991, *Γενικά Αρχεία του Κράτους και άλλες διατάξεις* (ΦΕΚ 69, τ. Αα, 14.5.1991).

5. Ν. 1946/1991, άρθρα 35-36.

6. «Στις έδρες των νομών, όπου δεν λειτουργούν Αρχεία της κατηγορίας του άρθρου 18, ιδρύονται, με τον παρόντα νόμο, Αρχεία, με την ονομασία "Γ.Α.Κ. - Αρχεία Νομού..."» (Ν. 1946/1991, άρθρο 19).

Αρχείων και Τοπικών Αρχειακών Συλλογών. Συνολικά 60 υπηρεσίες σε όλη την Ελλάδα αποτελούν σήμερα τα Γενικά Αρχεία του Κράτους: Κεντρική Υπηρεσία, 46 Αρχεία Νομού και 13 Τοπικά Αρχεία.

Αρχεία Νομού υπάρχουν στις πρωτεύουσες όλων των νομών της χώρας εκτός από τους παρακάτω: Βοιωτίας, Θεσπρωτίας, Καστοριάς και Λασιθίου. Πρόσφατα λειτούργησαν Αρχεία στην Τρίπολη, τον Πύργο και τα Γρεβενά, ενώ εφέτος αποσπάσθηκαν δύο εκπαιδευτικοί στον Πολύγυρο. Το Αρχείο Τρικάλων παραμένει από την περασμένη χρονιά κλειστό, αφού ο αποσπασμένος φιλόλογος αποφάσισε να επιστρέψει στα εκπαιδευτικά του καθήκοντα.

Τοπικά Αρχεία λειτουργούν στις παρακάτω πόλεις: Παραμυθιά, Αγιά, Αίγιο, Λεωνίδιο, Λίμνη Ευβοίας, Κύθηρα, Αίγινα, Ύδρα, Σπέτσες, Σαλαμίνα, Νάξος, Λέρος και Παξός (επαναλειτούργησε εφέτος). Το τοπικό Αρχείο Ιθάκης παραμένει κλειστό, αφού δεν έχει προσωπικό, αλλά οι εργασίες ταξινόμησης του αρχειακού υλικού προχωρούν με υπαλλήλους των Αρχείων Ν. Κεφαλληνίας. Το Τοπικό

Αρχείο Δημητσάνας που λειτουργεί στο χώρο της τοπικής βιβλιοθήκης έχει αποκοπεί από το δίκτυο των Γ.Α.Κ. Δεν περιλαμβάνεται στον προϋπολογισμό που καταρτίζουν οι υπηρεσίες του Υπουργείου και δεν υποβάλλει στην Κ.Υ. των Γ.Α.Κ. απολογισμό της δράσης του. Τέλος, τμήμα του αρχειακού συστήματος αποτελούν και δύο Τοπικές Αρχειακές Συλλογές, στα Ψαρά και την Ικαρία⁷, οι οποίες όμως δεν διατηρούν οργανικό σύνδεσμο με την υπηρεσία.

2. Οι τελευταίες εξελίξεις (2002-2004)

Τα Γ.Α.Κ. στο σύνολό τους, και ειδικότερα η Κ.Υ., γνώρισαν κατά τα τελευταία χρόνια σημαντικές μεταβολές που άλλαξαν αποφασιστικά την εικόνα τους.

Η ολοκλήρωση των οικοδομικών εργασιών, η προμήθεια του εξοπλισμού και τελικά η μεταστέγαση της Κ.Υ. των Γ.Α.Κ. στο νέο υπερσύγχρονο κτίριο αποτέλεσαν βασικό στόχο της υπηρεσίας ως αναγκαία συνθήκη για την αναδιοργάνωσή της. Τα εγκαίνια έγιναν στις 10 Νοεμβρίου 2003 από τον τότε πρωθυπουργό Κωνσταντίνο Σημίτη και από τις αρχές 2004 η υπηρεσία άρχισε να λειτουργεί στη νέα της έδρα.

Ταυτόχρονα δόθηκε βάρος στην εξομάλυνση της εσωτερικής λειτουργίας της Κεντρικής Υπηρεσίας και την αποκατάσταση της επικοινωνίας με τα περιφερειακά Αρχεία. Σημαντική ώθηση προς αυτή την κατεύθυνση έδωσε η ηλεκτρονική διασύνδεση μέσω του Πανελληνίου Σχολικού Δίκτυου (EDUnet)⁸ και η δημιουργία δικτυακού τόπου στο Internet⁹. Οι ομοιόμορφες ηλεκτρονικές σελίδες για τις περιφερειακές αρχειακές υπηρεσίες σχεδιάστηκαν και υλοποιήθηκαν από στελέχη των Γ.Α.Κ. Παράλληλα, αναπτύχθηκε με τη συνεργασία του Εθνικού Κέντρου Τεκμηρίωσης ένα πρόγραμμα αρχειακής περιγραφής με βάση το αμερικανικό πρότυπο EAD (Encoded Archival Description)¹⁰. Το εργαλείο αυτό βρίσκεται στη φάση των δοκιμών και θα χρησιμοποιηθεί κατά την υλοποίηση των έργων του προγράμματος της «Κοινωνίας της Πληροφορίας»¹¹.

7. Η Τοπική Αρχειακή Συλλογή Ψαρών προβλέπεται από το Ν. 1946/1991 (άρθρο 18), ενώ η Τοπική Αρχειακή Συλλογή στην Ικαρία ιδρύθηκε σχετικά πρόσφατα και δεν έχει ακόμη λειτουργήσει.

8. Ο αναγνώστης μπορεί να βρει τις σχετικές με το Πανελλήνιο Σχολικό Δίκτυο (EDUnet) πληροφορίες στον δικτυακό τόπο <http://www.edunet.gr>.

9. Η κεντρική ιστοσελίδα <http://www.gak.gr> προσφέρει μια συνοπτική εικόνα της δομής, της ιστορίας και των υπηρεσιών των Γ.Α.Κ.

10. Ο επίσημος δικτυακός τόπος για την πιο πρόσφατη έκδοση του προτύπου (Official EAD Version 2002 Web Site) είναι <http://www.loc.gov/ead/>.

11. Η Κοινωνία της Πληροφορίας (ΚτΠ) έχει την αφετηρία της στις αποφάσεις του Συμβουλίου της Ε.Ε. στη Λισαβόνα τον Μάρτιο 2000· βλ. http://europa.eu.int/information_society. Ο κύριος

Τα Γ.Α.Κ. στο τελευταίο διάστημα επιχείρησαν, και σε μεγάλο βαθμό κατάφεραν, να προβάλουν την εικόνα μιας δυναμικής και σύγχρονης υπηρεσίας τόσο στο εσωτερικό όσο και διεθνώς. Στο πλαίσιο της Ελληνικής Προεδρίας πραγματοποιήθηκε στην Αθήνα (5-6 Ιουνίου 2003) με τη φροντίδα των Γενικών Αρχείων του Κράτους η καθιερωμένη συνάντηση των επικεφαλής των Εθνικών Αρχείων των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (European Board of National Archivists). Η άτυπη αυτή διάσκεψη σημείωσε επιτυχία και συνδέθηκε με το ψήφισμα των Διευθυντών των Ευρωπαϊκών Αρχείων για τη συνεργασία των υπηρεσιών τους, το οποίο έπειτα από τρία χρόνια άκαρπων προσπαθειών υιοθετήθηκε από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο και αποτελεί πλέον επίσημο κείμενο της Ένωσης¹².

Σταδιακά αλλά σταθερά οι εκδόσεις των Γ.Α.Κ. αναβαθμίστηκαν. Τα δύο ημερολόγια (2003 και 2004) που εκδόθηκαν από την Κεντρική Υπηρεσία πέτυχαν τους επικοινωνιακούς στόχους τους, αφού απέσπασαν τα ευνοϊκά σχόλια κοινού και τύπου. Επίσης, κυκλοφόρησε ο παρών πρώτος τόμος του επιστημονικού περιοδικού των Γ.Α.Κ. (αντικαθιστά την *Επετηρίδα*, ο τελευταίος τόμος της οποίας εκδόθηκε το 1997).

Στον πρώτο όροφο του νέου κτιρίου της Κ.Υ. διαμορφώθηκε εκθεσιακός χώρος (μουσείο), σχεδιασμένος για να υποστηρίζει και εκπαιδευτικές δραστηριότητες. Τον Ιούνιο του 2004 εγκαινιάστηκε από τον Πρόεδρο της Ελληνικής Δημοκρατίας κ. Κωνσταντίνο Στεφανόπουλο έκθεση αρχαικών τεκμηρίων με τίτλο «90 χρόνια Γενικά Αρχεία του Κράτους». Η έκθεση των Γ.Α.Κ. αποσκοπεί να παρουσιάσει στο κοινό μια κατά το δυνατόν αντιπροσωπευτική εικόνα των συλλογών της υπηρεσίας και να προσελκύσει τους νέους, αφού τα Γενικά Αρχεία ως υπηρεσία του Υπουργείου Παιδείας βλέπουν στους μαθητές των σχολείων όλων των βαθμίδων τους προνομακούς επισκέπτες τους. Στον πολυ-

μοχλός για την υλοποίηση της ελληνικής εθνικής στρατηγικής για την ΚτΠ είναι το Επιχειρησιακό Πρόγραμμα για την ΚτΠ (ΕΠΚτΠ), το οποίο έχει ενταχθεί στο 3ο Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης. Στόχος του είναι να εφαρμοστούν τα σημαντικότερα σημεία της Λευκής Βίβλου της ελληνικής κυβέρνησης με τίτλο «Η Ελλάδα στην Κοινωνία της Πληροφορίας: Στρατηγική και Δράσεις» του 1999 και, παράλληλα, να επιτευχθούν οι στόχοι που τέθηκαν στο πλαίσιο της πρωτοβουλίας eEurope και του Σχεδίου Δράσης eEurope 2002, το οποίο εγκρίθηκε στο Συμβούλιο Κορυφής της Ευρωπαϊκής Ένωσης τον Ιούνιο 2000 (βλ. <http://www.infosoc.gr/>). Το ελληνικό δημόσιο έχει επίσης συστήσει την «Κοινωνία της Πληροφορίας Α.Ε.», μη κερδοσκοπική εταιρεία με σκοπό την υποστήριξη των δράσεων που χρηματοδοτούνται από το ΕΠΚτΠ. Βλ. Ν. 2860/2000 (ΦΕΚ 251Α/14.11.2000) και <http://www.ktpae.gr>

12. Σχέδιο ψηφίσματος του Συμβουλίου, της 6ης Μαΐου 2003, σχετικά με τα αρχεία στα κράτη μέλη (2003/С 113/02). *Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, С 113, 13.5.2003.

τελή κατάλογο της έκθεσης αποτυπώνονται με εξαιρετική πιστότητα όλα τα τεκμήρια που παρουσιάζονται σε αυτή, ενώ στον πρόλογό του καταγράφεται συνοπτικά το έργο που συντελέστηκε κατά τα τρία τελευταία χρόνια¹³.

3. Το ελληνικό και το διεθνές αρχειακό τοπίο

Τα Γ.Α.Κ. αναπτύσσονται μέσα σε ένα αρχειακό περιβάλλον, ελληνικό και διεθνές, το οποίο έχει τη δική του ιδιαίτερη δυναμική. Στην Ελλάδα κατά τα τελευταία δεκαπέντε χρόνια ο αρχειακός χώρος γνώρισε σημαντικές εξελίξεις και το επάγγελμα του αρχειονόμου για πρώτη φορά αναδείχθηκε σε τέτοια έκταση. Η συγκρότηση της Ελληνικής Αρχειακής Εταιρείας με τις ποικίλες δραστηριότητές της, η ίδρυση πανεπιστημιακής σχολής στην Κέρκυρα και οι πολλές και σημαντικές αρχειακές εκδόσεις είναι μερικά μόνο από τα σημεία της αναμφισβήτητης προόδου.

Την ίδια εποχή εμφανίστηκαν αρκετά ιδρύματα με στόχο τη διαφύλαξη και ανάδειξη προσωπικών αρχείων απερχόμενων πολιτικών (Ίδρυμα Κωνσταντίνος Γ. Καραμανλής, Ίδρυμα Κωνσταντίνος Κ. Μητσοτάκης, Ίδρυμα Ανδρέα Γ. Παπανδρέου), δημιουργήθηκαν τα Αρχεία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας, ενώ πρόσφατα ιδρύθηκε ιδιαίτερη δημόσια υπηρεσία για τη φύλαξη και επεξεργασία των αρχείων του πρωθυπουργού¹⁴. Αυτοί οι οργανισμοί ήρθαν να προστεθούν στα αρχεία τραπεζών, βιβλιοθηκών και μουσείων και το Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο και παρουσίασαν αξιοσημείωτη δραστηριότητα στην επεξεργασία και προβολή του αρχειακού υλικού. Ταυτόχρονα ιδιώτες δραστηριοποιήθηκαν στο χώρο της αγοράς ιδιωτικών αρχείων και της ηλεκτρονικής επεξεργασίας των τεκμηρίων.

Στον διεθνή χώρο το αρχειακό επάγγελμα γνώρισε την εποχή της τυποποίησης. Η αρχή έγινε με τα γνωστά πλέον διεθνή πρότυπα αρχειακής περιγραφής ISAD και ISAAR – CPF¹⁵. Βαθμιαία η τυποποίηση, που είχε προχωρήσει με διαφορετική ταχύτητα σε κάθε χώρα, επεκτάθηκε στο σύνολο των αρ-

13. Γιώργος Α. Γιαννακόπουλος (επιμ.), *90 χρόνια Γενικά Αρχεία του Κράτους = The 90th anniversary of the General State Archives*, Αθήνα 2004.

14. Ν. 2846/2000 «Αρχεία Πρωθυπουργού, Υπουργών, Υφυπουργών και της Γενικής Γραμματείας του Υπουργικού Συμβουλίου».

15. International Council on Archives: α) ISAD(G), *General International Standard Archival Description*, second edition, Ottawa 2000 (ελληνική μετάφραση από την Ελληνική Αρχειακή Εταιρεία, «Διεθνές Πρότυπο Αρχειακής Περιγραφής (Γενικό): Δεύτερη έκδοση, Οττάβα 2000», Αθήνα 2002 (διαθέσιμο στο site της ΕΑΕ: <http://www.eae.org.gr/dipap.pdf>) και β) ISAAR (CPF), *International Standard Archival Authority Record for Corporate Bodies, Persons and Families*, Final ICA approved version, Ottawa 1996.

χειακών εργασιών. Γρήγορα έγινε αντιληπτό ότι έπρεπε να εισαχθούν και να προσαρμοσθούν στοιχεία από τα διεθνή πρότυπα ποιότητας¹⁶. Η ανάγκη αυτή έγινε αντιληπτή αρχικά από όσους εργάζονταν σε ενεργά αρχεία και οδήγησε στο διεθνές πρότυπο ISO 15489 (Information and Documentation Records Management)¹⁷.

Αξιοσημείωτες είναι οι πρωτοβουλίες που εξελίχθηκαν σε ευρωπαϊκό επίπεδο σχετικά με τη διατήρηση και διαχείριση των ηλεκτρονικών αρχείων. Θα περιοριστούμε να αναφέρουμε εδώ τη συγκρότηση του DLM Forum¹⁸ και τη σύνταξη των MoReq (Model Requirements for the Management of Electronic Records)¹⁹. Κατά το παρελθόν έτος, σε εφαρμογή ψηφίσματος του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οι εθνικές αρχειακές υπηρεσίες των κρατών-μελών αποφάσισαν να αναλάβουν συντονισμένη κοινή δράση

16. Για την ιταλική εμπειρία βλ. G. Bonifiglio Dosio, «Tre aspetti della medesima realtà professionale: la tutela della qualità, la gestione in outsourcing, la regolamentazione dei rapporti tra professionisti e committenti», *Professione: archivista. 1949-1999. Cinquant'anni dell'ANAI nel mondo archivistico*, Atti del Convegno di studi (Trento-Bolzano, 24-26 novembre 1999), Archivi per la storia, XIV/1-2 (2001), 205-212.

17. *ISO 15489-1 Information and documentation – Records management – Part 1: General. International Organization for Standardization, 2001· ISO/TR 15489-2 Information and documentation – Records management – Part 2: Guidelines*. International Organization for Standardization, 2001. Το πρότυπο ISO 15489 βασίστηκε στο Αυστραλέζικο Standard AS 4390 Records Management. Στη συνέχεια η αρμόδια τεχνική επιτροπή του ISO (TC 46 / SC 11 Archives/Records Management) εκπόνησε ένα συναφές και πιο εξειδικευμένο πρότυπο: ISO/TS 23081-1: *Information and documentation – Records management processes – Metadata for records – Part 1: Principles*, International Organization for Standardization, 2004.

18. Τα αρχικά DLM αντιστοιχούν στον όρο Document Lifecycle Management, αν και το ακρωνύμιο είχε αρχικά χρησιμοποιηθεί για τον γαλλικό όρο *Données lisibles par machine* (μηχανικός αναγνώσιμα δεδομένα). Το DLM-Forum δημιουργήθηκε σε συνέχεια της απόφασης του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (17 Ιουνίου 1994) για ευρύτερη συνεργασία στη διαχείριση των ηλεκτρονικών αρχείων και τα Γ.Α.Κ. είναι ιδρυτικό μέλος του. Για τα πρακτικά της τελευταίας διεθνούς συνάντησης βλ. «Proceedings of the DLM-Forum 2002, Access and preservation of electronic information: best practices and solutions, Barcelona, 6-8 May 2002», *INSAR: European Archives News*, (Supplement VII), Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg 2002.

19. European Commission, «Model requirements for the management of electronic records», *INSAR – European Archives News*, (Supplement VI), Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg 2002. Πρόκειται για έναν οδηγό αναφοράς για τις απαιτήσεις που πρέπει να καλύπτουν τα Συστήματα Διαχείρισης Ηλεκτρονικών Εγγράφων (ERMS – Electronic Records Management Systems). Οι MoReq δημιουργήθηκαν για το ευρωπαϊκό πρόγραμμα IDA (Interchange of Data Between Administrations – Ανταλλαγή Δεδομένων μεταξύ Διοικήσεων). Για περισσότερες πληροφορίες βλ. <http://www.cornwell.co.uk/moreq.html> και <http://europa.eu.int/ida/>.

στο πλαίσιο της ενωμένης Ευρώπης. Οι συγκεκριμένες προτάσεις καταγράφηκαν στην υπό έκδοση έκθεση *The Archives in the Enlarged European Union*²⁰.

Παράλληλα, η διαχείριση των εγγράφων από την ελληνική δημόσια διοίκηση γνώρισε αλλαγές τόσο από τη ραγδαία ανάπτυξη των τεχνολογιών που εμπλέκονται στην παραγωγή των εγγράφων και την επεξεργασία των πληροφοριών, όσο και από τη διαρκώς αυξανόμενη ευαισθησία για την προστασία των προσωπικών δεδομένων. Σε αυτό το περιβάλλον τα Γ.Α.Κ. καλούνται αφενός να διαδραματίσουν επιτελικό ρόλο στη διαχείριση του εθνικού αρχειακού πλούτου και αφετέρου να παρακολουθήσουν τις διεθνείς εξελίξεις και να συμμετάσχουν ισότιμα στις ευρωπαϊκές πρωτοβουλίες.

Η λειτουργία των δημόσιων Αρχείων στη χώρα μας χαρακτηρίζεται από τον προσανατολισμό της στην ιστορική έρευνα όπως και από την απουσία συντονισμού και τις σημαντικές ελλείψεις σε ζητήματα υποδομής. Ταυτόχρονα τα Γ.Α.Κ. συναντούν δυσκολίες στην προσπάθειά τους να ανταποκριθούν με επάρκεια στον κοινωνικό τους ρόλο, στην αποστολή τους δηλαδή να λειτουργήσουν ως εθνικά Αρχεία, εξασφαλίζοντας στον πολίτη πρόσβαση σε στοιχεία και πληροφορίες που συνιστούν την εθνική και κοινωνική του ταυτότητα.

Όσα πέτυχαν τα Γ.Α.Κ. κατά το τελευταίο χρονικό διάστημα είναι ασφαλώς σημαντικά, όταν κανείς εξετάζει την υπηρεσία στην ιστορική της εξέλιξη· είναι όμως λίγα, όταν προχωρήσει σε συγκρίσεις με άλλες χώρες και αναλογιστεί τις προκλήσεις του άμεσου μέλλοντος.

II. Η υπάρχουσα κατάσταση: Καταγραφή

Το τμήμα αυτό βασίζεται στις απαντήσεις 57 υπηρεσιών των Γ.Α.Κ. (η Κεντρική Υπηρεσία, 44 Αρχεία Νομού και 12 Τοπικά Αρχεία) σε ερωτηματολόγιο (βλ. παράρτημα) που τους εστάλη στα τέλη Ιουνίου 2004²¹. Η Κεντρική Υπηρεσία, τα Αρχεία Νομού και τα Τοπικά Αρχεία αντιμετωπίστηκαν χωριστά κατά την πραγ-

20. Βλ. το κείμενο του επικεφαλής των αρχείων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Hans Hofmann και την περίληψη της σχετικής έκθεσης των εμπειρογνομόνων των Εθνικών Αρχείων της Ε.Ε. στο τμήμα των «χρονικών» του παρόντος τόμου.

21. Θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε τους προϊσταμένους των περιφερειακών αρχείων για τη συμβολή τους στην έρευνα. Ευχαριστούμε επίσης την προϊσταμένη του τμήματος Οργάνωσης και Μελετών της Κ.Υ. κα Στέλλα Φωτοπούλου που επιμελήθηκε την αποστολή του ερωτηματολογίου καθώς και τη συλλογή των στοιχείων. Οι απαντήσεις των αρχειακών υπηρεσιών διατηρούνται στην Κ.Υ. των Γ.Α.Κ. για περαιτέρω χρήση και αξιοποίηση.

μάτευση των δεδομένων, καθώς αυτή η διάκριση –η οποία προκύπτει από τη δομή των Γ.Α.Κ.– επιβεβαιώθηκε και από τα στοιχεία που συγκεντρώθηκαν.

Από τη γενική καταγραφή απουσιάζουν (για λόγους που αναφέρθηκαν παραπάνω) οι αρχειακές υπηρεσίες των Τρικάλων, της Ιθάκης, των Παξών και της Δημοτσάνας. Πρόκειται ωστόσο για παλαιές αρχειακές υπηρεσίες που έχουν ήδη συγκεντρώσει και επεξεργαστεί αρχειακό υλικό το οποίο μοιραία δεν αποτυπώθηκε στην παρούσα καταγραφή.

Το πρώτο που μπορεί να παρατηρήσει κάποιος για αυτή τη γενική απογραφική προσπάθεια είναι το επισφαλές των δεδομένων. Ο προσεκτικός αναγνώστης θα διαπιστώσει –κυρίως συγκρίνοντας τα στοιχεία– ότι σε ορισμένες περιπτώσεις τα δεδομένα είναι «υπερεκτιμημένα». Σε άλλα σημεία, απαντήσεις όπως «1-2 δημοσιεύσεις», «0-1 ερευνητές» ή «3-6 θέσεις αναγνωστηρίου», δείχνουν ότι οι πληροφορίες δεν είναι πάντοτε αξιόπιστες, ακόμα και στις περιπτώσεις όπου τα μεγέθη είναι εύκολα μετρήσιμα. Έτσι κι αλλιώς κάποιες απαντήσεις συνοδεύονται με ερωτηματικά που δηλώνουν την αμφιβολία για την ορθότητά τους.

Στην πορεία αντιληφθήκαμε ότι κάποια σφάλματα οφείλονται και στις ερωτήσεις που υποβλήθηκαν, τις οποίες σε μια επόμενη προσπάθεια θα αναδιατυπώναμε, ώστε να γίνουν περισσότερο ακριβείς και εξειδικευμένες. Σε κάποιες περιπτώσεις χρειάστηκε η τηλεφωνική επαφή, για να αποσαφηνιστούν ορισμένα δεδομένα. Σε άλλες η ίδια η πραγματικότητα δυσκολεύεται να αποτυπωθεί σε έναν πίνακα. Όσο απίθανη και αν φαντάζει η πληροφορία «1 (χειμ.), 4 (θερ.)» για τις θέσεις του αναγνωστηρίου των Αρχείων Δωδεκανήσου, απηγεί, δυστυχώς, την πραγματικότητα. Στο συγκεκριμένο κτίριο δεν υπάρχει παρά μόνο μία θέση για τους επισκέπτες του αρχείου, οι οποίοι κατά τους θερινούς μήνες μπορούν να χρησιμοποιήσουν ένα τραπέζι που βρίσκεται σε έναν ανοικτό αλλά στεγασμένο χώρο.

Πριν από οτιδήποτε άλλο, αυτό που θα ευχόταν κανείς για το προσεχές έτος είναι μια πιστότερη αποτύπωση της υπάρχουσας κατάστασης. Ακόμα κι έτσι όμως τα στοιχεία τα οποία συγκεντρώθηκαν αποδίδουν σε ικανοποιητικό βαθμό τη γενικότερη εικόνα που αυτή τη στιγμή εκπέμπουν τα Γ.Α.Κ.

Γ.Α.Κ. – ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Γ.Α.Κ. – ΣΥΝΟΛΟ (Κεντρική Υπηρεσία και Περιφερειακά Αρχεία)

Μέγεθος κτιρίου (τ.μ.)	Ερευνητές (ετησίως)	Μόνιμοι	Αποσπασμένοι	Ταξινομημένο υλικό	Αταξινομητο υλικό	Υλικό Σύνολο (μ.)
27.500	2.859	103	65	33.342	24.591	57.933

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ

Μέγεθος κτιρίου (τ.μ.)	Ώρες λειτουργίας	Θέσεις αναγνωστηρίου	Ερευνητές	Μόνιμοι	Αποσπασμένοι	Ταξινομημένο υλικό	Αταξινομητο υλικό	Υλικό Σύνολο (μ.)
6.500	5	70	1.500	18	11	4.000	9.000	13.000

ΑΡΧΕΙΑ ΝΟΜΟΥ

	Μέγεθος κτιρίου (τ.μ.)	Ώρες λειτουργίας ²²	Θέσεις αναγνωστηρίου	Ερευνητές ²³	Μόνιμοι	Αποσπασμένοι	Ταξινομημένο υλικό	Αταξινομητο υλικό	Υλικό Σύνολο (μ.)
Ελάχιστη τιμή	24	1,2	0	0	0	0	0	0	25
Μέγιστη τιμή	2.200	6,5	30	185	12	3	7.800	3.000	8.500
Σύνολο	18.113		339	1.446	71	43	26.976	14.842	41.818
Μέσος όρος ²⁴	411,8	4,8	7,70	33,6	1,61	0,97	613,1	337,8	950,4
Διάμεσος ²⁵	313,2	5	5,5	20	1	1	265	130	453
Επικρατούσα τιμή		4	4	10	0	1			

22. Στους υπολογισμούς που αφορούν στο σύνολο των Αρχείων Νομού δεν περιλαμβάνονται τα Αρχεία Ν. Αρκαδίας, Γρεβενών, Έβρου και Ηλείας.

23. Οι 325 ερευνητές, τους οποίους δήλωσε το Ιστορικό Αρχείο Κρήτης, δεν ελήφθησαν υπόψη στους σχετικούς υπολογισμούς που αφορούν στο σύνολο των Αρχείων Νομού.

24. Μέσος όρος (ή αριθμητικός μέσος) είναι το πηλίκο της διαμέσεως του αθροίσματος των τιμών διά του πλήθους των τιμών. Ο αριθμητικός μέσος επηρεάζεται πολύ από κάθε ακραία τιμή ή τιμές. Σε μια τέτοια περίπτωση ο αριθμητικός μέσος δεν είναι η πιο αντιπροσωπευτική τιμή για την περιγραφή ή την αθροιστική εικόνα ενός συνόλου δεδομένων. Εναλλακτικά μπορεί να χρησιμοποιηθούν η διάμεσος ή η επικρατούσα τιμή (η τιμή δηλαδή που εμφανίζει τη μεγαλύτερη συχνότητα).

25. Σε ένα σύνολο αριθμών ταξινομημένων κατά σειρά μεγέθους, διάμεσος (median) είναι η μεσαία τιμή (ή ο μ.ό. των δύο μεσαίων τιμών). Η διάμεσος δεν επηρεάζεται από ακραίες τιμές και επομένως είναι πιο κατάλληλη για την αντιπροσωπευτική παρουσίαση των δεδομένων στην περίπτωση που υπάρχουν ακραίες τιμές.

ΤΟΠΙΚΑ ΑΡΧΕΙΑ

	Μέγεθος κτιρίου (τ.μ.)	Ώρες λειτουργίας	Αναγν. Θέσεις	Ερευνητές	Μόνιμοι	Αποσπασμένοι	Ταξινομημένο υλικό	Αταξινόμητο υλικό	Υλικό Σύνολο (μ.)
Ελάχιστη τιμή	35	3	0	5	0	0	15	0	15
Μέγιστη τιμή	961	6,25	10	45	3	1	430	200	500
Σύνολο	2.887		55	218	10	9	2.366	749	3.115
Μέσος όρος	240,6	4,7	4,6	18,2	0,8	0,8	197,2	62,4	257
Διάμεσος	123	5	4	15	0,5	1	150	62,5	272
Επιφρατούσα τιμή		3	4	15	0	1			

Γ.Α.Κ. - ΑΝΑΛΥΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

ΑΡΧΕΙΑ ΝΟΜΟΥ

Αρχείο Νομού	Μέγεθος κτιρίου (τ.μ.)	Ώρες λειτουργίας	Θέσεις Αναγνώστη	Ερευνητές	Μόνιμοι	Αποσπασμένοι	Ταξινομημένο υλικό	Αταξινόμητο υλικό	Υλικό Σύνολο (μ.)
Αιτωλο-ακαρνανίας	600	6	12	10	3	2	530	840	1.370
Αργολίδας	551	6,5	4	30	3	1	585	380	965
Αρκαδίας	314	0	0	0	1	1	60	100	160
Άρτας	200	6,5	6	75	1	2	260	0	260
Αχαΐας	1.177	3	10	10	2	0	2.012	1.500	3.512
Γρεβενών	42	0	0	0	0	1	0	900	900
Δράμας	107	5,5	4	10	0	2	90	20	110
Δωδεκανήσου	405	4	1	16	3	1	270	770	1.040
Έβρου	24	0	0	0	1	1	35	5	40
Εύβοιας	400	6	10	90	2	0	1.300	55	1.355
Ευρυτανίας	100	2,5	1	5	0	1	120	3	123
Ζακύνθου	93	5	2	5	1	0	138	5	143
Ηλείας	348	0	6	0	0	1	0	110	110
Ημαθίας	328	5,5	5	20	0	3	79,2	72,5	151,7
Ηρακλείου	830	4	4	10	1	1	350	480	830
Ιωαννίνων	400	4	2	30	3	2	350	380	730
Καβάλας	238	4	2	25	1	2	385	20	405
Καρδίτσας	240	4,5	6	80	1	1	101	400	501
Κέρκυρας	2.200	5	23	185	9	1	7.800	700	8.500
Κεφαλονιάς	510	6	4	25	4	0	962	970	1.932

Κιλκίς	380	5	8	15	0	1	84	90	174
Κοζάνης	300	4	6	20	0	1	70	0	70
Κορινθίας	312	4,5	7	35	0	2	320	5	325
Ι. Α. Κρήτης	369	4	4	325	2	0	1.000	200	1.200
Κυκλάδων	595	5	30	35	3	0	600	200	800
Λακωνίας	700	5,5	8	30	1	0	2.000	1.000	3.000
Λάρισας	515	6	4	120	0	1	700	500	1.200
Λέσβου	715	3	6	10	1	1	550	1.000	1.550
Λευκάδας	220	4	8	20	2	0	40	90	130
Μαγνησίας	606	4,5	30	90	2	1	1.040	431	1.471
Ι.Α. Μακεδονίας	1.032	4,5	18	95	12	1	1.500	900	2.400
Μεσσηνίας	543	6,5	8	80	3	0	750	150	900
Ξάνθης	150	3	4	3	0	1	140	4	144
Πέλλας	200	6	10	35	1	1	130	45	175
Περίου	40	4	4	25	0	1	27	3	30
Πρέβεζας	100	6	4	25	1	2	50	8	58
Ρεθύμνης	195	4,5	3	20	0	1	60	0	60
Ροδόπης	30	4	4	4	0	1	25	0	25
Σάμου	1.100	5	12	15	3	0	1.418	1.000	2.418
Σερρών	265	5	10	20	0	2	285	330	615
Φθιώπιδος	120	6	30	75	1	0	300	0	300
Φλώρινας	170	5	3	40	2	1	150	15	165
Φωκίδας	110	5,5	1	1	0	1	100	1.000	1.100
Χίου	240	1,2	15	7	1	1	210	160	370

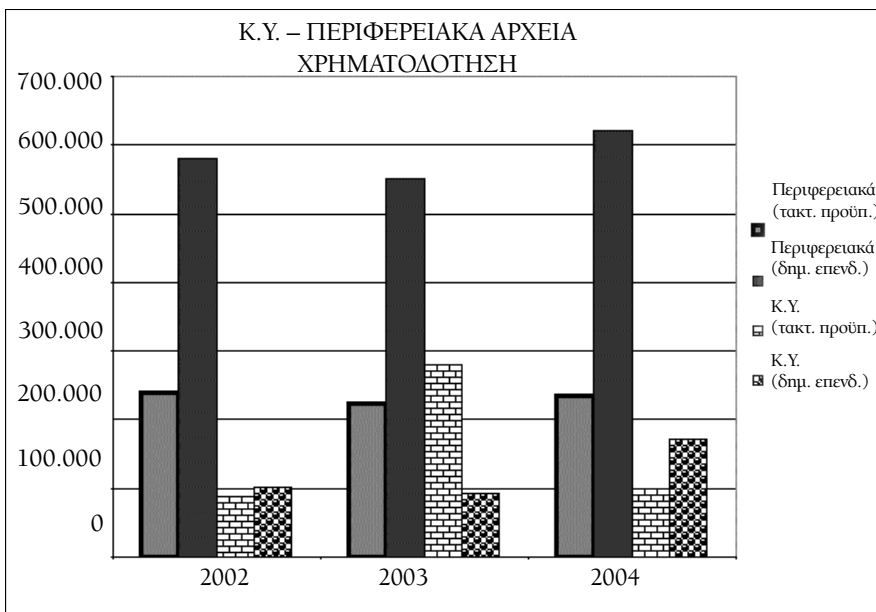
ΤΟΠΙΚΑ ΑΡΧΕΙΑ

Τοπικό Αρχείο	Μέγεθος κτιρίου (τ.μ.)	Ωρες λειτουργίας	Θέσεις αναγνωστηρίου	Ερευνητές	Μόνιμοι	Αποσπασμένοι	Ταξινομημένο-υλικό	Αταξινομημένο υλικό	Υλικό Σύνολο (μ.)
Αγιάς	530	6	10	40	0	1	200	100	300
Αίγινας	217	3	2	15	1	0	400	100	500
Αιγίου	500	5,5	5	15	2	0	300	110	410
Κυθήρων	200	4	0	5	3	1	150	200	350
Λέρου	50	5	5	20	0	1	110	0	110
Λεωνιδίου	37	6,25	1	30	1	1	150	95	245
Λίμνης	74	4,5	4	9	1	1	56	0	56
Νάξου	35	5	4	18	0	1	430	10	440
Παραμυθιάς	106	5	4	6	0	1	75	4	79
Σαλαμίνας	140	3	6	10	0	1	80	30	110
Σπετσών	37	3	4	5	0	1	15	0	15
Υδρας	961	6	10	45	2	0	400	100	500

1. Οι δημόσιες αρχειακές υπηρεσίες: Συνολική εικόνα

Το ερωτηματολόγιο στάλθηκε στις αρχές Ιουνίου 2004 και απάντησαν σε αυτό συνολικά 44 Αρχεία Νομού. Απουσιάζουν από την καταγραφή τα αρχεία των Νομών Βοιωτίας, Θεσπρωτίας, Καστοριάς, Λασιθίου, Τρικάλων και Χαλκιδικής.

Στο ερωτηματολόγιο απάντησαν επίσης 12 Τοπικά Αρχεία, η γεωγραφική κατανομή των οποίων είναι εύγλωττη. Στη Βόρεια Ελλάδα δεν υπάρχει κανένα Τοπικό Αρχείο (το βορειότερο βρίσκεται στην Αγιά), ενώ 4 είναι συγκεντρωμένα στα νησιά του Αργοσαρωνικού (Αίγινα, Σαλαμίνα, Σπέτσες, Ύδρα). Η περίπτωση της Θεσπρωτίας είναι ιδιαίτερη: η κωμόπολη της Παραμυθιάς έχει το δικό της Τοπικό Αρχείο τη στιγμή που η πρωτεύουσα του νομού Ηγουμενίτσα δεν διαθέτει δημόσια αρχειακή υπηρεσία.

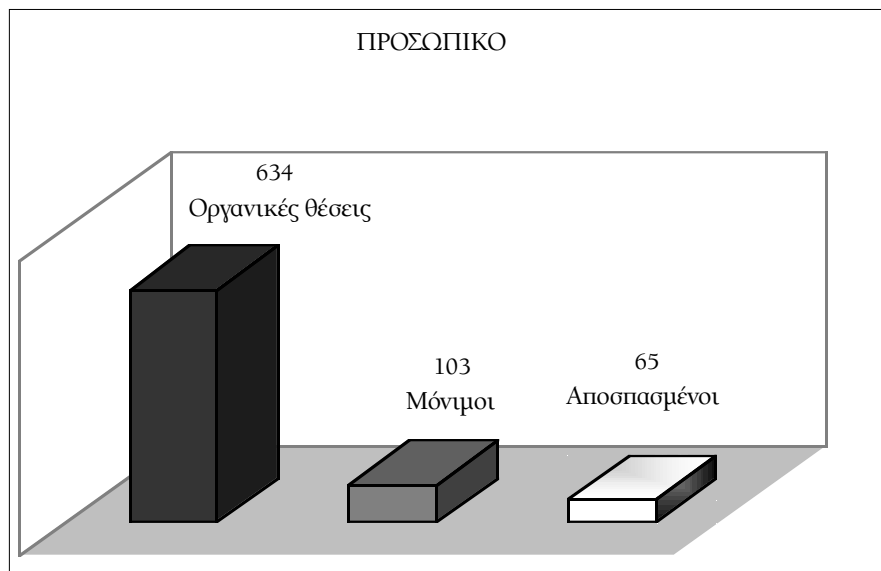
Οι οικονομικοί πόροι, που έχουν στη διάθεσή τους οι περιφερειακές υπηρεσίες των Γ.Α.Κ., τα τελευταία χρόνια παραμένουν καθηλωμένοι σε πολύ χαμηλά επίπεδα. Η μη ορθολογική κατανομή τους και οι προτεραιότητες που έθεσαν οι προϊστάμενοι σε κάποια Αρχεία επέτειναν το πρόβλημα. Ο τακτικός προϋπολογισμός κατά τα τρία τελευταία χρόνια βαίνει μειούμενος και για το 2004 αναλογούν κατά μ.ό. 4.200 ευρώ σε κάθε περιφερειακό Αρχείο!

Ανάλογα ανεπαρκής υπήρξε και η χρηματοδότηση της Κ.Υ. Ο τακτικός

προϋπολογισμός του 2004 υπήρξε απελπιστικά χαμηλός, ιδιαίτερα αν ληφθεί υπόψη το μεγάλο κόστος λειτουργίας και συντήρησης του νέου κτιρίου και οι αυξημένες δαπάνες για τη μεταφορά του αρχειακού υλικού σε αυτό²⁶. Τα κονδύλια των δημοσίων επενδύσεων (χωρίς να είναι ιδιαίτερα υψηλά) ανακουφίζουν από επείγοντα προβλήματα, αποτελούν όμως αστάθμητο παράγοντα και δεν μπορούν να συμπεριληφθούν στον ετήσιο προγραμματισμό δράσης που έχει απόλυτη ανάγκη η υπηρεσία.

	Περιφερειακά (τακτ. προϋπ.)	Περιφερειακά (δημ. επενδ.)	Κ.Υ. (τακτ. προϋπ.)	Κ.Υ. (δημ. επενδ.)
2002	240.000	580.000	89.000	101.000
2003	224.000	550.000	280.000	93.000
2004	235.000	620.000	99.000	172.000

Το προσωπικό που απασχολείται στο σύνολο της χώρας είναι 103 μόνιμοι υπάλληλοι και 65 αποσπασμένοι εκπαιδευτικοί. Αν, δηλαδή, αφαιρέσουμε

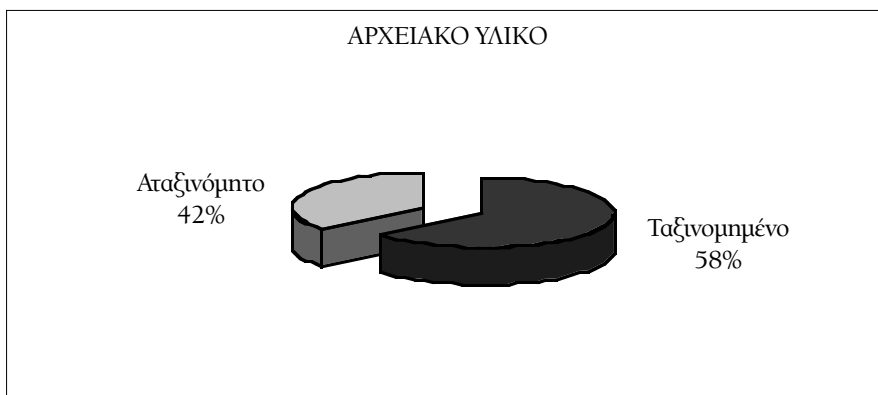

26. Οι μεγάλες ανάγκες που έθεταν σε κίνδυνο τη λειτουργία της υπηρεσίας προκάλεσαν την πρόσθετη χρηματοδότησή της (Οκτώβριος 2004) με 200.000 ευρώ.

τους 29 υπαλλήλους (18 μόνιμους και 11 αποσπασμένους) της Κ.Υ., προκύπτει ότι τα περιφερειακά αρχεία απασχολούν κατά μέσο όρο 2,5 υπαλλήλους (1,5 μόνιμους και 1 αποσπασμένο). Συνολικά 21 αρχειακές υπηρεσίες λειτουργούν έχοντας ως προσωπικό ένα μόνο άτομο. Οι μόνιμοι υπάλληλοι αντιπροσωπεύουν μόλις το 16,2% των προβλεπόμενων από το νόμο θέσεων (634), οι οποίες σύμφωνα με το νόμο θα καλύπτονταν «σταδιακά μέσα σε πέντε (5) χρόνια»²⁷.

Όπως προαναφέρθηκε το Αρχείο Ν. Τρικάλων είναι μια χαρακτηριστική περίπτωση περιφερειακού Αρχείου που είχε λειτουργήσει κατά το πρόσφατο παρελθόν με αποσπασμένους υπαλλήλους και έχει αναστείλει τη λειτουργία του, αφού ο αποσπασμένος εκπαιδευτικός επέστρεψε στην οργανική του θέση. Σε ανάλογη κατάσταση είναι πολύ πιθανό να βρεθούν 16 (10 Αρχεία Νομού και 6 Τοπικά Αρχεία) από τα 56 λειτουργούντα Αρχεία, δεδομένου ότι στελεχώνονται με έναν μόνο αποσπασμένο εκπαιδευτικό. Σε αυτά θα πρέπει να προσθέσουμε 5 ακόμη Αρχεία Νομού, με δύο ή τρεις αποσπασμένους, αλλά κανέναν μόνιμο υπάλληλο. Συνολικά, 35 μόνο αρχειακές υπηρεσίες (29 Αρχεία Νομού και 6 Τοπικά Αρχεία) στελεχώνονται με μόνιμους υπαλλήλους. Ανάμεσα σε αυτές βρίσκονται τρία Αρχεία Νομού τα οποία παρότι έχουν μόνιμο προσωπικό, σε αυτό δεν περιλαμβάνεται ΠΕ αρχειονόμος.

Το σύνολο του αρχειακού υλικού των Γ.Α.Κ. τη δεδομένη χρονική στιγμή ανέρχεται σε 58.000 τρέχοντα μέτρα, από τα οποία έχουν ταξινομηθεί τα 33.500 (57,7%). Το υλικό αυτό απαρτίζεται κατά 85% από δημόσια έγγραφα²⁸.

27. Ν. 1946/1991, Άρθρο 21: Θέσεις προσωπικού.

28. Σύμφωνα με το περιεχόμενο που δίνει στον όρο «δημόσια αρχεία» ο ισχύων νόμος Ν. 1946/1991 (Άρθρο 2: Δημόσια αρχεία).

Για τη στέγαση του υλικού αυτού (αλλά και για την εξυπηρέτηση των χρηστών και τη διεκπεραίωση των αρχειακών εργασιών) οι αρχειακές υπηρεσίες διαθέτουν χώρους συνολικής έκτασης 21.000 τετραγωνικών μέτρων. Ο διαθέσιμος αποθηκευτικός χώρος μεταβάλλεται σημαντικά, αν προσθέσουμε τα 6.500 τ.μ. του νέου κτιρίου της Κ.Υ. Ο μέσος όρος όμως για τις περιφερειακές υπηρεσίες των Γ.Α.Κ. παραμένει μικρός: 411,7 τ.μ. για τα Αρχεία Νομού και μόλις 240,6 τ.μ. για τα Τοπικά Αρχεία.

Η αναγωγή από τα τετραγωνικά μέτρα ενός κτιρίου στα τρέχοντα μέτρα του αρχειοστασίου δεν μπορεί να γίνει αυτόματα. Άλλωστε, συχνά οι διαθέσιμοι χώροι δεν είναι κατάλληλοι και αυτό προκύπτει τόσο από το βαθμό καταλληλότητας που κλήθηκαν να τους αποδώσουν οι αρχειακές υπηρεσίες στο πλαίσιο της παρούσας καταγραφής (μ.ό. 6,5 στην κλίμακα 0-10), όσο και από το στεγαστικό πρόβλημα, το οποίο σχεδόν όλες οι υπηρεσίες επικαλέστηκαν.

Οι αρχειακές υπηρεσίες, εκτός από τη στενότητα χώρου, επισημαίνουν ως άμεσο πρόβλημα την εξεύρεση μόνιμης ιδιόκτητης στέγης. Πραγματικά, από τα κτίρια των περιφερειακών Αρχείων 29 είναι παραχωρημένα, 21 μισθωμένα και μόλις 6 ιδιόκτητα!

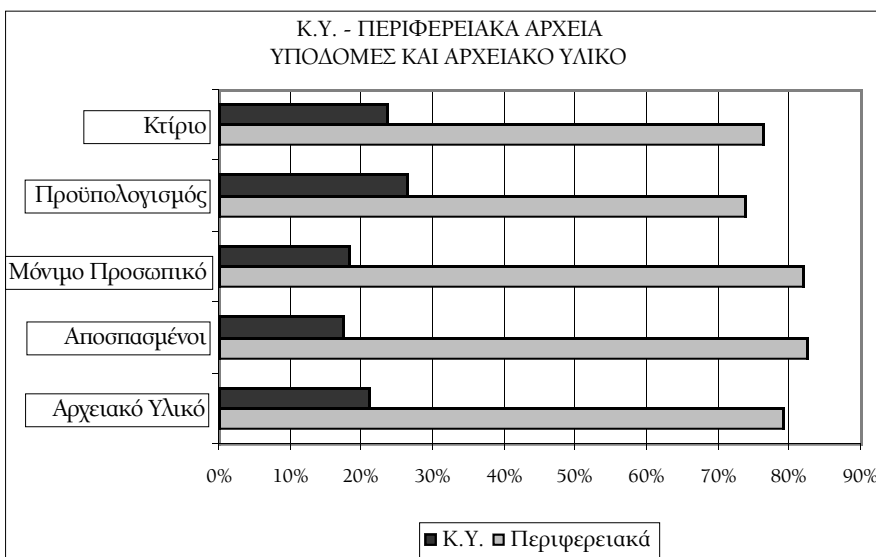

Τα αναγνωστήρια στις περισσότερες περιπτώσεις δεν έχουν πολλές θέσεις (μ.ό. 7 θέσεις), αλλά επαρκούν για τους ερευνητές που είναι κατά μ.ό μόλις 35,5 το χρόνο²⁹. Την ίδια στιγμή το ευρύχωρο αναγνωστήριο στο μοντέρνο

29. Στον υπολογισμό δεν έχουν ληφθεί υπόψη οι επισκέψεις σχολείων ούτε οι πολίτες που επισκέπτονται τα δημόσια αρχεία αναζητώντας συμβολαιογραφικές πράξεις ή δικαστικές αποφάσεις.

κτίριο της Κ.Υ. παρουσιάζει μ.ό. 1.500 αναγνωστών ετησίως³⁰. Ο αριθμός αυτός θα μπορούσε μάλιστα να είναι πολλαπλάσιος, αν το αναγνωστήριο λειτουργούσε με διευρυμένο ωράριο και η υπηρεσία παρείχε πρόσβαση σε μεγαλύτερο μέρος του αρχειακού υλικού που διαθέτει.

Σε ό,τι αφορά στην εξυπηρέτηση του κοινού, φαίνεται ότι δεν έλειψαν οι υπερβολές στα στοιχεία που χορηγήθηκαν. Αξίζει ωστόσο να συγκρατήσουμε ότι στις περισσότερες περιφερειακές υπηρεσίες το βάρος πέφτει στις συμβολαιογραφικές πράξεις και λοιπά πιστοποιητικά και λιγότερο στις δικαστικές αποφάσεις. Αντίθετα, στην Κ.Υ. η χορήγηση δικαστικών αποφάσεων αποτελεί σημαντική συνισταμένη της λειτουργίας της υπηρεσίας.

2. Αναζητώντας το «μέσο» δημόσιο Αρχείο

Είναι πολύ δύσκολο (ενδεχομένως και παρακινδυνευμένο) να προσπαθήσει να περιγράψει κανείς την εικόνα μιας αντιπροσωπευτικής δημόσιας αρχειακής υπηρεσίας. Οι περιφερειακές υπηρεσίες των Γ.Α.Κ. αναπτύχθηκαν με βάση τις συγκυρίες και οι μεταξύ τους αποκλίσεις στα μείζονα μεγέθη είναι ορισμένες φορές εντυπωσιακές. Τα στοιχεία φαίνεται να επιβεβαιώνουν ότι τα περιφερειακά αρχεία των Γ.Α.Κ., παρά τα συναφή προβλήματα που αντιμετωπίζουν, κινούνται με διαφορετικές ταχύτητες. Οι μέσοι όροι, αλλά και οι μεσαί-

30. Ο αριθμός προκύπτει με αναγωγή των υπάρχοντων στοιχείων, αφού ακόμη δεν έχει συμπληρωθεί ένας χρόνος λειτουργίας του αναγνωστηρίου στο νέο κτίριο.

ες τιμές (διάμεσοι), που είναι σαφώς χαμηλότερες, δεν περιγράφουν ικανοποιητικά τη συνολική εικόνα με τις μεγάλες μεταξύ αρχείων αποκλίσεις.

Θεωρήσαμε ορθότερο να εντάξουμε τις αρχειακές υπηρεσίες σε τρεις ομάδες. Αυτές οι ομαδοποιήσεις που προκύπτουν από τα ποσοτικά δεδομένα –ακόμα και αν μεμονωμένα μεγέθη ορισμένων αρχείων υπερβαίνουν τα όρια της συγκεκριμένης ομάδας– φαίνεται να δικαιολογούνται από την ιστορική εξέλιξη της εθνικής αρχειακής υπηρεσίας.

Ας θυμίσουμε ότι τα Γενικά Αρχεία του Κράτους ιδρύθηκαν το 1914 ενσωματώνοντας τα ήδη λειτουργούντα Αρχαιοφυλακεία των Επτανήσων, της Σάμου και της Κρήτης (Χανιά). Στα χρόνια που ακολούθησαν η ανάπτυξη της υπηρεσίας ήταν αργή και η ίδρυση αρχειακών υπηρεσιών είχε ως γνώμονα την ύπαρξη ιστορικού αρχειακού υλικού. Έτσι, δημιουργήθηκαν μια σειρά Μονίμων Τοπικών Αρχείων σε μεγάλες πόλεις και κομποπόλεις με «ιστορική παράδοση». Μοιραία προέκυψαν οξύμωρα σχήματα σε διάφορες περιοχές, όπως λ.χ. στην Αχαΐα, όπου από το 1949 λειτουργούσε Τοπικό Αρχείο στο Αίγιο, αλλά στην πρωτεύουσα του νομού και τρίτη σε μέγεθος πόλη της χώρας, την Πάτρα, ιδρύθηκε αρχειακή υπηρεσία μόλις το 1988. Ταυτόχρονα το αρχειακό σύστημα παρουσίαζε σημαντικά κενά στην περιοχή της Βόρειας Ελλάδας (Μακεδονία – Θράκη), ενώ η παρουσία της Κεντρικής Υπηρεσίας και του Ιστορικού Αρχείου Κρήτης (στα Χανιά) λειτουργούσαν αποτρεπτικά για την ίδρυση αρχείων στους γειτονικούς νομούς. Έτσι, η περιοχή της Στερεάς Ελλάδας (πλην της Εύβοιας), καθώς και οι υπόλοιποι νομοί της Κρήτης παρέμειναν επί μακρόν χωρίς αρχειακές υπηρεσίες.

Αυτή την κατάσταση προσπάθησε να θεραπεύσει ο νόμος 1946/1991, δημιουργώντας Αρχεία στην έδρα κάθε νομού και μετατοπίζοντας ουσιαστικά το κριτήριο ίδρυσης από την ύπαρξη ιστορικού αρχειακού υλικού στην ύπαρξη και λειτουργία διοικητικών υπηρεσιών. Παράλληλα, τα Αρχεία Ν. Κέρκυρας και το Ιστορικό Αρχείο Μακεδονίας μετατράπηκαν σε διευθύνσεις. Η ιστορική αυτή διαδρομή αποτυπώνεται στα ποσοτικά δεδομένα που συγκεντρώθηκαν.

Δύο αρχειακές υπηρεσίες ξεχωρίζουν από τις υπόλοιπες και με μια γρήγορη ματιά θα διαπιστώσουμε ότι τα μεγέθη τους βρίσκονται στις πλείστες των περιπτώσεων πολύ πιο ψηλά από τους αντίστοιχους μ.ό. των αρχειακών υπηρεσιών της χώρας. Πρόκειται για το Αρχείο Νομού Κερκύρας και το Ιστορικό Αρχείο Μακεδονίας κοντά στα οποία βρίσκονται τα Αρχεία Ν. Σάμου και Κεφαλληνίας. Τα τέσσερα αυτά αρχεία εμφανίζουν μέσους όρους που για τα ελληνικά δεδομένα είναι εντυπωσιακοί: διαθέτουν χώρους εμβαδού 1.210 τετραγωνικών μέτρων, απασχολούν 7 μόνιμους και 0,5 αποσπασμένους, δέχονται 80 ερευνητές το χρόνο και φυλάσσουν αρχειακό υλικό 3.800 μέτρων ταξινομημένο κατά 76,5%.

Αμέσως μετά τοποθετείται μια σημαντική ομάδα Αρχείων Νομού (αλλά

και ορισμένων Τοπικών Αρχείων) που έχουν καταφέρει, αξιοποιώντας την παράδοση και τις υποδομές τους, να παγιώσουν τη λειτουργία τους. Σε αυτή την κατηγορία έχουμε καταρχήν τοποθετήσει τις αρχειακές υπηρεσίες οι οποίες διαθέτουν αυτά που θα χαρακτηρίζαμε αυτονόητα για ένα Αρχείο Νομού: τουλάχιστον 1 μόνιμο υπάλληλο, χώρους άνω των 200 τ.μ. και αρχειακό υλικό μεγαλύτερο από 150 τρέχοντα μέτρα. Πρόκειται για 19 Αρχεία Νομού: Αιτωλοακαρνανίας, Αργολίδας, Άρτας, Αχαΐας, Δωδεκανήσου, Εύβοιας, Ηρακλείου, Ιωαννίνων, Καβάλας, Καρδίτσας, Κρήτης, Κυκλάδων, Λακωνίας, Λέσβου, Λευκάδας, Μαγνησίας, Μεσσηνίας, Πέλλας και Χίου. Στα παραπάνω θα προσθέταμε τα Τοπικά Αρχεία Αιγίου και Ύδρας.

Συνολικά σε αυτή τη δεύτερη κατηγορία Αρχείων βρίσκουμε κατά μ.ό. 1,8 μονίμιους και 0,95 αποσπασμένους, ενώ οι διαθέσιμοι χώροι κυμαίνονται από 200 μέχρι 830 τ.μ. (μοναδική εξαίρεση σε αυτό τον κανόνα είναι τα 1.177 τ.μ. της Αχαΐας)³¹. Σημαντικές είναι οι αποκλίσεις στο αρχειακό υλικό (μ.ό. 1.082 μ.), που είναι κατά 61% ταξινομημένο. Στον αριθμό των ερευνητών η διακύμανση είναι επίσης μεγάλη: τα Αρχεία δέχονται από 7 μέχρι 90 επισκέπτες, ενώ διαθέτουν κατά μ.ό. 9,4 θέσεις ανάγνωσης.

Τέλος, υπάρχει μια ομάδα Αρχείων Νομού που αντιμετωπίζουν οξύτερα προβλήματα (όπως τουλάχιστον αυτά αντικατοπτρίζονται στους αριθμούς) και μοιάζουν να έχουν ορισμένα κοινά χαρακτηριστικά. Τα περισσότερα ιδρύθηκαν κατά την τελευταία δεκαετία, στεγάζονται σε νεότερα κτίρια και στελεχώθηκαν με αποσπασμένους υπαλλήλους. Σε αυτή την κατηγορία θα βρούμε 21 Αρχεία Νομού: Αρκαδίας, Γρεβενών, Δράμας, Έβρου, Ευρυτανίας, Ζακύνθου, Ηλείας, Ημαθίας, Κιλκίς, Κοζάνης Κορινθίας, Λάρισας, Ξάνθης, Πιερίας, Πρέβεζας, Ρεθύμνης, Ροδόπης, Σερρών, Φθιώτιδος, Φλώρινας και Φωκίδας. Η κατανομή των Αρχείων στις τρεις ομάδες έγινε κατά κύριο λόγο με ποσοτικά κριτήρια, ακριβώς για να τονιστούν οι αντικειμενικοί παράγοντες που επηρεάζουν την ανάπτυξή τους. Πρέπει ωστόσο να επισημάνουμε ότι τα Αρχεία Ημαθίας, Λάρισας, Κορίνθου και Σερρών εντάσσονται στην τρίτη ομάδα μόνο γιατί δεν διαθέτουν μόνιμο προσωπικό.

Τα Αρχεία Νομού αυτής της κατηγορίας διαθέτουν πολύ περιορισμένους χώρους. Το κτίριο τους μόνο σε μία περίπτωση (Λάρισα) ξεπερνά τα 350 τ.μ. (μ.ό. 190 τ.μ). Εδώ θα βρούμε 6 Αρχεία με λιγότερα από 100 τ.μ. και τρεις αρχειακές υπηρεσίες χωρίς θέσεις για τους επισκέπτες του αρχείου (Αρκαδίας, Γρεβενών, Έβρου). Το αρχειακό υλικό είναι περιορισμένο και κατά μ.ό. εκτείνεται σε 263 γραμμικά μέτρα. Ο μ.ό. των 5 θέσεων στο αναγνωστήριο είναι μι-

31. Οφείλονται στην πρόσφατη παραλαβή του αρχείου του Αυτόνομου Σταφιδικού Οργανισμού και στην ενοκίαση των δύο αποθηκών όπου φυλάσσεται το συγκεκριμένο υλικό.

κρός, αλλά φαίνεται να επαρκεί για το κοινό, το οποίο μόνο σε δύο περιπτώσεις (Κορινθία, Λάρισα) ξεπερνά τους 25 ερευνητές το χρόνο.

Αρχαία Νομού	Μέγεθος κτιρίου	Ώρες λειτουργ.	Θέσεις αναγν.	Ερευνητές (ετησίως)	Μόνιμοι	Αποσπασμένοι	Αρχειακό υλικό
Ομάδα Α' (4 Αρχαία)	1.210,5	5,1	14,3	80	7	0,5	3.812,5
Ομάδα Β' (19 Αρχαία)	485,7	4,7	9,3	35,9	1,9	0,8	1.082,3
Ομάδα Γ' (21 Αρχαία)	192,5	4,7	4,8	21,1	0,4	1,3	134,9
Μ.Ο.	411,7	4,8	7,7	33,6	1,6	1,0	950,4

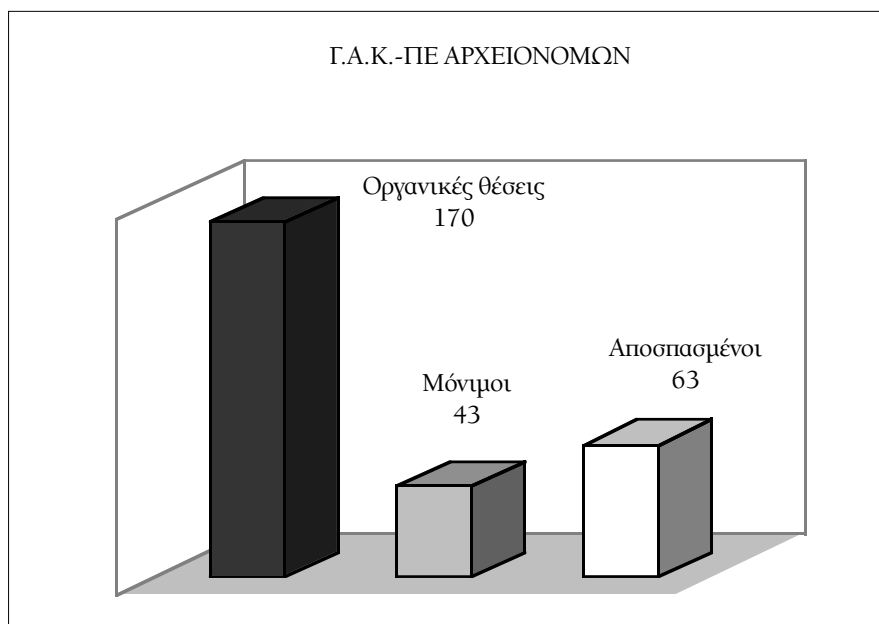
3. Οι επιμέρους παράμετροι λειτουργίας των δημόσιων αρχειακών υπηρεσιών

3.1. Προσωπικό

Στα Γ.Α.Κ. απασχολούνται 65 αποσπασμένοι εκπαιδευτικοί και 103 μόνιμοι υπάλληλοι διαφόρων ειδικοτήτων (στοιχεία Οκτωβρίου 2004):

Κλάδοι	Οργανικές θέσεις	Υπηρετούντες	
		Μόνιμοι	Αποσπασμένοι
ΠΕ Αρχειονόμων	170	43	63
ΠΕ Διοικητικών	10	3	0
ΠΕ Συντηρητών	37	1	0
ΠΕ Πληροφορικής	2	2	0
ΠΕ Χημικών	5	1	0
ΤΕ Ταξινόμων	80	0	0
ΤΕ Διοικ/κού-Λογ/κού	42	0	0
ΤΕ Συντηρητών	70	3	0
ΔΕ Ταξινόμων	51	12	0
ΔΕ Διοικ/κού- Λογ/κού	50	20	1
ΔΕ Δακτυλ/φων	50	4	0
ΔΕ Η/Υ	49	2	0
ΔΕ Συντηρητών	6	4	0
ΥΕ Επιμελητών	10	7	1
ΥΕ καθαριότητας	1	0	0
Διευθυντής	1	1	0
Σύνολα	634	103	65
Σύνολο υπηρετούντων		168	

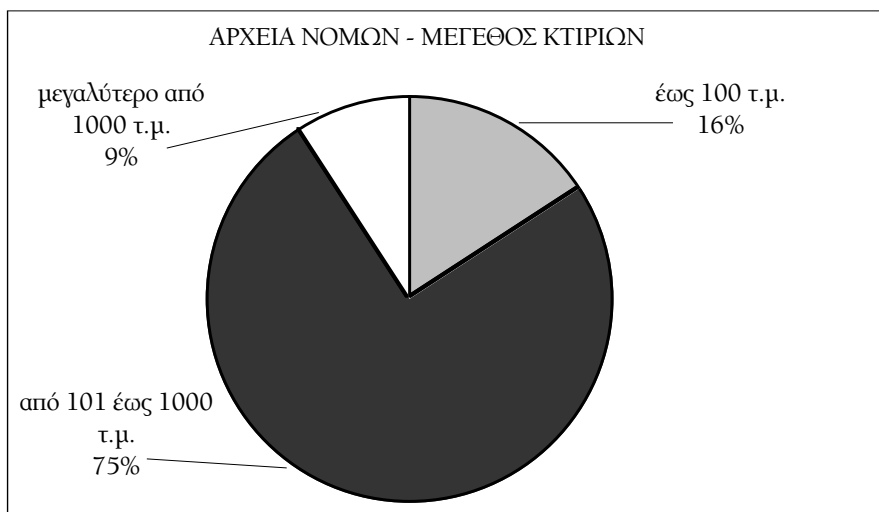
Οι ΠΕ αρχειονόμοι είναι 43, δηλαδή το 51,25% των μόνιμων υπαλλήλων και το 22,7% των προβλεπόμενων από το νόμο θέσεων. Από τις 35 υπηρεσίες, οι οποίες έχουν την τύχη να διαθέτουν έναν ή περισσότερους μόνιμους υπαλλήλους, οι τρεις δεν διαθέτουν ΠΕ αρχειονόμο: η Ζάκυνθος (1 ΔΕ Ταξινόμος), το Ιστορικό Αρχείο Κρήτης (1 ΔΕ Ταξινόμος και 1 ΔΕ Δακτυλογράφος) και η Λευκάδα (1 ΔΕ Ταξινόμος και 1 ΔΕ Η/Υ). Όποιοι και αν είναι οι λόγοι που οδηγούν σε αυτή την παραφωνία, είναι τουλάχιστον παράδοξο να πιστεύουμε ότι κάποιες ειδικότητες είναι σημαντικότερες από τους αρχειονόμους για τη λειτουργία μιας αρχειακής υπηρεσίας. Ανάλογο ζήτημα προκύπτει σε 11 αρχειακές υπηρεσίες όπου οι αποσπασμένοι εκπαιδευτικοί καλούνται να συνεργαστούν με μόνιμους υπαλλήλους άλλης ειδικότητας.

Αρχειονόμοι πανεπιστημιακής εκπαίδευσης (είτε μόνιμοι είτε αποσπασμένοι εκπαιδευτικοί) βρίσκονται σε 53 (από τις 56) περιφερειακές αρχειακές υπηρεσίες. Από τους 43 υπαλλήλους του κλάδου των ΠΕ αρχειονόμων, μόνο δύο είναι απόφοιτοι της πανεπιστημιακής σχολής της Κέρκυρας. Αξίζει επίσης να υπογραμμίσουμε ότι δεν έχει προσληφθεί κανείς από τους 80 ΤΕ ταξινόμους που προβλέπει ο νόμος.

3.2. Κτίρια

Το στεγαστικό είναι ένα οξύ πρόβλημα, καθώς θίγει την ελάχιστη δραστηριότητα που μπορεί να έχει μια αρχαιακή υπηρεσία: την ασφαλή φύλαξη του αρχαιακού υλικού. Βέβαια, εκτός από τους αποθηκευτικούς χώρους, πρέπει να υπάρχει πρόβλεψη για τις διοικητικές δραστηριότητες, την επεξεργασία του αρχαιακού υλικού και, φυσικά, την υποδοχή του κοινού. Από τους πίνακες, αλλά και από τις απαντήσεις των αρχαιακών υπηρεσιών είναι εμφανές ότι τόσο η έκταση όσο και η ποιότητα των υπαρχόντων κτιρίων δυσχεραίνουν τη λειτουργία των αρχαιακών υπηρεσιών.

Τα κτίρια αποκτήθηκαν χωρίς πρόγραμμα και γι' αυτό δεν προκύπτει εύκολα κάποια ομαδοποίησή τους κατά μεγέθη. Η κατανομή τους από τα 24 τ.μ. μέχρι τα 2.200 τ.μ. είναι μάλλον ομαλή. Ωστόσο, δεν μπορούμε να μην υπογραμμίσουμε ότι πάνω από τα 1.000 τ.μ. βρίσκονται μόνο 4 αρχαιακές υπηρεσίες (Αχαΐας, Μακεδονίας, Σάμου, Κέρκυρας).

Από την άλλη μεριά είναι προφανώς προβληματικό ότι δώδεκα αρχαιακές υπηρεσίες (7 Αρχαία Νομού) διαθέτουν από 24 μέχρι 100 τ.μ., για να επιτελέσουν την εργασία τους. Στη Θράκη τα τρία Αρχαία Νομού (Ξάνθης, Ροδόπης και Έβρου) διαθέτουν συνολικά 204 τ.μ.!

Ζητήθηκε από τους υπευθύνους των αρχείων να βαθμολογήσουν την καταλληλότητα των κτιρίων στην κλίμακα 0-10. Σε αυτή την αξιολόγηση δεν υποδείχθηκαν συγκεκριμένα κριτήρια, αλλά αντίθετα η βαθμολογία αφέθηκε στην κρίση των προϊσταμένων. Ο βαθμός που αποδόθηκε είναι γενικά χαμηλός (μ.ό. 6,5). Παραδόξως σε αυτή την αξιολόγηση το μέγεθος (ή αντίστρο-

φα η στενότητα χώρου) δεν είναι βαρύνουσα παράμετρος. Αντίθετα, κάτω από τη βάση (0-5) βρίσκονται μερικά από τα μεγαλύτερα κτίρια (10 συνολικά). Δηλαδή, από τα διαθέσιμα 27.500 τ.μ. τα 5.680 κρίνονται (από τις ίδιες τις υπηρεσίες που τα χρησιμοποιούν) ακατάλληλα.

Τα Τοπικά Αρχεία, όπως είναι αναμενόμενο, έχουν μικρότερους χώρους. Ο μέσος όρος 240,6 τ.μ. είναι απατηλός, αν αναλογιστούμε ότι 9 από τα 12 Τοπικά Αρχεία κινούνται από 35 μέχρι 217 τ.μ. (μ.ό. 99,6). Την ίδια στιγμή η Αγία και το Αίγιο ξεπερνούν τα 500 τ.μ. και το Τοπικό Αρχείο [και Μουσείο] της Ύδρας βρίσκεται κοντά στα 1.000 (942 τ.μ.). Ο βαθμός καταλληλότητας (μ.ό. 5,9) των κτιρίων των Τοπικών Αρχείων είναι φυσιολογικά χαμηλότερος απ' ό,τι στα κτίρια των Αρχείων Νομού.

Αξιζει να υπογραμμίσουμε ότι κανένα από τα κτίρια δεν έχει φτιαχτεί για να στεγάσει αρχειακή υπηρεσία, είτε πρόκειται για κτίρια γραφείων σε νεότερες πολυκατοικίες ή για ιστορικά (νεοκλασικά και άλλα) κτίρια σε δεύτερη χρήση. Στην πρώτη περίπτωση, παρότι οι ισόγειοι χώροι είναι προτιμότεροι, η στέγαση του Αρχείου σε όροφο δεν είναι καθόλου σπάνια. Αναμενόμενο είναι ότι σε κάποιες περιπτώσεις στεγάζεται σε χώρους της Νομαρχίας (ή άλλης δημόσιας υπηρεσίας). Τέλος, σε κάποια ιστορικά κτίρια έχει επιτευχθεί η συνύπαρξη με το μουσείο ή την τοπική βιβλιοθήκη. Συνολικά 26 αρχειακές υπηρεσίες στεγάζονται σε ιστορικά κτίρια σε δεύτερη χρήση ή σε νεοκλασικά και 29 σε νεότερα κτίρια. Σε μία περίπτωση (Αρκαδία) δηλώθηκε ότι δεν υπάρχει καθόλου κτίριο³².

Η πραγματικότητα δείχνει ότι συνήθως το αρχικό κτίριο υποστηρίζεται από δευτερεύοντες βοηθητικούς (πρωτίστως αποθηκευτικούς) χώρους. Πολλές φορές μία υπηρεσία βρίσκεται διασκορπισμένη σε χώρους ενός ή περισσότερων κτιρίων. Σε 22 πόλεις οι αρχειακές υπηρεσίες χρησιμοποιούν περισσότερα από ένα κτίρια. Ωστόσο, αυτό το δεδομένο δεν είναι εύγλωττο καθαυτό και δεν πρέπει να εκλαμβάνεται αυτομάτως θετικά. Αν συσχετιστεί με το σύνολο των τετραγωνικών μέτρων που διαθέτει μια αρχειακή υπηρεσία, στις περισσότερες περιπτώσεις υποδηλώνει κατακερματισμό των χώρων.

3.3. Αναγνωστήριο

Οι ώρες λειτουργίας των αρχειακών υπηρεσιών εμφανίζουν μεγάλη ποικιλία. Ωστόσο, τόσο τα Αρχεία Νομού όσο και τα Τοπικά Αρχεία παραμένουν ανοιχτά 5 περίπου ώρες την ημέρα (μ.ό. 4,7), οι οποίες τοποθετούνται μεταξύ 08:00 και 14:30. Ιδιαιτερότητα αποτελεί το Τοπικό Αρχείο Σπετσών, το οποίο λειτουργεί μόνο κατά τις απογευματινές ώρες (17:00 - 20:00).

32. Το Αρχείο φιλοξενείται σε ένα γραφείο στο Δημαρχείο της πόλης. Ωστόσο, αυτή η κατάσταση δεν είναι πρωτοφανής για τις περιφερειακές υπηρεσίες των Γ.Α.Κ.

Οι περισσότερες υπηρεσίες ξεκινούν στις 09:00 και κλείνουν το αναγνωστήριο στις 14:00. Γενικά κινούνται μεταξύ 4 και 6,5 ωρών. Εξαιρέσεις σε αυτόν τον κανόνα είναι η Ευρυτανία (2,5 ώρες), η Αχαΐα και η Ξάνθη (3 ώρες), ενώ στη Χίο το Αρχείο είναι ανοικτό δύο μόνο φορές την εβδομάδα (Τρίτη και Παρασκευή) από τις 09:00 μέχρι τις 12:00. Ωστόσο, ούτε εδώ λείπουν οι ακραίες περιπτώσεις, που, αν λαμβάνονταν υπόψη, θα μετέβαλλαν σημαντικά το μέσο όρο. Τα Αρχεία των νομών Αρκαδίας, Γρεβενών, Έβρου, Ηλείας, για διαφορετικούς σε κάθε περίπτωση λόγους, δεν δήλωσαν την παραμικρή δραστηριότητα αναγνωστήριου.

Ο μ.ό. των θέσεων ανάγνωσης³³ (για τα 41 Αρχεία Νομού που δήλωσαν τέτοιου είδους δραστηριότητα) είναι 7,7 θέσεις. Από 4 μέχρι 12 θέσεις έχουν 27 Αρχεία Νομού και αυτά θα πρέπει να θεωρήσουμε ως αντιπροσωπευτικά. Έντεκα Αρχεία Νομού και τρία Τοπικά Αρχεία καλούνται να υποδεχθούν τους ερευνητές έχοντας από μία (τρία Αρχεία Νομού!) μέχρι 3 θέσεις. Τέλος, 6 Αρχεία βρίσκονται πολύ μακριά από αυτή την κατάσταση, διαθέτοντας από 15 μέχρι τριάντα θέσεις. Σε αυτά περιλαμβάνεται και το Αρχείο Ν. Χίου που είναι ανοικτό για το κοινό μόνο 6 ώρες την εβδομάδα.

Τα Αρχεία Νομού δέχονται κατά μ.ό. 40,3 ερευνητές και τα Τοπικά Αρχεία 18,2 ερευνητές το χρόνο.

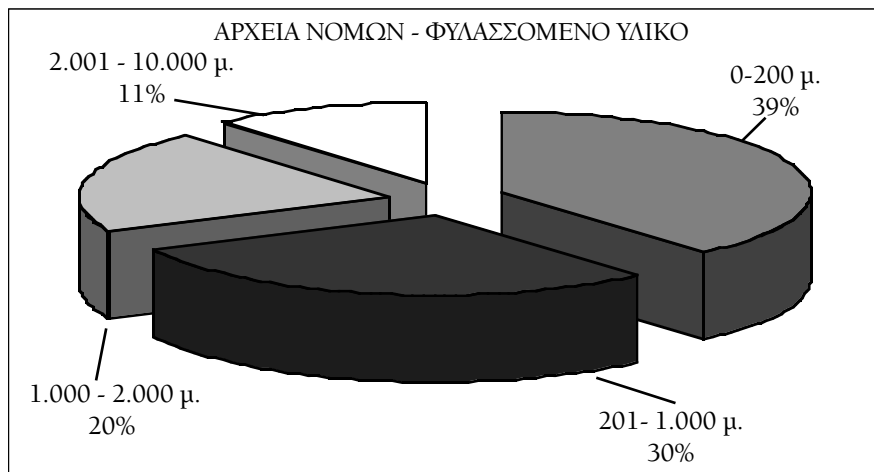
3.4. Εκδόσεις - Δημοσιεύσεις

Αποφύγαμε να περιλάβουμε τους πίνακες που αφορούν στις εκδόσεις των αρχειακών υπηρεσιών, γιατί τα περισσότερα από τα σχετικά στοιχεία χρήζουν περαιτέρω διευκρινίσεων. Πάντως, εντύπωση προκαλεί η προτεραιότητα που δίνεται στην εκδοτική δραστηριότητα από υπηρεσίες με σημαντικές ελλείψεις στις υποδομές ή δυσλειτουργίες σε τομείς, όπως η εισαγωγή, η ταξινόμηση και η διατήρηση του υλικού.

3.5. Αρχειακό υλικό: Βαθμός επεξεργασίας

Στο σύνολο των περιφερειακών υπηρεσιών φυλάσσεται αρχειακό υλικό που εκτείνεται σε 45.000 τρέχοντα μέτρα, από τό οποίο έχουν ταξινομηθεί τα 2/3 (29.500 μ.) και εκκρεμεί η ταξινόμηση του υπόλοιπου 1/3 (περίπου 17.500 μ.). Η διακύμανση του φυλασσόμενου αρχειακού υλικού στα Αρχεία Νομού είναι ασφαλώς εντυπωσιακή: από 25 μέχρι 8.500 τρέχοντα μέτρα. Ας υπογραμμίσουμε ωστόσο ότι το 60% των περιφερειακών αρχείων φυλάσσει αρχειακό υλικό έκτασης μικρότερης από 1.000 τρέχοντα μέτρα.

33. Θα ήταν ίσως σωστότερο να αναφερόμαστε σε «θέσεις ανάγνωσης» αντί για «θέσεις αναγνωστήριου», αφού στις περισσότερες περιπτώσεις το αναγνωστήριο δεν είναι παρά ένα τραπέζι το οποίο διατίθεται στους μελετητές που επισκέπτονται το Αρχείο.

Ο βαθμός επεξεργασίας του αρχειακού υλικού ποικίλλει εντυπωσιακά. Ξεκινά από 0% (γεγονός απόλυτα φυσιολογικό για τις νέες υπηρεσίες) και φτάνει μέχρι το 100% για τις υπηρεσίες που έχουν αρχειακό υλικό μικρότερο από 300 τρέχοντα μέτρα. Ο βαθμός επεξεργασίας αποτελεί ευαίσθητο σημείο, καθώς εύκολα μπορεί να εκληφθεί ως δείκτης αποτελεσματικότητας της υπηρεσίας. Σε μια τέτοια περίπτωση θα πρέπει όμως να συνυπολογιστεί όχι μόνο το μέγεθος του αρχειακού υλικού και ο αριθμός (και βεβαίως η ειδικότητα των απασχολούμενων υπαλλήλων), αλλά και ο διαθέσιμος χρόνος. Τέλος, δεν πρέπει να μας διαφεύγει η σημαντικότερη παράμετρος: τι εννοούμε λέγοντας «ταξινομημένο»; Είναι προφανές ότι όλοι οι ερωτηθέντες αντελήφθησαν πίσω από αυτό τον όρο έναν ορισμένο βαθμό οργάνωσης και διευθέτησης του αρχειακού υλικού. Είναι ωστόσο αμφίβολο αν όλοι αναφέρονται στον ίδιο βαθμό επεξεργασίας.

III. Οι προτάσεις

Τα μέτρα που προτείνονται στη συνέχεια έχουν προκύψει από την παρατήρηση της υπηρεσίας και των αναγκών της κατά τα τρία τελευταία χρόνια. Τα στοιχεία που συγκεντρώθηκαν από τα περιφερειακά αρχεία ήρθαν στις περισσότερες περιπτώσεις να επιβεβαιώσουν και να τεκμηριώσουν τις αρχικές εντυπώσεις. Κατά την ανάπτυξη των προτάσεων αποφύγαμε να πραγματοποιούμε διεξοδικά τα επιμέρους θέματα και επιμείναμε στον επιχειρησιακό σχεδιασμό, πιστεύοντας ότι αυτό θα συνέβαλε στην αποτελεσματικότητα του κειμένου.

Ο αναγνώστης θα αντιληφθεί ότι σε ορισμένα σημεία έγινε προσπάθεια οι λύσεις να τοποθετηθούν σε συγκεκριμένο χρονικό ορίζοντα και να διακριθούν τα σημαντικά από τα επείγοντα. Δεν είναι ωστόσο δυνατό σε αυτό το αρχικό κείμενο να τεθούν με ευκολία χρονικά ορόσημα, γιατί ποικίλλουν οι προϋποθέσεις της υλοποίησης των προτεινόμενων μέτρων: άλλα εξαρτώνται από την υπηρεσία και μόνο, άλλα χρειάζονται επιπλέον οικονομικούς ή ανθρώπινους πόρους, άλλα απαιτούν νομοθετική ρύθμιση (ή κινητοποίηση περίπλοκων διοικητικών διαδικασιών) και, τέλος, κάποια δεν είναι εφικτά παρά μόνο εφόσον υπάρχει σαφής πολιτική βούληση.

Αποφασίσαμε να μη διακρίνουμε τα προτεινόμενα μέτρα σε ιδιαίτερες κατηγορίες. Πρόκειται για μέτρα που είναι αλληλένδετα και συνολικά απαραίτητα για την αποτελεσματική λειτουργία των Γ.Α.Κ. Προτάξαμε ωστόσο αυτά που συνδέονται στενότερα με την υπηρεσία και την εσωτερική της οργάνωση και αφορούν σε μείζονα θεσμικά ζητήματα και θέματα εσωτερικής λειτουργίας και οργάνωσης των αρχειακών εργασιών. Ακολουθούν εκείνα που αναφέρονται στις σχέσεις και την επικοινωνία των εθνικών αρχείων με τους παραλήπτες της αρχειακής εργασίας: την ερευνητική κοινότητα, τη διοίκηση, το ευρύ κοινό.

1. Μετονομασία

Η επωνυμία «Αρχεία του Κράτους», προκειμένου για την εθνική αρχειακή υπηρεσία, υπογραμμίζει με εμφατικό τρόπο την απόσταση που έχει η συγκεκριμένη υπηρεσία από τον μέσο Έλληνα πολίτη. Διεθνώς ο όρος State Archives χρησιμοποιείται για τις αρχειακές υπηρεσίες είτε χωρών που συγκράτησαν αυτή την επωνυμία από το κομμουνιστικό παρελθόν τους (Ρωσία, Ουκρανία, Γεωργία, Κίνα, Βιετνάμ κ.λπ.) είτε των κρατιδίων ομόσπονδων χωρών (ΗΠΑ, Αυστραλία, Ινδία). Εξαιρέσεις αποτελούν τα αρχεία της Ελλάδας, της Κύπρου, της Αυστρίας, του Ισραήλ και της Μικρονησίας³⁴.

Είναι προτιμότερο να υιοθετηθεί ο όρος «Εθνικά Αρχεία», συννηθισμένος στη διεθνή πρακτική, ο οποίος απηχεί καλύτερα το περιεχόμενο και την αποστολή των Γ.Α.Κ. Τούτο άλλωστε συνάδει και με τον ισχύοντα Ν. 1946/1991, ο οποίος ορίζει ως σκοπό των Γ.Α.Κ. την «εποπτεία, διάσωση, συγκέντρωση, συντήρηση, καταγραφή, μικροφωτογράφιση, ταξινόμηση και ευρετηρίαση του αρχειακού υλικού της χώρας και τη διάθεση προς μελέτη όλων των δη-

34. Για μια συνολική εικόνα των χρησιμοποιούμενων επωνυμιών βλ. τον κατάλογο μελών (membership directory) του Διεθνούς Συμβουλίου Αρχείων στον σχετικό δικτυακό τόπο (<http://www.ica.org/members.php?pcat=A&plangue=eng>).

μόσιων και ιδιωτικών αρχείων, εγγράφων και χειρογράφων, τα οποία αναφέρονται στην ιστορία και στην πολιτιστική κληρονομιά του ελληνικού έθνους και σε ό,τι έχει σχέση με τη διοικητική, οικονομική και κοινωνική ζωή του ελληνικού κράτους»³⁵.

2. Σαφής καθορισμός αρμοδιοτήτων και επαναπροσδιορισμός των σχέσεων με τις συναφείς διοικητικές υπηρεσίες του Υ.Π.Ε.Π.Θ.

Τα Γ.Α.Κ. αποτελούν ενιαία αυτοτελή δημόσια υπηρεσία η οποία υπάγεται απευθείας στον Υπουργό Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων³⁶. Τα θέματα των αρχείων χειρίζεται ο Ειδικός Γραμματέας του Ενιαίου Διοικητικού Τομέα Εποπτικών Μέσων Διδασκαλίας Εκπαιδευτικής Ραδιοτηλεόρασης, Βιβλιοθηκών και Αρχείων, με τη διοικητική υποστήριξη της Διεύθυνσης Βιβλιοθηκών και Γενικών Αρχείων (παλαιότερα Τμήματος Ιστορικών Αρχείων) του ΥΠ.Ε.Π.Θ.

Η ιδιότυπη παράλληλη ιεραρχία που έχει αναπτυχθεί σε συνδυασμό με τις ασάφειες και τις επικαλύψεις της νομοθεσίας δημιουργεί ποικίλα προβλήματα στη λειτουργία της υπηρεσίας. Ο χαρακτήρας των Γ.Α.Κ. ως «ενιαίας και αυτοτελούς υπηρεσίας» υπονομεύεται από τη νεότερη νομοθεσία και την καθημερινή πρακτική.

Η εμπειρία του πρόσφατου παρελθόντος κατέδειξε την ανάγκη η σχέση των Γ.Α.Κ. με τις διοικητικές υπηρεσίες του υπουργείου να επαναπροσδιοριστεί, προκειμένου η αρχαιακή υπηρεσία να λειτουργήσει με θεσμική και οικονομική αυτοτέλεια. Διαφορετικά, η Εφορεία και ο Διευθυντής των Γ.Α.Κ. περιορίζονται σε διεκπεραιωτικό ρόλο, αφήνοντας τη διαχείριση ζωτικών θεμάτων σε διοικητικούς υπάλληλους του υπουργείου. Είναι απαραίτητο η υπηρεσία να έχει τον πρώτο λόγο, τουλάχιστον για τα δύο κρίσιμα ζητήματα που επηρεάζουν άμεσα τη λειτουργία της: τη στελέχωση (προσλήψεις, αποσπάσεις, μετατάξεις) και τον προϋπολογισμό.

3. Διευθυντής

Η υπηρεσία από την ίδρυσή της (1914) και μέχρι την αποχώρηση του Κωνσταντίνου Διαμάντη (1978) παρουσίασε μια αξιοπρόσεκτη σταθερότητα, γνωρίζοντας τέσσερις μόνον διευθυντές. Τα τελευταία όμως 25 χρόνια τα Γ.Α.Κ. αναγκάστηκαν να λειτουργήσουν για μεγάλα χρονικά διαστήματα χω-

35. Ν. 1946/1991, Άρθρο 9, αã.

36. Ν. 1946/1991, Άρθρο 8, 2.

ρίς διευθυντή ή με διευθυντές μικρής θητείας. Το γεγονός είχε άμεση επίπτωση στην καθημερινή λειτουργία των Γ.Α.Κ., καθώς αυτή η αστάθεια όχι μόνο επηρέασε τις αρχειακές εργασίες, αλλά συχνά προκάλεσε και αλυσιδωτούς διοικητικούς κραδασμούς.

Η διαδικασία ορισμού διευθυντή διέπεται από το Ν. 2909/2001, ο οποίος τροποποίησε τα σχετικά σημεία του Ν. 1946/1991 (εδάφια α' και β' της παραγράφου 1 και την παράγραφο 3 του άρθρου 20). Ο στόχος αυτής της ρύθμισης ήταν να προσελκύσει στελέχη με αυξημένα προσόντα από τον ιδιωτικό τομέα. Στην πράξη όμως λειτουργεί αποτρεπτικά για όσους δεν εργάζονται στο δημόσιο. Όποιος εκλεγεί πρέπει να είναι διατεθειμένος να εγκαταλείψει για τρία έτη οποιαδήποτε άλλη επαγγελματική δραστηριότητα, χωρίς μάλιστα να έχει εξασφαλισμένη την επανεκλογή του.

Ο νόμος είναι απαραίτητο να εξορθολογιστεί και να υιοθετήσει πρακτικές που έχουν δοκιμασθεί επί μακρόν στον διεθνή αρχειακό χώρο. Θα πρέπει να προβλέπει μονιμοποίηση του διευθυντή, εφόσον η θητεία του κριθεί επιτυχής, ή να του επιτρέπει παράλληλη απασχόληση στον ακαδημαϊκό χώρο.

Η θέση του Διευθυντή των Γ.Α.Κ. έχει ιδιαίτερες απαιτήσεις και πρέπει να καλύπτεται από πρόσωπο με επιστημονική επάρκεια και διοικητικές ικανότητες. Ως επικεφαλής του συνόλου των αρχειακών υπηρεσιών της χώρας θα πρέπει να φέρει τον τίτλο και να έχει τις αρμοδιότητες Γενικού Διευθυντή του δημόσιου τομέα.

4. Εφορεία

Η Εφορεία των Γ.Α.Κ. είναι ένα συλλογικό όργανο που, σύμφωνα με το νόμο, «μελετά τις γενικότερες επιστημονικές κατευθύνσεις των Γ.Α.Κ. και καθορίζει τους βασικούς άξονες της πολιτικής τους»³⁷. Επίσης, αποφασίζει «για την αγορά αρχείων και αρχειακού υλικού, τη χορήγηση ή μη αδειών μελέτης, μεταγραφής, φωτογράφισης κ.λπ. αρχείων και αρχειακού υλικού και για τα δημοσιεύματα και τις πάσης φύσεως εκδόσεις των Γ.Α.Κ.». Τέλος, για μια σειρά ζητημάτων η Εφορεία απλώς γνωμοδοτεί. Κατά το πρόσφατο παρελθόν η Εφορεία έχει κληθεί να διατυπώσει τη γνώμη της για σημαντικά θέματα (π.χ. εκλογές προϊσταμένων), χωρίς στη συνέχεια αυτή να ληφθεί υπόψη από τα διοικητικά όργανα. Τέτοιες πρακτικές υπονομεύουν το κύρος της Εφορείας και δημιουργούν εντάσεις στο εσωτερικό της υπηρεσίας.

Ο χαρακτήρας των Γ.Α.Κ. ως δημόσιας υπηρεσίας δεν επιτρέπει να παραχωρηθούν διοικητικές αρμοδιότητες στην Εφορεία, ρόλος της οποίας είναι η

37. Ν. 1946/1991, Άρθρο 36: Αρμοδιότητες και λειτουργία της Εφορείας των Γ.Α.Κ.

επιστημονική συνδρομή του Διευθυντή και η στήριξη του διοικητικού του έργου. Η Εφορεία των Γ.Α.Κ. θα πρέπει να έχει ως κύρια υποχρέωση τη θέσπιση ή επικύρωση κανόνων που θα διαμορφώνουν το πλαίσιο λειτουργίας της υπηρεσίας. Η Εφορεία, έπειτα από εισήγηση του Γενικού Διευθυντή, θα αποφασίζει την ίδρυση νέων αρχειακών υπηρεσιών, το κτιριολογικό πρόγραμμα των Γ.Α.Κ. και θα εισηγείται στην πολιτική ηγεσία την εθνική αρχειακή πολιτική. Θα είναι κατά νόμον αρμόδια να εκλέγει τους διευθυντές και προϊσταμένους, να συμμετέχει στην εκλογή του Γενικού Διευθυντή και να εισηγείται την ανανέωση ή μη της θητείας του.

5. Εσωτερική διάρθρωση

5.1 Κεντρική Υπηρεσία

Οι ονομασίες και –σε μεγάλο βαθμό– οι λειτουργίες των τμημάτων της Κ.Υ. των Γ.Α.Κ. έχουν μείνει για χρόνια αναλλοίωτες και σε πολλά σημεία έχουν ξεπεραστεί από την πραγματικότητα. Η αναδιάρθρωση και μετονομασία των υπάρχοντων τμημάτων πρέπει να εφαρμοστεί με τη μεγαλύτερη δυνατή σύνεση, προκειμένου να αποφευχθούν οι διοικητικοί κραδασμοί που κατά το παρελθόν ταλάνισαν την υπηρεσία. Προαπαιτούμενο της αναβάθμισης των τμημάτων σε διευθύνσεις είναι η στελέχωσή τους με ικανό αριθμό υπαλλήλων.

Η προτεινόμενη διάρθρωση είναι η ακόλουθη:

1. Διεύθυνση Ιστορικών Αρχείων.

- Στόχος: η ανάπτυξη (δηλ. ο εμπλουτισμός) και η διαχείριση του αρχειακού υλικού που φυλάσσεται στα Γ.Α.Κ.
- Οικονομικοί πόροι: 30%.
- Ανθρώπινο δυναμικό: 30%.
- Δραστηριότητες:
 - Πρόσκτηση, καταγραφή, ταξινόμηση, περιγραφή, εργαλεία έρευνας.
 - Προληπτική συντήρηση, αποκατάσταση, αναπαραγωγή των τεκμηρίων (μικροφωτογράφιση, ψηφιοποίηση κ.λπ.).
- Διάρθρωση:
 - Πρόσκτηση.
 - Μέθοδοι και πρότυπα, Εθνικό Ευρετήριο Αρχείων.
 - Επεξεργασία αρχειακού υλικού: Έγγραφα.
 - Επεξεργασία αρχειακού υλικού: Οπτικοακουστικά αρχεία, χάρτες και σχέδια, ηλεκτρονικά αρχεία.
 - Προληπτική συντήρηση και αποκατάσταση τεκμηρίων - Αντιγραφικό κέντρο (μικροφωτογράφιση, ψηφιοποίηση κ.λπ.).

2. Διεύθυνση Σύγχρονων Αρχείων.

- Στόχος: η υποστήριξη του διοικητικού μηχανισμού στην παραγωγή και διαχείριση των δημόσιων εγγράφων.
- Οικονομικοί πόροι: 15%.
- Ανθρώπινο δυναμικό: 15%.
- Δραστηριότητες:
 - Έλεγχος των εκκαθαρίσεων και των καταστροφών αρχειακού υλικού που παράγεται από τις δημόσιες υπηρεσίες.
 - Σύνταξη οδηγιών σχετικών με τη διαχείριση και την οργάνωση των ενεργών δημοσίων εγγράφων.
 - Διαχείριση και λειτουργία κέντρου ημιενεργών αρχείων.
- Διάρθρωση:
 - Εκκαθαρίσεις.
 - Κέντρο ημιενεργών εγγράφων.

3. Διεύθυνση Προβολής και Επικοινωνίας.

- Στόχος: η προβολή του αρχειακού υλικού των Γ.Α.Κ. και η εξυπηρέτηση του κοινού.
- Δραστηριότητες:
 - Υπηρεσίες πληροφόρησης, διασφάλιση πρόσβασης και λειτουργία ηλεκτρονικού δικτύου, λειτουργία αναγνωστήριου, απαντήσεις σε ερωτήματα του κοινού, παραγωγή αντιγράφων αρχειακού υλικού, δημόσιες σχέσεις, οργάνωση εκδηλώσεων, δημοσιεύσεις, εφαρμογή των νόμων που άπτονται της προστασίας των δικαιωμάτων του πολίτη και του ιδιωτικού απόρρητου, βιβλιοθήκη - κέντρο τεκμηρίωσης.
 - Σχεδιασμός και παρακολούθηση ειδικών προγραμμάτων, συνεργασίες με εκπαιδευτικά-πολιτιστικά ιδρύματα και αρχειακές υπηρεσίες.
- Οικονομικοί πόροι: 20%.
- Ανθρώπινο δυναμικό: 20%.
- Διάρθρωση:
 - Δημόσιες σχέσεις, Προγράμματα επικοινωνίας, Εκπαιδευτικά προγράμματα.
 - Υπηρεσίες ενημέρωσης / εξυπηρέτησης κοινού: Αναγνωστήριο, Βιβλιοθήκη - Κέντρο τεκμηρίωσης.

4. Διεύθυνση Διοικητικού.

- Στόχος: η διοικητική υποστήριξη των λειτουργικών δραστηριοτήτων των Γ.Α.Κ.

- Δραστηριότητες:
 - Στρατηγικός σχεδιασμός, εσωτερική οργάνωση, εσωτερικός έλεγχος, γραμματειακή υποστήριξη.
 - Διαχείριση προσωπικού, οικονομικές υπηρεσίες, υπηρεσίες ασφαλείας, διαχείριση παγίων και αναλωσίμων.
 - Λειτουργία μονάδας εσωτερικής πληροφόρησης, διαχείριση ειδικών εντύπων (φόρμες), τεχνική υποστήριξη, δημιουργία και υποστήριξη ηλεκτρονικού δικτύου, τηλεπικοινωνίες.
- Οικονομικοί πόροι: 25%.
- Ανθρώπινο δυναμικό: 20%.
- Διάρθρωση:
 - Γραμματεία.
 - Στρατηγικός σχεδιασμός, Προγράμματα, Διασφάλιση Ποιότητας.
 - Διαχείριση προσωπικού.
 - Οικονομικές υπηρεσίες.
 - Μηχανοργάνωση.
 - Υπηρεσίες φύλαξης και ασφαλείας.
 - Διαχείριση παγίων, κτιρίων και αποθηκευτικών χώρων.

5. Διεύθυνση Περιφερειακών Αρχείων.

- Στόχος: Συντονισμός και εποπτεία των περιφερειακών Αρχείων.
- Δραστηριότητες:
- Επικοινωνία των περιφερειακών Αρχείων μεταξύ τους, όπως και με την Εφορεία και τον Γενικό Διευθυντή των Γ.Α.Κ.
- Συγκέντρωση και επεξεργασία στατιστικών.
- Διεθνείς σχέσεις.
- Οικονομικοί πόροι: 10%.
- Ανθρώπινο δυναμικό: 15%.
- Διάρθρωση:
 - Γραμματεία.
 - Επιθεώρηση περιφερειακών αρχείων.
 - Διεθνείς σχέσεις.

Θεωρούμε ότι η εξέλιξη της υπηρεσίας θα κάνει φανερή την ανάγκη να δημιουργηθούν δύο θέσεις βοηθών Γενικών Διευθυντών με αρμοδιότητα την κεντρική και τις περιφερειακές υπηρεσίες αντίστοιχα.

5.2. Περιφερειακές υπηρεσίες

Η κατανομή των αρχειακών υπηρεσιών (καθώς και οι μεταξύ τους σχέσεις) είναι απαραίτητο να εξορθολογιστούν με βάση τα αντικειμενικά δεδο-

μένα. Είναι προφανώς μάταιο να πιστεύουμε ότι είναι δυνατόν να εξασφαλίσουμε την εύρυθμη λειτουργία μιας αρχειακής υπηρεσίας στην έδρα κάθε νομού, δηλ. 52 συνολικά Αρχείων Νομού, στα οποία πρέπει να προστεθούν τα 14 Τοπικά Αρχεία. Η απόπειρα να εφαρμοστεί αυτό το σχήμα στην πράξη δεν απέδωσε τα αναμενόμενα αποτελέσματα. Αντίθετα έγινε φανερό ότι δυστυχώς δεν διαθέτουμε ούτε το προσωπικό ούτε τα χρήματα ούτε τα κτίρια, για να στηρίξουμε ένα τέτοιο δίκτυο.

Η γεωγραφική κατανομή των αρχειακών υπηρεσιών είναι απαραίτητο όχι μόνο να περιοριστεί, αλλά και να εξορθολογιστεί λαμβάνοντας υπόψη:

- Τις διοικητικές διαιρέσεις (πράγμα απαραίτητο στο βαθμό που οι αρχειακές υπηρεσίες παρακολουθούν την παραγωγή αρχειακού υλικού από τη δημόσια διοίκηση).
- Τις γεωγραφικές, ιστορικές και δημογραφικές ιδιαιτερότητες κάθε περιοχής.
- Τους απαιτούμενους ανθρώπινους και οικονομικούς πόρους και τις υποδομές (πρωτίστως τα κτίρια).

Είναι απαραίτητο μεσοπρόθεσμα να κατευθύνουμε τις διαθέσιμες δυνάμεις σε γεωγραφικά σύνολα μεγαλύτερα από το νομό, δηλαδή στις περιφέρειες. Η πολιτική αυτή πρέπει να ακολουθηθεί με σταθερότητα κατά την προσεχή πενταετία και, χωρίς να επιδιώκει να καταργήσει ή να συρρικνώσει τα ήδη λειτουργούντα Αρχεία Νομών, θα στοχεύει στην ενίσχυση κάποιων αρχειακών κέντρων σε πόλεις που εκ των πραγμάτων έχουν αναδειχθεί σε διοικητικά κέντρα.

Τα Αρχεία Περιφέρειας θα αναπτυχθούν βαθμιαία και ο ρόλος τους συνίσταται στο να παρέχουν τις αναγκαίες υποδομές στο σύνολο της περιφέρειας και ταυτόχρονα να υποστηρίζουν τη λειτουργία των Αρχείων Νομού. Τα Αρχεία Περιφέρειας είναι εκείνα στα οποία θα κατευθυνθούν οι προσπάθειες για τη δημιουργία ενός κτιρίου ικανού να απορροφήσει τα έγγραφα που παράγει η δημόσια διοίκηση, αλλά και να εξασφαλίσει τη φύλαξη του ιστορικού αρχειακού υλικού σύμφωνα με τις διεθνείς προδιαγραφές. Επίσης, θα εξοπλιστούν με εργαστήρια συντήρησης, φωτογραφικής και ψηφιακής αναπαραγωγής του υλικού και θα φιλοξενούν ειδικούς της πληροφορικής και συντηρητές που θα εξυπηρετούν το σύνολο της περιφέρειας. Τέλος, θα αποτελέσουν το σημείο αναφοράς για τις διοικητικές ανάγκες των αρχειακών υπηρεσιών κάθε περιφέρειας.

Η προτεινόμενη διάρθρωση ακολουθεί τη διαίρεση της χώρας σε περιφέρειες.

Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης	Κομοτηνή
Κεντρικής και Δυτικής Μακεδονίας	Θεσσαλονίκη
Ηπείρου	Ιωάννινα
Θεσσαλίας	Λάρισα
Ιόνιων Νησιών	Κέρκυρα
Δυτικής Ελλάδος και Πελοποννήσου	Πάτρα
Αττικής και Στερεάς Ελλάδος	Αθήνα
Βόρειου Αιγαίου	Μυτιλήνη
Κυκλάδων	Ερμούπολη
Δωδεκανήσων	Ρόδος
Κρήτης	Ηράκλειο

Απλάδι, όλα τα προτεινόμενα κέντρα –πλην της Ρόδου– αντιστοιχούν σε έδρες περιφερειών. Αυτός ο κανόνας όμως δεν ισχύει και αντίστροφα: δεν ανάγονται αυτομάτως όλες οι έδρες περιφερειών σε αρχαιακά κέντρα. Για προφανείς λόγους εξοικονόμησης πόρων, τρεις διοικητικές περιφέρειες (Στερεάς Ελλάδος, Δυτικής Μακεδονίας, Πελοποννήσου) δεν εμφανίζονται στην αρχαιακή διαίρεση, καθώς στο παρόν στάδιο προτιμήθηκε να ενταχθούν σε μεγαλύτερα γεωγραφικά σύνολα, τα οποία θα εξυπηρετηθούν από τα τρία μεγάλα κέντρα (Αθήνα, Θεσσαλονίκη, Πάτρα). Ασφαλώς, μπορούν να προκριθούν ως περιφερειακά αρχαιακά κέντρα άλλες μεγάλες πόλεις, όπου τα Γ.Α.Κ. διαθέτουν υπηρεσίες με αξιόλογες υποδομές ή με πεπειραμένο και δραστήριο προσωπικό (π.χ. Σάμος, Βόλος, Καβάλα, Χαλκίδα κ.ά.).

Στην περίπτωση του Αιγαίου οι γεωγραφικές και ιστορικές ιδιαιτερότητες επιβάλλουν μια λιγότερο ανελαστική προσέγγιση. Η ιδιαίτερη γεωγραφική θέση, η πολυδιάσπαση, οι δυσκολίες στις μεταφορές και τις επικοινωνίες, τα εμπόδια στην ανάπτυξη ορισμένων παραγωγικών και οικονομικών κλάδων, οι έντονες ενδοπεριφερειακές ανισότητες είναι μερικά από τα στοιχεία που διαφοροποιούν τον αιγιακό χώρο. Η ανάπτυξη τριών Αρχείων Περιφέρειας στο Αιγαίο (Β. Αιγαίο, Κυκλάδες, Δωδεκάνησα) μοιάζει επιβεβλημένη, όπως και η ενίσχυση των ήδη λειτουργούντων Αρχείων Νομού σε Χίο και Σάμο.

Συμπληρωματικά προς τη δημιουργία των Αρχείων Περιφέρειας, δύο μέτρα είναι αναγκαία:

1. Στην Κεντρική Υπηρεσία να δημιουργηθεί ένα τμήμα επιφορτισμένο τόσο με την υποστήριξη των αρχαιακών υπηρεσιών της Στερεάς Ελλάδας και του Αργοσαρωνικού, όσο και με το συντονισμό όλων των Αρχείων Περιφέρειας. Βαθμιαία θα πρέπει να διαμορφωθεί ο ρόλος ενός επιθεωρητή αρχεί-

ων, ο οποίος θα είναι υπεύθυνος για το συντονισμό των Αρχείων Περιφέρειας και θα επισκέπτεται τακτικά τις εκτός Αττικής αρχειακές υπηρεσίες. Το ανωτέρω τμήμα θα εξελιχθεί σε διεύθυνση, ενώ τον τίτλο του διευθυντή θα φέρουν επίσης και οι δέκα υπεύθυνοι Αρχείων Περιφέρειας. Εναλλακτικά η εποπτεία της Περιφέρειας Στερεάς Ελλάδας θα μπορούσε να ανατεθεί σε προϊστάμενο Αρχείου όμορου με την Αττική νομού. Στην περίπτωση αυτή εξυπακούεται ότι θα αξιοποιηθούν οι υποδομές της Κεντρικής Υπηρεσίας. Η εξέλιξη των Αρχείων των Περιφερειών σε διευθύνσεις θα γίνει σταδιακά και με την προϋπόθεση ότι θα στελεχωθούν με πέντε τουλάχιστον άτομα εκ των οποίων ένας πληροφορικός και ένας συντηρητής.

2. Τα Τοπικά Ιστορικά Αρχεία θα υπαχθούν διοικητικά στα Αρχεία Νομού και η επωνυμία τους θα μεταβληθεί ανάλογα: «Αρχεία Νομού ... – Τοπικό Αρχείο ...». Η ίδρυση Τοπικών Αρχείων σε «ιστορικές» πόλεις πρέπει να εγκαταλειφθεί στο μέλλον, καθώς απηχεί μια ξεπερασμένη πλέον αντίληψη για το περιεχόμενο και τη λειτουργία μιας αρχειακής υπηρεσίας. Σε περιπτώσεις που λόγοι τοπικής ταυτότητας απαιτούν την συγκέντρωση και διατήρηση του αρχειακού υλικού στον τόπο παραγωγής του, είναι προτιμότερο να καταφεύγουμε στη λύση των Αρχειακών Συλλογών, οι οποίες θα εποπτεύονται από το οικείο Αρχείο Νομού.

5.3. Διαχείριση των αιτημάτων για τη δημιουργία νέων Τοπικών Αρχείων και Μόνιμων Αρχειακών Συλλογών

Η δημιουργία αρχειακών υπηρεσιών δεν δικαιολογείται από τη συμπτωματική παρουσία αρχειακού υλικού ούτε από την απλή και ανεπεξέργαστη θέληση των τοπικών αρχών να δημιουργήσουν ένα «χώρο πολιτιστικών δραστηριοτήτων» ούτε τέλος από την επιθυμία να απασχοληθεί ένας υπάλληλος καταγόμενος από τη συγκεκριμένη περιοχή. Τα δύο κρίσιμα σημεία που επιτρέπουν τη δημιουργία αρχειακών υπηρεσιών είναι αφενός η παρουσία διοικητικών υπηρεσιών στο συγκεκριμένο τόπο και αφετέρου η διάθεση από μέρους της τοπικής αυτοδιοίκησης να παράσχει ορισμένης ποιότητας υποδομές (σε προσωπικό, χώρους και εξοπλισμό) για τη λειτουργία αυτών των Αρχείων.

6. Ανθρώπινο δυναμικό

Όσο κι αν οι υποδομές είναι σημαντικές για την αρχειακή εργασία, το ανθρώπινο δυναμικό είναι η σημαντικότερη πλευρά κάθε αρχειακού συστήματος. Ορισμένες διαπιστώσεις προκύπτουν αβίαστα από την απλή παρατήρηση του απασχολούμενου στα Γ.Α.Κ. ανθρώπινου δυναμικού:

1. Ο μικρός αριθμός του. Είναι ενδεικτικό ότι, πέραν της Κεντρικής Υπηρεσίας, οι λοιπές υπηρεσίες λειτουργούν με μέσο όρο 2,5 υπαλλήλους (1,5 μόνιμους και 1 αποσπασμένο).

2. Το σημαντικό ποσοστό των αποσπασμένων εκπαιδευτικών. Οι αποσπασμένοι από την εκπαίδευση υπάλληλοι αντιπροσωπεύουν κατά τα τελευταία χρόνια το 40% του συνόλου των εργαζόμενων στα Γ.Α.Κ.

3. Ο πολύ μικρός βαθμός απορρόφησης αποφοίτων της εξειδικευμένης σχολής Αρχαιονομίας και Βιβλιοθηκονομίας του Ιόνιου Πανεπιστήμιου και των αποφοίτων της σχολής Βιβλιοθηκονομίας και Συστημάτων Πληροφόρησης των Τ.Ε.Ι. Αθήνας και Θεσσαλονίκης.

4. Ο μεγάλος αριθμός των προβλεπόμενων από το νόμο θέσεων και ο αντίστοιχα πολύ μικρός βαθμός πλήρωσής τους (ποσοστό 16,2% για το σύνολο των προβλεπόμενων θέσεων).

5. Οι οφθαλμοφανείς ανακολουθίες στην κατανομή και διάρθρωση του υπάρχοντος δυναμικού. Ειδικότερα,

- Στη σχέση διοικητικού και επιστημονικού προσωπικού. Πώς λειτουργεί άραγε μια αρχειακή υπηρεσία με δύο διοικητικούς υπαλλήλους και χωρίς κανέναν αρχειακό;

- Στην κατανομή εξειδικευμένου προσωπικού μεταξύ των περιφερειακών αρχείων.

- Στη γεωγραφική κατανομή και τη διασπορά του προσωπικού στις διάφορες αρχειακές υπηρεσίες. Πώς μπορεί να επιχειρηματολογήσει κανείς για την ύπαρξη τριών υπαλλήλων σε ένα Τοπικό Ιστορικό Αρχείο, όταν υπάρχει μόλις ένας στο αντίστοιχο Αρχείο Νομού;

- Στην πλαισίωση και τον έλεγχο των αποσπασμένων εκπαιδευτικών. Τι συμβαίνει όταν φεύγει από ένα περιφερειακό αρχείο ο μοναδικός αποσπασμένος υπάλληλος; Τι συνέβαινε ενόσω βρισκόταν στην αρχειακή υπηρεσία; Τι συμβαίνει όταν έπειτα από ένα, δύο ή περισσότερα έτη φθάνει στην ίδια υπηρεσία νέος αποσπασμένος εκπαιδευτικός;

Η απλή ανάγνωση των δεδομένων δείχνει ότι σε πολλές περιπτώσεις οι θέσεις στις αρχειακές υπηρεσίες κατά κανένα τρόπο δεν προκύπτουν από τις ανάγκες της υπηρεσίας. Επίσης, η έλλειψη προσλήψεων κατά τα τελευταία χρόνια στα Γ.Α.Κ. τείνει να δημιουργήσει στην Κ.Υ. μια αντεστραμμένη πυραμίδα, με πολλούς υψηλόβαθμους στην κορυφή και ελάχιστο προσωπικό στη βάση.

Η σημερινή κατάσταση μόνο σε μεγάλο βάθος χρόνου μπορεί να θεραπευτεί, καθώς για την ανατροπή και τον εξορθολογισμό της απαιτείται μια σειρά επάλληλων μέτρων:

1. Η ορθή λύση είναι η κάλυψη των προβλεπόμενων από το νόμο θέσεων με μόνιμους υπαλλήλους. Ειδικότερα στην περίπτωση των αρχειονόμων και

- ταξινόμων επείγει η απορρόφηση των αποφοίτων του Ιονίου Πανεπιστημίου και των Τ.Ε.Ι. Αθήνας και Θεσσαλονίκης. Η στελέχωση αυτή έχει ήδη ξεκινήσει και θα πρέπει να ολοκληρωθεί σε εύλογο εύρος χρόνου (εντός, δηλαδή, της προσεχούς τετραετίας).
2. Η λύση των αποσπασμένων εκπαιδευτικών, παρότι λειτουργήσει ικανοποιητικά για πολλά χρόνια, δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί για πολύ καιρό ακόμα. Οι αποσπασμένοι εκπαιδευτικοί θα ενημερωθούν αρμοδίως, προκειμένου να αντιμετωπίσουν έγκαιρα το ενδεχόμενο της μετάταξης ή της επιστροφής στις οργανικές τους θέσεις.
 3. Προκειμένου να διασφαλιστεί η εύρυθμη λειτουργία των αρχειακών υπηρεσιών, κατά την κάλυψη των θέσεων πρέπει να λαμβάνονται υπόψη οι ειδικότητες. Προηγείται η πρόσληψη των αρχειονόμων και έπεται αυτή των διοικητικών υπαλλήλων και των τεχνικών.
 4. Είναι αναγκαία επίσης η ανακατανομή των προβλεπόμενων από το νόμο θέσεων προσωπικού σε ορισμένες ειδικότητες. Ο ισχύων νόμος προβλέπει 37 ΠΕ Συντηρητές, 70 ΤΕ Συντηρητές και μόλις 2 ΠΕ Πληροφορικής. Ταυτόχρονα δεν υπάρχει πρόβλεψη για τεχνικό και εργατικό προσωπικό, έλλειψη που επισημάνθηκε ήδη από ορισμένα Αρχεία Νομού.
 5. Οι αρχειακές υπηρεσίες, και ιδιαίτερα η Κεντρική, έχουν κάθε ενδιαφέρον να συμμετάσχουν στα κοινοτικά προγράμματα, όπως συνέβη λ.χ. με την «κοινωνία της πληροφορίας», είτε ως φορείς - χρήστες είτε παρέχοντας αρχειακό υλικό (content providers). Το ζητούμενο είναι, αξιοποιώντας τα κοινοτικά κονδύλια και τη συνδρομή πανεπιστημίων ή εταιρειών, να επιταχυνθούν συγκεκριμένες εργασίες.

6.1. Εκπαίδευση – Επιμόρφωση

Η εκπαίδευση και συνεχής επιμόρφωση του προσωπικού είναι βασικός παράγοντας για την επιτυχή λειτουργία της υπηρεσίας. Πέρα από τα μέτρα που θα ληφθούν για μεμονωμένους υπαλλήλους, πρέπει με κάθε τρόπο να διασφαλιστεί μια πανελλαδική συνάντηση σε ετήσια βάση. Τέτοιου είδους συνέδρια, πέρα από την αυταπόδεικτη εκπαιδευτική χρησιμότητα, προβάλλουν ευρύτερα το έργο των Γ.Α.Κ. και ταυτόχρονα επιτρέπουν την επικοινωνία των εργαζόμενων σε περιφερειακά αρχεία με το προσωπικό της κεντρικής ή των άλλων περιφερειακών υπηρεσιών³⁸.

38. Αξίζει να αναφέρουμε τα δύο τελευταία συνέδρια των Γ.Α.Κ. στη Θεσσαλονίκη (βλ. Νέστορ Μπαμίδης (επιμ.). *Επιλογή και Εκκαθάριση των αρχείων. Μέθοδοι και προβληματισμοί: Πρακτικά διεθνούς στρογγυλής τραπέζης. Θεσσαλονίκη 12-13 Ιουνίου 2002*) και τη Σάμο (Η πολιτιστική κληρονομιά των αρχείων. Τα αρχεία ως πηγή έρευνας, γνώσης και εκπαίδευσης, 11-13 Σεπτεμβρίου 2003).

Εφόσον οι συνθήκες το επιτρέπουν, σκόπιμο είναι στο πλαίσιο της μεγάλης ετήσιας συνάντησης να οργανώνονται ημερίδες ή εκπαιδευτικά διήμερα με εξειδικευμένα θέματα. Ειδικότερα θα απαιτηθούν αρκετά σεμινάρια για την κατανόηση και ορθή εφαρμογή των οδηγιών που πρέπει να ακολουθούνται κατά την επεξεργασία του αρχειακού υλικού και για τις λεπτομέρειες της λειτουργίας και ενημέρωσης του Εθνικού Ευρετήριου Αρχείων. Τα σεμινάρια αυτά θα πρέπει να είναι υποχρεωτικά για όλους τους υπαλλήλους και να επαναλαμβάνονται για τους νεοεισερχόμενους (μόνιμους ή αποσπασμένους) στην υπηρεσία.

7. Κτίρια

Είναι μάλλον ανεδαφικό να προτείνουμε κάποιου είδους σχεδιασμό ή προγραμματισμό αναφορικά με τα κτίρια των αρχειακών υπηρεσιών. Η πρακτική να ιδρύεται αρχειακή υπηρεσία και κατόπιν να αναζητείται στέγη – παρότι είναι απαράδεκτη – δυστυχώς αποτελεί τον κανόνα.

Δεδομένου ότι δεν υπάρχει πρόθεση από την πολιτεία να κτισθεί κατάλληλα εξοπλισμένο κτίριο αρχείων, η υπηρεσία είναι εκ των πραγμάτων υποχρεωμένη είτε να ενοικιάσει κάποιο χώρο είτε να χρησιμοποιήσει ένα δημόσιο κτίριο που της παραχωρείται. Στην πράξη οι επιλογές που έχει η υπηρεσία στη διάθεσή της είναι ασφυκτικά περιορισμένες. Συνήθως τα δημόσια κτίρια που δεν χρησιμοποιούνται πλέον περνούν στην αρμοδιότητα της τοπικής αυτοδιοίκησης, οι λειτουργοί της οποίας κατά κανόνα θεωρούν ότι η εύρυθμη λειτουργία μιας αρχειακής υπηρεσίας δεν θα τους αποφέρει ουσιαστικό όφελος.

Η εκπόνηση ενός περιορισμένου κτιριολογικού προγράμματος είναι βέβαια εφικτή³⁹, αλλά η εφαρμογή του μοιάζει αδύνατη. Η οργάνωση των χώρων εντός του κτιρίου μιας αρχειακής υπηρεσίας είναι συγκεκριμένη (γραφεία, αρχειοστάσια, αναγνωστήριο και λοιποί χώροι επικοινωνίας με το κοινό) και τα μεγέθη που αφορούν τόσο στον όγκο του αρχειακού υλικού και του ρυθμού με τον οποίο πολλαπλασιάζεται όσο και στον αριθμό των επισκεπτών είναι εύκολο να υπολογιστούν. Είναι ωστόσο σαφές ότι σε καμιά περίπτωση

39. Να σημειώσουμε εδώ τα δύο πιο γνωστά πρότυπα για την κατασκευή αρχειακών κτιρίων: το βρετανικό 5454:2001 και το International Draft Standard ISO/FDIS 11799. Απόπειρα αποσαφήνισης των προδιαγραφών και προσαρμογής των οικονομικών μεγεθών στην ελληνική πραγματικότητα καταγράφεται στο: *Κτίρια Αρχείων: Βασικές αρχές σχεδιασμού*, Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Αθήνα 1999. Ενδιαφέρον έχει η παρουσίαση των αρχειακών κτιρίων της Γαλλίας στο: G. Ermisse, E. Marguin Hamon, F. Saie Belaisch, *Les Bâtiments d'archives, 1986-2003*, Direction des Archives de France, Paris 2004.

η χώρα δεν μπορεί να έχει την πολυτέλεια περισσότερων των δέκα άρτιων αρχειακών κτιρίων. Στα κτίρια –περισσότερο από οπουδήποτε αλλού– η ανάγκη συγκρότησης Αρχείων Περιφέρειας είναι απόλυτη.

7.1. Περιφερειακά Αρχεία – Κτίρια

Στις παρούσες συνθήκες αυτό το οποίο μπορούμε να επιδιώξουμε είναι η υπηρεσία, μέσα στα πολύ στενά περιθώρια που της δίνονται, να επιλέγει το κατάλληλο κτίριο με βάση κάποιες προδιαγραφές οι οποίες μοιάζουν στοιχειώδεις: αποθηκευτική δυνατότητα, στατική επάρκεια, συνθήκες φύλαξης που θα διασφαλίζουν τη διατήρηση του υλικού.

Σε ό,τι αφορά στα κτίρια αρχείων, μια παρανόηση πρέπει να εκλείψει: η πολιτιστική δραστηριότητα των αρχείων είναι μία μόλις διάσταση της λειτουργίας τους. Ο σημαντικότερος ποσοτικά αλλά και ο κρισιμότερος χώρος ενός κτιρίου αρχείου καταλαμβάνεται από τα αρχειοστάσια. Χωρίς κατάλληλους και επαρκείς αποθηκευτικούς χώρους η αρχειακή υπηρεσία αποτυγχάνει να εκπληρώσει και αυτή τη στοιχειώδη αποστολή της: τη διάσωση και φύλαξη του αρχειακού υλικού. Από την άποψη αυτή, τα νεοκλασικά κτίρια και γενικά όσα παρουσιάζουν μειωμένη στατική δυνατότητα δεν είναι κατάλληλα, για να στεγάσουν αρχειακές υπηρεσίες.

Η ιδέα της συστέγασης Αρχείων με συναφή ιδρύματα (κυρίως βιβλιοθήκες) θα πρέπει να εξεταστεί σοβαρά στο άμεσο μέλλον και να ληφθεί υπόψη στο σχεδιασμό νέων κτιρίων σε πόλεις της περιφέρειας. Αποτελεί μια λύση με πολλαπλά οφέλη (διευκόλυνση ερευνητών, χρήση κοινών υποδομών, μείωση δαπανών λειτουργίας), η οποία θα ενισχύσει τη συνεργασία και την κοινή δράση στο πλαίσιο των τοπικών κοινωνιών.

7.2. Κέντρο διαχείρισης ημιενεργών εγγράφων.

Έπειτα από ενενήντα χρόνια λειτουργίας η Κ.Υ. των Γ.Α.Κ. στεγάζεται σε ένα ειδικά κατασκευασμένο για αρχειακή χρήση και τεχνολογικά υπερσύγχρονο κτίριο⁴⁰. Ωστόσο, η υπηρεσία δεν θα μπορέσει κατά κανένα τρόπο να ανταποκριθεί στις υποχρεώσεις της απέναντι στη δημόσια διοίκηση, αν περιοριστεί στους χώρους που μόλις απέκτησε. Είναι απαραίτητο να δημιουργηθεί (προφανώς σε χώρο εκτός του κέντρου) ένας μεγάλος αποθηκευτικός χώρος κατάλληλος για τη φύλαξη και ταχεία ανάκτηση των ημιενεργών εγγράφων της διοίκησης. Προϋποτίθεται βέβαια ότι η πολιτεία θα θεσμοθετήσει ένα τέτοιο πρόγραμμα και ότι θα παράσχει στα Γ.Α.Κ. τις υποδομές και τους πόρους

40. Georgios Giannakopoulos, «The new building of the Greek State Archives», *INSAR: European Archives News* 10 (υπό έκδοση).

οι οποίοι θα τους επιτρέψουν να ανταποκριθούν στη δύσκολη αλλά αναγκαία για τον εκσυγχρονισμό της κρατικής μηχανής αποστολή.

8. Πληροφορική – Σύγχρονες Τεχνολογίες – Δίκτυα.

Οι σύγχρονες τεχνολογίες μετέβαλαν αποφασιστικά το περιεχόμενο της αρχειακής εργασίας και ταυτόχρονα προσέφεραν πολύ μεγάλες δυνατότητες για την προβολή της. Στο τμήμα των υποδομών, η ανάπτυξη και αξιοποίηση της πληροφορικής είναι «εκ των ων ουκ άνευ».

Το μείζον είναι να συγκροτηθεί βαθμιαία μια ομάδα εξειδικευμένων υπαλλήλων ικανή να υποστηρίξει σε ζητήματα πληροφορικής το σύνολο των αρχειακών υπηρεσιών της χώρας. Ταυτόχρονα πρέπει εξαρχής να τονιστεί ότι η ομάδα πληροφορικής θα περιοριστεί στην τεχνική υποστήριξη. Προκειμένου να φέρει εις πέρας την αποστολή της, πρέπει να πλαισιωθεί και να συνεργαστεί με τους αρχειονόμους που χρησιμοποιούν και τροφοδοτούν τις διάφορες εφαρμογές και τους υπεύθυνους για το περιεχόμενο των ηλεκτρονικών σελίδων.

Από την πλευρά της πληροφορικής και των τηλεπικοινωνιών, είναι άμεσης προτεραιότητας τα ακόλουθα:

- Η δικτύωση και ηλεκτρονική επικοινωνία του συνόλου των αρχειακών υπηρεσιών είναι απαραίτητη προϋπόθεση για την εύρυθμη λειτουργία των Γ.Α.Κ. Το ζήτημα έχει αντιμετωπιστεί χάρη στη διασύνδεση της υπηρεσίας με το δίκτυο του Υπουργείου Παιδείας (EDUnet).
- Ο υπάρχων δικτυακός τόπος των Γ.Α.Κ. πρέπει να συνεχίσει να εμπλουτίζεται και να δοθεί ιδιαίτερη προσοχή στη συνεχή ενημέρωσή του. Στην παρούσα φάση άμεσος στόχος είναι να συγκεντρωθούν τα απαραίτητα στοιχεία, προκειμένου να δημιουργηθούν επιμέρους ιστοσελίδες για όλες τις περιφερειακές υπηρεσίες.
- Στο Internet site βαθμιαία θα πρέπει να εισαχθούν επιμέρους εφαρμογές για την προβολή των αρχειακών εργασιών ή για την κάλυψη εξειδικευμένων αναγκών των χρηστών. Η επιτυχία του site θα εξαρτηθεί, μεταξύ άλλων, από την ύπαρξη ηλεκτρονικών εργαλείων έρευνας, τη διαμόρφωση εκπαιδευτικών προγραμμάτων και τη συνεχή επιμέλεια της αγγλικής έκδοσης.
- Παράλληλα προς το Internet site πρέπει να αναπτυχθεί και το Intranet site. Πρόκειται για ένα εσωτερικό δίκτυο το οποίο θα είναι προσβάσιμο μόνο από το προσωπικό των Γ.Α.Κ. Το εσωτερικό δίκτυο είναι απαραίτητο για την ενημέρωση και επικοινωνία των εργαζόμενων στα Γ.Α.Κ., καθώς και για τη φιλοξενία εργασιών ή εργαλείων.

- Η ολοκλήρωση και παράδοση από το Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης του λογισμικού για την περιγραφή των διαφόρων αρχειακών μονάδων.

9. Αρχειακό υλικό: Πρόσκτηση και εποπτεία

Ο Ν. 1946/1991 περιγράφοντας τα δημόσια έγγραφα και αρχεία και καθορίζοντας την αποστολή των Γ.Α.Κ. ορίζει ένα εύρος αντικειμένου που ξεπερνά κατά πολύ τις σημερινές δυνατότητες της υπηρεσίας. Μια ρεαλιστική προσέγγιση του θέματος επιβάλλει να τεθούν κανόνες σε ό,τι αφορά στην πρόσκτηση και την επεξεργασία του αρχειακού υλικού.

9.1. Ιδιωτικά έγγραφα – Ιδιωτικά αρχεία

Τα Γ.Α.Κ. οφείλουν να αναγνωρίσουν τη διαμορφωμένη πλέον πραγματικότητα και τη δυναμική της. Η μεγάλη κινητικότητα που σημειώνεται γύρω από τα αρχεία απερχόμενων πολιτικών οδήγησε πολλές φορές στη δημιουργία ξεχωριστών ιδρυμάτων. Ταυτόχρονα αρκετές αρχειακές υπηρεσίες δραστηριοποιούνται με ικανοποιητικά αποτελέσματα στο πεδίο των ιδιωτικών αρχείων και ιδιαίτερα των αρχείων λογοτεχνών. Κατά το παρελθόν είχαν εκδηλωθεί απόπειρες από διάφορους φορείς για την επεξεργασία των αρχείων βιομηχανιών και επιχειρήσεων.

Η επιδίωξη των Γ.Α.Κ. σε αυτή την περίπτωση θα είναι όχι να παρεμποδίσουν ή να ανταγωνιστούν τους υπάρχοντες οργανισμούς, αλλά αντίθετα να εγκαταστήσουν διαύλους επικοινωνίας και σχέσεις συνεργασίας. Οι ιδιώτες κάτοχοι αρχειακών συλλογών θα πρέπει να δηλώσουν τα περιεχόμενα τους στο Εθνικό Ευρετήριο Αρχείων, ενώ οι οργανισμοί τοπικής αυτοδιοίκησης και οι φορείς του ευρύτερου δημόσιου τομέα θα κληθούν να υιοθετήσουν την προβλεπόμενη από το νόμο λύση του Ειδικού Αρχείου.

Σε αυτό το πλαίσιο τα Γ.Α.Κ. πρέπει να δώσουν κίνητρα για την επιζητούμενη ενημέρωση (εισάγοντας λ.χ. σχετικές πληροφορίες στις ιστοσελίδες τους). Συγχρόνως, οφείλουν να αναπτύξουν ένα μηχανισμό διαχείρισης των προσκτήσεων και ειδικότερα των δωρεών. Η εισαγωγή αρχειακού υλικού σημαίνει την δέσμευση αποθηκευτικού χώρου και, κυρίως, τη διάθεση ανθρωπίνου δυναμικού για την επεξεργασία του. Η υπηρεσία πρέπει να θέσει προτεραιότητες και να επικεντρωθεί στο κύριο καθήκον της, την πρόσκτηση δηλαδή των δημόσιων αρχείων. Ιδιωτικά αρχεία και συλλογές πρέπει να εισάγονται με αυστηρά ορθολογικά κριτήρια.

9.2. Δημόσια έγγραφα σε χέρια ιδιωτών

Η κατοχή των δημόσιων εγγράφων, όπως ορίζονται από το Ν. 1946/1991, α-

πό ιδιώτες είναι παράνομη. Οποιοσδήποτε κι αν είναι οι αδυναμίες της υπηρεσίας σε ζητήματα υποδομών, δεν δικαιολογούν την ανοχή αυτής της παρανομίας. Ο νόμος πρέπει να γίνει σαφέστερος ως προς τη δυνατότητα άσκησης ελέγχου από μέλη των Γ.Α.Κ. και να προβλέπει συγκεκριμένες ποινές για τους παραβάτες.

9.3. Ειδικά Αρχεία – Τοπικές Αρχειακές Συλλογές

Ο Ν. 1946/1991 δίνει τη δυνατότητα σε φορείς του ευρύτερου δημόσιου τομέα να συγκροτήσουν, έπειτα από εισήγηση της Εφορείας, ίδιες αρχειακές υπηρεσίες (Ειδικά Αρχεία). Τα Αρχεία αυτά λειτουργούν με προσωπικό από τον οικείο φορέα και εμπίπτουν στην εποπτεία των Γ.Α.Κ. Ταυτόχρονα, ο ισχύων νόμος επιτρέπει σε δήμο ή κοινότητα που διαθέτει αξιόλογο αρχειακό υλικό να συγκροτεί τοπική αρχειακή συλλογή υπό την εποπτεία της υπηρεσίας των Αρχείων του νομού.

Και στις δύο περιπτώσεις τα Γ.Α.Κ. δέχονται ότι η διαφύλαξη υλικού που τους ανήκει μπορεί να εξυπηρετηθεί επαρκώς από τον οικείο φορέα. Προκειμένου να δοθεί η άδεια για τη συγκρότηση τέτοιων Αρχείων, είναι χρήσιμο να καταγραφούν τα κριτήρια που εξετάζονται από την Εφορεία και τα οποία αφορούν:

- Στο υλικό (όγκος, ιστορική σημασία).
- Στους διατιθεμένους πόρους και ειδικότερα στο χώρο φύλαξης και το προσωπικό.
- Στη διαβεβαίωση του οικείου φορέα ότι το υλικό θα είναι διαθέσιμο στο κοινό.

Για την παρακολούθηση της λειτουργίας αυτών των αρχείων ο νόμος χρησιμοποιεί τον όρο «εποπτεία», χωρίς ωστόσο να διευκρινίζει το περιεχόμενό του. Ο όρος υποδηλώνει τον έλεγχο και από αυστηρά νομική άποψη σημαίνει «την αυτεπάγγελτη επίβλεψη δημόσιου οργανισμού από ανώτερο αρμόδιο νομικό πρόσωπο δημοσίου δικαίου για λόγους προστασίας του δημόσιου συμφέροντος»⁴¹. Προκειμένου για τα ειδικά αρχεία ως εποπτεία εννοούμε:

- Την τακτική ενημέρωση της υπηρεσίας (τουλάχιστον σε ετήσια βάση) για τη μεταβολή και την επεξεργασία του υλικού.
- Την αποστολή στην αρχειακή υπηρεσία των ετήσιων απολογισμών.
- Την πάγια πρόσκληση ενός μέλους της αρχειακής υπηρεσίας (εργαζόμενου ή μέλους της Εφορείας) στις συνεδριάσεις του διοικητικού οργάνου το οποίο εποπτεύει το Ειδικό Αρχείο και τη συνακόλουθη αποστολή των σχετικών πρακτικών.

41. Γ. Μπαμπινιώτης, *Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας*, Κέντρο Λεξικολογίας, Αθήνα 1998, 667.

- Την κατόπιν σχετικής συνεννόησης επίσκεψη στο Ειδικό Αρχείο και εξέταση του φυλασσόμενου υλικού.
Προκειμένου για τις Τοπικές Αρχειακές Συλλογές ως εποπτεία από το Αρχείο Νομού εννοούμε:
- Την τακτική ενημέρωση της υπηρεσίας (τουλάχιστον σε ετήσια βάση) για τη μεταβολή και την επεξεργασία του υλικού.
- Την κατόπιν σχετικής συνεννόησης επίσκεψη στην Τοπική Αρχειακή Συλλογή και εξέταση του φυλασσόμενου υλικού.
Τα Γ.Α.Κ. πρέπει να διατηρήσουν το δικαίωμα να εισηγηθούν την αναστολή της λειτουργίας τέτοιων Αρχείων στην περίπτωση που διαπιστωμένα απειλείται η ακεραιότητα του αρχειακού υλικού ή εμποδίζεται η πρόσβαση του κοινού στα αρχειακά τεκμήρια.

10. Αρχειακό υλικό: Επεξεργασία

10.1. Προτεραιότητες και βάθος επεξεργασίας

Είναι απαραίτητο να τεθούν ορισμένοι κανόνες σε ό,τι αφορά στην καθημερινή αρχειακή πρακτική. Ο ρυθμός συσσώρευσης του αρχειακού υλικού δεν επιτρέπει πλέον την αέναη επεξεργασία του αρχειακού υλικού με απώτερο στόχο την εκπόνηση του τέλειου ευρετηρίου.

Ο αρχειονόμος οφείλει να δώσει το συντομότερο πρόσβαση στα αρχειακά τεκμήρια και πρωτίτως να αποφύγει την επιλεκτική κοινοποίηση. Δεν μπορούμε να ενθαρρύνουμε τη δέσμευση του αρχειακού υλικού με την πρόφαση της εκκρεμούσης αρχειακής επεξεργασίας του. Ο αρχειονόμος δεν είναι ένας ιστορικός με προνομιούχο σχέση με το αρχειακό υλικό. Είναι ένας ενδιαμέσος ανάμεσα στο υλικό και το κοινό.

Προκειμένου να μπορέσει να αντεπεξέλθει με επάρκεια στο ρόλο του, ο αρχειονόμος θα επεξεργαστεί το υλικό σε επάλληλες προσεγγίσεις. Σε πρώτο χρόνο θα ανακοινώσει την εισαγωγή του υλικού. Αργότερα (σε διάστημα όχι μεγαλύτερο του ενός έτους) θα προχωρήσει στην κεφαλαιώδη καταγραφή του υλικού, δίνοντας μια συνοπτική περιγραφή του υλικού κατά τρόπο, ώστε ο ερευνητής να μπορεί εύκολα να αντιληφθεί τη σύσταση του αρχειακού υλικού και το ενδεχόμενο ενδιαφέρον των τεκμηρίων για την έρευνά του. Τέλος, όταν οι συνθήκες (προσωπικό, οικονομικοί πόροι) το επιτρέψουν και εφόσον το υλικό το δικαιολογεί, θα προχωρήσει στην οριστική επεξεργασία του υλικού. Τα δύο πρώτα στάδια θα ανακοινωθούν άμεσα μέσω του Intranet και του Internet τόσο στο εσωτερικό της υπηρεσίας όσο και στο ευρύ κοινό.

Σε περίπτωση ολοκλήρωσης του εργαλείου έρευνας ο αρχειονόμος θα προσφύγει στο πιο πρόσφορο μέσο για την κοινοποίησή του: το διαδίκτυο,

ώστε να είναι άμεσα προσβάσιμο από το κοινό. Αν το εργαλείο εκδοθεί τελικά, ένα αντίτυπο είναι σκόπιμο να σταλεί σε κάθε υπηρεσία των Γ.Α.Κ.

10.2. Κανόνες επεξεργασίας αρχειακού υλικού

Κατά την επεξεργασία του αρχειακού υλικού ο αρχειονόμος καλείται να λάβει ένας πλήθος αποφάσεων κάποιες από τις οποίες είναι αποφασιστικής σημασίας για το υλικό και την οργάνωσή του. Σε αυτή την προσπάθεια ο αρχειονόμος ανατρέχει στις εγκυκλίους της υπηρεσίας, στην ισχύουσα νομοθεσία, στα εγχειρίδια αρχειονομίας και, συχνότερα, στη δική του εμπειρία ή την εμπειρία των συναδέλφων του. Πρόκειται, δηλαδή, για ένα σύνολο αναφορών, οι οποίες παραμένοντας ανοργάνωτες, δυσκολεύουν την εργασία των μεμονωμένων υπαλλήλων και επηρεάζουν τη συνολική εργασία της υπηρεσίας, η οποία εκ των υστέρων μόνο διαπιστώνει ότι οι επιμέρους αποφάσεις απέκλιναν ή ήσαν ακόμη και αντιφατικές.

Το ζητούμενο είναι η συγκέντρωση και κωδικοποίηση των αποσπασματικών πρακτικών και η βαθμιαία συγκρότηση ενός χρηστικού εργαλείου αναφοράς. Το εσωτερικό αυτό εγχειρίδιο θα συγκεκριαλιώνει τις καθημερινές πρακτικές και θα εξασφαλίζει την τυποποίηση των εργασιών. Το μέτρο προϋποθέτει ένα κείμενο αρετηρίας (βασισμένο στην κείμενη νομοθεσία, την υπάρχουσα πρακτική, αλλά και τη διεθνή εμπειρία), συναντήσεις και σεμινάρια, για να συζητηθούν ζητήματα που μοιραία θα προκύψουν, και γραμματειακή οργάνωση για τη συλλογή των ερωτημάτων, την κωδικοποίηση των αποφάσεων και την ενημέρωση του εργαλείου.

11. Δημοσιεύσεις - Εκδόσεις

Οι εκδόσεις και οι δημοσιεύσεις είναι μια σημαντική πτυχή της δραστηριότητας των Γ.Α.Κ., καθώς αποτελούν βασικό όργανο επικοινωνίας και επιτρέπουν την προβολή τόσο του αρχειακού υλικού όσο και των αρχειακών εργασιών. Στο πεδίο αυτό είναι απαραίτητο να τεθούν κανόνες που βαθμιαία θα προσδώσουν στις εκδόσεις και τις δημοσιεύσεις των Γ.Α.Κ. εγκυρότητα και μια ιδιαίτερη εκδοτική ταυτότητα.

11.1. Έγκριση και συντονισμός εκδόσεων

Το πρώτο βήμα για τη διασφάλιση ποιοτικών εκδόσεων είναι ο έλεγχος του περιεχομένου. Η εμπειρία των τελευταίων χρόνων απέδειξε ότι η σταθερή λειτουργία της επιτροπής εκδόσεων (απαρτίζεται από μέλη της Εφορείας των Γ.Α.Κ.) διασφάλισε την έκδοση ενδιαφερουσών εργασιών. Η διαδικασία έγκειται στην αρχική έγκριση ενός αναλυτικού σχεδίου της επικείμενης ερ-

γασίας και την τελική έγκριση του έργου από την επιτροπή λίγο πριν από την έκδοσή του. Οι εργασίες της επιτροπής θα πρέπει να πλασιώνονται από εξειδικευμένο προσωπικό των Γ.Α.Κ. το οποίο θα επιμελείται την παραγωγή και διακίνηση των εκδόσεων. Ο στόχος είναι να διαμορφωθούν σύντομα και να τηρηθούν σταθερά όλα εκείνα τα εκδοτικά στοιχεία (μακέτα εξωφύλλου, λογότυπος, γραμματοσειρές, τίτλοι, παραπομπές, περιεχόμενα, βιβλιογραφία κ.λπ.) τα οποία προσδίδουν σε μια σειρά εκδόσεων μια καλαίσθητη και αναγνωρίσιμη ταυτότητα.

11.2. Αρχειακό περιοδικό

Είναι απαραίτητο να εξασφαλιστεί η σταθερή έκδοση σε ετήσια βάση ενός αρχειακού περιοδικού το οποίο θα φιλοξενεί εργασίες τόσο από τους εργαζόμενους των Γ.Α.Κ. όσο και από την ερευνητική κοινότητα. Οι λεπτομέρειες της συγκεκριμένης έκδοσης διέπονται από ιδιαίτερο κείμενο. Υπογραμμίζουμε απλώς την ύπαρξη, δίπλα στη συντακτική επιτροπή, ομάδας κριτών των υπό δημοσίευση άρθρων, η οποία είναι χρήσιμο να διατηρηθεί στο μέλλον και να ανανεώνεται τακτικά. Θέλουμε να πιστεύουμε ότι ο παρών τόμος του *Αρχειακού Δεσμού* θα αποτελέσει τον πρώτο σταθμό μιας μακράς εκδοτικής πορείας.

11.3. Έκδοση εργαλείων έρευνας

Τα Γ.Α.Κ. επεξεργάζονται αρχειακά τεκμήρια και διευκολύνουν την πρόσβαση του κοινού σε πληροφορίες και υποστρώματα του πρόσφατου παρελθόντος. Ο αρχειονόμος αποτυπώνει την εργασία του σε ένα εργαλείο έρευνας, το οποίο επιτρέπει την πρόσβαση στο οργανωμένο πλέον υλικό. Ταυτόχρονα, κρατά σημειώσεις για τα προβλήματα που αντιμετωπίζει και τις αποφάσεις που λαμβάνει, οι οποίες θα αποτελέσουν αργότερα έναν οδηγό, για να αντιληφθεί ο ερευνητής το βαθμό και το είδος της παρέμβασης του αρχειονόμου. Ενδεχομένως αυτές οι πληροφορίες να υποβληθούν διά της υπηρεσιακής οδού στην Κεντρική Υπηρεσία ή μαζί με άλλες διευκρινίσεις για την προέλευση, τη δομή και το περιεχόμενο του αρχειακού υλικού να αποτελέσουν την εισαγωγή του εργαλείου έρευνας.

Οι κατάλογοι και τα ευρετήρια, που προκύπτουν από την εργασία των Γ.Α.Κ., έχουν καθαυτό αξία, καθώς αποτελούν επεξεργασμένη πληροφορία και μάλιστα «πληροφορία για πληροφορίες». Έτσι, ένας αρχειακός υπάλληλος μπορεί να οδηγηθεί στο συμπέρασμα (κάποιοι το θεωρούν ήδη δεδομένο) ότι η εργασία που εκτελεί, αλλά ακόμα και οι υπηρεσιακές εκθέσεις που ευσυνείδητα υποβάλλει, θα αποτελέσουν κάποια στιγμή αντικείμενο δημοσίευσης.

Δεν προκύπτει ωστόσο ότι ένα εργαλείο έρευνας είναι αυτομάτως και δη-

μοσιεύσιμο. Αυτό βέβαια ισχύει σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό για την υπηρεσιακή αλληλογραφία. Η έκδοση μιας αρχειακής εργασίας (είτε αυτοτελώς είτε στις σελίδες μιας περιοδικής έκδοσης) δικαιολογείται από την ενδεχόμενη συνεισφορά της είτε στην έρευνα είτε στην αρχειονομία είτε, τέλος, στην εικόνα και γενικότερα την επικοινωνιακή πολιτική των Γ.Α.Κ. Ειδικότερα για την έκδοση ενός εργαλείου έρευνας θα πρέπει είτε η πραγμάτευση από πλευράς του αρχειονόμου να είναι ιδιάζουσα είτε το υλικό εξαιρετικής σημασίας.

Η πολιτική εκδόσεων η οποία θα ακολουθηθεί πρέπει τόσο για λόγους αρχής όσο και ουσίας να είναι αυστηρή και να μην επιτρέπει την άκριτη έκδοση των εργαλείων που εκπονούνται από τις αρχειακές υπηρεσίες. Οι προς έκδοση εργασίες θα πρέπει να συγκεντρώνουν συγκεκριμένα χαρακτηριστικά και είναι σκόπιμο να τις περιγράψουμε.

1. Εργαλεία έρευνας, τα οποία προσφέρουν μια συνολική εποπτεία του υλικού και μας επιτρέπουν με τρόπο γενικό να αποκτήσουμε μια εικόνα τόσο του τεκμηριωτικού δυναμικού όσο και της πραγματοποιηθείσης εργασίας. Τέτοιο εργαλείο είναι λ.χ. η καταγραφή των αρχειακών συνόλων και συλλογών που αφορούν στο σύνολο μιας αρχειακής υπηρεσίας.

2. Στην περίπτωση εργαλείου έρευνας, το οποίο αφορά μεμονωμένο αρχειακό σύνολο ή αρχειακή συλλογή, η έκδοση δικαιολογείται εφόσον συντρέχουν ορισμένες προϋποθέσεις:

2.α. Ποιότητα υλικού

Το αρχειακό υλικό είναι εκ προοιμίου μοναδικό. Προκειμένου να προχωρήσει η υπηρεσία στην κατ' εξαίρεση έκδοση ενός εργαλείου έρευνας, το υλικό δεν θα πρέπει να είναι απλώς ενδιαφέρον αλλά σημαντικό. Ειδικότερα, σε ένα τυπωμένο εργαλείο έρευνας αναμένουμε ότι το υπό πραγμάτευση υλικό:

- Είναι εξαιρετικής σημασίας, δηλαδή αφορά σε μια σημαντική περίοδο, ένα σημαντικό πρόσωπο, ένα σημαίνον γεγονός ή κοινωνικό φαινόμενο.
- Συνιστά μοναδική ή μείζονα μαρτυρία, δηλαδή αναφέρεται σε μια περίοδο, ένα πρόσωπο, ένα γεγονός ή κοινωνικό φαινόμενο για το οποίο δεν υπάρχουν πηγές ή δεν υπάρχουν πηγές ανάλογης σημασίας ή πληρότητας.
- Αφορά σε μια περίοδο, ένα πρόσωπο, ένα γεγονός ή κοινωνικό φαινόμενο για το οποίο γνωρίζουμε ότι η έρευνα έχει εκδηλώσει ενδιαφέρον και θα προκύψουν πολλές μελέτες.

Παρότι ιδεωδώς πρέπει να πληρούνται και οι τρεις προϋποθέσεις, θεωρούμε ότι δεν είναι σκόπιμο να εκδοθεί εργαλείο έρευνας, αν δεν ανταποκρίνεται σε μία έστω από τις τρεις ανωτέρω προϋποθέσεις.

2.β. Τήρηση διεθνών προτύπων

Η αρχειακή περιγραφή οφείλει να ακολουθεί την πιο πρόσφατη έκδοση του Διεθνούς Προτύπου Αρχειακής Περιγραφής (ISAD-G), του ISAAR-CPF

και οποιωνδήποτε άλλων διεθνών προτύπων ενδεχομένως προκύψουν στο μέλλον. Πρόκειται για μια προϋπόθεση που στο εξής θα πρέπει να είναι απόλυτη για να δημοσιευτεί ένα εργαλείο έρευνας.

2.γ. Αυτοτέλεια

Η μελέτη στο σύνολο της πρέπει να μπορεί να λειτουργήσει και ανεξαρτήτως του υλικού:

- Να αποτυπώνει επαρκώς τη συνολική εικόνα του υλικού.
- Να περιλαμβάνει εκτενή εισαγωγή με τη δέουσα ιστορική πραγμάτευση επί του υλικού.

Μεμονωμένα εργαλεία έρευνας είναι δυνατόν να εκδίδονται, εφόσον η υπηρεσία –ιδιαίτερα στην περίπτωση πολυετών και πολυπρόσωπων εργασιών– θέλει να υπογραμμίσει και να τιμήσει την ολοκλήρωση σημαντικών αρχειακών έργων. Εύλογο και αναμενόμενο είναι ότι τέτοιες εργασίες θα καλύπτουν σε μεγάλο βαθμό τα κριτήρια της παραγράφου 2.α.

3. Στην περίπτωση της ιδιαίτερης αντιμετώπισης ενός αρχειακού προβλήματος είναι προτιμότερο να συνταχθεί ένα άρθρο το οποίο θα αναπτύσσει τα μεθοδολογικά βήματα και θα συγκεφαλαιώνει τα θεωρητικά συμπεράσματα.

4. Λευκώματα, άλμπουμ και πολυτελείς εκδόσεις είναι δυνατόν να εκδίδονται στο βαθμό που τα Γ.Α.Κ. επιθυμούν δι' αυτής της οδού να προβάλουν το υλικό τους.

12. Διοίκηση

Η παραγωγή και οργάνωση των εγγράφων στις δημόσιες υπηρεσίες γίνεται ερήμην των Γ.Α.Κ., τα οποία αδυνατούν να διαχειριστούν αποτελεσματικά τις πληροφορίες που έχουν καταχωρηθεί σε νεότερα υποστρώματα. Παράλληλα, ο νόμος ορίζει ότι καμία καταστροφή εγγράφων δεν μπορεί να γίνει χωρίς την προηγούμενη ειδοποίηση και σύμφωνη γνώμη των Γ.Α.Κ. Η έλλειψη προσωπικού και αποθηκευτικών χώρων μεταβάλλει τα Γ.Α.Κ. από βοηθό σε μια γραφειοκρατική τροχοπέδη στη λειτουργία της δημόσιας διοίκησης. Ο ρόλος των Γ.Α.Κ. απέναντι στη δημόσια διοίκηση θα πρέπει να αναπροσαρμοστεί. Αποστολή της αρχειακής υπηρεσίας πρέπει να είναι η ενεργή υποστήριξη της διοίκησης στη διαχείριση των παραγομένων εγγράφων και όχι η απλή εκκαθάριση του συσσωρευμένου υλικού. Τα Γ.Α.Κ. βέβαια δεν μπορούν να επιβάλουν αυτόν –τον καθιερωμένο διεθνώς– ρόλο, αλλά θα πρέπει να είναι έτοιμα να τον αναλάβουν, εφόσον τους ζητηθεί.

12.1. Υπάλληλοι-σύνδεσμοι

Οι υπάλληλοι-σύνδεσμοι της δημόσιας διοίκησης με τα Γ.Α.Κ. εντάσσο-

νται σε μια πρακτική η οποία χρησιμοποιήθηκε με ικανοποιητικά αποτελέσματα από την υπηρεσία στις αρχές της δεκαετίας του 1990, για να εγκαταλειφθεί στη συνέχεια. Η αξία της είναι αυταπόδεικτη στο βαθμό που επιτρέπει την ανάδειξη (και εκπαίδευση) ενός συνομιλητή από κάθε υπηρεσία του δημόσιου τομέα. Αν τα Γ.Α.Κ. επιθυμούν να παρέμβουν ουσιαστικά στη διαχείριση των ενεργών και ημι-ενεργών εγγράφων, η ενεργοποίηση του θεσμού των υπαλλήλων-συνδέσμων είναι απαραίτητη.

12.2. Χαρτογράφηση των δημόσιων υπηρεσιών

Τα Γ.Α.Κ. με τη βοήθεια ενός εξειδικευμένου λογισμικού θα προχωρήσουν στη δημιουργία ηλεκτρονικών δελτίων περιγραφής (authority records) για το σύνολο των δημόσιων υπηρεσιών της χώρας. Τα δελτία θα συμπληρωθούν σύμφωνα με το διεθνές πρότυπο ISAAR-CPF και θα ενσωματωθούν βαθμιαία στο Εθνικό Ευρετήριο Αρχείων. Για τη δημιουργία και ενημέρωση των δελτίων θα συγκροτηθεί ένα corpus νομοθετικών διατάξεων σχετικών με τη δημιουργία, μεταβολή, συγχώνευση, κατάργηση ή μετονομασία δημόσιων υπηρεσιών. Πρόκειται για μια εργασία υποδομής εξαιρετικής σημασίας, η οποία θα βοηθήσει τα ίδια τα Γ.Α.Κ. στην επαφή τους με τη διοίκηση, αλλά θα αποτελέσει και χρήσιμο εργαλείο για την έρευνα.

12.3. Ημιενεργά έγγραφα⁴²

Επείγει η εφαρμογή της παγκοσμίως αποδεκτής αρχής των τριών ηλικιών σύμφωνα με την οποία τα τεκμήρια ενός οργανισμού διέρχονται από τρεις φάσεις - ηλικίες:

- Ενεργά: τα τεκμήρια τα οποία χρησιμεύουν στις τρέχουσες υποθέσεις ενός οργανισμού.
- Ημιενεργά: τα τεκμήρια τα οποία, παρότι η υπηρεσιακή τους χρησιμότητα δεν έχει ακόμα λήξει, ωστόσο χρησιμοποιούνται πολύ σπάνια από τη διοίκηση.
- Ιστορικά (μέρος δηλαδή των διοικητικών ανενεργών): τα τεκμήρια των οποίων έχει λήξει η υπηρεσιακή χρησιμότητα και φυλάσσονται πλέον για ερευνητικούς μόνο λόγους.

Τα τρία στάδια της ζωής των εγγράφων αποτυπώνονται σε έναν Πίνακα

42. Ο ισχύων νόμος 1946/91 (άρθρο 2, παρ. 2) χρησιμοποιεί τον όρο «ημιενεργά έγγραφα» για να περιγράψει τα «έγγραφα των οποίων έχει λήξει ο χρόνος υπηρεσιακής χρησιμότητας και στα οποία πρέπει να γίνει εκκαθάριση». Πρόκειται για εσφαλμένη χρήση που αντίκειται στο περιεχόμενο που έχει προσλάβει διεθνώς ο όρος: Βλ. Α. Μπάγιας, *Αρχειονομία: βασικές έννοιες και αρχές*, Κριτική, Αθήνα 1998, 45-55· Judith Ellis (επιμ.), *Η διαχείριση των αρχείων*, μτφρ. Ζωή Οικονόμου, Ελληνική Αρχειακή Εταιρεία-Τυπωθήτω, Αθήνα 2000, 568.

Διαχείρισης Τεκμηρίων, ο οποίος περιλαμβάνει κατάλογο με όλους τους τύπους των τεκμηρίων ενός οργανισμού ή μιας υπηρεσίας. Για κάθε τύπο τεκμηρίου ο πίνακας αυτός δηλώνει τη διάρκεια των δύο περιόδων (ενεργής και ημιενεργής), καθώς επίσης αν στη συνέχεια (όταν δηλαδή το τεκμήριο μεταπέσει στο ανενεργό στάδιο) αυτό θα καταστραφεί ή θα διατηρηθεί για πάντα ως ιστορικό έγγραφο. Επίσης, σημειώνεται αν ορισμένα τεκμήρια μικροφωτογραφηθούν ή ψηφιοποιηθούν πριν από την καταστροφή τους ή αν από συγκεκριμένη κατηγορία τεκμηρίων διατηρηθεί αντιπροσωπευτικό τμήμα τους με τη μέθοδο της δειγματοληψίας.

Προκειμένου να εφαρμοσθεί μια τέτοια δραστηριότητα, τα Γ.Α.Κ. πρέπει να παράγουν ορισμένους ενδεικτικούς Πίνακες Διαχείρισης Τεκμηρίων για κάθε μεγάλο πεδίο του δημόσιου τομέα: Υπουργεία, ΔΕΚΟ, Δικαστήρια, Οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης, Εκπαιδευτικοί Οργανισμοί, Νοσοκομεία, Οργανισμοί Κοινωνικής Πρόνοιας κ.λπ. Οι πίνακες καταστρεπτέων εγγράφων που ήδη χρησιμοποιούνται από τα Γ.Α.Κ. μπορούν να αποτελέσουν το σημείο εκκίνησης αυτής της εργασίας.

12.4. Αρχεία διπνεκούς υπηρεσιακής χρησιμότητας

Η έννοια των «αρχείων διπνεκούς υπηρεσιακής χρησιμότητας» είναι σκόπιμο να επανεξετασθεί και να αντιμετωπισθεί η προσαρμογή του σχετικού νομικού πλαισίου. Μπορούμε να θεωρήσουμε ως γενικό κανόνα ότι όλα τα προπολεμικά αρχεία πρέπει να κατευθυνθούν στα Γ.Α.Κ. και να τηρήσουμε το διάστημα της 60ετίας και στο μέλλον. Στη συνέχεια πρέπει να καταγραφούν τα αρχεία που εμπίπτουν σε αυτή την κατηγορία: δημοτολόγια, ληξιαρχεία, μπρώα αρρένων, υποθηκοφυλακεία, πολεοδομικές άδειες, δικαστικές αποφάσεις, αποδεικτικά σπουδών κ.ά. Τέλος, πρέπει να δοθεί η αρμοδιότητα στα Γ.Α.Κ. για την έκδοση των αντίστοιχων πιστοποιητικών. Αξίζει να σημειωθεί ότι το μέτρο εφαρμόζεται σε ορισμένες υπηρεσίες με αξιοσημείωτη επιτυχία. Το ζήτημα είναι να ισχύσει ένας γενικός κανόνας και φυσικά να μην μεταφερθούν στα Γ.Α.Κ. αρμοδιότητες, χωρίς να συνοδεύονται από τους ανάλογους πόρους και τις απαραίτητες υποδομές.

12.5. Μελέτη για τα ηλεκτρονικά αρχεία

Τα Γ.Α.Κ. θα αναλάβουν πρωτοβουλίες, ώστε σε συνεργασία με τη δημόσια διοίκηση να εκπονηθεί μελέτη για τη διαχείριση, αποθήκευση, πρόσβαση και επεξεργασία των ηλεκτρονικών αρχείων⁴³.

43. Σημειώνουμε ότι από μέρος του DLM-Forum έχει εκδηλωθεί ενδιαφέρον για τη σύναξη της μελέτης και τη συνδρομή της Ελλάδας στον τομέα αυτό.

13. Έρευνα

Η έρευνα αποτέλεσε παραδοσιακά το βασικό στόχο των Γ.Α.Κ., χωρίς ωστόσο ποτέ να καταφέρουν να προσελκύσουν μεγάλο αριθμό ερευνητών. Ειδικότερα, για την Κεντρική Υπηρεσία η ύπαρξη του καινούργιου κτιρίου συνιστά μια εξαιρετική ευκαιρία, για να ανανεώσει το κοινό της. Πέρα από τις γενικές πρωτοβουλίες είναι απαραίτητο να αναπτυχθούν συγκεκριμένες δράσεις για τη σύνδεση των Γ.Α.Κ. με τα πανεπιστήμια και τους ερευνητικούς φορείς με μοχλούς τα ερευνητικά προγράμματα, τις πρακτικές ασκήσεις, το Εθνικό Ευρετήριο Αρχείων και το περιοδικό.

13.1. Εθνικό Ευρετήριο Αρχείων

Το Εθνικό Ευρετήριο Αρχείων (Ε.Ε.Α.), που προβλέπεται από το Ν. 1946/91 (άρθρο 40), είναι μια καταγραφή σε εθνικό επίπεδο όλων των αρχειακών συνόλων και αρχειακών συλλογών. Με αυτό τον τρόπο θα αποτυπωθεί σε ένα κεντρικό εργαλείο το σύνολο του αρχειακού υλικού που διαθέτει η χώρα και το οποίο πρέπει να καταστεί προσιτό στους πολίτες της.

Σε πρώτο στάδιο θα καταγραφούν τα περιεχόμενα των Γ.Α.Κ. (Κεντρική Υπηρεσία, Αρχεία Νομών, Τοπικά Αρχεία και Τοπικές Αρχειακές Συλλογές) και στη συνέχεια είναι δυνατόν να ενσωματωθούν οι αντίστοιχες περιγραφές του Αρχείου του Υπουργείου Εξωτερικών, καθώς και ιδιωτικών αρχειακών φορέων. Άλλωστε, οι φορείς και οι ιδιώτες οι οποίοι κατέχουν αρχειακό υλικό υποχρεούνται βάσει του νόμου να το δηλώνουν στα Γ.Α.Κ.

Παρότι η διαχείριση του Ε.Ε.Α. θα γίνεται κεντρικά, η ενημέρωσή του θα γίνεται από όλες τις υπηρεσίες των Γ.Α.Κ., από τα αναγνωστήρια των οποίων θα είναι προσβάσιμο. Επίσης, πρόσβαση στο Ε.Ε.Α. θα έχει μέσω του διαδικτύου και το κοινό. Το Ε.Ε.Α. μπορεί να εξυπηρετεί τους ενδιαφερομένους παρέχοντας άμεση πρόσβαση στα περιγραφικά δελτία του αρχειακού υλικού και ταυτόχρονα να διευκολύνει το προσωπικό των αρχειακών υπηρεσιών στη διαχείριση και την περιγραφή των φυλασσομένων αρχείων και αρχειακών συλλογών.

Η δημιουργία του Ε.Ε.Α. θα ακολουθήσει κοινά αποδεκτούς κανόνες περιγραφής και σε κάθε περίπτωση δεν θα αποκλίνει από τα δύο διεθνή πρότυπα ISAD-G και ISAAR-CPF. Ωστόσο, θα πρέπει να εκπονηθούν ακόμη ειδικότερες οδηγίες για τη συμπλήρωση των δελτίων περιγραφής, καθώς τα δύο διεθνή πρότυπα παραμένουν σε αρκετές περιπτώσεις αρκετά γενικά.

Η εργασία, σύμφωνα και με τη λογική του προτύπου ISAD-G, θα γίνει σε διαδοχικά στάδια και βαίνοντας πάντα από το γενικό προς το ειδικό. Σε πρώτο, δηλαδή, στάδιο θα περιγραφούν τα αρχειακά σύνολα και οι αρχειακές

συλλογές και στη συνέχεια η περιγραφή θα εξειδικευθεί στις υποκείμενες αρχειακές μονάδες: σειρές, υπο-σειρές, φάκελοι, υπο-φάκελοι, τεκμήρια. Σε μεμονωμένες περιπτώσεις θα είναι δυνατή μέσω του Ε.Ε.Α. η ανάκτηση μεμονωμένων ψηφιοποιημένων εγγράφων. Παρότι το παραπάνω μέτρο δεν μπορεί να γενικευθεί, αυτή η δυνατότητα πρέπει να προβλεφθεί στον αρχικό σχεδιασμό του Ε.Ε.Α.

Το σχετικό λογισμικό το οποίο αναπτύχθηκε με τη συνεργασία του Εθνικού Κέντρου Τεκμηρίωσης βρίσκεται πλέον στο στάδιο των δοκιμών. Θα χρησιμοποιηθεί πιλοτικά από επιλεγμένες υπηρεσίες των Γ.Α.Κ. στο πλαίσιο του προγράμματος «Κοινωνία της Πληροφορίας».

13.2. Διαχείριση προσωπικών δεδομένων

Τα ενδιαφέροντα της έρευνας αλλά και το νεότερο υλικό που συνεχώς εισρέει στα Γ.Α.Κ. φέρνουν συχνά αντιμέτωπη την υπηρεσία με τις διατάξεις του Ν. 2472/1997 «Προστασία του ατόμου από την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα»⁴⁴. Το ζήτημα έχει συζητηθεί διεξοδικά και η συνήθης πρακτική ήταν τα αιτήματα πρόσβασης σε υλικό τέτοιου είδους να παραπέμπονται στην Αρχή Προσωπικών Δεδομένων. Είναι κοινή η διαπίστωση ότι στον ανωτέρω νόμο το βάρος έπεσε στην προστασία του ατόμου από την επεξεργασία προσωπικών δεδομένων και διέλαθε της προσοχής του νομοθέτη το ενδεχόμενο της χρήσης τέτοιων στοιχείων αυστηρά για ιστορικούς λόγους. Ωστόσο, το ζήτημα είναι περίπλοκο και έχει σημαντικές νομικές προεκτάσεις⁴⁵.

Τα Γ.Α.Κ. είναι αναγκαίο να έλθουν άμεσα σε επαφή με την Αρχή Προσωπικών Δεδομένων, προκειμένου η τελευταία να προχωρήσει σε μελέτη και ενδεχομένως επανεξέταση του συγκεκριμένου σημείου του ισχύοντος νόμου.

44. Ο Ν. 2472/1997 (Φ.Ε.Κ. 50 Α/10 Απριλίου 1997), ο οποίος αποτελεί τη θεσμική βάση της Αρχής Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα, ενσωμάτωσε στο ελληνικό δίκαιο την ευρωπαϊκή οδηγία 95/46/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 24ης Οκτωβρίου 1995 για την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και για την ελεύθερη κυκλοφορία των δεδομένων αυτών (Επίσημη Εφημερίδα αρ. L 281 της 23/11/1995 σ. 0031 - 0050). Για μια συνολική εικόνα της νομοθεσίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση βλ. H.R. Kranenborg, W. Voermans, *Acces to information in the European Union: a comparative analysis of Member State legislation*, 24-11-2004 (έκθεση που ετοιμάστηκε για τις ανάγκες των εργασιών της Συνόδου Transparency in Europe II, The Hague, 25-26 November 2004).

45. Βλ. Ελληνική Αρχαιακή Εταιρεία, *Δικαίωμα στην πληροφορία: νέα όρια και αντιφάσεις* (Στρογγυλή Τράπεζα, Αθήνα, 2 Μαρτίου 2001), Θεσσαλονίκη 2002.

14. Κοινό

14.1. Παροχή διοικητικών υπηρεσιών προς τους πολίτες

Τα Γ.Α.Κ. έχουν κάθε λόγο να διευρύνουν τις παρεχόμενες προς τους πολίτες διοικητικές υπηρεσίες. Τονίσαμε σε άλλο σημείο ότι το πρώτο βήμα σε αυτή την κατεύθυνση είναι η επανεξέταση της νομικής βάσης των «αρχείων διπνεκούς υπηρεσιακής χρησιμότητας».

Το κόστος από την παραμονή των ανωτέρω αρχείων στη δημόσια διοίκηση είναι τριπλό. Κατ' αρχάς για τον πολίτη που ταλαιπωρείται αναζητώντας πιστοποιητικά για ενέργειες του απώτερου παρελθόντος, στη συνέχεια για τη διοίκηση που επιβαρύνεται με τη φύλαξη του υλικού και επωμίζεται το βάρος των αντίστοιχων αναζητήσεων, τέλος για τα ίδια τα Γ.Α.Κ. που με αυτά τα δεδομένα στερούνται ενός πολύτιμου τεκμηριωτικού υλικού και ενός σημείου επαφής με τον απλό πολίτη.

14.2. Διευρυμένο ωράριο

Δεν χρειάζεται να επιχειρηματολογήσουμε για τις δυσκολίες που θέτει σε κάθε δυνητικό επισκέπτη των Γ.Α.Κ., ο οποίος ασκεί μια συνήθη επαγγελματική δραστηριότητα, το ωράριο που ακολουθούν τα δημόσια αρχεία. Αν η υιοθέτηση διευρυμένου ωραρίου είναι αδύνατη με το ελάχιστο υπάρχον προσωπικό, αυτό δεν σημαίνει ότι δεν πρέπει να αναζητηθούν εναλλακτικές λύσεις. Είναι δυνατόν να καθιερωθεί για μία ή δύο ημέρες (αποκλειστικά) απογευματινό ωράριο λειτουργίας, όπως και το άνοιγμα των αρχειακών υπηρεσιών ένα Σάββατο κάθε μήνα.

14.3. Εκδηλώσεις – Εκπαιδευτικές δραστηριότητες

Τα Γ.Α.Κ. πρέπει να στραφούν προς την κοινωνία και να δώσουν τη δυνατότητα σε όλους τους πολίτες να γνωρίσουν και να χρησιμοποιήσουν το υλικό τους. Οι εκπαιδευτικές δραστηριότητες με βάση το αρχειακό υλικό, όπως και οι συναφείς εκδηλώσεις (εκθέσεις, προβολές, ομιλίες), είναι ένας μόνο από τους τρόπους επικοινωνίας με το κοινό και μια ευκαιρία για τα δημόσια αρχεία να προβάλλουν το ρόλο και την αποστολή τους. Οι δυνατότητες που δίνει η νέα τεχνολογία μπορούν να ξεπεράσουν τα προβλήματα χώρου, τα οποία αντικειμενικά θα συνεχίσουν να ταλανίζουν τα Γ.Α.Κ. Η δημιουργία εικονικών περιηγήσεων σε επιλεγμένο αρχειακό υλικό θα ήταν μια ενδιαφέρουσα λύση.

Προκειμένου για την Κ.Υ., πρέπει να αξιοποιηθεί το ελκυστικό νέο κτίριο, το οποίο από μόνο του ανασκευάζει την εικόνα των αρχείων του κράτους ως παρωχημένης υπηρεσίας. Ειδικότερα, πρέπει να αξιοποιηθούν τόσο η αί-

θουσα του ισογείου, η οποία μπορεί να φιλοξενήσει ποικίλες εκδηλώσεις, όσο και ο εκθεσιακός χώρος (μουσείο) του πρώτου ορόφου που έχει σχεδιασθεί, για να υποστηρίξει και εκπαιδευτικές δραστηριότητες.

Τέλος, σκόπιμο είναι να καθιερωθεί «ημέρα αρχείων» κατά την οποία όλα τα Αρχεία της χώρας θα είναι ανοιχτά στο κοινό, προβάλλοντας το υλικό και τις υπηρεσίες τους.

Αντί επιλόγου

Ενενήντα χρόνια μετά την ίδρυση τους τα Γ.Α.Κ. εξακολουθούν να αναζητούν το δρόμο τους. Δεν θελήσαμε να αποκρύψουμε προβλήματα και δυσλειτουργίες, ακόμη και αν αυτό σημαίνει ότι ευθυνόμαστε (στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων που ο καθένας μας είχε) για όσα προβλήματα δεν κατέστη δυνατό να αντιμετωπιστούν στο διάστημα των τριών τελευταίων χρόνων. Από την άλλη, δεν θα πρέπει να υποτιμηθούν οι επιτυχίες μιας συντονισμένης προσπάθειας που έβγαλε την υπηρεσία από το τέλμα της απαξίωσης και της ανυπαρξίας.

Όσα προαναφέρθηκαν διατυπώθηκαν ως μια συνολική πρόταση οργάνωσης του αρχειακού συστήματος της χώρας, η οποία θα μπορούσε να συμβάλει στη διαμόρφωση συγκροτημένης αρχειακής πολιτικής. Στην πραγματικότητα οι φιλοδοξίες αυτού του κειμένου είναι πολύ πιο περιορισμένες. Οι προτάσεις, καθώς και τα δεδομένα τα οποία τις υποστήριξαν επιδιώκουν να αποτελέσουν τον πυρήνα μιας συζήτησης που δεν έγινε ποτέ· τουλάχιστον στην έκταση που της άξιζε. Αυτή η συζήτηση δεν μπορεί να εξαντληθεί στις δομικές αδυναμίες που λίγο-πολύ όλοι αντιλαμβάνονται. Το σύστημα ασφαλώς έχει προβλήματα. Η πραγματική ερώτηση είναι όμως, ποιους και γιατί αφορά η αποτελεσματική λειτουργία των δημόσιων αρχείων; Τι και σε ποιους αφορά; Στο βαθμό που η «συγκροτημένη αρχειακή πολιτική» απαιτεί σαφή πολιτική βούληση, τα Αρχεία δύσκολα θα ξεφύγουν από τη σημερινή τους κατάσταση, αν το ελληνικό κράτος και η ελληνική κοινωνία δεν βρουν ικανοποιητικές απαντήσεις στα παραπάνω ερωτήματα.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Ερωτηματολόγιο

Α' ΑΡΧΕΙΑΚΟ ΥΛΙΚΟ

1. Μέγεθος σε τρέχοντα μέτρα (κατά προσέγγιση):

1.1. Ταξινομημένο:

1.2. Αταξινομητο:

1.3. Εκκαθαρισμένο που φυλάσσεται από τον παραγωγό:

2. Δημόσια αρχεία (ποσοστό):

3. Ιδιωτικά Αρχεία (ποσοστό):

4. Εισαγωγές αρχειακού υλικού ετησίως (κατά μέσο όρο):

Β' ΠΡΟΣΩΠΙΚΟ

Κλάδοι Μόνιμοι Αποσπασμένοι Αορίστου χρόνου Άλλοι

ΠΕ Αρχειονόμων

ΠΕ Διοικητικών

ΠΕ Συντηρητών

ΠΕ Πληροφορικής

ΠΕ Χημικών

ΤΕ Συντηρητών

ΤΕ Ταξινόμων

ΤΕ Διοικητικών

ΔΕ Ταξινόμων

ΔΕ Διοικ/κού-Λογ/κού

Δε Δακτυλογράφων

ΔΕ Η/Υ

ΥΕ Επιμελητών

ΥΕ Καθαριότητας

Αποσπ. εκπ/κοί

Σύνολο

Γ' ΚΤΙΡΙΑ

1. Αριθμός:

- 1.1. Ιδιότητα:
- 1.2. Με παραχώρηση:
- 1.3. Μισθωμένα:

2. Μέγεθος (σε τ.μ.)

- 2.1. Αποθηκευτικοί χώροι (σε τ.μ.):

3. Περιγραφή (π.χ. νεοκλασσικό, μονοκατοικία σε όροφο κ.λπ.):

4. Βαθμός καταλληλότητας για αρχαιακή χρήση.

Δ' ΣΧΕΣΕΙΣ ΜΕ ΤΟ ΚΟΙΝΟ

1. Αναγνωστήριο:

- 1.1. Ώρες λειτουργίας:
- 1.2. Αριθμός θέσεων:
- 1.3. Αριθμός ερευνητών για μελέτη – ιστορική έρευνα ετησίως:
- 1.4. Δυνατότητα παροχής φωτοαντιγράφων (αριθμός ετησίως):
- 1.5. Δυνατότητα φωτογράφισης:
- 1.6. Δυνατότητα μικροφωτογράφισης:

2. Αριθμός πολιτών που εξυπηρετούνται ετησίως με χορήγηση:

- α. δικαστικών αποφάσεων:
- β. συμβολαιογραφικών πράξεων:
- γ. ληξιαρχικών πράξεων:
- δ. άλλων:

3. Επισκέψεις σχολείων:

4. Προγράμματα πανεπιστημιακών σχολών:

5. Δημοσιεύσεις - εκδόσεις (αριθμός, είδος):

Ε' ΣΗΜΑΝΤΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΥΠΗΡΕΣΙΑΣ

DANIEL KOSTER

The beginning of Dutch navigation and trade with the Levant

At first sight it seems a miracle that a small country as the Dutch Republic¹ became such a formidable maritime and mercantile power. However, with the exception of Great Britain in the 19th century no other country has ever exerted such primacy in world trade and over such a long period as the Dutch. From the last decade of the 16th century until the middle of the 18th century the Dutch dominated world commerce. This economic supremacy was by no means evenly balanced, for although the Dutch monopolized the northern Russian trade and large parts of the East Indies, their role was less predominant in the Mediterranean. Nevertheless the Dutch merchant and shipping elite had a keen interest in the navigation in the Mediterranean and the trade with the Levant. But they achieved a preeminent position in that area for only two limited periods. Most of the time the Dutch had to accept second or third place after their competitors England, France and Venice².

Daniel Koster is a historian.

1. The territory of the Dutch Republic comprised the seven northern provinces of the Low Countries or Netherlands, geographic terms which like Holland and Belgium at that time are problematic. The same counts for ethnic terms like Dutchmen and Flemings. Until the revolt against their Spanish Habsburg sovereign, the territory of the Low Countries comprised seventeen provinces (now occupied by the modern states of Belgium and the Netherlands) of which Flanders and Brabant in the south and Holland and Zeeland in the north were the most important. After 1585 the division between the north and south became permanent and the remaining ten southern provinces returned to the rule of the Austrian branch of the Habsburgs.

2. J. I. Israel, «The Phases of the Dutch *straatvaart* (1590-1713)», *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 99 (1986) 1-30, especially 1.

The Dutch economic historian J. G. van Dillen³ tried to distinguish several phases in the long period of Dutch economic domination of World Trade. He saw a powerful early phase from 1590 till 1620. This period of boom was followed by a recession which lasted until 1645. Between 1646 and 1670 the Dutch republic reached the apogee of its economic development. During this flourishing period the Dutch were also able to regain their position in the Mediterranean and the Levant vis-à-vis the Venetians and the English, because the outbreak of the Turco-Venetian war over Crete paralyzed Venetian trade and the English civil war had a negative impact on their trade into the Levant. This period of boom was reversed when in 1672 the English, the French and some German states declared war on the Dutch republic, a year which became known in Dutch historiography as “het Rampjaar” (the year of the catastrophe) and a long period of relative decline did set in.

In his article on the Dutch “straatvaart”⁴ the well-known English historian Jonathan Israel refined this four phases scheme. He distinguished seven major phases of which he divided Van Dillens first phase in two periods: (1) 1590-1607 and (2) 1608-1621. During his first phase the Dutch extended their activities to all sides of the globe. Initially in the carrying trade, but gradually on their own account. Progress was especially made in the White Sea (Moermansk and Archangel), the Mediterranean and the East Indies. For instance between 1595 and 1602 at least fourteen fleets containing a total of 65 ships set sail for Asia⁵.

The reason behind this development was political as well as economical. In 1590 Philip II of Spain changed his policy towards the rebellious Dutch overnight. He focused his attention to France and lifted the blockade which had been in strength between 1585 and 1590. That change of policy gave the Dutch access to Spanish silver. The capture of Antwerp by the Spanish troops, the tightening of the naval blockade of the river Scheldt and the Flemish coast and the more stable situation in the Republic caused many of the elite merchants from Antwerp to settle in the maritime provinces of

3. J. G. van Dillen, *Van rijkdom en regenten. Handboek tot de economische en sociale geschiedenis van Nederland tijdens de Republiek* (Of riches and regents. A Companion to the Economic and Social History of the Netherlands during the Republic), Den Haag 1970, 76-88.

4. “Straatvaart” was the term used by the Dutch for their navigation through the Strait of Gibraltar.

5. J. I. Israel, *Nederland als centrum van de wereldhandel, 1585-1740*, Franeker 1991, 85 (translation and adaptation of: *Dutch Primacy in World Trade, 1585-1740*, Oxford 1989).

Holland and Zeeland. This influx of capital and know-how enabled the Dutch to shift their attention from the trade in bulk of relatively low value like cereals, Baltic ware, hides and unprocessed metals to that of the so-called “rich trades”, the trade in textiles, sugar and spices, dyestuff, arms and ammunition, ironry, jewelry and other industrial endproducts, to name the most important. In this way they conquered or infiltrated ever wider markets⁶.

Secondly, between 1590 and 1594 and again between 1597-1598 and 1607-1608 a series of failures of cereal harvests in the Mediterranean basin forced the Italians to comply for Baltic grain of which Amsterdam was already the main staple. As the Dutch were at that time the biggest shipping nation of Europe they eagerly exploited this opportunity⁷. They sailed to Genua, to the new freeport of Leghorn and also into the Adriatic to Venice. Another important factor was that Dutch freight and insurance rates to the Mediterranean also fell sharply. In general the Dutch freight rates were already lower than those of their competitors. The system of shareholding in Dutch shipping meant that a very large part of the Dutch merchant marine was owned by Dutch merchants themselves, but there was also a technological component as the construction of the so-called Fluteship proved to be very advantageous in regard to the crew-freight ratio⁸.

Apart from Baltic grain they started to transport the luxury products of Northern Russia as furs, caviar, leather and wax from Archangel to the Italian ports and took over the control of spices from the Portuguese. In short, progress made in the so-called rich trades elsewhere, also accelerated progress in the Mediterranean⁹. The volume of Dutch shipping grew spectacularly, but this does not mean that the Dutch were in the position to control mediterranean commerce like they did elsewhere.

As around 1590 about 21 Flemish firms were active in Venice it is no wonder that the Dutch were often chartered by them, but not exclusively, because more and more Italians made use of the Dutch “termities” as Fernand Braudel used to call the Dutch masters with their big merchantmen, as in Italy a great shortage of tonnage did exist¹⁰. In that way the Dutch became acquainted

6. J. I. Israel, *The Dutch Republic. Its Rise, Greatness, and Fall 1477-1806*, Oxford 1998, 311-312.

7. J. I. Israel, *Nederland als centrum*, op.c., 72.

8. P. C. van Royen, «The First Phase of Dutch Straatvaart (1591-1605): Fact and Fiction», *International Journal of Maritime History*, II, 2 (1990) 69-102, especially 94-96.

9. J. I. Israel, *Nederland als centrum*, op.c., 73.

10. For example between 1594 and 1621 alone in Venice at least 47 Dutch ships were

with the Venetian held Ionian islands like Corfu, Cephalonia and Zante and also with Crete, where apart from cotton, grain, hides, oil and some silk, the main staple was Malvasywine. Almost contemporarily they started to sail to the trade centres of the near eastern Levant.

Before 1599 there was no case of direct contact between the Dutch staplemarket and the tradecentres of the Levant. Cotton from Cyprus, Turkish mohair and Ionian currants and raw silk from the Near East reached Amsterdam in the nineties in Dutch ships, but these had been loaded in Venice and the merchandise was sent by Venetian merchants in consignment, for up that moment Venice was the main staple of Levantine products to Western Europe. Venice exported: cotton, raw silk, silken textiles, oil, alum, Milanese rice, Venetian mirrors and marble¹¹.

Israel's second phase runs parallel with the Twelfth Year Truce. This Treaty concluded between the Republic and Spain which lasted from 1609 until 1621 again lifted various economic and political obstacles and lead up to the great leap forward in Dutch navigation into the Mediterranean and the trade with the Levant. Equipped with Spanish silver and pepper and spices (which trade the Dutch had wrested from the Portuguese and expanded into the Mediterranean) the Dutch managed to become a force to be reckoned with in the trade to Italy and the lands of the Ottoman Empire¹². Although Israel made use of the available statistics for Spain and Italy¹³, he did not research the Levantine data to be found in the card indices of the notarial records in the Amsterdam Municipal Archives. So I decided to fill up this omission and to check the card-indices to Italy and the lands of the Ottoman Empire on Levantine destinations. To this data I added the various shipping-reports published in several publications of primary source material and related monographs¹⁴.

sold to Italians or Flemish merchants, for which see W. Brulez, *Marchands Flamands à Venise*, I (1580-1605), Bruxelles-Rome 1965; Brulez and M. Degos, *Marchands Flamands à Venise*, II (1605-1621), Bruxelles-Rome 1986 *passim*.

11. J. I. Israel, «The Phases», op.c., 7-8.

12. *Ibid.*, 9.

13. See J. W. Ijzerman, «Amsterdamsche bevrachtingscontracten 1591-1602. I. De vaart op Spanje en Portugal», *Economisch-historisch jaarboek*, 1931, 163-291; S. Hart, «De Italiaevaart 1590-1620», *Jaarboek Amstelodamum*, LXX (1978) 42-60; P. C. van Royen, «The First Phase», op.c., 83 (where he corrected a part of the figures presented by Hart).

14. H. Wätjen, *Die Niederländer im Mittelmeergebiet zur Zeit ihrer höchsten Machtsstellung*, Berlin 1909; K. Heeringa, *Bronnen tot de Geschiedenis van den Levantschen handel*, (Sources on the History of the Trade with the Levant) I in 2 vols., Den Haag 1910; W. Brulez, «Marchands I»; W. Brulez and M. Degos, «Marchands II»; Angeliki Panopoulou,

 Statistics «Straatvaart»¹⁵

Ia. Phase I

Year	Spain ¹⁶	Italy ¹⁷	Corfu	Cephalonia	Zante	Crete
1594	20 (-)	26 (-) ¹⁸	- (-)	- (-)	- (-)	- (-)
1595	18 (-)	2 (-)	- (-)	- (-)	- (-)	- (-)
1596	15 (-)	38 (-)	- (-)	- (-)	- (-)	- (-)
1597	34 (-)	4 (26)	- (1) ¹⁹	- (-)	1 ²⁰ (-)	1 (-)

«Όψεις της ναυτιλιακής κίνησης του Χάνδακα το 17ο αιώνα», *Kritiki Estia*, 2 (1988) 152-210; M. C. Engels, *The Flemish Community in Livorno, Merchants, Interlopers, Corsairs*, Hilversum 1995.

15. The first column shows the number of freight contracts concluded. These are relative figures, as the surviving contracts do not reflect the total number of voyages. Firstly an unknown amount of records has been lost over the years. Secondly although Amsterdam was the centre of Dutch shipping, ports as Enkhuizen, Hoorn and Medemblik were also of importance, but unfortunately there is no trace of any contracts in their archives. Thirdly one was not obliged to conclude contracts, fourthly there were many merchants who were also shipowners, and finally but not less important we do not know for certain whether a charterparty was really executed. But when we use this figures in a critical way, we see that they reflect part of the reality. For rapid and substantial changes show either a change in the political situation or great elasticity in demand. It thus appears that on one level the annual number of contracts accurately reflects the real situation- few contracts seem to suggest little shipping and the reverse also seems to be true.

The second column (in parenthesis) shows the number of shipping reports registered and collected from the card indices system of the notarial deeds in the Amsterdam Municipal Archives (AMA, NA) and the various published sources, for which see footnote 14 above.

16. These figures are drawn from Ijzerman, «Amsterdamsche bevrachtingscontracten».

17. These figures are drawn from Hart, «De Italiëvaart» and van Royen, «The First Phase».

18. The numbers in the first column related to shipping reports from Italy show the arrivals of “navi nordiche” in Genoa, so probably include also vessels from other nordic nations. They have been taken from E. Grendi, «I Nordici e il traffico del porto di Genova: 1590-1666», *Rivista Storica Italiana*, LXXXIII (1) (1971) 67. The few numbers in the second column relate to “bateaux gros” and are drawn from F. Braudel and R. Romano, *Navires et marchandises à l'entrée du Livourne (1547-1611)*, Paris 1951, 113, both cited in van Royen, «The First Phase», op.c., 87.

19. Brulez, «Marchands I», 250, nr. 749, 19-4-1597 and 253, nr. 756, 122-5-1597 in which it becomes clear that *Nicolo Pietres* also called *Claus Piterzum* (Claes Pietersz.) a Flemish shipmaster and owner of the *Sant Olmo*, probably fom Wormer, sold his ship to *Francisco Morosini* for 4250 ducats. The new owner kept the crew for a voyage to Amsterdam via Corfu.

20. AMA, NA, J. F. Bruijningh 76/131-134, 6-3-1597: This first contract with a Levantine destination was concluded between *Dirck van Os* and *Isaac Lemaire*, two pioneers

1598	31 (-)	16 (-)	1 ²¹ (-)	- (-)	2 (-)	2 (-)
1599	2 (-)	9 (13)	1 (1)	1 ²² (-)	2 (-)	1 (-)
1600	6 (-)	15 (19)	2 (-)	1 (-)	3 (-)	5 (2)
1601	6 (-)	27 (21) (6)	2 (1)	2 (-)	5 (1)	2 (1)
1602	5 (-)	59 (7) (1)	- (-)	1 (-)	2 (2)	2 (2)
1603	- (-)	16 (59) (1)	2 (-)	1 (-)	1 (1)	3 (1)
1604	- (-)	59 (46)	3 (1)	3 (-)	3 (-)	3 (1)
1605	- (-)	38 (62)	- (1)	- (-)	1 (-)	5 (1)
1606	- (-)	115 (-)	2 (-)	- (-)	3 (-)	3 (1)
1607	- (-)	261 (-) (1)	1 (-)	- (-)	- (-)	2 (-)
1608	- (-)	40 (-) (2)	2 (-)	- (-)	2 (1)	5 (3)
Total	137 (-)	713 (322) (11)	16 (5)	9 (-)	25 (5)	34 (12)

Ib. Phase II

Year	Spain	Italy	Corfu	Cephalonia	Zante	Crete
1609	- (-)	16 (-) (7)	- (-)	- (-)	1 (4)	5 (11)
1610	- (-)	36 (-) (12)	- (-)	- (-)	3 (2)	8 (18)
1611	- (-)	24 (-) (4)	- (-)	2 (-)	4 (2)	11 (16)
1612	- (-)	49 (-)	- (3)	- (-)	- (8)	7 (18)
1613	- (-)	43 (-)	1 (-)	2 (-)	2 (3)	6 (9)
1614	- (-)	48 (-)	- (1)	- (-)	3 (3)	11 (4)
1615	- (-)	27 (-)	- (-)	- (1)	1 (4)	11 (9)
1616	- (-)	32 (-)	- (-)	1 (2)	5 (5)	11 (6)
1617	- (-)	45 (-)	- (1)	- (-)	3 (-)	4 (-)
1618	- (-)	50 (-)	- (5)	- (-)	2 (4)	6 (5)
1619	- (-)	125 (-)	- (4)	- (-)	2 (5)	3 (8)
1620	- (-)	123 (-)	- (1)	- (2)	1 (2)	5 (4)
1621	- (-)	- (-)	- (1)	- (-)	- (-)	- (3)
Total	- (-)	618 (-) (23)	1(15)	5 (5)	27(42)	88(111)

who both were migrants from the Southern Provinces, and *Gerrit Evertsen* from Medemblik, shipmaster of the *Hope* (die Hoope, 320 ton), who was supposed to sail to Archangel, to unload and reload, to sail around England to Leghorn, Candia, Venice and Zante (back and forth) and to return to London, Middelburg or Amsterdam in 10 months.

21. AMA, NA, J. F. Bruijningh 81/120, 28-7-1598: First contract to Corfu concluded between *Dirck van Os* and *Isaac Lemaire* with *Roel Jaspers* from Westzaan shipmaster of the *Den Roelant*, 180 ton.

22. AMA, NA, J. F. Bruijningh 83/152v, 3-5-1599: First contract to Cephalonia concluded by *Dirck van Os* with *Sijbelt Reijnerssen* from Hindelopen shipmaster of *the three Kings* (De drie Coningen, 260 ton).

Ila. Phase I

Year	Morea	Greek Mainland	Archipel	Smyrna	Constantinople
1594	- (-)	- (-)	- (-)	- (-)	- (1) ²³
1595	- (-)	- (-)	- (-)	- (-)	- (-)
1596	- (-)	- (-)	- (-)	- (-)	- (-)
1597	- (-)	- (-)	- (-)	- (-)	- (-)
1598	- (-)	- (-)	- (-)	- (-)	- (-)
1599	- (-)	- (-)	- (-)	- (-)	- (-)
1600	- (-)	- (-)	- (-)	- (-)	- (-)
1601	- (1) ²⁴	- (-)	- (-)	- (-)	- (-)
1602	- (1)	- (-)	- (1) ²⁵	- (-)	- (-)
1603	- (1)	- (-)	- (2)	- (-)	- (-)
1604	- (-)	- (-)	1 ²⁶ (2)	- (-)	- (-)
1605	- (-)	- (-)	- (1)	- (-)	- (-)
1606	- (-)	- (-)	- (-)	- (-)	- (-)
1607	- (-)	- (-)	- (-)	1 ²⁷ (-)	- (-)
1608	2 (1)	- (-)	- (-)	- (-)	- (-)
Total	2 (4)	- (-)	1 (6)	1 (-)	- (1)

23 Heeringa, *Bronnen*, Ia, 154: The first Dutch ship, commanded by shipmaster *Jan Adriaansz. Kant*, which entered the Golden Horn in 1594, did not execute this manoeuvre voluntarily but was caught in Ionian waters and brought in by the fleet of the Kapudan Pasha.

24. Brulez, «Marchands I», 389, nr. 1178, 30-7-1601: *Uler, Uben* or *Uber Henrier* alias *Wibbe Alches*, shipmaster of the *Cesano bianco* (Witte Zwaan) was to sail to Malta, Zante and Brazzo di Maina on account of *Francesco Vrins*, a Fleming based in Venice.

25. Brulez, «Marchands I», 433, nr. 1324, 21-8-1602: Chartering of the vessel *la Fortuna* (Het Fortuin) with Zuane de Francia (probably *Symen Fransz* from Akersloot) as shipmaster. He was supposed to load wheat in the Greek Arcipelago at the islands Milo, Serfo, Termia (Kythnos) and Policandro by route of Malamocca, Zante, Modon and Coron.

26. AMA, NA, J. F. Bruijningh 97/156v, 17-9-1604: A contract between *Isaac Lemaire* and *Jan in t Hert* from Amsterdam, shipmaster of the *Black Heart* (t Swerte Hert, 200 ton). Destination to Italy with the option of a voyage to the Barbary Coast and the Greek islands which were however not specified. So we may ask ourselves whether the *Ionian islands* were meant or some *islands in the Archipelago*.

27. AMA, NA, J. F. Bruijningh 108/151-152v, 9-8-1607: The first contract in which Smyrna was an option. Concluded by *Jan Jansen Corver & Pieter Bas* with *Jacob Pouwels* from Akersloot shipmaster of the *Blue Lion* (Blauwe Leeuw, 280 ton) who was supposed to sail to Leghorn, Cyprus, Alexandretta (Iskenderun), Tripoli, Sidon, Jaffa and Alexandria, to sail back and forth and to put in at the Gulf of Smyrna.

Iib. Phase II

Year	Morea	Greek Mainland	Archipel	Smyrna	Constantinople
1609	- (-)	- (-)	1 (-)	2 (-)	- (-)
1610	- (1)	- (2) ²⁸	1 (1)	- (-)	- (-)
1611	- (-)	- (-2)	1 (-)	2 (-)	2 ²⁹ (-)
1612	- (1)	- (1)	1 (3)	2 (-)	(2)
1613	- (2)	- (-)	- (2)	2 (2)	- (4)
1614	- (1)	- (-)	- (3)	- (2)	- (2)
1615	- (1)	- (-)	1 (-)	- (-)	- (3)
1616	- (-)	- (-)	2 (3)	1 (2)	- (3)
1617	- (-)	- (-)	- (-)	- (-)	- (1)
1618	- (3)	- (2)	1 (4)	- (1)	- (2)
1619	- (9)	- (7)	- (-)	- (3)	1 (1)
1620	- (2)	- (-)	- (5)	- (1)	1 (-)
1621	- (1)	- (-)	- (4)	- (1)	- (-)
Total	- (21)	- (14)	8 (25)	9 (12)	4 (18)

IIIa. Phase I

Year	Cyprus	Syria	Palestine	Egypt
1594	- (-)	- (-)	- (-)	(-)
1595	- (-)	- (-)	- (-)	- (-)
1596	- (-)	- (-)	- (-)	- (-)
1597	- (-)	- (1) ³⁰	- (-)	- (-)
1598	- (-)	- (-)	- (-)	- (-)

28. Brulez and Degos, «Marchands II», 307, nr.2656, 13-10-1610: At Athens and at Porto Rafti had been loaded 4000 cantara acorns (grosses) and 3000 cantara acorns (sot tile) as well as four packages of wax weighing 1560 libras owned by Antonio Castigli and brothers on the Flemish *Re David* (Koning David) shipmaster *Giovanni Balen* also called *Ans Bolin* (Hans van Balen) from Lübeck and 309, nr. 2661, 25-10-1610: Paolo Guerini c.s.chartered the vessel *il Sanson* (De Sampson), shipmaster *Giacomo Henrico Verver* (Jacob Hendrixsz. Verver) from Amsterdam to sail to Zante, Zia, Porto Rafti and Athens to load acorns.

29. AMA, NA, Palm Mathijsz. 426/172-175, 13-4-1611: First contract in which Constantinople was an option. In the charterparty concluded between *Jacob Jacobsz. Roch* on order of his brother-in-law *Willem Hendricsz Rammelman* and *Rem Pietersz.* from Schellingwouw, shipmaster of *the Hunter* (Den Jaeger, 230 ton), the ship was to head from Enkhuizen firstly to the Gulf (i.e. the Adriatic), further to Cyprus, the Archipelago, the Anatolian mainland etc. and Constantinople.

30. 1597: The Belgian historian J. Denucé, *L'Afrique au XVIe siècle et le commerce anversois*, Antwerpen 1937, 17, maintained that *Balthasar de Moucheron* chartered a ship to sail from Middelburg to Syria, but he did not present any evidence.

1599	- (-)	- (1)	- (-)	- (-)
1600	1 ³¹ (1)	- (-)	- (-)	- (-)
1601	1 (2)	- (1)	- (-)	- (-)
1602	- (2)	- (1)	- (-)	- (-)
1603	1 (-)	1 ³² (-)	- (-)	- (-)
1604	6 (5)	4 (1)	- (-)	- (-)
1605	5 (1)	4 (-)	- (-)	- (-)
1606	8 (4)	6 (-)	1 ³³ (-)	- (-)
1607	4 (-)	3 (1)	2 (-)	2 ³⁴ (-)
1608	8 (6)	9 (1)	6 (-)	3 (2)
Total	35 (21)	27 (7)	9 (-)	5 (2)

IIIb. Phase II

Year	Cyprus	Syria	Palestine	Egypt
1609	8 (10/13)	7 (8/11)	6 (7/10)	2 (9/11)
1610	5 (2)	5 (-)	5 (-)	4 (-)
1611	8 (-)	7 (1)	7 (-)	6 (-)
1612	3 (2)	3 (9)	3 (-)	2 (2)
1613	5 (2)	5 (3)	5 (-)	3 (2)
1614	2 (3)	2 (9)	2 (-)	2 (-)

31. AMA, NA, J. F. Bruijningh 87/185, 4-11-1600: The first contract in which Cyprus was an option. It was concluded between *Jan van Baerle*, *Gerhard Reijnst* and *Hans Rombouts* with *Tonis Mertsen* from Amsterdam shipmaster of the *St. George* (St. Joris, 200 ton).

32. AMA, NA, J. F. Bruijningh 95/50v, 3-9-1603: The first contract in which Syria was an option. It was concluded between *Jan Jansen Corver*, *Jan Munter*, *Hendrick van Bronckhorst & Salomon Voerknecht* and *Frans Jansz.* from Medenblik, shipmaster of *the Hope* (Die Hoop, 360 ton) who was supposed to sail to Genova or Leghorn, to unload and proceed to Candia or Cyprus and Syria and from there back to Amsterdam.

33. AMA, NA, J. F. Bruiningh 105/33-34, 10-10-1606: Perhaps the first contract in which Palestine was an option. It was concluded between *Jan Jansen Corver & Pieter Bas* and *Sijbout Abbes* from Warns, shipmaster of the *Fortune* (Fortuijn, 280 ton). The master who was already in Italy and was, after unloading in Genova, La Spetia, Via Regia, Leghorn or Civitavecchia, supposed to sail from Genova or Leghorn to Cyprus (Salines, Limosijn and Baffa) and Syria to load merchandise and to return to Amsterdam. As the clerk wrote Baffa instead of Jaffa it is more plausible that Paphos is meant.

34. AMA, NA, J. F. Bruijningh 108/151-152v, 9-8-1607: The first contract in which Egypt is an option. It was concluded between *Jan Janssen Corver & Pieter Bas* and *Jacob Pouwels* from Akersloot, the shipmaster of the *Blue Lion* (Blauwe Leeuw, 280 ton), who was supposed to sail from Leghorn to Cyprus, to continue to Smyrna, Alexandretta, Tripoli, Sidon, Jaffa and Alexandria. From there the vessel was to sail again to Cyprus to reload and to return to Amsterdam.

1615	4 (2)	3 (9)	3 (-)	2 (2)
1616	- (1)	- (10)	2 (-)	3 (2)
1617	- (1)	1 (1)	1 (-)	2 (1)
1618	2 (3)	2 (1)	1 (-)	- (5)
1619	1 (7)	1 (7)	- (-)	- (8)
1620	1 (2)	1 (3)	1 (-)	1 (-)
1621	- (2)	- (1)	- (-)	- (-)
Total	39 (38/41)	37 (63/66)	36 (7/10)	27 (33/35)

From the card indices we learn that the Dutch merchants already at an early stage did send their factors³⁵ to the various staples and scales of the Levant, first to the Italian ports but also to Crete, Cyprus and the Near East. A certain Berthelmus Christoffelsen, the clerk of Salomon Voerknecht, one of the foremost merchants in Amsterdam had been factor in Candia before he was ordered to set sail to Cyprus in 1604. From Seusenius' travel account³⁶ we learn that a certain Paulo de Willem from Hamburg, but living in Amsterdam had rented a house in Candia near the church of St. Peter in the summer of 1602. He was of Flemish origin and migrated after the Fall of Antwerp in 1585 firstly to Hamburg and finally settled in 1609 in Amsterdam³⁷. The process of sending clerks and factors to the Levant accelerated during the second phase (1609-1621) of which Crete in particular is a very well documented example. It showed the growing Dutch interest in the commerce with the Venetian held Greek world and in particular the trade with Crete. From 1609 onwards, but probably earlier, until 1614 Jan de Coninck was the Cretan factor of the merchant Jacques Bernaert³⁸.

35. A factor was an employee who traded on account of others.

36. See Tatiana Markaki, «Ο Βενεκρατούμενος Χάνδακας στις αρχές του 17ου αιώνα κατά την αφήγηση του Ολλανδού προσκυνητή Marinus Seusenius», in: *Anthi Chariton*, Venetia 1997, 289-299, esp. 296.

37. Paulo de Willem cooperated between 1610 and 1630 with his brothers Jan in Copenhagen and David in the Levant. During the Twelfth Years Truce he traded in company with Abraham de Ligne, another immigrant from the southern provinces, who after leaving Antwerp, migrated to London and settled in Amsterdam in 1608. See Oscar Gelderblom, «*Zuid-Nederlandse kooplieden en de opkomst van de Amsterdamse stapelmarkt (1578-1630)*», (Southern merchants and the rise of the Amsterdam staple), Hilversum 2000, 215-216 and 232.

38. Jacques Bernaert was born in the Flemish town of Doornik. He migrated to Amsterdam in 1585 and became there one of the leading merchants. In the first phase he concluded four charterparties to Crete, in the second phase he concluded his first and last charterparty to Crete on 4.11.1610. He probably finished his mercantile career or died soon after.

This period covers more or less the first period (1608-1613) in Angelikis Panopoulou's article on Candian shipping (note 14). The total number of vessels registered there in that period was 278. Twenty one were Flemish (in this context and in these years Flemish means Dutch), nineteen were French and only fourteen were English, which proves that the Dutch Republic was the leading mercantile power. However, when we look into more detail, we notice that among those 278 registered vessels at least 145 were large merchantmen of the westeuropean type like the *berton* or *nave*. This implies that the amount of northern ships must have been much larger than 54. The problem has been caused by the fact that the Venetian authorities in charge in most cases omitted the nationality of the shipmasters. By checking carefully their names and those of their vessels, I could retrieve a lot of other Dutch shipmasters and their ships. The result of my research is that at least 71 of the 145 "nordic" ships were Dutch (almost 50%), which means that the number of Dutch ships outnumbered the total of English and French ships together, for a substantial number among the remaining 74 big merchantmen were vessels bought by the Venetians and others. Dutch supremacy in this short period seems to be overwhelming. These figures are al-most in line with the amount of 41 chartercontracts concluded in Amsterdam during the same years. They surely show a peak during the entire second phase in which almost thrice as much contracts were concluded than in the first phase. When we compare the number of the shipping reports, the difference is even more striking. However, a large part of Dutch shipping was still in the field of the carrying trade between Venice and other Mediterranean and Levantine destinations, among them Crete, for outside parties³⁹. Nevertheless, even if we take into consideration that the 41 contracts have not been executed integrally, the amount of charterparties related to direct trade between Amsterdam and Candia is so substantial that Dutch dominance in this short interval cannot be denied.

39. For instance between September 1615 and January 1617, thus in a period of 16 months 85 Dutch ships entered the port of Venice, for which see the list of Dutch ships in the ASV, CSM, cited by Heeringa, *Bronnen*, Ia, 61-62 or Isarel «The Phases», op.c., 11.

ΧΡΗΣΤΟΣ ΠΑΠΑΘΕΟΔΩΡΟΥ

Τα Αρχεία ως διαχειριστές της πληροφορίας του δημόσιου τομέα

1. Εισαγωγή

Ο ρόλος της δημόσιας πληροφορίας (public sector information) είναι σημαντικός για την ανάπτυξη της κοινωνίας, αφού όλες οι συναλλαγές και οι διαδικασίες της δημόσιας και ιδιωτικής ζωής βασίζονται σε αυτή. Συγκεκριμένα η πληροφορία αυτή αποτελεί σημαντικό πόρο για (α) τους δημόσιους λειτουργούς, που χρειάζονται διοικητική και διαχειριστική πληροφόρηση και γνώση, προκειμένου να εκτελέσουν τα καθήκοντά τους και να λάβουν αποφάσεις ή να αναπτύξουν πολιτικές, (β) τους πολίτες, που αναζητούν αποτελεσματική και άμεση ενημέρωση σε θέματα καθημερινών συναλλαγών με το Δημόσιο, και (γ) τους επιχειρηματίες και καταναλωτές, που χρειάζονται ενημέρωση σε θέματα που αφορούν στο εμπόριο και στις επιχειρηματικές συναλλαγές. Εξάλλου, καμία επιχειρηματική ενέργεια δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί ολοκληρωμένα χωρίς έγκυρη πληροφόρηση στους ανάλογους τομείς ενδιαφέροντος¹.

Λόγω της σπουδαιότητας της δημόσιας πληροφορίας και της επίδρασής της σε όλες τις εκφάνσεις της ζωής των πολιτών, της λειτουργίας του κράτους αλλά και των ιδιωτικών φορέων, είναι προφανές ότι υπάρχει ανάγκη για την ολοκληρωμένη και αυτοματοποιημένη διαχείρισή της, την επαναχρησιμοποίηση-αξιοποίηση και διάχυσή της σε όλη την κοινωνία. Η ανάγκη αυτή θεωρείται επιτακτική λόγω της επικείμενης ανάπτυξης της ηλεκτρονι-

Ο Χρήστος Παπαθεοδώρου είναι Επίκουρος Καθηγητής στο Τμήμα Αρχιτεκτονικής και Βιβλιοθηκονομίας του Ιονίου Πανεπιστημίου.

1. European Commission. Public Sector Information: a key resource for Europe, 1998. [http://europa.eu.int/ISPO/docs/policy/docs/COM\(98\)585/](http://europa.eu.int/ISPO/docs/policy/docs/COM(98)585/)

κής διακυβέρνησης, η οποία (α) βασίζεται στο σεβασμό του δικαιώματος των πολιτών για πρόσβαση στην πληροφορία, (β) βασίζεται αποκλειστικά σε συστήματα διαχείρισης δημόσιας πληροφορίας και (γ) απαιτεί τη διασύνδεση των δημόσιων υπηρεσιών για άμεση και αποτελεσματική ροή δεδομένων και ανταλλαγή πληροφοριών. Επιπλέον η ανάγκη για την ανάπτυξη αναβαθμισμένων συστημάτων που υλοποιούν διεθνή πρότυπα για την κωδικοποίηση και διαχείριση της δημόσιας πληροφορίας είναι επιτακτική, γιατί οι τρέχουσες τεχνολογικές εξελίξεις διευκολύνουν την ανάπτυξη τέτοιων συστημάτων.

Τα συστήματα διαχείρισης δημόσιας πληροφορίας ουσιαστικά διαχειρίζονται διοικητικά έγγραφα (public records), τα οποία αποτελούν τους φορείς της πληροφορίας του δημόσιου τομέα, αφού απεικονίζουν το σύνολο των ενεργειών που έχουν πραγματοποιηθεί από τις υπηρεσίες και τους οργανισμούς της Δημόσιας Διοίκησης. Στόχος του παρόντος άρθρου είναι η παρουσίαση των απαιτήσεων για την ανάπτυξη συστημάτων διαχείρισης δημόσιας πληροφορίας, καθώς επίσης η διερεύνηση του ρόλου των αρχειακών υπηρεσιών στην υλοποίησή τους. Είναι γεγονός ότι τα Γενικά Αρχεία του Κράτους διαθέτουν τεχνολογία και σημαντική εμπειρία στη διαχείριση των δημοσίων εγγράφων και γι' αυτό το λόγο μπορούν να παίξουν σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη ανάλογων συστημάτων και διαδικασιών. Το άρθρο αυτό εξετάζει τα χαρακτηριστικά των δημοσίων εγγράφων και τις μεθόδους διαχείρισής τους, καθώς επίσης προδιαγράφει το ρόλο των αρχειακών υπηρεσιών στην όλη πορεία για την επίτευξη της ηλεκτρονικής διακυβέρνησης. Συγκεκριμένα στην επόμενη παράγραφο παρουσιάζεται το πλαίσιο της διαχείρισης των διοικητικών εγγράφων, έτσι όπως έχει προτυποποιηθεί από Αρχειακές Υπηρεσίες και διεθνείς οργανισμούς. Στη συνέχεια παρουσιάζονται εναλλακτικές προσεγγίσεις για την κωδικοποίηση της πληροφορίας του δημόσιου τομέα, τη σημασιολογική της επεξεργασία και τις απαιτήσεις λειτουργικότητας των συστημάτων που τη διαχειρίζονται. Το άρθρο ολοκληρώνεται με προτάσεις για το ρόλο των Αρχειακών Υπηρεσιών στη διαχείριση της δημόσιας πληροφορίας.

2. Διαχείριση διοικητικών εγγράφων

Τα έγγραφα που παράγονται από τις διοικητικές πράξεις των δημοσίων Οργανισμών (public records) οργανώνονται και συγκροτούν αρχεία (public archives), τα οποία αποτελούν τους φορείς της δημόσιας πληροφορίας. Ο ρόλος αυτών των αρχείων είναι πολύπλευρος και συμβάλλει στην ομαλή λει-

τουργία της Δημόσιας Διοίκησης και την εξυπηρέτηση του πολίτη, αφού πιστοποιούν τις διοικητικές συναλλαγές και τις δραστηριότητες των Οργανισμών. Αποτελώντας μια πρωτογενή πηγή πληροφοριών, μπορούν να οργανωθούν σε αποθήκες δεδομένων (data warehouses) και να χρησιμοποιηθούν σε διαδικασίες αξιολόγησης των υπηρεσιών, συμβάλλοντας στην εξαγωγή συμπερασμάτων και την αποτελεσματική λήψη αποφάσεων². Επιπλέον ενημερώνουν τους πολίτες για τις διοικητικές δραστηριότητες του Κράτους και εξασφαλίζουν το δικαίωμα πρόσβασης των πολιτών στην πληροφορία. Για τους παραπάνω λόγους η διαχείριση δημόσιων εγγράφων και αρχείων (public records management) χαρακτηρίζεται ως επιβεβλημένη και ιδιαίτερα σημαντική διεργασία του κρατικού μηχανισμού.

Η διεθνής επιστημονική κοινότητα που ασχολείται με τη διαχείριση αρχείων (records management) θεωρεί ότι βασικό κριτήριο για την ανάπτυξη και λειτουργία ανάλογων συστημάτων (records management systems) είναι η ποιότητα. Με βάση αυτό το κριτήριο αναπτύχθηκε στην Αυστραλία το πρότυπο AS 4390, το οποίο έγινε γρήγορα αποδεκτό και επεκτάθηκε πρόσφατα στο διεθνές πρότυπο ISO-15489³. Το ISO-15489 ορίζει τους κανόνες περιγραφής των εγγράφων, καθώς επίσης και τη μεθοδολογία ανάπτυξης συστημάτων διαχείρισης αρχείων. Το πρότυπο κάνει σαφή διάκριση μεταξύ των αρχείων που δημιουργούνται στο πλαίσιο επιχειρηματικών συναλλαγών και των αρχειακών συλλογών (archival collections), ακόμη και αν οι τελευταίες περιλαμβάνουν έγγραφα τα οποία συγκροτούν διοικητικά αρχεία. Βασικό κριτήριο διάκρισης των δύο κατηγοριών είναι η χρήση (τρέχουσα ή μελλοντική) των εγγράφων για διοικητικούς λόγους. Είναι προφανές ότι στην κατηγορία των αρχείων που εξετάζει το πρότυπο εμπίπτουν και τα αρχεία του δημόσιου τομέα (public archives).

Συνοπτικά το πρότυπο θεωρεί ότι ένας οργανισμός που θέλει να υλοποιήσει ένα σύστημα διαχείρισης αρχείων πρέπει να: (α) προσδιορίσει σαφώς τους στόχους ενός τέτοιου συστήματος, (β) βασίζεται σε συγκεκριμένους κανονισμούς και αρχές λειτουργίας, (γ) έχει μελετήσει τα οφέλη που θα προέλθουν από το σύστημα διαχείρισης των αρχείων του, (δ) έχει προσδιορίσει την πολιτική ανάπτυξης και τις ευθυνότητες των στοιχείων του συστήματος, αφού βασισθεί σε ένα σύνολο λειτουργικών, τεχνικών, οικονομικών και διοικητικών προϋποθέσεων, (ε) έχει μια συγκεκριμένη μεθοδολογία ανά-

2. M. Kluda, «Data warehousing», *NAGARA Clearinghouse*, National Association of Government Archives and Records Administrators, 15(1) (Winter 1999).

3. ISO 15489 Records Management – General,; http://www.naa.gov.au/recordkeeping/rkpubs/fora/02Mar/AS_ISO_15489.pdf. Accessed February 6, 2004.

πτυξης του συστήματος διαχείρισης αρχείων, (στ) προδιαγράφει και να υλοποιήσει συγκεκριμένες διεργασίες ελέγχου τόσο του συστήματος όσο και των αρχείων-εγγράφων που διαχειρίζεται το σύστημα.

Η ανάπτυξη της ηλεκτρονικής διακυβέρνησης προϋποθέτει, πέρα από την ανάπτυξη μονάδων διαχείρισης αρχείων (records management systems), όπως προβλέπει το πρότυπο ISO-15489, την άμεση πρόσβαση στη δημόσια πληροφορία από τους πολίτες. Η σύγχρονη τεχνολογία δίνει τη δυνατότητα διακίνησης αυτής της πληροφορίας με ψηφιακά μέσα. Έτσι, οι οργανισμοί διαχείρισης δημόσιων εγγράφων και αρχείων οφείλουν να αναπτύξουν συστήματα διαχείρισης ηλεκτρονικών αρχείων (electronic records management systems), τα οποία αποσκοπούν στην ψηφιακή παραγωγή, αναπαραγωγή, διακίνηση, πρόσβαση και αξιοποίηση των διοικητικών εγγράφων προς όφελος του πολίτη και των μηχανισμών λήψης απόφασης του Δημόσιου τομέα.

3. Δημόσια πληροφορία

Η πληροφορία του δημόσιου τομέα έχει ορισμένα χαρακτηριστικά που την διακρίνουν από την πληροφορία που διαχειρίζονται οι Οργανισμοί Μνήμης (Βιβλιοθήκες, Αρχεία, Μουσεία). Συγκεκριμένα η δημόσια πληροφορία:

- Παράγεται από ή/και αποτελεί έναυσμα για την έναρξη συγκεκριμένων διαδικασιών που εκτελούνται από όργανα με συγκεκριμένες αρμοδιότητες. Άρα εξαρτάται από την άσκηση συγκεκριμένων αρμοδιοτήτων των συλλογικών οργάνων και την εκτέλεση συγκεκριμένων ενεργειών. Για το λόγο αυτό είναι απαραίτητη η κωδικοποίηση τόσο των αρμοδιοτήτων των συλλογικών οργάνων, όσο και των διαδικασιών που εκτελούν κατά την άσκηση των αρμοδιοτήτων τους.
- Είναι πολυεπίπεδη, λόγω της ιεραρχίας του δημόσιου τομέα και των αντίστοιχων συλλογικών οργάνων. Έτσι απαιτείται η δυνατότητα κωδικοποίησης του επιπέδου της ιεραρχίας από το οποίο παράγεται ή απευθύνεται ένα έγγραφο (π.χ. Υπουργείο Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης - Γενική Γραμματεία Πολιτικής Προστασίας - Γραφείο Αποζημίωσης).

Με βάση τα παραπάνω χαρακτηριστικά, τα θεμελιώδη ζητήματα που έχουν να αντιμετωπίσουν τα συστήματα διαχείρισης ηλεκτρονικών αρχείων του δημόσιου τομέα είναι: (α) η κωδικοποίηση της πληροφορίας που περιέχουν τα διοικητικά έγγραφα με βάση διεθνή και ανοικτά πρότυπα, (β) η κω-

δικοποίηση της σημασιολογίας των διοικητικών εγγράφων και (γ) η διαλειτουργικότητα αυτών των συστημάτων. Στις επόμενες παραγράφους αναλύονται οι διεθνείς τάσεις που υπάρχουν για την αντιμετώπιση αυτών των προβλημάτων.

3.1. Πρότυπα μεταδεδομένων

Οι πρώτες προσπάθειες για την κωδικοποίηση της πληροφορίας του δημόσιου τομέα έγιναν από τη Βρετανική Αρχαιακή Υπηρεσία (Public Records Office), η οποία ανέπτυξε το πρότυπο e-GMS (e-Government Metadata Standard)⁴, βασισμένη στο Dublin Core (DC). Αρχικά το DC υιοθετήθηκε χωρίς καμία προσθήκη ή αλλαγή για λόγους απλότητας και κυρίως διαλειτουργικότητας, αλλά σύντομα ανακοινώθηκε η δεύτερη έκδοση του e-GMS η οποία στόχευε στην πιο εκφραστική και πλούσια περιγραφή των εγγράφων. Γι' αυτό το λόγο επέκτεινε το μοντέλο προβλέποντας τέσσερα (4) επιπλέον πεδία, ενώ σε όλα σχεδόν τα πεδία προστέθηκαν υποπεδία που ονομάστηκαν refinements. Για παράδειγμα, στο πεδίο Description του DC προστέθηκαν τα refinements (α) Table of contents, δηλ. Ο πίνακας των περιεχομένων ενός εγγράφου, και (β) Abstract, η περίληψη του εγγράφου. Τα τέσσερα επιπλέον πεδία που πρόβλεψε το e-GMS παρουσιάζονται στον Πίνακα 1.

Πίνακας 1. Τα μετα-πεδία του e-GMS που προστέθηκαν στο Dublin Core

Audience	Η οντότητα (πρόσωπο ή γραφείο) που «μεσολαβεί» για την πρόσβαση σε ένα έγγραφο
Disposal	Κανόνες απόσυρσης των διοικητικών εγγράφων
Location	Ο χώρος διατήρησης και αποθήκευσης των εγγράφων και όχι η ηλεκτρονική διεύθυνση και το path ενός αρχείου
Preservation	Καταγράφεται η διοικητική «ιστορία» των εγγράφων

Σχεδόν παράλληλα με τη Μ. Βρετανία, οι αρχαιακές υπηρεσίες της Αυστραλίας ανέπτυξαν ένα πρότυπο κωδικοποίησης της δημόσιας πληροφορίας, το Australian Government Locator Service (AGLS, πρότυπο AS 5044)⁵, το οποίο βασίζονταν και αυτό στο Dublin Core, προσθέτοντας 4 νέα στοιχεία, όπως

4. E-GMS, UK Government Metadata Standard, <http://www.govtalk.gov.uk/schemas-standards/metadata.asp>. Accessed January 15, 2003.

5. GLS Metadata Standard (Australian Government Locator Service). <http://www.naa.gov.au/default.html>. Accessed December 20, 2002.

δείχνει ο Πίνακας 2. Το πρότυπο αυτό υιοθετήθηκε με κάποιες τροποποιήσεις και από τη Νέα Ζηλανδία, η οποία ανέπτυξε το New Zealand Government Locator Service (NZGLS)⁶.

Πίνακας 2. Τα μετα-πεδία του AGLS που προστέθηκαν στο Dublin Core

Availability	Τρόπος και σημείο πρόσβασης (οντότητα ή υπηρεσία) στην πληροφορία
Function	Η διοικητική λειτουργία που οδηγεί στην παραγωγή ενός εγγράφου
Audience	Η κατηγορία χρηστών στην οποία απευθύνεται ένα έγγραφο. Σχετίζεται και καθορίζει δικαιώματα πρόσβασης και ανάκτησης
Mandate	Η νομική πράξη που οδηγεί στη δημιουργία ενός εγγράφου

Είναι προφανές ότι τα δύο πρότυπα ανακλούν δύο διαφορετικές σχολές, αν και βασίζονται στο ίδιο γενικό πρότυπο (το Dublin Core), το οποίο στοχεύει κυρίως στη διαλειτουργικότητα, δηλαδή την ανταλλαγή πληροφορίας. Το πρότυπο της Αρχειακής Υπηρεσίας της Αυστραλίας βασίζεται σε μια λειτουργική προσέγγιση που στοχεύει στην εξυπηρέτηση των υπηρεσιών της Δημόσιας Διοίκησης και του πολίτη και εστιάζει στη διοικητική και νομική προέλευση της πληροφορίας, καθώς επίσης στο ενδιαφερόμενο κοινό και τον τρόπο πρόσβασής της. Η προσέγγιση της Βρετανικής Αρχειακής Υπηρεσίας είναι διαχειριστική και εστιάζει στον τρόπο διατήρησης, πρόσβασης και γενικά διαχείρισης της πληροφορίας, ενώ δεν στοχεύει στην καταγραφή των διοικητικών διαδικασιών από τις οποίες προέρχεται η πληροφορία.

Σε εντελώς διαφορετική προσέγγιση βασίζεται η προσπάθεια κωδικοποίησης της δημόσιας πληροφορίας των Ηνωμένων Πολιτειών, η οποία δε βασίζεται ούτε αποτελεί επέκταση κάποιου διεθνούς προτύπου μεταδεδομένων, αλλά εστιάζει αποκλειστικά στην ανάκτηση πληροφοριών. Με αυτό το σκεπτικό αναπτύχθηκε το γνωστό Government Information Locator Service (GILS)⁷ με τα 26 μετα-πεδία του Πίνακα 3, που στοχεύει στην πλήρη περιγραφή των χαρακτηριστικών των διοικητικών εγγράφων, έτσι ώστε να είναι

6. NZGLS Metadata Standard (New Zealand Government Locator Service), <http://www.e-government.govt.nz>. Accessed January 15, 2003. T. O' Kane, «Mapping the similarities and differences between metadata standards: Dublin Core, AGLS and NZGLS: the GUIDE Project», 2001, <http://www.e-government.govt.nz/docs/metadata-standards-differ/mapping-diff.pdf>. Accessed February 6, 2004.

7. GILS – Government Information locator Service, <http://www.gils.net>. Accessed January 15, 2003.

εύκολα αναζητήσιμα. Βασικό χαρακτηριστικό του GILS είναι ότι στο μετα-πεδίο Controlled Subject Index επιβάλλεται η χρήση θεματικών όρων από ελεγχόμενα λεξιλόγια, έτσι ώστε να είναι αποτελεσματικότερη η ανάκτηση της δημόσιας πληροφορίας.

Πίνακας 3. Τα μετα-πεδία του GILS

Title	Αντιστοιχεί στο Title του DC
Originator	Αντιστοιχεί στο Creator του DC
Contributor	Αντιστοιχεί στο Contributor του DC
Date of Publication	Αντιστοιχεί στο Date του DC
Language of Resource	Αντιστοιχεί στο Language του DC
Abstract	Αντιστοιχεί στο Description του DC
Controlled Subject Index	Αντιστοιχεί στο Subject του DC
Subject Terms Uncontrolled	Αντιστοιχεί στο Subject του DC
Spatial Domain	Αντιστοιχεί στο Coverage του DC
Time Period	Αντιστοιχεί στο Coverage του DC
Availability	Αντιστοιχεί στα Medium και Rights του DC
Sources of Data	Αντιστοιχεί στο Source του DC
Access Constraints	Αντιστοιχεί στο Rights του DC
Cross Reference	Αντιστοιχεί στο Relation του DC
Schedule Number	Αντιστοιχεί στο Identifier του DC
Language of Record	Αντιστοιχεί στο Language του DC
Place of Publication	Πόλη ή χώρα προέλευσης της πληροφορίας
Methodology	Μεθοδολογία ή εργαλεία που χρησιμοποιούνται για τη δημιουργία της πληροφορίας
Use Constraints	Περιορισμοί χρήσης της πληροφορίας (προσωπικά δεδομένα, πνευματικά δικαιώματα και άλλοι περιορισμοί)
Point of Contact	Οντότητα (πρόσωπο ή γραφείο) που «μεσολαβεί» για την πρόσβαση σε ένα έγγραφο και ο τρόπος επικοινωνίας
Supplement Information	Πρόσθετη περιγραφική πληροφορία που σχετίζεται με το έγγραφο
Purpose	Νομικές πράξεις ή προγράμματα πλήρως ή μερικώς υπεύθυνα για τη δημιουργία ή τη διακίνηση του εγγράφου

Agency Program	Οργανισμός ή πρόγραμμα στο οποίο αναφέρονται νομικές πράξεις που σχετίζονται με το έγγραφο
Control Identifier	Ειδικός κωδικός του GILS για την ταυτοποίηση του εγγράφου
Record Source	Οργανισμός που δημιούργησε ή τροποποίησε τελευταίος το έγγραφο
Date of Last Modification	Ημερομηνία δημιουργίας ή τροποποίησης

Εκτός από τα παραπάνω πρότυπα, υπάρχουν και άλλες αξιολογες προσπάθειες για την περιγραφή της δημόσιας πληροφορίας. Χαρακτηριστικά αναφέρεται η γλώσσα GOVML⁸ που αναπτύχθηκε στα πλαίσια του έργου EGOV του Ευρωπαϊκού Προγράμματος Information Society Technologies (IST) και αποτελεί επέκταση της γλώσσας XML. Στόχος της GOVML είναι η κωδικοποίηση όχι μόνο της πληροφορίας που υπάρχει στα διοικητικά έγγραφα, αλλά και των προβλεπόμενων συναλλαγών μεταξύ της υπηρεσίας που διαθέτει την πληροφορία και του πολίτη που επιθυμεί να έχει πρόσβαση σε αυτή. Για παράδειγμα, η GOVML παρέχει τη δυνατότητα (μέσω συγκεκριμένων στοιχείων –elements– της γλώσσας XML) κωδικοποίησης όχι μόνο της πληροφορίας που υπάρχει σε ένα πιστοποιητικό οικογενειακής κατάστασης, αλλά και της διαδικασίας που απαιτείται για την έκδοση του πιστοποιητικού.

3.2. Σημασιολογία

Ένα από τα σημαντικότερα και δυσκολότερα θέματα της διαχείρισης της πληροφορίας του δημόσιου τομέα είναι η θεματική περιγραφή των διοικητικών εγγράφων. Εφόσον η θεματική περιγραφή σχετίζεται άμεσα με τις διαδικασίες υποβολής ερωτημάτων των πολιτών και διοικητικών στελεχών και την ανάκτηση σχετικής πληροφορίας, η σπουδαιότητά της είναι προφανής. Ωστόσο η δυσκολία της σημασιολογικής ανάλυσης της δημόσιας πληροφορίας έγκειται στην υποκειμενική απόδοση των όρων των διοικητικών εγγράφων. Ο υποκειμενισμός αυτός υπάρχει σε κάθε διαδικασία θεματικής περιγραφής τεκμηρίων και η όλη διαδικασία γίνεται περίπλοκη, αφού συχνά η θεματική πληροφορία δεν εντοπίζεται στο έγγραφο, αλλά επινοείται από τον επεξεργαστή.

8. G. Kavadias, E. Spanos, E. Tambouris (eds), «GOVML syntax and filters implementation», Deliverable D231, *An Integrated Platform for Realizing Online One-stop Government (eGOV)*, IST-2000-28471 project, 2002, <http://www.egov-project.org/deliverables.htm>.

Εκτός από την υποκειμενική διάσταση, η θεματική επεξεργασία της δημόσιας πληροφορίας παρουσιάζει και άλλες δυσκολίες που πηγάζουν από την πολύπλοκη φύση και δομή της δημόσιας πληροφορίας. Συγκεκριμένα τα διοικητικά έγγραφα:

- Περιέχουν ουδέτερες έννοιες διοικητικής ορολογίας που καλύπτουν σχεδόν όλο το επιστητό και τη δημόσια ζωή (π.χ. άδεια γάμου, προστασία περιβάλλοντος, ενεργειακοί πόροι, δρόμοι, ναυτιλία, φορολογία). Ίδιες έννοιες συχνά εκφράζονται με διαφορετικούς όρους, δημιουργώντας ετερογενή λεξιλόγια και ορολογίες.
- Προέρχονται από και αποστέλλονται σε όργανα με συγκεκριμένες αρμοδιότητες.
- Προέρχονται από και συνεπάγονται την εκτέλεση διαδικασιών.
- Αντιστοιχούν σε συγκεκριμένα τμήματα της δομής της Δημόσιας Διοίκησης.

Επιπλέον ο τεράστιος όγκος των διοικητικών εγγράφων, καθώς επίσης η ετερογένεια των πηγών τους και των σχημάτων βάσεων δεδομένων που τα φιλοξενούν δυσχεραίνουν τις διαδικασίες θεματικής τους επεξεργασίας και συνεπώς την ανάκτηση, διάχυση και επαναχρησιμοποίησή τους.

Λύση στα παραπάνω προβλήματα αποτελεί η ανάπτυξη και συντήρηση δομημένων λεξιλογίων και άλλων εργαλείων σημασιολογικής απόδοσης και επεξεργασίας, όπως θησαυροί, οντολογίες, θεματικοί χάρτες (topic maps) κ.λπ. Στο διεθνή χώρο γίνονται σοβαρές προσπάθειες για τη χρήση ελεγχόμενων λεξιλογίων και την ανάπτυξη εργαλείων θεματικής επεξεργασίας και πρόσβασης. Πιο διαδεδομένα εργαλεία είναι οι θησαυροί οι οποίοι είτε αναφέρονται σε νομική ορολογία, όπως ο GLIN της Βιβλιοθήκης του Κογκρέσου, είτε σε διοικητική, όπως ο ευρωπαϊκός πολύγλωσσος θησαυρός EUROVOC και ο δίγλωσσος (στην αγγλική και γαλλική γλώσσα) καναδικός κυβερνητικός θησαυρός Government of Canada Core Subject Thesaurus, που χρησιμοποιείται από όλες τις βάσεις δεδομένων που αναπτύσσουν οι κυβερνητικές υπηρεσίες του Καναδά. Ο EUROVOC αναπτύχθηκε από την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) και χρησιμοποιείται από τα όργανά της, όπως το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, η Υπηρεσία Επίσημων Εκδόσεων της ΕΕ, τα Εθνικά και Περιφερειακά Κοινοβούλια της ΕΕ, κ.ά. Είναι πολύγλωσσος θησαυρός και εκδίδεται στις 11 επίσημες γλώσσες της ΕΕ, μεταξύ άλλων και στα ελληνικά, ενώ έχει μεταφραστεί από τα Εθνικά Κοινοβούλια πολλών χωρών, όπως της Κροατίας, Λετονίας, Αλβανίας, κ.ά. Καλύπτει όλους τους τομείς που αφορούν δραστηριότητες των ευρωπαϊκών θεσμικών οργάνων (διεθνείς σχέσεις, δίκαιο, επιστήμες, γεωργία, οικονομικές και εμπορικές συναλλαγές, μεταφορές, περιβάλλον κ.ά.), και λόγω της ευρύτητάς του δεν εκτείνεται σε βάθος.

Αξιοσημείωτη πρωτοβουλία είναι αυτή της Νέας Ζηλανδίας, η οποία στο πλαίσιο του προγράμματός της για την ηλεκτρονική διακυβέρνηση εκπονεί το έργο «Portal Thesaurus Project» που στοχεύει στη δημιουργία θησαυρών για τις δημόσιες υπηρεσίες και τα διοικητικά έγγραφα. Το έργο έχει αναπτύξει και συντηρεί δύο θησαυρούς, τους FONZ και SONZ⁹. Ο FONZ αναπαριστά και διασυνδέει «λειτουργίες» του δημόσιου τομέα, ενώ ο SONZ διοικητικούς θεματικούς όρους. Οι όροι αυτοί χρησιμοποιούνται για την ενημέρωση των μετα-πεδίων function και subject του NZGLS, που αναφέρθηκε παραπάνω. Επίσης, τον προηγούμενο Ιανουάριο η Βρετανική Αρχαιακή Υπηρεσία ανακοίνωσε τη 2^η έκδοση του Government Category List (GCL), που είναι ένα ελεγχόμενο λεξιλόγιο με τη μορφή θησαυρού για την ενημέρωση του μετα-πεδίου subject του προτύπου e-GMS.

Η έρευνα για την ανάπτυξη του σημασιολογικού ιστού¹⁰, η οποία βασίζεται στη δημιουργία οντολογιών¹¹ για την κατηγοριοποίηση, αναπαράσταση και έκφραση της γνώσης με ελεγχόμενα λεξιλόγια, έχει άμεση εφαρμογή στη διαχείριση της πληροφορίας του δημόσιου τομέα. Αρκετές αξιόλογες ερευνητικές προσπάθειες έχουν γίνει για την οργάνωση της πληροφορίας που παρέχουν τα διοικητικά έγγραφα και της γνώσης που παράγεται από την επεξεργασία της. Χαρακτηριστικά αναφέρεται το σύστημα Gaz-Guide¹², το οποίο βοηθά τον πολίτη στην αναζήτηση Φύλλων της Εφημερίδας της Κυβέρνησης παρέχοντας ένα θεματικό θησαυρό της Εφημερίδας της Κυβέρνησης του Χονγκ-Κονγκ, ενώ η οντολογία οργανώνει (α) την τυπολογία των νομικών πράξεων και των αναθεωρήσεών τους και (β) τις αρχές και υπηρεσίες που εκδίδουν τις πράξεις, τις λειτουργίες και τη διοικητική δομή τους, παρέχοντας επιπλέον και πληροφορίες επικοινωνίας με τις αρχές αυτές. Επιπλέον το ευρωπαϊκό έργο EUSlanD¹³ προτείνει μια μεθοδολογία για την οργάνωση και ταξινόμηση της κυβερνητικής πληροφορίας, με στόχο την ανταλλαγή της μεταξύ κεντρικής και περιφερειακής διοίκησης, με τη χρήση θησαυρού.

Μια διαφορετική προσέγγιση για τη σημασιολογική επεξεργασία της δη-

9. Interim Report of the Portal Thesaurus project. Available at: <http://www.e-government.govt.nz/docs/interim-thesaurus/>. Accessed January 15, 2003.

10. Y. Ding, D. Fensel, M. Klein, B. Omelayenko, «The semantic web: yet another hip?», *Data & Knowledge Engineering*, 41 (2002) 205-227.

11. B. Chandrasekaran, J. R. Josephson, R. Benjamins, «What are ontologies and why do we need them?», *IEEE Intelligent Systems*, 14(1) (1999) 20-26.

12. J. S. Liu, V. W. Soo, C. N. Ching, C. Y. Lee, C. Y. Lin, «Gaz-Guide: Agent-Mediated Information Retrieval for Official Gazettes», *Proceedings 4th Pacific Rim International Workshop on Multi-Agents. PRIMA 2001*, Springer-Verlag, *Lecture Notes on Artificial Intelligence*, (LNAI 2132), 2001, 154-167.

13. EUSlanD Project, <http://www.eusland.org/html/w5.html>. Accessed January 15, 2003.

μόσιας πληροφορίας είναι και η αρχιτεκτονική που έχει προταθεί από το Εργαστήριο Ψηφιακών Βιβλιοθηκών και Ηλεκτρονικής Δημοσίευσης του Τμήματος Αρχαιονομίας - Βιβλιοθηκονομίας του Ιονίου Πανεπιστημίου, η οποία στοχεύει στην ανάπτυξη ενός συστήματος αποτύπωσης της δομής της Δημόσιας Διοίκησης, των λειτουργιών και των αρμοδιοτήτων των οργάνων της, καθώς επίσης και των διαδικασιών τους, έτσι όπως θεσμοθετούνται και περιγράφονται σε διοικητικά έγγραφα (π.χ. *Εφημερίδα της Κυβέρνησης*). Για την επίτευξη αυτού του στόχου αναπτύσσονται δύο σημασιολογικά εργαλεία. Αρχικά κατασκευάζεται ένα σημασιολογικό δίκτυο το οποίο διασυνδέει με τις σχέσεις του προτύπου των θησαυρών διοικητικές έννοιες (π.χ. φορολογία, δικαστήρια, ναύσταθμος), διοικητικά όργανα (π.χ. Υπουργείο Παιδείας, Γενική Γραμματεία Πολιτικής Προστασίας, Εφετείο), διοικητικές αρμοδιότητες, οργανικές θέσεις των διοικητικών οργάνων, βαθμούς των λειτουργών της Δημόσιας Διοίκησης και γεωγραφικούς όρους¹⁴. Με κατάλληλη επεξεργασία του σημασιολογικού δικτύου κατασκευάζεται ημι-αυτόματα (δηλ. με αντίστοιχο λογισμικό και την παρέμβαση του χρήστη) μια ταξινόμια που απεικονίζει την ιεραρχία της Δημόσιας Διοίκησης. Τα δύο εργαλεία ολοκληρώνονται σε μια ενιαία οντολογία, έτσι ώστε οποιαδήποτε αλλαγή στις οντότητες του σημασιολογικού δικτύου και στις σχέσεις τους να τροποποιεί και την ταξινόμια και αντιστρόφως. Το μοντέλο αυτό μπορεί να χρησιμοποιηθεί τόσο για τη διαχείριση και την παρακολούθηση της λειτουργίας της Δημόσιας Διοίκησης, όσο και για την κωδικοποίηση των συναλλαγών και των διαδικασιών που εκτελούν τα όργανά της για τη μεταξύ τους συνεργασία ή την εξυπηρέτηση του πολίτη.

3.3. Διαλειτουργικότητα

Διαλειτουργικότητα είναι η δυνατότητα ανταλλαγής, ολοκλήρωσης και χρήσης της πληροφορίας που προέρχεται από διαφορετικά πληροφοριακά συστήματα με ενιαίο και αποτελεσματικό τρόπο, μέσω της υιοθέτησης κοινών προτύπων. Η διεθνής βιβλιογραφία προβάλλει δύο επίπεδα διαλειτουργικότητας. Το συντακτικό, που αναφέρεται στην αρχιτεκτονική της πληροφορίας και την ολοκλήρωση διαφορετικών σχημάτων βάσεων δεδομένων, και τη σημασιολογική, που αναφέρεται στη δυνατότητα πρόσβασης του χρήστη σε παρεμφερείς πληροφορίες και υπηρεσίες ανεξαρτήτως της μορφής τους, του

14. G. Prokopiadou, C. Papatheodorou, D. Moschopoulos, «Integrating Knowledge Management Tools for Government Information», *Government Information Quarterly*, 21(2) (2004) 170-198.

λεξιλογίου με το οποίο εκφράζονται, του μηχανισμού ανάκτησής τους και των πρωτοκόλλων διάθεσής τους. Τόσο η συντακτική, όσο και η σημασιολογική διαλειτουργικότητα είναι οι βασικές προϋποθέσεις για την επίτευξη του σημασιολογικού ιστού, ενώ οι οντολογίες αποτελούν τα βασικά εργαλεία επίτευξής του.

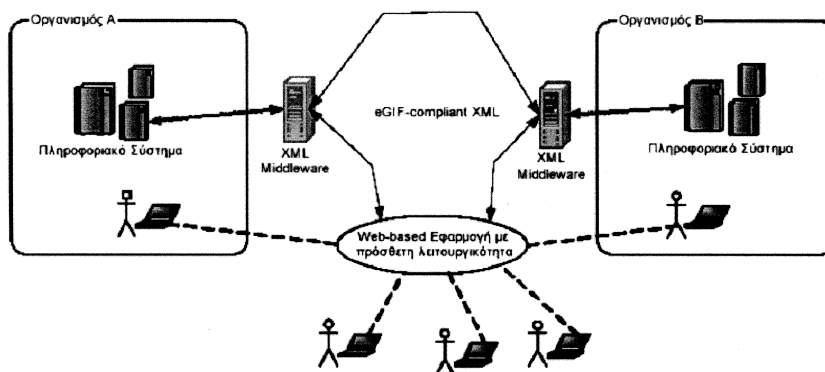
Η διαλειτουργικότητα είναι μια από τις καθοριστικές παραμέτρους της διαχείρισης της δημόσιας πληροφορίας, γιατί εξασφαλίζει την αδιάλειπτη και απρόσκοπτη ροή της πληροφορίας μεταξύ των οργανισμών και την επικοινωνία με τους πολίτες. Αποτέλεσμα της επικοινωνίας είναι η δυνατότητα ανάπτυξης και διαμόρφωσης οικονομικών και ποιοτικών υπηρεσιών παροχής ή/και επαναχρησιμοποίησης πληροφοριών και «one-stop» συναλλαγών.

Αναφορικά με τη διαλειτουργικότητα των μεταδεδομένων η διεθνής πρακτική κατασκευάζει αντιστοιχίσεις και τρόπους μετάβασης (crosswalks) μεταξύ των διαφορετικών σχημάτων μεταδεδομένων. Έτσι υπάρχουν διάφοροι πίνακες αντιστοίχισης των προτύπων μεταδεδομένων, όπως π.χ. του MARC σε EAD. Ειδικά για τα πρότυπα μεταδεδομένων της δημόσιας πληροφορίας που αναφέρθηκαν στην παράγραφο 3.1. υπάρχουν πίνακες αντιστοίχισής τους με το Dublin Core (DC). Ωστόσο, όπως φαίνεται και από τους πίνακες 1-3, ένα πεδίο του DC αντιστοιχεί σε περισσότερα από ένα πεδία των προτύπων αυτών, με αποτέλεσμα να υπάρχει πρόβλημα σημασιολογικής αντιστοίχιας και διαλειτουργικότητας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα προσπάθειας επίτευξης συντακτικής και σημασιολογικής διαλειτουργικότητας σε συστήματα διαχείρισης δημόσιας πληροφορίας με τη χρήση οντολογιών είναι το Energy Data Collection System¹⁵. Το σύστημα αυτό στοχεύει στην ενιαία πρόσβαση του χρήστη σε διαφορετικές βάσεις δεδομένων με αντικείμενο την ενέργεια. Γι' αυτό το λόγο έχει αναπτυχθεί μια οντολογία που ολοκληρώνει-ενοποιεί τα διαφορετικά σχήματα μεταδεδομένων και τους θεματικούς όρους που απαντώνται στις διάφορες βάσεις δεδομένων που παράγονται στις ΗΠΑ με αντικείμενο τους ενεργειακούς πόρους, την ενεργειακή πολιτική και πρακτική κ.λπ.

Με βάση τα παραπάνω, τα θέματα διαλειτουργικότητας εκτός από υψηλής σπουδαιότητας είναι εξαιρετικής δυσκολίας, με αποτέλεσμα πολλά επιμέρους προβλήματα να είναι ανοικτά και να απασχολούν πολλές ερευνητικές ομάδες. Οι Αρχαιακές Υπηρεσίες οι οποίες απασχολήθηκαν με τη συντακτική και σημασιολογική ετερογένεια της δημόσιας πληροφορίας, κατέληξαν σε γενικά πλαίσια διαλειτουργικότητας (electronic government interoperability frameworks, e-GIF) για την ανταλλαγή και την επαναχρησιμοποίησή της σε εφαρ-

15. E. Hovy, «Using an ontology to simplify data access», *Communications of the ACM*, 46(1) (2003) 47-49.

μογές ηλεκτρονικής διακυβέρνησης. Στόχος αυτών των πλαισίων είναι ο σχεδιασμός και η εφαρμογή ενός συνόλου αρχών, μεθοδολογιών, τεχνικών και προδιαγραφών για την επεξεργασία, διαχείριση και διακίνηση της δημόσιας πληροφορίας. Ένα τέτοιο πλαίσιο περιλαμβάνει και καλύπτει θέματα, όπως η διασύνδεση και η ανάπτυξη δικτύων, η κωδικοποίηση και η παραγωγή μεταδομένων, τα δικαιώματα πρόσβασης και ανάκτησης της πληροφορίας. Το σχήμα 1 αποδίδει τις δυνατότητες ανταλλαγής πληροφοριών μεταξύ οργανισμών και πολιτών που παρέχει ένα πλαίσιο διαλειτουργικότητας. Συγκεκριμένα το πλαίσιο διαλειτουργικότητας μεσολαβεί μεταξύ των φορέων που ανταλλάσσουν πληροφορίες μετασχηματίζοντάς τις μέσω ενδιάμεσων διατάξεων υλικού και λογισμικού σε μια κοινή συντακτικά και σημασιολογικά μορφή. Οι πληροφορίες διακινούνται μέσω του διαδικτύου και σύμφωνα με τις προδιαγραφές του πλαισίου διαλειτουργικότητας και όταν φτάσουν στον οργανισμό-παραλήπτη ή τον πολίτη, μετασχηματίζονται πάλι μέσω ενδιάμεσων διατάξεων υλικού και λογισμικού σε μορφή «κατανοητή» και επεξεργάζονται από αυτόν.

Τα πλέον γνωστά πλαίσια διαλειτουργικότητας για την ηλεκτρονική διακυβέρνηση είναι αυτό της Μεγάλης Βρετανίας, που δημοσιεύθηκε το 2000, της Αυστραλίας και Νέας Ζηλανδίας, που δημοσιεύθηκαν το 2002, και της Ελλάδας, το οποίο αναπτύχθηκε από την Αρχή Διαχείρισης του Επιχειρησιακού Προγράμματος της Κοινωνίας της Πληροφορίας, αποτελεί πανομοιότυπο του Βρετανικού πλαισίου και δόθηκε προς συζήτηση στους ενδιαφερόμε-

νους φορείς το 2003. Οι βασικές αρχές του Βρετανικού πλαισίου¹⁶ αφορούν στην υιοθέτηση (α) κοινών προτύπων αναφορικά με το Διαδίκτυο και τον Παγκόσμιο Ιστό για όλα τα πληροφοριακά συστήματα του Δημόσιου Τομέα, (β) ενός απλού φυλλομετρητή ιστοσελίδων (web browser) ως σημείου διεπαφής και πρόσβασης στα δεδομένα, (γ) της XML ως βασικού προτύπου διαχείρισης και ολοκλήρωσης δεδομένων, (δ) του e-GMS για την παραγωγή και ανάπτυξη μεταδεδομένων για όλη τη διοικητική πληροφορία. Με βάση αυτές τις αρχές το Βρετανικό πλαίσιο διαλειτουργικότητας ρυθμίζει θέματα:

- Διαχείρισης περιεχομένου καθορίζοντας ως βάση το e-GMS και τον προαναφερθέντα θησαυρό GCL.
- Κωδικοποίησης πληροφοριών που αφορούν σε γεωγραφική, οικονομική, χρονική πληροφορία, προσωπικά δεδομένα κ.λπ. με τη χρήση αντίστοιχων προτύπων (π.χ. προτείνεται η κωδικοποίηση των ονομάτων των κρατών με τρία γράμματα, όπως ορίζει το πρότυπο BSEN 3166).
- Κωδικοποίησης και ολοκλήρωσης των σχημάτων των βάσεων δεδομένων των δημόσιων υπηρεσιών με τη χρήση της γλώσσας XML Schema.
- Τεχνικών προδιαγραφών για την εξασφάλιση της ανταλλαγής δεδομένων (electronic data interchange) και υπηρεσιών επικοινωνίας (messaging services).
- Τεχνικών προδιαγραφών για την ανάπτυξη επιχειρηματικών δράσεων του δημοσίου ή ιδιωτικού τομέα που σχετίζονται με ενέργειες όπως είναι το e-commerce, e-learning, e-voting.

Από την άλλη πλευρά η Νέα Ζηλανδία βασίστηκε στο Βρετανικό πλαίσιο διαλειτουργικότητας και ανέπτυξε ένα απλούστερο βασισμένο σε επίπεδα (layered model). Κάθε επίπεδο περιλαμβάνει προδιαγραφές και πρότυπα για συγκεκριμένες λειτουργίες που επιτελεί ένα πληροφοριακό σύστημα. Τα συστατικά στοιχεία (components) ενός επιπέδου συνεργάζονται μόνο με τα γειτονικά layers με προκαθορισμένο τρόπο. Αναλυτικότερα, τα επίπεδα διαλειτουργικότητας που θέτει το πλαίσιο της Νέας Ζηλανδίας είναι:

- Δίκτυο (network): Καθορίζει πρότυπα και διαδικασίες μεταφοράς δεδομένων, όπως είναι τα πρωτόκολλα επικοινωνίας (π.χ. η διακίνηση αρχείων μέσω file transfer protocol – ftp).
- Αρχιτεκτονική (architecture): Καθορίζει το συντακτικό των δεδομένων (π.χ. η XML χρησιμοποιείται για σημειοθέτηση των δεδομένων (data marking) και το πρότυπο UNICODE για την αναπαράσταση των χαρακτήρων).

16. E-GIF, UK Government Interoperability Framework, <http://www.govtalk.gov.uk/schemasstandards/egif.document.asp?docnum=731>. Accessed January 15, 2003.

- Υπηρεσίες (business services): Αναφέρεται στο περιεχόμενο των μεταδεδομένων και ορίζει τον τρόπο κωδικοποίησης των δεδομένων σε μετα-πεδία, προκειμένου να απεικονιστούν διοικητικές έννοιες και διαδικασίες (π.χ. το NZGLS και οι θησαυροί SONZ και FONZ χρησιμοποιούνται ως πρότυπα κωδικοποίησης συντακτικών και εννοιολογικών μεταδεδομένων).
- Πρόσβαση και παρουσίαση πληροφορίας (access and presentation): Ορίζει τα πρότυπα και τη μεθοδολογία πρόσβασης στα πληροφοριακά συστήματα, καθώς και τον τρόπο απεικόνισης των δεδομένων στους τελικούς χρήστες (π.χ. τα κείμενα παρουσιάζονται ως html αρχεία (ανοικτά) και pdf (κλειστά)).

4. Ο ρόλος των Αρχειακών Υπηρεσιών

Είναι γνωστό ότι τα τελευταία χρόνια, λόγω της σπουδαιότητας της πληροφορίας του δημόσιου τομέα, υπάρχει μεγάλο ενδιαφέρον για τη διαχείρισή της και οι ανεπτυγμένες χώρες έχουν θεσπίσει διαδικασίες και κανόνες για την εμπορική αξιοποίησή της. Από την πλευρά της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το Νοέμβριο του 2003 το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο ψήφισε σχετική κοινοτική Οδηγία για την περαιτέρω χρήση των εγγράφων του δημόσιου τομέα (COM (2002) 207). Αν και η ευρωπαϊκή οδηγία εξαιρεί τα Αρχεία, Μουσεία και Βιβλιοθήκες από τους οργανισμούς που μπορούν να αξιοποιούν εμπορικά τις πληροφορίες που διαθέτουν, οι οργανισμοί αυτοί και ειδικά οι Αρχειακές Υπηρεσίες συμβάλλουν με τον καλύτερο δυνατό τρόπο στις διαδικασίες διαχείρισης της δημόσιας πληροφορίας. Αυτό είναι προφανές από τη μέχρι τώρα παρουσίαση της διεθνούς υφιστάμενης κατάστασης, στην οποία οι Αρχειακές Υπηρεσίες παίζουν πρωτεύοντα ρόλο όχι μόνο στην ανάπτυξη συστημάτων διαχείρισης ηλεκτρονικών διοικητικών εγγράφων, αλλά χαράζουν την πολιτική, αναπτύσσουν μεθοδολογίες και καθορίζουν τα απαραίτητα πρότυπα για τη διαχείριση της δημόσιας πληροφορίας.

Στην ελληνική πραγματικότητα, απαραίτητη προϋπόθεση για την ανάπτυξη συστημάτων διαχείρισης της δημόσιας πληροφορίας και ηλεκτρονικής διακυβέρνησης είναι η δημιουργία ηλεκτρονικών αρχείων διοικητικών εγγράφων (electronic records) που θα αποτελέσουν τη βάση πάνω στην οποία θα αναπτυχθούν όλες οι λειτουργίες διαχείρισής τους, οι υπηρεσίες πληροφόρησης και η ηλεκτρονική διακυβέρνηση. Ο ρόλος των Γενικών Αρχείων του Κράτους (ΓΑΚ) στο σχεδιασμό και τη διαχείριση ηλεκτρονικών αρχείων είναι σημαντικός, αφού οι βασικές αρχές της Αρχειονομίας και οι καθημερι-

νές πρακτικές που εφαρμόζουν εστιάζουν σε τρεις καθοριστικές λειτουργίες: (α) την αποτίμηση και εκκαθάριση του υλικού, (β) τον τρόπο διατήρησής του και (γ) την παροχή πρόσβασης σε αυτό. Οι λειτουργίες αυτές αποτελούν καθοριστικές παραμέτρους για τη διαχείριση ηλεκτρονικών αρχείων και δίνουν απαντήσεις σε βασικά ερωτήματα ανάπτυξης και διαχείρισης ηλεκτρονικών αρχείων, όπως (α) ποιο υλικό είναι απαραίτητο για τη συγκρότηση ενός ηλεκτρονικού αρχείου και τι θα επιλεγεί για ψηφιοποίηση, (β) πώς θα εξασφαλισθεί η αυθεντικότητα του υλικού και πώς θα διατηρηθεί στο χρόνο και (γ) πώς θα αναπτυχθούν εργαλεία έρευνας για την ανάκτηση πληροφοριών μέσα από το υλικό¹⁷.

Σχετικά με την επιλογή του υλικού, έρευνες έχουν δείξει ότι έμπειροι αρχειονόμοι μπορούν να αναπτύξουν συλλογές, διατηρώντας μόνο μέχρι το 5% του αρχικού υλικού. Σε μια Δημόσια Διοίκηση, η οποία βασίζεται στην παραγωγή και διακίνηση εγγράφων, είναι ιδιαίτερα χρήσιμο να αναπτύσσονται συστήματα διαχείρισης εγγράφων (electronic records management systems) που βασίζονται στον απαραίτητο αριθμό τεκμηρίων, χωρίς να παρατηρούνται πλεονασμοί, έτσι ώστε να είναι όσο το δυνατόν πιο ακριβής η ανάκτησή τους και η παροχή πληροφορίας στον όποιο ενδιαφερόμενο.

Αναφορικά με τη διατήρηση του υλικού τα ερωτήματα που προκύπτουν είναι αρκετά. Πρωταρχικό πρόβλημα είναι ο καθορισμός βέλτιστων πρακτικών (best practices) για τη δημιουργία ψηφιακών τεκμηρίων. Αν και το πρόβλημα φαίνεται να απασχολεί περισσότερο το χώρο των ψηφιακών βιβλιοθηκών, αρκετές ενδιαφέρουσες προσεγγίσεις και μελέτες αναφέρονται στο χώρο των αρχείων. Επίσης ένα από τα βασικότερα ζητήματα διατήρησης είναι η εξασφάλιση της αυθεντικότητας των ηλεκτρονικών εγγράφων. Η αρχειονομική κοινότητα έχει να επιδείξει αξιόλογα αποτελέσματα σε αυτό το πεδίο, όπως η διεθνής συλλογική προσπάθεια που έχει γίνει στο πλαίσιο του έργου InterPARES (<http://www.interpares.org>). Ένα επιπλέον ζήτημα είναι η φυσική διατήρηση των ηλεκτρονικών τεκμηρίων στο πέρασμα του χρόνου και στη διαρκή αναβάθμιση-ανανέωση των ψηφιακών μέσων αποθήκευσης και διαχείρισης. Αποτέλεσμα αυτής της διαρκούς τεχνολογικής εξέλιξης είναι η βαθμιαία αχρήστευση των ψηφιακών αντικειμένων και των μέσων αποθήκευσής τους. Και σε αυτά τα προβλήματα η αρχειονομική κοινότητα έχει προτείνει μεθοδολογίες που χρησιμοποιούν συγκεκριμένες τεχνικές (π.χ. data migration, software emulation).

Τέλος τα Αρχεία έχουν αναπτύξει και διαθέτουν αποτελεσματικές και απο-

17. H. Tibbo, «Archival Perspectives on the Emerging Digital Library», *Communications of the ACM*, 44(5) (2001) 69-70.

δοτικές τεχνικές για την αντιμετώπιση τεράστιων όγκων περιεχομένου σε διαφορετικές μορφές (έγγραφα, χάρτες, φωτογραφίες κ.λπ.) και την κωδικοποίηση ανάλογου μεγέθους πληροφορίας. Τα πρότυπα τα οποία χρησιμοποιούνται για την περιγραφή αρχειακών συλλογών ανταποκρίνονται στην ιεραρχική δομή της κυβερνητικής πληροφορίας και επιτρέπουν την αναζήτηση και την πρόσβαση στην πληροφορία, ενώ, όπως αναφέρθηκε στην παράγραφο 3.2, υπάρχουν σημαντικές προσπάθειες για την ανάπτυξη εργαλείων σημασιολογικής επεξεργασίας. Είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μια σύγκλιση της βιβλιοθηκονομικής και αρχειονομικής κοινότητας σε θέματα διαχείρισης της ψηφιακής πληροφορίας, με αποτέλεσμα την από κοινού ανάπτυξη και χρήση προτύπων και μεθόδων πρόσβασης και συστημάτων πληροφόρησης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της σύγκλισης είναι η υιοθέτηση του Dublin Core από Αρχειακές Υπηρεσίες ως βάσης για την κωδικοποίηση της δημόσιας πληροφορίας.

Συμπεραίνοντας, η διεθνής πραγματικότητα αποδεικνύει ότι οι Αρχειακές Υπηρεσίες δεν εστιάζουν αποκλειστικά στη διατήρηση, ψηφιοποίηση και ανάπτυξη ηλεκτρονικών ιστορικών συλλογών, αλλά πρωτοστατούν - πρωτοπορούν σε θέματα διαχείρισης της δημόσιας πληροφορίας. Εξάλλου η σημαντική δημόσια πληροφορία θα είναι μέρος της μελλοντικής πολιτιστικής κληρονομιάς των κρατών. Γι' αυτό το λόγο οι βασικές αρχές διαχείρισης της πληροφορίας οφείλουν να είναι κοινές, ενώ τα πρότυπα και οι μέθοδοι που χρησιμοποιούνται θα πρέπει να βασίζονται στην αρχή της διαλειτουργικότητας. Με βάση τα παραπάνω, τα ΓΑΚ έχουν τη δυνατότητα να συμβάλουν στην ανάπτυξη πολιτικών και αρχών διαχείρισης της δημόσιας πληροφορίας, με την προϋπόθεση ότι συμμετέχουν ενεργά στις επιστημονικές εξελίξεις του χώρου τους και εφαρμόζουν - προσαρμόζουν στις ανάγκες της ελληνικής πραγματικότητας διεθνείς βέλτιστες πρακτικές και πρότυπα.

5. Συμπεράσματα

Η διαχείριση της δημόσιας πληροφορίας είναι ένας σύγχρονος επιστημονικός τομέας, ο οποίος αποτελεί τη βάση της ηλεκτρονικής διακυβέρνησης, άπτεται πολλών, διαφορετικών και πολύπλοκων θεμάτων τεχνολογίας αλλά και διαχείρισης περιεχομένου, πολλά από τα οποία είναι ανοικτά και μελετώνται από διάφορες ομάδες της διεθνούς επιστημονικής κοινότητας, που ανήκουν μάλιστα σε διαφορετικά γνωστικά αντικείμενα. Παρά το γεγονός ότι μέχρι στιγμής έχουν γίνει σοβαρές προσπάθειες με σημαντικά και ιδιαίτερα χρήσιμα αποτελέσματα, δεν έχουν αναπτυχθεί ολοκληρωμένα μοντέλα κωδι-

κοποίησης περιγραφικής πληροφορίας και σημασιολογίας. Η πολυπλοκότητα του όλου θέματος και η σημασία του για την ποιότητα της ζωής των πολιτών και των κρατών, απαιτεί διεπιστημονική προσπάθεια, συνεργασία και συμβολή όλων των επιμέρους ειδικοτήτων, χωρίς προκαταλήψεις και ανταγωνιστικές τάσεις.

Σε όλη αυτή την προσπάθεια οι Αρχειακές Υπηρεσίες έχουν να επιδείξουν σημαντική δραστηριότητα, αρχίζοντας από την οριοθέτηση των υπαρχόντων προβλημάτων, την ανάπτυξη-προσαρμογή προτύπων και διεθνώς αποδεκτών πρακτικών, μεθοδολογιών και μεθόδων και καταλήγοντας σε όργανα χάραξης πολιτικής και παροχής συμβουλευτικών υπηρεσιών στις κυβερνήσεις των κρατών τους. Στην ελληνική πραγματικότητα υπάρχει αυξημένο ενδιαφέρον για τη διαχείριση της δημόσιας πληροφορίας, δεδομένης και της υποχρέωσης για την προσαρμογή του κράτους στην ευρωπαϊκή οδηγία για την περαιτέρω χρήση των εγγράφων του δημόσιου τομέα. Επιπλέον η χρηματοδότηση από τους πόρους του Γ Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης δίνει τη δυνατότητα σε όλο το Δημόσιο τομέα να μπορέσει να αναπτύξει μηχανισμούς διαχείρισης της πληροφορίας του, που αποτελεί άλλωστε και τη ζωτική του δύναμη. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο τα ΓΑΚ είναι σε θέση να προσφέρουν την τεχνογνωσία που διαθέτουν, να αποκτήσουν νέα τεχνογνωσία και εμπειρία μέσα από την ανάπτυξη ηλεκτρονικών αρχειακών συλλογών και συστημάτων διαχείρισης διοικητικών εγγράφων και να αναλάβουν πρωτοβουλίες που θα τους καθιστούν ως σημαντικούς παράγοντες στη διαχείριση της δημόσιας πληροφορίας.

MALCOLM TODD

Records management in the Microsoft era

Impact of client server computing

The proliferation of client server computing in the past 15 years has transformed how organisations do business. Much as it has empowered workers and given organisations the potential for more flexibility and to increase productivity, it has also brought serious problems for records management similar to but far more difficult than the introduction of the photocopier twenty or so years previously.

Almost every workstation on a network is generally empowered to create, store, copy, alter and delete information objects regardless of whether this serves the interests of the organisation. When added to the connection of these clients to an Internet server, email and other web technologies mean that the possibility of individuals doing serious damage to an organisation's reputation and business is a real one. The objects they will create (etc.) will also be in formats that may not be accessible in a short time either because they cannot be found by others or they are written in soon-to-be obsolete formats. Without additional controls, it may not be clear what is the definitive form of a record – and this is something that cannot be resolved any longer by a concept of an “original” as everything accessible is in fact a “copy” of something else.

Put at its broadest, the empowerment revolution can also lead to a type of anarchy: where traditional methods of corporate governance require complete renewal if they are not to break down completely. Records management included.

Whereas in the early years of all this it was possible to adopt an official print-to-paper policy for the most significant electronic documents, giving

Malcolm Todd works at the Public Records Office of Great Britain.

paper filing systems another lease of life, it was not always possible to do this meaningfully for every type of document. The status of these policies as mere holding strategies, though, was made inevitable by two parts of the internet revolution: email and the use of websites for more than static informational purposes. These enforced the imperative of getting to grips with managing electronically created records in an electronic environment and relegating paper – sooner rather than later – to the status of a viewing format.

An email sent outside an organisation is almost certainly a business record by definition, albeit it could be a very ephemeral one. This is because – unless it was on a purely personal issue – it was produced by the exercise of the business functions of that organisation interacting with the functions of another. As soon as use of embedded attachments to electronic messages became widespread, the records management world had an issue with compound electronic objects that could not be kept very readily for long periods and would probably only be meaningful in the same combination.

These two issues of direct electronic interaction and the production of linked compounded objects constituted a revolution in how the issues had to be addressed.

Deploying the instruments of records management

Capture of records: farewell to serendipity

In the hard copy environment, the capturing of a reliable record was often a by-product of conducting business in the first place. Little archival intervention beyond that required for business efficiency – perhaps just some judicious carbon copying – was required to ensure that a complete set of outgoing copy correspondence and incoming correspondence was captured in an orderly fashion. It just needed to be retained for an appropriate period of time for its business value and then some of it retained for archival purposes. The records could be managed by managing their physical manifestation – the artefact, not the content.

Capturing a record of the conduct of business is no longer quite so automatic because we use communication technologies that have – in their most common form – little or no ability to record and manage information. A conscious decision has to be made to capture (‘save’) an electronic entity for a single person’s reference, let alone for an organisation’s corporate use.

Intellectual control and organisation

Making this leap requires some common infrastructure, but also some common practice and understanding. Control of the physical records needs to be replaced by an intellectual control embracing “systems” in the widest sense: not just IT systems but the procedures and behaviours around them. Making these jell in a way conducive to the capture of electronic records in a meaningful relationship with each other is often the biggest challenge of them all. These relationships also need to be mapped to the business functions of the organisation that produced them. Ultimately it should also support retrieval, disposal and other important processes.

The type of analysis required to implement these high level aims is as much – maybe more – about business function as «about» records. Making the case for a change programme to address these things comprehensively is a far more serious proposition than traditional records management programmes.

Hardware and software obsolescence

The software used to create digital objects may itself be of a very limited life. The commercial pressure to move to new formats accelerates as support for the existing or past formats is withdrawn. The degree of backward compatibility is not assured: threatening the survival even of those digital records that have been set aside. There are still two identified approaches to this after two decades of professional discussion: emulating some or all of the original technical environment or migrating to a more current one.

Both approaches involve cost and attention. Justifying these means having reliable information about the format with the digital objects allowing the dependencies to be mapped, preferably across large collections by automated processes, to enable sensible management decisions to be taken and acted upon. An important component of this is the enthusiasm for a persistent global format registry and TNA’s contribution to this – PRONOM¹ – is a contribution towards this.

Role of metadata

‘Metadata’ can mean a number of different things, all boiling down to ‘infor-

1. <http://www.records.pro.gov.uk/pronom/>

mation about information'. Although as a term it seems to have been appropriated by those mainly interested in resource discovery, it has great importance for most of the processes already mentioned: organising records in relation to one another for retrieval, technological dependencies and even wider.

Establishing authenticity and provenance

Digital objects are potentially far more mutable than physical ones. Providing assurance that a digital record is "what it purports to be" has to be the aim of a digital records programme. Here too, metadata has a role in being used to record what has happened to a digital record and what has not.

There are further refinements to this argument: as discussed above some things may be permissible in the interests of preservation and others not. This involves imposing controls on what can happen to the records, even in some circumstances producing a controlled environment where comprehensive functionality for the management of records can be provided. This is what an "electronic records management system" attempts to do.

Metadata also has a role in documenting the *authenticity* and *provenance* of a digital record². To all practical intents and purposes, the record should be deemed to comprise the object(s) *and its metadata*. This forms the type of "Archival bond" previously documented by demonstrating an unbroken physical custody of archival records. As this statement implies, this involves arriving at a modified concept of "authenticity" from that understood in the paper environment³.

If the bond cannot be tracked physically, it has to be done logically through the link to the business function, via the classification scheme used to capture the records. This means that records still need to be aggregated so that this can be achieved, rather than for the ease of handling a series of paper documents in a folder. Fortunately, it is still of relevance for the manage-

2. There is no definitive method of establishing the authenticity of digital records across jurisdictions. Some digital communications can be legislated to be adequate for certain business transaction purposes, e.g. in EU states' enactment of the e-Signatures Directive 1999/93/EC, but beyond this the right to determine legal admissibility is something that is normally reserved to judicial process in evidence legislation. Technical archival concepts of authenticity normally stand somewhere between a benchmarking approach (as in the InterPARES1 Authenticity Taskforce report) or a more relative approach as at <http://www.pro.gov.uk/recordsmanagement/erecords/generic-reqs.htm>

3. In fact it serves to demonstrate that in the paper environment too it was a relative concept

ment of disposal in accordance with official schedules and sometimes for the implementation of security rules in an auditable way.

Managing records organisation and disposal

The classification of records in a classification scheme related to the business of the organisation in a way that users can relate to has already been mentioned. This scheme should be capable of balancing the user's needs for both capture and [sometimes] retrieval with the organisation's need for structured, auditable disposal according to appraisal and disposal policies.

This is an area where the electronic environment gives us possibilities to realise the benefits of these methodologies more fully than before, even if we practised state-of-the-art paper records management in the 1980s and early 1990s. Many jurisdictions have developed new appraisal policies.

Exploiting the instruments of records management

A number of the major components of any digital records programme have already been touched upon: classification scheme, security, disposal schedules, technology watching, capture procedures. These can often resemble things invented by records managers for their own reasons of little interest or relevance to other professionals. On the contrary: all this is no more than a start: there is another level of activity that is required to ensure that these tools can be deployed successfully. It boils down to ensuring that the 'system' (including the people behaviour) operates *using* the tools so that the high level policies and mandates are executed in the running of the system as a whole.

This effectively implies introducing a clear governance regime for records, where the lines of responsibility are drawn and all employees understand their roles. This can mean that in tackling the underlying issues of digital records management actually feels rather like implementing Records Management for the first time. If we did not do this for the hard copy environment – and some did some or all of it – we definitely need to rectify this omission now.

We cannot get away with an unfocussed approach to these issues. If some of the more developed methodologies for this, such as the antipodean *Design and Implementation of Record-Keeping Systems* [DIRKS] methodology, seem rather daunting, there are cogent reasons for their comprehensiveness⁴.

4. See: <http://www.naa.gov.au/recordkeeping/dirks/dirksman/dirks.html>

Squaring up to the remaining technical issues

Although the tone of this argument is consciously optimistic, this is not to say that every problem is resolved and everything will work as we might currently expect. One of the principal reinvention tasks is to adjust to an environment where the only constant is change.

There are a number of very significant challenges remaining and the remainder of this article looks briefly at some of them. There will be problems we have not yet thought of but there will also be solutions to present and future issues. We should remember that had we not had the courage to tackle the problems of 10 years ago, we should be undoubtedly in a far worse position today.

Records from dynamic systems, or 'records management for non e-paper'

Archivists and records managers have traditionally only considered 'records' and 'archives' in terms of tangible artifacts. We now have an International Standard⁵ that defined them in terms of their role and provenance in the conduct of business activity. This does not permit this comfortable presumption of the past to continue.

This is already exploded by static electronic records which require to be captured: in the sense of made explicit in business systems and associated with the appropriate metadata as discussed above. The professions though need to go further: much of the thinking about electronic records to date has been assisted by drawing analogies with the paper environment. Provided an electronic record can be fixed, captured, classified, sustained and described the intellectual comfort that this affords is seductive, but is ultimately a chimera. Many of our efforts have been directed towards a type of "electronic paper". We have learned much and, as so often in human intellectual endeavour, the act reveals how much we still have to learn.

Moving beyond this requires new analogies, new discussions with other professions and new understandings. The systems used to conduct business are increasingly dynamic. Although this does not necessarily mean that the records of individual business transactions will also be dynamic, it may be that the only meaningful capture of the range of transactions (or the range of possible transactions) with their experiential qualities might be a manipulable, interactive dataset of some sort. It may also be that the need to protect

5. ISO 15489 is published in most jurisdictions by the national standards body [with a national prefix]

personal privacy and avoid undue intrusion on the normal business user is to take such an approach. This is particularly an issue with database and website archiving.

Limitations of “records management systems”

The breed of systems we term “Records management” or “Recordkeeping” systems, too, are – to date – most suited to managing relatively static documentary type records. This is a paradigm that we as professionals have managed to make mainstream in Australia, Canada, the UK, the USA and several other places. Always in effective collaboration with our IT industry partners.

Attempting to extend this paradigm too far into the computing reality of the early 21st century would be a fruitless exercise. There are types of system that can have content controlled within the repository database of an electronic records management system, others that should pass selected objects and metadata to one, yet others where the paradigm does not assist much as it becomes self-defeating. A good example of the last might be a relational database.

There are signs that some parts of the industry are working on solutions that relate more obviously to a distributed computing environment. In addition there are initiatives in “Knowledge management”, “Enterprise content management” and e-Commerce / e-Government that ought to have enormous read-over into archival theory (and *vice versa*) but the case is not yet made. Or not to the extent that is it yet mainstream. We shall need all our accumulated knowledge from the more conventional electronic records and our new professional relationships to make it so.

Storage and preservation

There are also some helpful signs in the mainstreaming of data storage as a ‘hot’ commercial issue in the IT industry. Whilst this is not exactly the same as records management or digital preservation, storage is an essential component of any solution. There has been in the last 18 months some acquisition of records management software providers both by application software houses and storage providers.

Aside from exporting metadata from one platform to another, archival agendas also rely on the ability to extract and preserve usable content. This is especially demanding in a distributed, 24/7, ‘real time’ environment where a number of processes and locations may be involved.

The enthusiasm in e-Government / e-Commerce circles for eXtensible

Markup Language [XML] continues unabated. To date, XML remains an open standard with a great deal of potential and the records / archival agenda can gain much from influencing it in the areas of preserving content as much as presenting and moving metadata⁶. What it is probably not, though, is the ‘magic bullet’ that it is sometimes claimed to be. There are many other preservation solutions proposed, but this is definitely one to watch.

Where is this taking us as professionals?

It will be clear that there is a need for a greater degree of conceptualisation required to address the issues already discussed. What we require for this modern view of records management consists of a new understanding of the uses and value of records.

Renewal of professional theory and discourse

This also needs to be tied into developing and renewing archival theory: it is difficult to provide for the electronic archives of the future without effective records management in the present. The British tradition, for example, has tended to be highly empirical, but it is the view of the present author that this needs to change to rise to this challenge. Not in favour of theory-for-theory’s sake, but out of practical necessity. Some other traditions also suffer – in the electronic environment this is not too strong a word – from a lack of coordination between records managers and archivists. This sometimes even goes so far, as in France, as an unhelpful linguistic quirk, where there being no direct word for ‘Record’.

A good example of using theoretical frameworks might be the implications of the work of the Records Continuum Research Project, based at the University of Monash⁷. The concept of the continuum, contrasted with the lifecycle approach, will be familiar to many. But it is not necessary for records managers to be convinced of the totality of the theory to find the concepts extremely powerful and highly pragmatic in, for example, arguing for the building in of archival requirements (appraisal, export, etc.) into the design of record creating and keeping systems.

We also need to talk outside our professions, to business managers, infor-

6. See, for example, the Zena programme at the National Archives of Australia: <http://www.naa.gov.au/recordkeeping/er/summary.html#preservation>

7. url: <http://www.sims.monash.edu.au/research/rcrg/>

mation technology managers, software providers, lawyers, auditors, policy makers and many other groups in addition. If we are to do this effectively, we need to understand that they will need to translate our metaphors into their professional constructs unless we are prepared to meet them half way and do some of the translation for them. There are tools for making such debates unambiguous: such as modelling languages.

Some readers will be aware that records management implementation methodologies such as the DIRKS example already mentioned are as much about business transformation as much as records management.

Professional profile and skills portfolio

Within a modern institution, a records manager will need to engage with senior management, IT managers and business managers to achieve the successful establishment of control over an organisation's digital records. This will require distinct skills in project management, advocacy, persuasion and an awareness of the juridical environment. There must be a closer relationship with senior management, records managers have to come 'out of the basement' and engage in some advocacy in the boardroom instead.

The relationship with IT managers and other information management disciplines are particularly important for without these there is little hope of success. The disciplines must try to recognise that they are complementary rather than competing.

Without this type of collaboration, translating a governance framework for corporate information resources into a comprehensive information and knowledge management programme will be impossible. The best policies will be unobserved. The most meticulously-crafted procedures subverted and the "system" in the widest sense – will be worthless.

Becoming the people who can say 'Yes!'

Many records professionals were in the position in the 1990s of having to urge caution when consulted – if indeed they were consulted at all – about changes to business processes. Getting our act together on electronic records is an important part of becoming facilitators rather than the people whose professional preoccupations – accountability, auditability, perhaps even ethics – who have to say 'No'.

There have been many articles in the British professional journals about raising the profile of records management, but after a while our behaviour and performance should be raising its own profile.

International collaboration and the predominance of English

Fortunately, some of the higher level standards work has been produced already as a result of international collaboration. The chief document is ISO 15489 itself but it has a number of spin offs, such as the work continuing on metadata and already producing a *Principles* technical specification ISO TS 23081 due to be submitted to the vote at the time of writing. There are also many national and sectoral initiatives, including preservation initiatives often run in collaboration with the academic research and library communities that are of great value in approaching these issues in ways helpful to all of us.

Two of these can be given a specific mention here. The ERPAnet initiative⁸ has for the past two years been organising seminars for professional exchange and training within the European Economic Area on a range of issues relating to digital preservation. Meanwhile, the InterPARES2 project⁹ based at the University of British Columbia and funded by Canadian and American research funding bodies is examining the specific challenges posed by preserving the records of dynamic and experiential systems in artistic, scientific and e-Government activities.

With English having become the *lingua franca* owing to globalisation and the spread of the internet, much of the modern international archival discourse is in that language. It is also true that many of the prominent initiatives in developing standards for modern records management have emanated from the English speaking world: Australasia, the United States, Canada and the United Kingdom in particular. This is problematic for many in other countries and operates on a number of levels. An example of the French difficulty with terminology has been mentioned. This article is itself taking a very pragmatic approach to the distinction in some countries between records managers and archivists. Even if senior archivists and records managers are acquainted with international resources in English, it can be difficult to promulgate them without good working translations for others, especially if they are communicating across professional disciplines too.

Within the European Union, official publications –though not always technical specifications like the MoREQ requirements¹⁰– have to be provided

8. <http://www.erpanet.org>

9. <http://www.interpares.org>

10. Model Requirements for Records Management Systems [MoREQ] funded by the Interchange of Data between Administrations programme [IDA] of the EU, [http:// www.cornwell.co.uk/moreq](http://www.cornwell.co.uk/moreq)

by the Commission in the official community languages. But the problems do not stop there: some of the most successful global collaboration in the information management world in recent years has been on the subject of metadata. This has largely been conducted in English. It is inevitable that the semantics of any metadata schemas that are widely adopted for records management will be those of the same language. Translating their nuances into other languages will be very challenging.

Balancing increased access and personal privacy

The e-Government agenda is a logical partner for increasing public access to official information and improving the transparency of government. It enables the latter to be done in a far more cost effective and inclusive way than ever before. We should perhaps be leveraging our national and even international collective memory in ways previous generations of archivists could only have dreamt of.

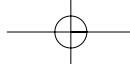
This agenda has to go hand-in-hand with a more coherent regard for the privacy of the individual and at times a more robust approach to security than was needed when information security could be managed by controlling access to physical objects. There will often be a fine balance between the access and the privacy requirements. This is present in the EU Directive on Data Protection, 95/46/EC, which attempts at once to encourage the freedom of data movement within the single market whilst addressing the personal data privacy issues. It is also interesting to study where the interface between openness and privacy regimes sits in different jurisdictions both within Europe and more widely¹¹.

Again, records managers and archivists have an important role in achieving this balance. We shall probably find that our traditional role as accountability gatekeepers is greatly enhanced, provided we can rise to the challenge.

Conclusions

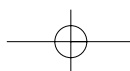
Although not every records management challenge can be resolved 'once

11. The present author will be presenting a paper co-authored with Livia Iacovino at the University of Monash at the 2004 Association of Canadian of Archivists conference [for later publication] entitled: *Ethical principles, accountability and the long-term preservation of identifiable personal data: a comparative analysis of privacy legislation in Australia, Canada, the European Union and the United States.*

and for all' and many new ones will arise, there is much good progress being made. Our professions have a unique contribution to make to more general change programmes that we must see our mission as a part of rather than an optional extra. The only constant may be a state of continuing change and we have to change ourselves to keep pace.

We need to develop and sustain new professional relationships within our organisations, within and outside our own profession. We also need to establish a new trust compact with the publics we serve so that decision we have to take on protecting privacy, establishing authenticity and maintaining integrity enjoy the same – or more - confidence that we had in the paper environment.

ΚΑΛΛΙΑ ΧΑΤΖΗΓΙΑΝΝΗ

Εκπαιδευτικές δραστηριότητες των Αρχείων Η εμπειρία των Αρχείων Ν. Ευβοίας

Πρώτιστο καθήκον ενός αρχειακού φορέα είναι να εντοπίζει, να αποκτά και να διατηρεί τα αρχεία διπνεκούς αξίας. Παράλληλα, η αρχειακή υπηρεσία οφείλει να καθιστά προσιτό στους χρήστες το υλικό αυτό και το πληροφοριακό του περιεχόμενο¹. Για να ανταποκριθεί στα καθήκοντα αυτά, ο αρχειακός φορέας θα πρέπει να αναπτύσσει μια σειρά δραστηριοτήτων, στις οποίες συμπεριλαμβάνονται οι πολιτιστικές και εκπαιδευτικές. Ειδικότερα, οι στόχοι των δραστηριοτήτων αυτών μπορούν να συνοψιστούν ως εξής:

- Οργάνωση, διαχείριση, διατήρηση κ.λπ. αρχειακού υλικού, έτσι ώστε να διευκολύνεται η μελλοντική του εισαγωγή στα Γ.Α.Κ. και να εξυπηρετούνται οι ανάγκες της διοίκησης, από τη μια, και οι ανάγκες της έρευνας, από την άλλη.
- Δημιουργία αρχειακής συνείδησης στους φορείς-παραγωγούς αρχειακού υλικού.
- Αξιοποίηση του αρχειακού υλικού στην εκπαιδευτική διαδικασία. Σχεδιασμός και υλοποίηση ειδικών προγραμμάτων που εξυπηρετούν τους σκοπούς της εκπαίδευσης, αλλά και διαμορφώνουν αρχειακή συνείδηση στους νέους.
- Ευαισθητοποίηση του ευρέος κοινού σε ζητήματα διατήρησης της αρχειακής κληρονομιάς και επιδίωξη συνεργασίας με την τοπική κοινωνία συνολικά.

Η Κάλλια Χατζηγιάννη είναι Αρχειονόμος, Προϊσταμένη στα Γ.Α.Κ. – Αρχεία Νομού Ευβοίας.

1. Judith Ellis (επιμ.), *Η διαχείριση των αρχείων*, Ελληνική Αρχειακή Εταιρεία, Τυπωθήτω - Γιώργος Δαρδανός, Αθήνα 2000, 382.

Ιδιαίτερη θέση ανάμεσα στις δραστηριότητες των Αρχείων που εξυπηρετούν τους πιο πάνω στόχους κατέχουν εκείνες που αφορούν την αξιοποίηση του αρχειακού υλικού στην εκπαιδευτική διαδικασία². Είναι αυτονόητο ότι σε όσο μικρότερες ηλικίες απευθυνόμαστε, τόσο καλύτερα αποτελέσματα έχουμε στην προσπάθεια διαμόρφωσης αρχειακής συνείδησης. Παράλληλα, αυτές οι δραστηριότητες των Αρχείων εξυπηρετούν μια σειρά στόχων της ίδιας της εκπαιδευτικής διαδικασίας: ανάπτυξη συνθετικής δημιουργικής ικανότητας των μαθητών, ανάπτυξη αυτενέργειας και πρωτοβουλίας, καλλιέργεια της κριτικής σκέψης και διερευνητικής στάσης απέναντι στη γνώση, ανακάλυψη και καλλιέργεια κλίσεων και ενδιαφερόντων, καλλιέργεια πνεύματος συνεργασίας, ομαδικότητας και συλλογικής προσπάθειας, σύνδεση της σχολικής γνώσης με την τεχνολογία, την κοινωνία και το περιβάλλον, ανάπτυξη καλύτερων σχέσεων ανάμεσα σε διδάσκοντες και διδασκόμενους.

Στο πλαίσιο των εκπαιδευτικών προγραμμάτων ενός αρχειακού φορέα θα πρέπει να αξιοποιείται όσο το δυνατό μεγαλύτερη ποικιλία αρχειακού υλικού σε όσο το δυνατό περισσότερα μαθήματα³ και όχι μόνο στο μάθημα της Ιστορίας⁴. Ωστόσο, το μάθημα που προσφέρεται κατ' εξοχήν για τη χρή-

2. Οι εκπαιδευτικές δραστηριότητες των Αρχείων απευθύνονται σε ένα ευρύ κοινό και περιλαμβάνουν εκπαίδευση των *παραγωγών και διαχειριστών αρχείων*³, εκπαίδευση των *χρηστών του αρχειακού υλικού* και αξιοποίηση του αρχειακού υλικού σε όλες τις βαθμίδες της *εκπαίδευσης*. Αυτό εδώ το κείμενο θα ασχοληθεί μόνο με την τελευταία περίπτωση και ιδιαίτερα με τις εκπαιδευτικές δραστηριότητες που απευθύνονται στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση.

3. Για τη διαθεματικότητα, βλ. Κώστας Αγγελάκος - Γιώργος Κόκκινος (επιμ.), *Η διαθεματικότητα στο σύγχρονο σχολείο και Η διδασκαλία της ιστορίας με τη χρήση πηγών*, Μεταίχμιο, Αθήνα 2004 και Judy Sebba, *Ιστορία για όλους. Διδακτικές προσεγγίσεις για το μάθημα της ιστορίας στο Δημοτικό και το Γυμνάσιο*, Μεταίχμιο, Αθήνα 2000, 58–60.

4. Προτρέχοντας, αναφέρουμε εδώ δύο περιπτώσεις δυνατότητας χρήσης αρχειακού υλικού στο μάθημα των Μαθηματικών (βλ. Στέλιος Μαρίνης, «Συνθετικές δημιουργικές Εργασίες και Μαθηματικά», στο: *Η συνθετική δημιουργική εργασία στο σχολικό πρόγραμμα. Θεωρία και πράξη*, Σχολή Ι.Μ. Παναγιωτόπουλου, Αθήνα 1997, 153):

Στατιστικές μελέτες: «Μπορούμε να κάνουμε μια δική μας στατιστική έρευνα και παρουσίαση των δεδομένων ή να παρουσιάσουμε, να σχολιάσουμε και να εξηγήσουμε μια έρευνα που έχει δημοσιευθεί ή να συζητήσουμε με κάποιους ειδικούς τις μεθόδους με τις οποίες επιλέγονται τα δείγματα». Η εργασία μπορεί να περιλαμβάνει και την εκπόνηση διαγραμμάτων, ραβδογραμμάτων κ.λπ. Τα αρχεία που μπορούν να δώσουν υλικό για παρόμοιες εργασίες είναι πολλά. Ενδεικτικά αναφέρουμε: αρχεία Στατιστικής Υπηρεσίας, δημοτικά αρχεία – ληξιαρχικά βιβλία και έγγραφα, αρχεία Διευθύνσεων Γεωργίας / Αγροτικής Ανάπτυξης, Διευθύνσεων Επιθεώρησης Εργασίας / Απασχόλησης κ.λπ.

Γεωμετρία και οικοδομή: «Από τα σχέδια του αρχιτέκτονα, τους υπολογισμούς του πολι-

ση αρχειακού υλικού είναι το μάθημα της Ιστορίας. Έχει υποστηριχθεί ότι η ικανότητα των μαθητών στο προεφηβικό και εφηβικό στάδιο να εξαγουν συμπεράσματα από τα τεκμήρια, να εξετάζουν υποθέσεις βασισμένες σε αυτά είναι περιορισμένες. Ωστόσο, σύγχρονες μελέτες αμφισβητούν το κατά πόσο η θεωρία του Piaget μπορεί να εφαρμοστεί στη διδασκαλία της Ιστορίας. Όλο και περισσότερο γίνεται αποδεκτό ότι οι μαθητές, ανεξάρτητα από την ηλικία και τις ικανότητές τους, μπορούν να μάθουν Ιστορία, αν διδαχθούν τις ιδιαίτερες δεξιότητες και τον ιδιαίτερο τρόπο κατανόησης που προσιδιάζει σε αυτό το γνωστικό αντικείμενο· για να μάθουν δηλαδή να συλλογίζονται ιστορικά, πρέπει να εξοικειωθούν με τις σχετικές μεθόδους. Τα παιδιά είναι σε θέση να χρησιμοποιούν ιστορικά τεκμήρια, για να εξετάζουν ζητήματα που αφορούν το παρελθόν, αρκεί τα τεκμήρια αυτά να τους παρουσιαστούν με τον κατάλληλο τρόπο. Τι συμβαίνει όμως σήμερα; Σύγχρονες έρευνες καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι σε πολλές χώρες και στις διάφορες βαθμίδες της εκπαίδευσης η Ιστορία δεν διδάσκεται με τον καταλληλότερο τρόπο. Συχνά οι μαθητές δεν μπορούν να συσχετίσουν τις έννοιες και τη σημασία της Ιστορίας με την καθημερινή τους ζωή. Το ιστορικό περιεχόμενο είναι πιο δύσκολο να κατανοηθεί από τα παιδιά απ' ό,τι το κοινωνικό περιεχόμενο. Συνεπώς, η διδασκαλία της Ιστορίας, στο δημοτικό κυρίως σχολείο, δεν έχει νόημα να επιδιώκει τη μετάδοση γνώσεων. Τα εγχειρίδια Ιστορίας, που σε πολλές περιπτώσεις είναι μόνο περίληψη ιστορικών γεγονότων, κρίνονται ακατάλληλα για μια διδασκαλία της Ιστορίας, καθώς τα γεγονότα παρουσιάζονται ως δεδομένα και αληθινά, χωρίς να γίνεται διάκριση μεταξύ γεγονότων και ερμηνείας, πράγμα που δυσχεραίνει την ιστορική κατανόηση. Εκείνο που θα έπρεπε να καλλιεργείται είναι η ιστορική κατανόηση μέσα από κάποιο κοινωνικό ζήτημα που παρουσιάζεται με ιστορική προοπτική, όπως, για παράδειγμα, η ανεργία, η θέση των γυναικών, ο ρατσισμός κ.λπ.

Εξάλλου, αν οι μαθητές μετατραπούν από παθητικοί καταναλωτές σε παραγωγούς δικών τους ιστοριών, θα αποκτήσουν κίνητρο για να ασχοληθούν με την Ιστορία και θα κατανοήσουν τον τρόπο με τον οποίο κατασκευάζεται

τικού μηχανικού, την κοστολόγηση των επιμέρους κατασκευών κ.λπ., φαίνεται ότι η οικοδομή είναι και ένα μαθηματικό πρόβλημα ή μάλλον πολλά μαθηματικά προβλήματα. Μπορούμε, για παράδειγμα, με βάση το τιμολόγιο ενός σοβατζή να υπολογίσουμε με επιτόπιες μετρήσεις και υπολογισμούς το κόστος σοβατίσματος μιας οικοδομής». Ενδεικτικά αναφέρονται αρχεία που μπορούν να προσφέρουν υλικό για τέτοιες εργασίες: Δημοτικά αρχεία, αρχεία Τεχνικών Υπηρεσιών, Πολεοδομικών Υπηρεσιών, Λιμενικών Ταμείων, αρχεία αρχιτεκτόνων, πολιτικών μηχανικών κ.λπ.

η ιστορική γνώση⁵. Θα κατανοήσουν το ιστορικό παρελθόν, αν μάθουν πώς μαθαίνουμε γι' αυτό⁶. Επιπλέον, συμμετέχοντας στην επεξεργασία ενός σχεδίου που διευθύνουν οι ίδιοι⁷, εκτός από τη δικαιολογημένη υπερηφάνεια που νιώθουν επειδή έκαναν κάτι συγκεκριμένο, χειροπιαστό, που μπορεί να χρησιμοποιηθεί κι από άλλους, γίνονται πιο ικανοί να κρίνουν την εγκυρότητα της μιας ή της άλλης άποψης. Μ' άλλα λόγια, μέσα απ' αυτή τη διαδικασία οι μαθητές αναπτύσσουν μια κριτική στάση απέναντι στα πράγματα. Εθίζονται στο να τεκμηριώνουν οι ίδιοι τις απόψεις τους, από τη μια, και, από την άλλη, να απαιτούν τεκμηρίωση τόσο για ιστορικά ζητήματα, όσο και για απόψεις, θεωρίες κ.λπ. για σημερινά ζητήματα, αντί να τις αποδέχονται άκριτα και παθητικά. Αυτός είναι ένας τρόπος για να συμβάλει το σχολείο στη δημιουργία υπεύθυνων, με κριτική σκέψη πολιτών, πράγμα που, θεωρητικά τουλάχιστον, είναι στους σκοπούς του.

Διεθνής εμπειρία και ελληνική πραγματικότητα

Οι εθνικές αρχειακές υπηρεσίες προηγμένων από αρχειονομική άποψη χωρών με τη μία ή την άλλη μορφή έχουν προβλέψει τέτοιου είδους δραστηριότητες: τα εθνικά Αρχεία των ΗΠΑ⁸, της Μεγάλης Βρετανίας⁹, του Καναδά¹⁰, της Γαλ-

5. Βλ. και Library and Archives Canada Browse Selected Topics → Canada and the First World War → Did you Know that... → Now you be the historian: http://www.archives.ca/05/0518/051802011_e.html.

6. Για τα ζητήματα αυτά βλ. ενδεικτικά Μ. Booth, *The Teaching and Learning of History: A British Perspective*, Göteborgs Universitet, Projectet Europa och Läroboken, 1993· Έφη Αβδελά, *Ιστορία και σχολείο*, Νήσος, Αθήνα 1998· Henri Moniot, *Η διδακτική της ιστορίας*, Μεταίχμιο, Αθήνα 2002· Jean Peyrot, *Η διδασκαλία της ιστορίας στην Ευρώπη*, Μεταίχμιο, Αθήνα 2002· Chris Husbands, *Τι σημαίνει διδασκαλία της ιστορίας; Γλώσσα και ιδέες και νοήματα*, Μεταίχμιο, Αθήνα 2004· Η. Η. Cooper, *The Teaching of History*, David Fulton, London 1992· Ειρήνη Νάκου, *Τα παιδιά και η ιστορία. Ιστορική σκέψη, γνώση και ερμηνεία*, Μεταίχμιο, Αθήνα 2000· Γιώργος Κόκκινος, *Διδακτικές προσεγγίσεις στο μάθημα της ιστορίας. Για μια νέα μεθοδολογία στην υπηρεσία της κριτικής ιστορικής σκέψης*, Μεταίχμιο, Αθήνα 1998.

7. Βλ. Νάσια Γιακωβάκη, «Μαθητεία στην ιστορία», *Μνήμων*, 14 (1992) 287-295.

8. National Archives and Records Administration, Digital Classroom: <http://www.archives.gov/digitalclassroom/index.html>

9. The National Archives, Exhibitions and Learning Online: <http://www.nationalarchives.gov.uk/online/>. Βλ. επίσης Learning Curve: <http://www.learningcurve.gov.uk/> και Ben Walsh, *Teacher's Booklet 2004*: <http://www.learningcurve.gov.uk/howto/teacherbooklet.htm>.

10. Library and Archives Canada's Learning Center: <http://www.collectionscanada.ca/education/index-e.html> και Exhibitions:

λίας¹¹, της Αυστραλίας¹² και πολλών άλλων χωρών προσφέρουν πλούσιο υλικό και εμπειρία στον τομέα των εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων.

Πολλές εθνικές αρχειακές υπηρεσίες, εκτός από εκπαιδευτικά προγράμματα που αφορούν την αξιοποίηση του υλικού τους στην εκπαιδευτική διαδικασία, έχουν σχεδιάσει και προγράμματα που προορίζονται να φέρουν τους μαθητές σε μια πρώτη επαφή με τον κόσμο των αρχείων. Εδώ θα αναφερθούν ενδεικτικά τρεις περιπτώσεις: των National Archives and Records Administration (NARA, ΗΠΑ), των Αρχείων της Ανδαλουσίας (Ισπανία) και των Δημοτικών Αρχείων της Χαϊδελβέργης (Γερμανία).

– NARA, *Εισαγωγική δραστηριότητα*¹³

Πρόκειται για εισαγωγική δραστηριότητα που πραγματοποιείται στην τάξη σε συνεργασία με τους εκπαιδευτικούς και η οποία προσφέρει στα παιδιά τη δυνατότητα να ξεκινήσουν από το εδώ και το τώρα και από τον εαυτό τους¹⁴.

– Αρχεία Ανδαλουσίας, *Un día en el archivo*¹⁵

Πρόκειται για μια εικονογραφημένη έκδοση σε στιλ κόμικ που αφορά μια επίσκεψη μαθητών σε Αρχείο. Στη διάρκεια της επίσκεψης, τα παιδιά μαθαίνουν για τις βασικές εργασίες που γίνονται σε ένα Αρχείο, ξεκινώντας

11. Βλ. Direction des Archives de France – Département des publics, *L'action éducative et culturelle des archives. Enquête sur les services éducatifs*: <http://www.archivesdefrance.culture.gouv.fr/fr/valorisation/index.html>. Βλ. και ανακοίνωση της Ariane James-Sarazin (Centre Historique des Archives Nationales) στο 15^ο Διεθνές Συνέδριο Αρχείων (Βιέννη, 22–29 Αυγούστου 2004): «Pour un musée des archives: l'exemple français» (http://www.wien2004.ica.org/imagesUpload/pres_130_JAMES_SARAZIN_AFRACHAN02.pdf).

12. National Archives of Australia, Education: <http://www.naa.gov.au/education/education.html>.

13. http://www.archives.gov/digital_classroom/introductory_activity.html.

14. Στο σπίτι του το παιδί, με τη βοήθεια ενός μέλους της οικογένειας, φάχνει ανάμεσα σε διάφορα ενθύμια από τότε που γεννήθηκε μέχρι εκείνη τη στιγμή. Αυτά τα ενθύμια μπορεί να είναι μια φωτογραφία, ένα γράμμα, ένα ημερολόγιο, ένα απόκομμα εφημερίδας, ένα πιστοποιητικό γέννησης, μια κάρτα βιβλιοθήκης ή κοινωνικής ασφάλισης. Από αυτά διαλέγει ένα, για να το παρουσιάσει στην τάξη, όπου θα δώσει και τις εξής πληροφορίες: Τι είδους τεκμήριο είναι; Ποια είναι η ημερομηνία του; Ποιος το δημιούργησε; Ποια σχέση έχει το τεκμήριο με το συγκεκριμένο παιδί; Απαντά επίσης, για το συγκεκριμένο τεκμήριο και για εκείνα που έφεραν οι συμμαθητές του, στις ακόλουθες ερωτήσεις: Τι μας λέει το τεκμήριο για το δημιουργό του, γι' αυτόν που το διατήρησε, για τη ζωή στον συγκεκριμένο τόπο τη συγκεκριμένη εποχή; Παρόμοιο πρόγραμμα λειτουργεί και στα Αρχεία Νομού Ευβοίας με τίτλο «Πρώτη επαφή με τα τεκμήρια».

15. Ana Melero Casado, Javier Hermida Ruiz, *Un día en el archivo*, Consejería de Cultura, Dirección General de Instituciones del Patrimonio, Sevilla 1999.

από την εισαγωγή αρχειακού υλικού και την επεξεργασία του στο ταξινόμητήριο. Μαθαίνουν επίσης για τις διάφορες κατηγορίες υλικού, για τους χώρους και τα μέσα αποθήκευσης κάθε κατηγορίας, για τα διαφορετικά υποστρώματα. Γνωρίζονται και με τους εχθρούς της υγείας του αρχειακού υλικού (μικροοργανισμούς κ.λπ.), οι οποίοι στο πρόγραμμα εμφανίζονται ως –συμπαθέστατοι, μάλλον– χαρακτήρες¹⁶. Στη συνέχεια, τα τεκμήρια περιγράφονται σε καταλόγους και ευρετήρια και γενικά παρουσιάζονται διάφορα εργαλεία διαχείρισης της πληροφορίας που προσφέρει το αρχειακό υλικό. Οι μαθητές ενημερώνονται για ζητήματα διατήρησης και για μια σειρά μέτρων προστασίας των αρχείων από την καταστροφή. Τα τεκμήρια που έχουν υποστεί φθορές οδηγούνται στο τμήμα συντήρησης, όπου ξαναβρίσκουν, ως ένα βαθμό, την υγεία τους. Στη συνέχεια, οι μαθητές επισκέπτονται το τμήμα αναπαραγωγής των τεκμηρίων (φωτογράφιση, μικροφωτογράφιση, ψηφιοποίηση) και το αναγνώστηριο, όπου οι ερευνητές μπορούν να έχουν πρόσβαση στο αρχειακό υλικό, για να αντλήσουν πληροφορίες «για την ιστορία, την πολεοδομία, την τέχνη», για ένα σωρό τομείς και θέματα. Γι' αυτά κι άλλα ενδιαφέροντα μαθαίνουν τα παιδιά, και, καθώς η επίσκεψη φτάνει στο τέλος της και αφήνουν το Αρχείο, μαζί τους ξενιτεύονται και οι συμπαθείς «κακοί» της ιστορίας, οι εχθροί της υγείας των τεκμηρίων, αφού μ' όλα αυτά τα μέτρα προστασίας του υλικού βρίσκονται πια σε εχθρικό περιβάλλον¹⁷!

– Δημοτικά Αρχεία Χαϊδελβέργης, *Not Only 4 Kids*¹⁸

Πρόκειται κι εδώ για έκδοση σε στιλ κόμικ, που παρουσιάζει δυο διαφορετικά Αρχεία, ένα Αρχείο Επιχειρήσεων και ένα Δημοτικό Αρχείο¹⁹. Το σχέ-

16. Ιδιαίτερο πρόγραμμα θα μπορούσε να είναι ένα κόμικ με θέμα ακριβώς τα ζητήματα διατήρησης των τεκμηρίων, την προληπτική συντήρηση κ.λπ., όπου θα υπάρχει μια βασική ιστορία και οι «εχθροί» και οι «φίλοι» θα εμφανίζονται ως συγκεκριμένοι χαρακτήρες στο πλαίσιο του σεναρίου.

17. Ένα παρόμοιο εκπαιδευτικό πρόγραμμα θα μπορούσε κάλλιστα να λειτουργήσει και στη χώρα μας, στην κεντρική, αλλά και σε ορισμένες περιφερειακές υπηρεσίες που πληρούν τις απαραίτητες προϋποθέσεις (κτηριακή υποδομή, εξοπλισμός κ.λπ.). Το πρόγραμμα μπορεί να περιλαμβάνει και συμπληρωματικές δραστηριότητες, όπως: στο Αρχείο ή μετά την επιστροφή τους στο σχολείο, οι μαθητές περιγράφουν την επίσκεψή τους, συμπληρώνουν λεζάντες / διαλόγους σε ένα κόμικ παρόμοιο με το ισπανικό, δημιουργούν μια ιστορία με ήρωα ένα τεκμήριο, ένα μικροοργανισμό κ.λπ.

18. Peter Blum, Harry Niemann, Dieter Landenberger, Thomas Schuetz, *Not Only 4 Kids*, DaimlerCrysler Konzernarchiv und Heidelberger Staatarchiv, 2004. Η έκδοση κυκλοφορεί στα Γερμανικά και στα Αγγλικά και σύντομα πρόκειται να κυκλοφορήσει και στα Κινεζικά!

διο έχει φρεσκάδα, οι τοποθεσίες είναι πραγματικές, τα πρόσωπα των αρχει-
ακών αναγνωρίσιμα. Το κόμικ μοιάζει να απευθύνεται κυρίως στους νεαρούς
μελλοντικούς χρήστες των αρχείων. Ωστόσο είναι οι άλλοι αναγνώστες
("not only the kids") εκείνοι που παίρνουν το μήνυμα κι αρχίζουν να σκέ-
φτονται: μια ασυνήθιστη έκδοση και μια σύγχρονη εικόνα των Αρχείων που
προσφέρουν υπηρεσίες σε διαφορετικές ομάδες χρηστών²⁰.

Η διεθνής εμπειρία, λοιπόν, προσφέρει πλούσιο υλικό για σκέψη και
αξιοποίηση. Δυστυχώς, η ελληνική πραγματικότητα είναι εντελώς διαφορε-
τική. Είναι ενδεικτικό ότι ούτε το ίδιο το υπουργείο Παιδείας, στον κεντρι-
κό του σχεδιασμό, δεν κατανοεί αυτή τη διάσταση των αρχείων. Εξάλλου
ούτε η κρατική αρχειακή υπηρεσία, εκτός από πρωτοβουλίες περιφερεια-
κών υπηρεσιών των Γ.Α.Κ., δεν είχε μέχρι πρόσφατα τέτοιο προσανατολι-
σμό, παρόλο που η ανάπτυξη παρόμοιων δραστηριοτήτων, πέραν των άλ-
λων, θα βοηθούσε και για την ένταξη των Γ.Α.Κ. σε σχετικά προγράμματα,
γεγονός που θα συνεπαγόταν και την εξασφάλιση οικονομικών πόρων και
ανθρώπινου δυναμικού.

Εδώ ίσως θεθεί το ερώτημα. *Μπορούμε;* Έστω κι αν πηγαίνουμε ανάπο-
δα, είναι προτιμότερο να ξεκινάμε από το τι είναι *αναγκαίο* και όχι τι είναι
εφικτό αυτή τη στιγμή. Διαφορετικά, δεν θα αναζητήσουμε τους τρόπους
για να γίνει εφικτό το ζητούμενο. Έτσι κι αλλιώς, τέτοιες δραστηριότητες
έχουν ήδη αναπτυχθεί από περιφερειακές υπηρεσίες των Γ.Α.Κ.²¹. Φυσικά,
δεν χρειάζεται όλα τα Αρχεία να τα κάνουν όλα. Κάποιο εκπαιδευτικό πρό-
γραμμα θα κάνει το ένα, κάποιο διαφορετικό το άλλο. Εκείνο που χρειάζεται

19. Η Conny και ο Mike, γύρω στα 17, ψάχνουν να βρουν πού τραβήχτηκε μια παλιά φω-
τογραφία και ποιος τύπος αυτοκινήτου εικονίζεται. Αναγνωρίζουν ο ένας το κάστρο της Χαϊ-
δελβέργης και η άλλη το σήμα της Μερσεντές. Η Conny πραγματοποιεί την έρευνά της στα
Αρχεία Επιχειρήσεων της Στουτγκάρδης και ο Mike στα Αρχεία της Χαϊδελβέργης. Ίδιο τεκ-
μήριο, διαφορετικά ενδιαφέροντα και αντικείμενα έρευνας, διαφορετικοί οι αρχειακοί φορείς
όπου αναζητούνται απαντήσεις στα ερωτήματα. Το κόμικ δεν έχει οπισθόφυλλο. Διαβάζεται
κι από τις δυο πλευρές. Στο μέσον, οι δυο νεαροί ερευνητές, μετά τις επιτυχημένες επισκέ-
ψεις τους στα Αρχεία, ξανασυναντιούνται. Έχει προβλεφθεί και ένας διαγωνισμός: όσοι δώ-
σουν τις σωστές απαντήσεις, μπορούν να κερδίσουν βιβλία ή –αυτό είναι το πρώτο βραβείο–
να κάνουν μια βόλτα με το αυτοκίνητο της φωτογραφίας από τα Αρχεία Επιχειρήσεων της
Στουτγκάρδης στα Δημοτικά Αρχεία της Χαϊδελβέργης.

20. Βλ. Peter Blum, «Aspects of a Changing Image of Municipal Archivists and Archives»,
ανακοίνωση στο 15^ο Διεθνές Συνέδριο Αρχείων (Βιέννη, 22–29 Αυγούστου 2004). Η ανακοί-
νωση είναι διαθέσιμη στη διεύθυνση: http://www.wien2004.ica.org/imagesUpload/pres_41_BLUM_C_GERHEI01_EN.pdf

21. Τα Γ.Α.Κ. Ευβοίας, Σάμου, Καβάλας, Μαγνησίας, Αγιάς είναι μερικές από τις υπηρε-
σίες των Γ.Α.Κ. που έχουν σχεδιάσει και υλοποιήσει ποικίλα εκπαιδευτικά προγράμματα.

αυτή τη στιγμή είναι:

- Κεντρικός σχεδιασμός με συγκεκριμένα στάδια υλοποίησης.
- Παρακολούθηση και αξιοποίηση της διεθνούς εμπειρίας.
- Κωδικοποίηση της μέχρι τώρα δικής μας εμπειρίας.
- Συνεργασία με εκπαιδευτικούς, ιστορικούς κ.λπ.
- Αξιοποίηση του γεγονότος ότι ένας μεγάλος αριθμός εργαζομένων στα Γ.Α.Κ. προέρχεται από το χώρο της εκπαίδευσης²².

Τα εκπαιδευτικά προγράμματα των Αρχείων Νομού Ευβοίας²³

Τα εκπαιδευτικά προγράμματα των Αρχείων Νομού Ευβοίας, που ξεκίνησαν το φθινόπωρο του 1995²⁴, απευθύνονται σε μαθητές όλων των βαθμίδων εκπαίδευσης και είναι προσαρμοσμένα στην ηλικία και τις δεξιότητες των μαθητών. Περιλαμβάνουν διάφορες θεματικές ενότητες (γνωριμία με την πόλη / χωριό / γειτονιά, γνωριμία με το αρχαιακό υλικό, καθημερινή ζωή, κοινωνικά προβλήματα στην ιστορική τους διάσταση, σημαντικά γεγονότα της γενικής και της τοπικής ιστορίας κ.λπ.), δραστηριότητες, εργαστήρια, εκδόσεις²⁵ και συνοδεύονται από μικρές εκθέσεις αρχαιακού υλικού, με σύντομα επεξηγηματικά κείμενα²⁶, συχνά περιοδεύουσες, καθώς και από εφαρ-

22. Οι εργαζόμενοι αυτοί, ανεξάρτητα από τις ειδικές σπουδές πολλών από αυτούς στο χώρο της ιστορίας, έχουν περάσει από την τάξη, γνωρίζουν τη γοητεία και τις αγωνίες της και αρκετοί, με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, έχουν συμμετάσχει στην προσπάθεια διδακτικής αξιοποίησης του αρχαιακού υλικού. Ωστόσο, δεδομένου ότι οι αρχαιονόμοι δεν μπορούν να μετατρέπονται σε μόνιμη βάση σε ξεναγούς και εμψυχωτές σχολικών ομάδων, θα πρέπει, αφού ολοκληρωθεί η στελέχωση των υπηρεσιών των Γ.Α.Κ. με ειδικευμένο προσωπικό (πότε:), να αποσπασθούν εκπαιδευτικοί της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, που θα έχουν ως καθήκον, με τη βοήθεια των αρχαιονόμων, το σχεδιασμό και την υλοποίηση εκπαιδευτικών προγραμμάτων.

23. Θεωρούμε απαραίτητο να αναφέρουμε τα ονόματα των συναδέλφων φιλολόγων, οι οποίοι, ως εργαζόμενοι κατά καιρούς με απόσπασση στα Γ.Α.Κ. Ευβοίας, βοήθησαν στο σχεδιασμό και την υλοποίηση των εκπαιδευτικών προγραμμάτων των Γ.Α.Κ. Ευβοίας: Γιάννης Κατσάνος, Φιλιά Λαμπρούκου, Δήμητρα Λεκαράκου, Θωμάς Μελάς, Σπύρος Μπελεργάτης, Χαρούλα Νίκα, Μαρία Οικονόμου, Φανή Οικονόμου.

24. Είχαν προηγηθεί δραστηριότητες των εργαζομένων στα Γ.Α.Κ. Ευβοίας, ήδη από την περίοδο 1990-1992, με συμμετοχή στα σεμινάρια που οργάνωναν τότε στην Εύβοια οι σχολικοί σύμβουλοι φιλολόγων, με θέμα εισήγησης «Διδακτική αξιοποίηση του αρχαιακού υλικού», καθώς και σειρά σχετικών εκπομπών σε τοπικούς ραδιοφωνικούς σταθμούς.

25. Κάλλια Χατζηγιάννη, Σπύρος Μπελεργάτης, Θωμάς Μελάς (επιμ.), *Η τοπική ιστορία στο σχολείο. Μεθοδολογικές προσεγγίσεις*, Γ.Α.Κ. - Αρχαία Νομού Ευβοίας, Χαλκίδα 1995· Κάλλια Χατζηγιάννη, Φιλιά Λαμπρούκου (επιμ.), *Η Χαλκίδα στον πόλεμο του '40*, Γ.Α.Κ. - Αρχαία Νομού Ευβοίας, Χαλκίδα 1996.

μογές πολυμέσων και υπερμέσων, μέσα από τις οποίες μάλιστα οι μαθητές δημιουργούν νέο περιεχόμενο. Στο πλαίσιο μιας ενόπτης προγραμμάτων που απευθύνεται σε μεγαλύτερες τάξεις, οι ίδιοι οι μαθητές σχεδιάζουν και υλοποιούν μια εφαρμογή υπερμέσων, γίνονται δηλαδή από απλοί χρήστες παραγωγοί. Μερικές εφαρμογές είναι διαθέσιμες και για ενήλικες. Ορισμένα εκπαιδευτικά προγράμματα δημιουργούνται κατά παραγγελία, ανάλογα με τις ιδιαίτερες ανάγκες της σχολικής μονάδας. Για παράδειγμα, τα προγράμματα «Αναζητώντας τη χαμένη πόλη», «Η γειτονιά μου», «Διαδρομές», «Παζλ» είναι διαθέσιμα σε διαφορετικές εκδόσεις, ανάλογα με την περιοχή στην οποία βρίσκεται το σχολείο.

Τα εκπαιδευτικά προγράμματα των Γ.Α.Κ. Ευβοίας περιλαμβάνουν και σεμινάρια για εκπαιδευτικούς πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης με θέμα «Διδακτική αξιοποίηση του αρχαιακού υλικού και νέες τεχνολογίες». Μέσα από εφαρμογές πολυμέσων και υπερμέσων που σχεδιάστηκαν και αναπτύχθηκαν για τις ανάγκες των σεμιναρίων, αναδεικνύονται οι δυνατότητες που προσφέρουν οι νέες τεχνολογίες για την πραγματοποίηση εκπαιδευτικών προγραμμάτων και πολιτιστικών εκδηλώσεων που βασίζονται στην αξιοποίηση αρχαιακού υλικού. Η παρουσίαση των θεμάτων γίνεται με τρόπο ελκυστικό, ώστε να αναδειχτούν οι δυνατότητες και να αντιμετωπιστούν τεchnοφοβικά φαινόμενα. Τα σεμινάρια περιλαμβάνουν και εργαστήρια, όπου οι εκπαιδευτικοί, με βάση επιλεγμένο υλικό που τους δίνεται, σχεδιάζουν εφαρμογές και, παράλληλα, εξοικειώνονται με τις τεχνολογίες που είναι απαραίτητες για την υλοποίηση των εφαρμογών. Στα σεμινάρια περιλαμβάνεται και ειδική ενότητα σχετικά με τρόπους αναζήτησης της πληροφορίας.

Κανένα από τα εκπαιδευτικά προγράμματα των Αρχείων Νομού Ευβοίας δεν είναι επιδοτούμενο. Έχουν σχεδιαστεί και υλοποιηθεί από το προσωπικό του Αρχείου, με την τεχνογνωσία και τον εξοπλισμό της υπηρεσίας και το (πολύ μικρό) κόστος τους έχει καλυφθεί από τους τακτικούς πόρους Γ.Α.Κ. Ευβοίας.

Στη συνέχεια περιγράφονται ορισμένα από τα εκπαιδευτικά προγράμματα των Γ.Α.Κ. Ευβοίας.

26. Βλ. σχετικά Eilean Hooper-Greenhill (ed.), *The educational Role of the Museum*, Routledge, third ed., London - New York 1999, 205-214 και David Dean, *Museum Exhibition*, Routledge, London - New York, reprinted in 2003, 116-131.

1. Γνωριμία με το αρχειακό υλικό

Πρόκειται για σειρά επιμέρους εκπαιδευτικών προγραμμάτων που περιλαμβάνουν μικρές εκθέσεις αρχειακού υλικού, οπτικοακουστικές παρουσιάσεις και εργαστήρια γύρω από τα θέματα: τι είναι τα αρχεία – κατηγορίες αρχειακού υλικού – πώς διαβάζουμε ένα έγγραφο²⁷ – το αρχειακό υλικό από την παραγωγή μέχρι τη διάθεση στην έρευνα – προσπάθειες συγκέντρωσης αρχείων, αρχεία και συλλογές, ερευνητικά προγράμματα – διαχείριση του αρχειακού υλικού, βάσεις δεδομένων.

2. Γνωριμία με την πόλη

Στην ενότητα αυτή περιλαμβάνονται προγράμματα τα οποία μπορούν να λειτουργήσουν από την πιο απλή ως την πιο σύνθετη μορφή, ανάλογα με την ηλικία και τις δεξιότητες των μαθητών και τους επιδιωκόμενους κάθε φορά στόχους. Στο πλαίσιό τους δίνεται η δυνατότητα αξιοποίησης μεγάλης ποικιλίας αρχειακού υλικού, καθώς και η δυνατότητα συνεργασίας με άλλους φορείς.

Οδηγηθήκαμε στο σχεδιασμό και την υλοποίηση αυτών των προγραμμάτων από το γεγονός ότι μεγάλος αριθμός εκπαιδευτικών, τόσο της πρωτοβάθμιας, όσο και της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, ανέθεταν στους μαθητές τους την εκπόνηση εργασιών με θέματα όπως, για παράδειγμα, «Τα νεοκλασικά της Χαλκίδας», «Τα ονόματα των δρόμων της πόλης» και άλλα παρόμοια. Η λογική της ανάθεσης αυτών των εργασιών ήταν τα παιδιά να μάθουν και όχι να ανακαλύψουν. Δινόταν επίσης η εντύπωση ότι τα κτήρια, οι περιοχές, οι λειτουργίες της πόλης παρέμεναν σταθερά και αναλλοίωτα στο πέρασμα του χρόνου. Διαπιστώναμε ακόμη ότι τα παιδιά, όπως και οι ενήλικες, εξάλλου, συχνά προσπερνούν ό,τι τα περιβάλλει ως δεδομένο και αυτόνοτο, αντικρίζοντάς το «με νεκρό μάτι»²⁸.

27. Βλ. και <http://www.learningcurve.gov.uk/FocusOn/document/index.htm> (Μεγάλη Βρετανία, The National Archives → The Learning Curve → Focus On → How to Read a Document).

28. «Όλ' αυτά που θα ιστορήσουμε παρακάτω έγιναν σ' ένα δρομάκι της πολιτείας μας. Ένα δρομάκι αρκετά μακρύ και πολύ στενό, που ίσως λίγοι από σας να το ξέρετε. Όχι πως είναι απόκεντρο, χαμένο στη μονόχρωμη ασάφεια της συνοικίας, όπου σπάνιες συντυχίες φέρνουν την περπατησιά του διαβάτη. Απεναντίας, το δρομάκι που λέμε βρίσκεται μέσα στην καρδιά της μεγάλης πολιτείας, ακριβώς δίπλα στη μεγάλη πλατεία, απ' όπου δεν υπάρχει συμπολίτης μας που να μην περνάει, μια τουλάχιστο φορά, κάθε μέρα. Μα είναι τόσο παράξενα χωμένο ανάμεσα σε δυο πολύβουους και πολυσύχναστους δρόμους, που δύσκολα το πιάνει το

Από τα βασικά στοιχεία των προγραμμάτων που σχεδιάσαμε και υλοποιήσαμε ήταν οι έννοιες της αλλαγής, της συνέχειας και της ποικιλίας, η συνεχής σύγκριση ανάμεσα στο τότε και στο τώρα, καθώς και ανάμεσα σε διαφορετικούς ανθρώπους και εποχές, ώστε να γίνεται κατανοητή η αλλαγή. Τα προγράμματα δεν αναφέρονται πάντα σε σημαντικά γεγονότα, αλλά συχνά συνδέουν την ιστορική αναζήτηση με στοιχεία από το περιβάλλον που είναι οικείο στους μαθητές, τους παρακινούν να βλέπουν με ιστορική ματιά ό,τι τους περιτριγυρίζει στην καθημερινότητά τους. Μέσα από τα προγράμματα γίνεται προσπάθεια, να κατανοήσουν τα παιδιά ότι, αν και το παρελθόν είναι κάτι δεδομένο που τίποτε στο μέλλον δεν μπορεί να το αλλάξει, η γνώση αυτού του παρελθόντος «είναι κάτι το προοδευτικό, το οποίο βρίσκεται σε μια διαδικασία συνεχούς μεταμόρφωσης και τελειοποίησης»²⁹ και να εξοικειωθούν με τις πολλαπλές δυνατότητες που προσφέρουν τα τεκμήρια³⁰.

2.1. Αναζητώντας τη χαμένη πόλη

Στους μαθητές μοιράζονται αντίγραφα από παλαιές καρτ-ποστάλ της Χαλκίδας. Εικονίζονται κυρίως κτήρια που έχουν πλέον κατεδαφιστεί και περιοχές των οποίων η όψη έχει αλλάξει σημαντικά. Οι μαθητές καλούνται να αναγνωρίσουν περιοχές και κτήρια, διαφορές ανάμεσα στο τότε και στο τώρα, τι έχει αλλάξει και τι έχει παραμείνει αναλλοίωτο. Χρησιμοποιούν όρους όπως «τότε», «τώρα», «παλιό», «καινούργιο»³¹, να συνδυάσουν στοιχεία από διαφορετικά τεκμήρια. Για ορισμένες φωτογραφίες (τις πιο σύνθετες και αυτές που μας προσφέρουν πλήθος πληροφοριών για τα ερωτήματα που θέτουμε στο πλαίσιο του συγκεκριμένου προγράμματος), χρησιμοποιείται φύλλο εργασίας για την ανάλυση φωτογραφίας³². Από τους βασικούς στόχους του προγράμματος είναι να αποκτήσουν τα παιδιά μια πιο σύνθετη αντίληψη του χρόνου, να κατανοήσουν πώς και γιατί αλλάζει μέσα στο χρό-

μάτι του καθενός· επειδή το μάτι δεν δουλεύει μονάχα με το νεύρο αλλά και με τη λογική [...] Έτσι κι εγώ, χρόνια ολόκληρα περνούσα –τέσσερις φορές τη μέρα– μπροστά από την μπούκα του κι ούτε που αντιλήφτηκα να υπάρχει! Μα κι αν έτυχε να το ιδώ, το αντίκρισα με μάτι νεκρό· το κοίταξα σαν μια εικόνα που δεν είχε νόημα κι υπόσταση» (Μ. Καραγάτσης, *Ιστορίες αμαρτίας και αγιοσύνης*, Εστία, Αθήνα 2000, 355-356).

29. Marc Bloch, *Απολογία για την ιστορία. Το επάγγελμα του ιστορικού*, Εναλλακτικές Εκδόσεις, Αθήνα 1994, 83.

30. Για την έννοια και τη χρήση των πηγών, βλ. Έφη Αβδελά, *ό.π.*, 90-104.

31. Judy Sebba, *ό.π.*, 51-52.

32. Στο site των NARA μπορεί να βρει κανείς φύλλα εργασίας για ανάλυση διαφόρων κατηγοριών τεκμηρίων (εγγράφου, φωτογραφίας, αφίσας, χάρτη, γελοιογραφίας, ταινίας κ.λπ.· βλ. σχετ. http://www.archives.gov/digital_classroom/lessons/analysis_worksheets/worksheets.html).

νο ο δομημένος χώρος, το οικιστικό περιβάλλον (με ιδιαίτερη έμφαση στην κλίμακα, τις λειτουργίες της πόλης κ.λπ.) και οι δραστηριότητες των ανθρώπων³³. Βοηθητικά λειτουργεί μια παρουσίαση υπερμέσων δημιουργημένη με το Toolbook (Asymetrix)³⁴ που καθοδηγεί τους μαθητές με απλές ερωτήσεις.

Αφού γίνει η αναγνώριση περιοχών, κτηρίων κ.λπ., οι μαθητές συγκεντρώνουν στοιχεία για τις περιοχές και τα κτήρια, μελετώντας βιβλιογραφία, αρχειακό υλικό, δημοσιεύματα του τύπου της εποχής και τοποθετούν τα κτήρια στο χάρτη της πόλης. Στη συνέχεια προχωρούν σε φωτογράφιση των ιδίων περιοχών σήμερα (αν είναι δυνατό και από την ίδια οπτική γωνία) και συγκεντρώνουν στοιχεία για τις λειτουργίες στους χώρους αυτούς σήμερα. Τα παιδιά σχολιάζουν το υλικό που έχουν συγκεντρώσει και παρουσιάζουν την εργασία τους. Η παρουσίαση μπορεί να γίνει με ποικίλους τρόπους: παρουσίαση στην τάξη, έκθεση, έκδοση (φυλλαδίου, λευκώματος), παρουσίαση με διαφάνειες, εφαρμογή πολυμέσων ή υπερμέσων κ.λπ.

Στο πλαίσιο ενός τέτοιου προγράμματος –το οποίο μπορεί να απευθύνεται και σε ενήλικες, σε διάφορες παραλλαγές και μορφές υλοποίησης– μπορεί να αξιοποιηθεί αρχειακό υλικό που βρίσκεται σε αρκετές αρχειακές υπηρεσίες: καρτ-ποστάλ, υλικό που αφορά το σχέδιο πόλης, αρχιτεκτονικά σχέδια, βιβλία από δημοτικά αρχεία όπου καταγράφονται οι ελεύθεροι χώροι της πόλης κ.λπ.

2.2. Το κυνήγι της χαμένης ιστορίας

Το πρόγραμμα *Αναζητώντας τη χαμένη πόλη* μπορεί να συνδυαστεί με το πρόγραμμα *Το κυνήγι της χαμένης ιστορίας*. Επιλέγεται υλικό (φωτογραφίες, δημοσιεύματα του τοπικού τύπου της εποχής, έγγραφα κ.λπ.) που αφορά την ιστορία μιας περιοχής από αυτές που παρουσιάζονται στο «Αναζητώντας τη χαμένη πόλη», για παράδειγμα υλικό σχετικά με την κατεδάφιση των πύργων της γέφυρας του Ευρίπου και του τείχους της πόλης. Φωτοτυπούμε τα τεκμήρια σε ανακυκλωμένο χαρτί και τα κρύβουμε σε διάφορα σημεία του κήπου του Αρχείου. Αυτά είναι τα κομμάτια μιας ιστορίας χαμένης στο χρόνο, που περιμένει τους μαθητές να την ανακαλύψουν και να την αφηγηθούν από την αρχή. Οι μαθητές προσπαθούν να ανακαλύψουν τα κομ-

33. Ως συμπληρωματικό πρόγραμμα χρησιμοποιείται μια σειρά διαφανειών που έχουν σχεδιαστεί από τον αρχιτέκτονα Ιωσήφ Ροπλίδη και οι οποίες δείχνουν τις αλλαγές στο οικιστικό περιβάλλον και τις συνέπειες του συστήματος της αντιπαροχής στη ζωή της πόλης.

34. Η προβολή διαφανειών ή παρουσίαση σε PowerPoint, Authorware ή κάποιο άλλο παρόμοιο πρόγραμμα, ανάλογα με την τεχνογνωσία και τον εξοπλισμό του αρχειακού φορέα που υλοποιεί ένα τέτοιο πρόγραμμα.

μάτια της ιστορίας και, αφού τα καταφέρουν, συνεχίζουν, στο σχολείο τους πια, το εκπαιδευτικό παιχνίδι. Μετά την επιστροφή τους στο σχολείο, με τη βοήθεια του εκπαιδευτικού, συζητούν το περιεχόμενο των τεκμηρίων, τα βάζουν σε χρονολογική σειρά, συνθέτουν την ιστορία και την αφηγούνται. Στη συνέχεια, συζητούν τους λόγους που οδήγησαν στην κατεδάφιση.

2.3. Καλοκαίρι στον Εύριπο

Το πρόγραμμα *Αναζητώντας τη χαμένη πόλη* μπορεί να συνδυαστεί επίσης με το πρόγραμμα *Καλοκαίρι στον Εύριπο*. Στους μαθητές παρουσιάζεται υλικό (καρτ-ποστάλ, διαφημίσεις, γκραβούρες, δημοσιεύματα του τοπικού τύπου, έγγραφα, εισιτήρια, προγράμματα κινηματογράφου κ.λπ.) που αφορά τη διασκέδαση στην παραλία της Χαλκίδας σε διάφορες περιόδους. Με βάση αυτό το υλικό φτιάχνεται ένας κατάλογος με διάφορα είδη διασκέδασης, όπως θέατρο, μουσική, φασουλής, καραγκιόζης, κινηματογράφος κ.λπ. Το είδος της διασκέδασης μπορεί να δίνεται και με εικόνες σε χαρτί με διαφορετικό χρώμα για κάθε είδος διασκέδασης. Όπου είναι δυνατό, γίνεται συνδυασμός με συγκεκριμένο χώρο. Παράλληλα, προβάλλονται διαφάνειες που εικονίζουν την περιοχή σε διάφορες περιόδους. Ανάλογη εργασία γίνεται για τη λειτουργία που έχουν οι χώροι σήμερα³⁵. Στη συνέχεια, μεγεθύνουμε μια καρτ-ποστάλ της Χαλκίδας με πανοραμική άποψη της παραλίας και την τοποθετούμε σε φελιζόλ. Εκεί επάνω οι μαθητές τοποθετούν τις εικόνες που αντιστοιχούν στα διάφορα είδη διασκέδασης στον κάθε χώρο άλλοτε και σήμερα. Με βάση το υλικό που συγκεντρώθηκε, γίνεται συζήτηση με θέμα τη διασκέδαση στην πόλη άλλοτε και σήμερα.

2.4. Διαδρομές

Πρόκειται για διαδρομές στην πόλη, για να ανακαλύψουν οι μαθητές τα μνημεία, αλλά και τις λειτουργίες της σύγχρονης πόλης και βασικών φορέων, όπως ο δήμος, οι δημόσιες υπηρεσίες, οι τράπεζες, οι βιομηχανίες κ.λπ.

Μια παραλλαγή του προγράμματος αφορά διαδρομές στην πόλη σε σχέση με συγκεκριμένη ιστορική περίοδο. Για παράδειγμα, αν αυτή η περίοδος είναι η περίοδος του πολέμου του '40 και της Κατοχής στη Χαλκίδα, οι διαδρομές μπορεί να αφορούν επιταγμένα κτήρια, χώρους όπου λειτουργούσαν τα παιδικά συσσίτια κ.λπ., ώστε ο μαθητής να δει με άλλο μάτι την πόλη του και την καθημερινότητά του.

Στο πρόγραμμα συμπεριλαμβάνεται η μελέτη σχετικού αρχειακού υλικού

35. Καλό θα είναι η καταγραφή που αφορά τη σημερινή εποχή να γίνει κατά τη διάρκεια περιπάτου στην παραλία της Χαλκίδας.

και βιβλιογραφίας, προκειμένου να συγκεντρωθούν τα απαραίτητα στοιχεία με βάση τα ερωτήματα που τίθενται από τα φύλλα εργασίας που έχουν ετοιμαστεί, επιτόπιες επισκέψεις, υποτυπώσεις κτηρίων (σκαριφήματα) κ.λπ. Τα αποτελέσματα της εργασίας των παιδιών μπορούν να παρουσιαστούν με ποικίλους τρόπους: χάρτες, διαδραστικό ηλεκτρονικό παιχνίδι «Φιδάκι» κ.λπ.³⁶.

2.4. Διαδρομές – Η πόλη και οι δρόμοι της

Επιλέγονται οι δρόμοι της πόλης για τους οποίους θα γίνει η εργασία και συγκεντρώνονται στοιχεία για: το πρόσωπο κ.λπ., το όνομα του οποίου πήρε ο δρόμος, την ιστορία του ίδιου του δρόμου, την οικονομική δραστηριότητα που φιλοξενούσε κ.λπ., τα μνημεία κ.λπ. που βρίσκονται στο δρόμο και αποτυπώνεται η όψη του δρόμου σήμερα (με φωτογραφία ή βίντεο). Αφού ολοκληρωθεί η εργασία, η παρουσίαση μπορεί να γίνει με ποικίλους τρόπους: παραγωγή ντοκιμαντέρ – ανάπτυξη εφαρμογής πολυμέσων / υπερμέσων – έκθεση τεκμηρίων – οδηγός για τουριστική κ.λπ. χρήση³⁷.

Μπορούν επίσης να δημιουργηθούν *πολιτιστικοί χάρτες*. Οι μαθητές μελετούν βιβλιογραφία, αρχειακό υλικό κ.λπ., συντάσσουν δελτία, επισκέπτονται τους συγκεκριμένους χώρους, τοποθετούν τα μνημεία πάνω σ' ένα χάρτη της πόλης ή ζωγραφίζουν το δικό τους χάρτη και τοποθετούν σ' αυτόν τα μνημεία και τους χώρους στέγασης πολιτιστικών δραστηριοτήτων, συντάσσουν τα σχετικά υπομνήματα.

36. Βλ. το παιχνίδι *Marsimil* που κυκλοφόρησε το 1999 από τα Δημοτικά Αρχεία της Μασσαλίας (ο νεολογισμός προέρχεται από τις λέξεις “Marseille” και “Assimil”). Πρόκειται για ένα παιχνίδι που έχει ως στόχο να κάνει παιδιά και μεγάλους να ανακαλύψουν τη Μασσαλία διασκεδάζοντας. Το παιχνίδι πωλείται ακόμη και στα σούπερ μάρκετ (βλ. σχετικά <http://195.167.204.185/vivre/culture/archives/marsimil.htm>). Βλ. επίσης Patrick Roman-Valero: *Parcours historiques dans le vieux Marseille: un projet réalisé avec la soutenance du ministère d' éducation nationale, du ministère de la politique de la ville et de la ville de Marseille (à l'usage des enseignants du centre-ville de Marseille dans le but de favoriser l'enseignement de l'histoire locale)*.

37. Στο πλαίσιο αυτού του προγράμματος και σε συνεργασία με το 4^ο Δημοτικό Σχολείο Χαλκίδας σχεδιάστηκε και υλοποιήθηκε το πρόγραμμα «Η γειτονιά μου». Ιδιαίτερο ενδιαφέρον είχε το γεγονός ότι μαθητές της Α' και Β' τάξης, με την ουσιαστική βοήθεια των δασκάλων τους, περιπάτησαν την πόλη, έμαθαν να παρατηρούν, να ανακαλύπτουν, πήραν συνεντεύξεις από απλούς πολίτες, απέκτησαν δεξιότητες, όπως το να βγάζουν φωτογραφίες, ήρθαν σε επαφή με διάφορους φορείς (Αρχείο, αρχαιολογική υπηρεσία, εργαστήριο φωτογραφίας Δήμου κ.ά.), επεξεργάστηκαν τις πληροφορίες που άντλησαν από βιβλιογραφία και αρχειακό υλικό, με βάση τις πληροφορίες αυτές έγραψαν στιχάκια σχετικά με τα ονόματα των δρόμων της γειτονιάς του σχολείου, έφτιαξαν μακέτες κ.λπ. Το πρόγραμμα περιλαμβάνει και οπτικοακουστικές παρουσιάσεις.

Μια άλλη εκδοχή του προγράμματος αφορά τα κριτήρια ονοματοθεσίας των δρόμων της πόλης μέσα στο χρόνο.

2.5. Παζλ

Βάση του παζλ αποτελούν παλαιές καρτ-ποστάλ, πίνακες ζωγραφικής, γκραβούρες κ.λπ. που είτε εικονίζουν περιοχές της πόλης στο παρελθόν είτε εικονογραφούν σημαντικές στιγμές της ιστορίας της. Το πρόγραμμα περιλαμβάνει το παζλ σε έντυπη ή/και ηλεκτρονική³⁸ μορφή και ενημερωτικό υλικό για την ιστορία της πόλης και της περιοχής που εικονίζεται ή για το γεγονός που εικονογραφείται. Ο τρόπος παρουσίασης του υλικού είναι τέτοιος που να ανταποκρίνεται στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, τα ενδιαφέροντα και τις προτιμήσεις του μαθητικού κοινού. Τα ίδια στοιχεία περιλαμβάνονται και στην εφαρμογή πολυμέσων.

3. Παράθυρο στο παρελθόν³⁹

Πρόκειται για ανάλυση φωτογραφικών τεκμηρίων. Το πρόγραμμα λειτουργεί αυτοτελώς και για ένα ευρύ φάσμα θεμάτων ή αποτελεί μέρος άλλων εκπαιδευτικών προγραμμάτων. Για την ανάλυση των φωτογραφιών χρησιμοποιείται σχετικό φύλλο εργασίας.

4. Φτιάχνω τη δική μου ιστορία

Το στάδιο αυτό έρχεται μετά την επεξεργασία των τεκμηρίων για ένα θέμα, ως τελικό προϊόν που επιτρέπει στους μαθητές να αντιληφθούν ότι η έκβαση των γεγονότων δεν είναι μονοσήμαντη και μας δείχνει το βαθμό κατανόησης του υλικού από τα παιδιά. Η μορφή μπορεί να είναι γραπτή ή προφορική. Συχνά ακολουθούμε μια μέθοδο που είναι συνηθισμένη στα βρετανικά

38. Σε ό,τι αφορά την ηλεκτρονική μορφή, στο εμπόριο κυκλοφορούν ανάλογες εφαρμογές. Αν όμως το τελικό προϊόν πρόκειται να διανεμηθεί, αυτές οι εφαρμογές δεν ενδείκνυνται, διότι τίθεται πρόβλημα copyright. Για το λόγο αυτό τα κομμάτια των παζλ που έχουμε ετοιμάσει δημιουργήθηκαν με το CorelDraw και η τελική εφαρμογή με το Toolbook (Asymetrix).

39. «Κοιτάζοντας μια παλιά φωτογραφία είναι σαν να κοιτάμε μέσα από ένα παράθυρο στο παρελθόν. Κοιτάζουμε τους ανθρώπους και αναρωτιόμαστε: “ποιοι είναι;”. Δυστυχώς ούτε οι ίδιοι οι φωτογράφοι μπορούν να απαντήσουν σε αυτή την ερώτηση. Πρέπει να χρησιμοποιήσουμε άλλες πηγές για να βρούμε όσο το δυνατό περισσότερα στοιχεία για τους ανθρώπους στη φωτογραφία και τη ζωή τους: ποιοι είναι, πώς ονομάζονται, πού ζουν, τι κάνουν, είναι πλούσιοι ή φτωχοί; Μην μαντεύετε. Οι αποδείξεις βρίσκονται στις πηγές» (The National Archives, Learning Curve, Snapshots, “19th Century People. What can we tell from this photograph?”: <http://www.learningcurve.gov.uk/snapshots/snapshot04/snapshot4.htm>).

σχολεία. Ξεκινάμε την αφήγηση μιας ιστορίας ή δίνουμε στα παιδιά μέρος ενός σχετικού τεκμηρίου και σταματάμε σε ένα ενδιαφέρον σημείο. Τα παιδιά χωρίζονται σε ομάδες και κάθε ομάδα επεξεργάζεται τη δική της συνέχεια. Κάτι τέτοιο απαιτεί από τους μαθητές να αναπτύξουν τη σκέψη και τη φαντασία τους και να τεκμηριώσουν τη δική τους εκδοχή με τα δεδομένα που ισχύουν για τη συγκεκριμένη την κάθε φορά περίοδο⁴⁰. Μια άλλη παραλλαγή του προγράμματος ζητάει από τα παιδιά να δημιουργήσουν μια ιστορία από μια φωτογραφία ή ομάδα φωτογραφιών. Κι εδώ συχνά χρησιμοποιούμε τη μορφή του κόμικ, ένα είδος δηλαδή με το οποίο είναι εξοικειωμένα τα παιδιά⁴¹.

5. Χρονολόγια⁴²

Ένα πρόγραμμα ανάπτυξης της αίσθησης χρονολόγησης προσφέρεται για την αξιοποίηση μεγάλης ποικιλίας τεκμηρίων, τόσο στο μάθημα της ιστορίας, όσο και στο πλαίσιο άλλων μαθημάτων⁴³ και, επομένως, ευνοεί τη συνεργασία ανάμεσα σε εκπαιδευτικούς περισσότερων ειδικοτήτων. Καταρχάς οι μαθητές επεξεργάζονται το υλικό που τους δίνεται και το οποίο προέρχεται από διάφορες κατηγορίες τεκμηρίων που αφορά τα βασικά σημεία του χρονολογίου. Ταξινομούν το υλικό και καθορίζουν τις βασικές ενότητες / βασικά σημεία του χρονολογίου και τα τοποθετούν στην ιστορική γραμμή. Στη συνέχεια, αναζητούν το εικονιστικό υλικό που θα εικονογραφήσει το χρονολόγιο⁴⁴ και συνθέτουν το υλικό που έχουν συγκεντρώσει, ώστε να κατασκευάσουν το χρονολόγιο. Μετά το πρώτο στάδιο του προγράμματος (επεξεργασία τεκμηρίων κ.λπ.), η τάξη μπορεί να χωριστεί και σε ομάδες και κάθε ομάδα να αναλάβει ένα ξεχωριστό αντικείμενο⁴⁵.

40. Έφη Αβδελά, *ό.π.*, 123.

41. Θεματικές ενότητες για τις οποίες λειτουργεί το πρόγραμμα αυτό στα Γ.Α.Κ. Ευβοίας είναι κυρίως οι εξής: «Κάποτε στην Αμερική» (υπερατλαντική μετανάστευση), «Στα προσφυγικά» (εγκατάσταση των μικρασιατών προσφύγων στον ελλαδικό χώρο), «Η Χαλκίδα στον πόλεμο του '40», «Η γειτονιά μου», «Απόκριες».

42. Βλ. σχετικά με μεθόδους ανάπτυξης της αίσθησης χρονολόγησης Judy Sebba, *ό.π.*, 92-96.

43. Για παράδειγμα, η τοποθέτηση γεγονότων στην ιστορική γραμμή, με ή χωρίς παράλληλη χρήση εικονιστικού υλικού, είναι μια πολύ καλή εργασία στο πλαίσιο του μαθήματος της Πληροφορικής (ενότητα για πολυμέσα – υπερμέσα ή/και για βάσεις δεδομένων).

44. Η εικονογράφηση μπορεί να γίνει και με ζωγραφίες των παιδιών, που θα δημιουργηθούν στο πλαίσιο του μαθήματος των Καλλιτεχνικών.

45. Βλ. και χρονολόγιο στην έκδοση του ΕΚΕΒΙ, Γ.Μ. Βιζυνός. *Τα ταξίδια του*, Αθήνα 1998.

6. Απόκριες

Στο πλαίσιο του προγράμματος αξιοποιούνται ποικίλα τεκμήρια: φωτογραφίες, διαφημίσεις, έγγραφα, δημοσιεύματα του τύπου της εποχής, μαρτυρίες. Στο πλαίσιο του προγράμματος εξετάζονται διάφορα θέματα: τι σημαίνουν οι Απόκριες, πώς γιορτάζονταν άλλοτε και γιατί, μεταμφίεση (τι σημαίνει η μεταμφίεση, μεταμφιέσεις ανάλογα με την κοινωνική τάξη, πώς φτιάχνονταν οι φορεσιές, από ποιον, τι υλικά χρησιμοποιούνταν κ.λπ.). Ιδιαίτερο κομμάτι του προγράμματος, το οποίο μπορεί να λειτουργήσει και αυτοτελώς, αφορά την ενδυμασία σε διάφορες εποχές. Στο πλαίσιο του προγράμματος, οι μαθητές παρακολουθούν οπτικοακουστική παρουσίαση για τη δημιουργία της οποίας έχουν χρησιμοποιηθεί μαρτυρίες για τον τρόπο εορτασμού προπολεμικά, οικογενειακές φωτογραφίες με αποκριάτικα ντυσίματα⁴⁶, φωτογραφίες που δείχνουν πώς ήταν η πόλη παλαιότερα, δημοσιεύματα εφημερίδων της εποχής κ.λπ.

Στις δραστηριότητες μικρότερων μαθητών μπορεί να ενταχθεί και η κατασκευή παζλ με βάση διαφημίσεις, φωτογραφίες, περιοδικά μόδας (κομμάτια μιας φορεσιάς ή ενδυμασιών διαφορετικών περιόδων). Τα παιδιά μπορούν επίσης να πάρουν ιδέες για να ετοιμάσουν τα ίδια (με τη βοήθεια των γονέων ή/και των δασκάλων) στολές για τις Απόκριες.

7. Μετανάστες, πρόσφυγες και κοινωνικός αποκλεισμός

Το πρόγραμμα, που αφορά την υποδοχή των προσφύγων και των μεταναστών από τις τοπικές κοινωνίες και τα φαινόμενα κοινωνικού αποκλεισμού, περιλαμβάνει τρεις ενότητες: υπερατλαντική μετανάστευση στις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής – εγκατάσταση των μικρασιατών προσφύγων στον ελληνικό χώρο – μετανάστες / πρόσφυγες στη χώρα μας σήμερα.

Στο πλαίσιο της πρώτης ενότητας, οι μαθητές παρακολουθούν το ντοκιμαντέρ «Οι βρωμοέλληνες» σε σενάριο Στέλιου Κούλογλου, που συνοδεύεται από ποικίλο υλικό (μαρτυρίες μεταναστών, φωτογραφίες, δημοσιεύματα του τύπου της εποχής τόσο της χώρας προέλευσης, όσο και της χώρας υποδοχής κ.λπ.). Η επεξεργασία του υλικού (ένα μέρος στο Αρχείο και ένα μέρος στην τάξη) γίνεται με φύλλα εργασίας για ανάλυση κινηματογραφικής ταινίας, ασκήσεις σε σχήμα άστρου κ.λπ. Η περαιτέρω επεξεργασία του υλικού γίνεται στην τάξη.

46. Τα παιδιά μπορούν να αναζητήσουν ανάλογο υλικό στο άλμπουμ με τις οικογενειακές φωτογραφίες.

Στις τάξεις όπου φοιτούν οικονομικοί μετανάστες ή παιδιά οικονομικών μεταναστών ενδιαφέρον παρουσίασε το φαινόμενο της σταδιακής αλλαγής στάσης τόσο των Ελλήνων μαθητών απέναντι στους οικονομικούς μετανάστες – συμμαθητές τους, όσο και των ίδιων των μαθητών οικονομικών μεταναστών και των γονέων τους απέναντι στην πραγματικότητα που αντιμετωπίζουν.

Στο πλαίσιο της δεύτερης ενότητας, η οποία περιλαμβάνει και οπτικοακουστική παρουσίαση, γίνεται επεξεργασία τεκμηρίων (φωτογραφικό υλικό, έγγραφα, δημοσιεύματα του τοπικού τύπου της εποχής) που αφορούν το θέμα αυτό. Στο ίδιο πλαίσιο λειτουργεί και έκθεση αρχαιακού υλικού για την εγκατάσταση των μικρασιατών προσφύγων στον ελλαδικό χώρο. Η έκθεση περιλαμβάνει: πίνακες για την εγκατάσταση των μικρασιατών προσφύγων στον ελλαδικό χώρο⁴⁷ και πίνακες για την εγκατάσταση στην Εύβοια⁴⁸. Το υλικό αυτό φιλοξενείται στο χώρο της Βιβλιοθήκης ή σε άλλο κατάλληλο χώρο του σχολείου και την έκθεση επισκέπτονται μαθητές. Αρχικά γίνεται σύντομη εισήγηση από εκπαιδευτικούς του σχολείου για το μικρασιατικό πόλεμο, στη συνέχεια οι μαθητές ξεναγούνται στην έκθεση και τέλος εργάζονται με φύλλα εργασίας που έχουν ετοιμαστεί από την υπηρεσία μας. Οι γονείς των παιδιών μικρασιατικής προέλευσης καλούνται να συμπληρώσουν ένα ερωτηματολόγιο, με σκοπό την επισήμανση αρχαιακού υλικού.

Στο πλαίσιο της τρίτης ενότητας, οι αλλοδαποί μαθητές του σχολείου, σε ανοιχτή συζήτηση μιλούν για τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν. Με βάση ερωτηματολόγια που συντάσσει ομάδα μαθητών, συγκεντρώνονται μαρτυρίες οικονομικών μεταναστών που ζουν στη Χαλκίδα, με τη βοήθεια κασετοφώνου ή βιντεοκάμερας και παράλληλα από αυτή τη διαδικασία αναδεικνύονται και ιδιαίτερες ικανότητες των παιδιών⁴⁹.

8. Η Χαλκίδα στον πόλεμο του '40

Το πρόγραμμα ξεκίνησε σε συνέχεια έκθεσης αρχαιακού υλικού με θέμα «Η

47. Εκτίθεται το φωτογραφικό υλικό που περιέχεται στην έκδοση Γ. Γιαννακόπουλος (επιμ.), *Προσφυγική Ελλάδα. Φωτογραφίες από το αρχείο του Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*, Ίδρυμα Λεβέντη – Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών, Αθήνα 1992. Το υλικό αυτό ψηφιοποιήθηκε με την άδεια του Κ.Μ.Σ.

48. Εκτίθεται υλικό που προέρχεται από το αρχείο του Δήμου Χαλκιδέων και ιδιωτικές συλλογές, δημοσιεύματα τοπικών εφημερίδων της εποχής κ.λπ.

49. Το πρόγραμμα αυτό, λειτουργήσε κατά το 2003 και για μεγάλο χρονικό διάστημα στο Α' Λύκειο και στο Εσπερινό Γυμνάσιο Χαλκίδας. Πλευρές του προγράμματος υλοποιήθηκαν σε συνεργασία με άλλες σχολικές μονάδες του νομού.

Χαλκίδα στον πόλεμο και την κατοχή, 1940–1944». Περιλαμβάνει δραστηριότητες στο Αρχείο ή στην τάξη, μικρές εκθέσεις αρχειακού υλικού, οπτικοακουστικές παρουσιάσεις κατά ενότητα και έκδοση με τον τίτλο *Η Χαλκίδα στον πόλεμο του '40*⁵⁰. Κάθε ενότητα του προγράμματος συνοδεύεται από ασκήσεις, ερωτήσεις, παιχνίδια ανάληψης ρόλου, ποικίλα θέματα για εργασίες κ.λπ. που απευθύνονται σε μαθητές διαφορετικών ηλικιών και για το λόγο αυτό έχουν και διαφορετικό βαθμό δυσκολίας⁵¹. Θεωρήσαμε ότι το υλικό που χρησιμοποιείται στο πλαίσιο του προγράμματος μπορεί να φανεί πολλαπλά χρήσιμο:

- Για την ανάπτυξη της κριτικής σκέψης του μαθητή.
- Για έναν ουσιαστικότερο εορτασμό της εθνικής επετείου στα σχολεία, που θα ξεφεύγει από το πλαίσιο της επαναλαμβανόμενης γενικολογίας.
- Για το στήσιμο εκθέσεων στα σχολεία με επιλογή και αναπαραγωγή του σχετικού υλικού εκ μέρους των μαθητών.
- Για μια συναρπαστική περιπλάνηση στην πόλη, που θα βοηθήσει το παιδί να παρατηρεί και να δίνει νόημα σ' αυτό που βλέπει.

Η επεξεργασία του υλικού μπορεί να γίνει σε περισσότερα του ενός μαθήματα (ιστορία, λογοτεχνία, γεωγραφία, πληροφορική, καλλιτεχνικά, περιβαλλοντική εκπαίδευση) και με συνεργασία εκπαιδευτικών διαφορετικών ειδικοτήτων.

Το πρόγραμμα ξεκίνησε το 1996 και μέχρι σήμερα εμπλουτίζεται, με βάση και την εμπειρία λειτουργίας του τα προηγούμενα χρόνια. Στο διάστημα αυτό πραγματοποιήθηκαν σεμινάρια επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών. Η έκδοση και το ηχητικό μέρος των οπτικοακουστικών παρουσιάσεων έχουν ήδη αποσταλεί στα σχολεία σε ηλεκτρονική μορφή. Τα κείμενα των οπτικοακουστικών παρουσιάσεων⁵² και μικρό μέρος των φύλλων εργασίας της

50. Κάλλια Χατζηγιάννη, Φιλώ Λαμπρούκου (επιμ.), *Η Χαλκίδα στον πόλεμο του '40*, Γ.Α.Κ. – Αρχαία Ν. Ευβοίας, Χαλκίδα 1995. Η έκδοση, που περιλαμβάνει μεγάλο αριθμό τεκμηρίων (έγγραφα, φωτογραφίες, αφίσες, εφημερίδες κ.λπ.) που προέρχονται από ποικίλες πηγές, καθώς και φύλλα εργασίας, είναι διαθέσιμη σε CD-ROM.

51. Ενδεικτικά αναφέρουμε εδώ: οι μεγαλύτεροι μαθητές καλούνται να εξηγήσουν τη διαφορά προσέγγισης ανάμεσα σε πηγές σύγχρονες και μεταγενέστερες των γεγονότων. Στο πλαίσιο αυτών των ασκήσεων προβάλλεται και μικρό βίντεο παραγωγής των Γ.Α.Κ. Ευβοίας, που αφορά την αναχώρηση για το μέτωπο και στο οποίο το ύφος της αφήγησης (μαρτυρία μεταγενέστερη των γεγονότων) και της μουσικής έρχεται σε αντίθεση με την εικόνα (φωτογραφικό υλικό σύγχρονο των γεγονότων, εικόνες από τη διαδήλωση της 28^{ης} Οκτωβρίου 1940 στην Αθήνα, από την αναχώρηση κ.λπ.). Οι μαθητές καλούνται να εξηγήσουν την αντίθεση αυτή.

52. <http://gak/eyv.sch.gr/Drast/Polit/Optikoak/28Oct-keim.htm>.

53. <http://gak/eyv.sch.gr/Drast/Ekpaid/1940-01.htm>.

πρώτης ενότητας⁵³ είναι διαθέσιμα στο διαδίκτυο, έτσι ώστε οι μαθητές να μπορούν να τα συμπληρώσουν στον Η/Υ στο σχολείο ή στο σπίτι τους. Με τον τρόπο αυτό, οι απομακρυσμένοι χρήστες έχουν πρόσβαση και μπορούν να αξιοποιήσουν ευρύτερα την κωδικοποιημένη εμπειρία του αρχαιακού φορέα, υπάρχει ανατροφοδότηση και οι χρήστες δημιουργούν νέο περιεχόμενο.

9. Εμείς και ο κόσμος

Πρόκειται για το πρώτο μιας σειράς παρόμοιων προγραμμάτων που έχουν ως στόχο:

- Να αξιοποιείται το αρχαιακό υλικό στο πλαίσιο όσο το δυνατό περισσότερων μαθημάτων, σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης.
- Η εξοικείωση των μαθητών με το αρχαιακό υλικό να αρχίζει όσο το δυνατό νωρίτερα. Στις μικρότερες τάξεις επιδιώκεται να αποκτήσει το παιδί μια πρώτη επαφή με το αντικείμενο, συχνά μέσα από το παιχνίδι, ενώ στις μεγαλύτερες η επαφή αυτή γίνεται ουσιαστικότερη, μέσα από την επεξεργασία των τεκμηρίων.
- Ο μαθητής να εξοικειώνεται με τη διαδικασία της έρευνας και της τεκμηρίωσης, ενώ παράλληλα να καλλιεργεί τη δημιουργικότητά του.

Το αρχαιακό υλικό που χρησιμοποιείται προέρχεται από πολλές κατηγορίες αρχείων και στο πλαίσιο αυτής της διαδικασίας γίνεται προσπάθεια να γνωρίσουν τα παιδιά το περιεχόμενο των συγχρόνων αρχείων, των οποίων η σημασία, στη χώρα μας, είναι υποτιμημένη.

Σε ό,τι αφορά ειδικότερα το *Εμείς και ο κόσμος*, έγινε επεξεργασία του υλικού του σχολικού εγχειριδίου (Γ' Δημοτικού). Στο πρόγραμμα που ετοιμάζεται (τα φύλλα εργασίας για τις πρώτες ενότητες είναι διαθέσιμα) περιλαμβάνονται τρεις ενότητες: α) κείμενα και εργασίες του σχολικού εγχειριδίου, β) γνωριμία με τα τεκμήρια: χρησιμοποιείται υλικό που απόκειται στα Γ.Α.Κ. Ευβοίας και έχει σχέση με το συγκεκριμένο κεφάλαιο του εγχειριδίου, γ) δραστηριότητες, με χρήση επιλεγμένων τεκμηρίων. Σε επόμενη φάση, το υλικό αυτό θα ομαδοποιηθεί κατά θεματικές ενότητες, ώστε, με την κατάλληλη προσαρμογή, να μπορεί να χρησιμοποιηθεί στο πλαίσιο και άλλων μαθημάτων, άλλων τάξεων.

Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα συζητήθηκε εκτενώς σε συναντήσεις εργασίας που πραγματοποιήθηκαν με εκπαιδευτικούς των σχολικών μονάδων πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης της ευρύτερης περιοχής Χαλκίδας.

Είναι αυτονόητο ότι οι περιπτώσεις εκπαιδευτικών προγραμμάτων που περιγράφηκαν πιο πάνω δεν εξαντλούν το ζήτημα της αξιοποίησης του αρ-

χειακού υλικού στο πλαίσιο της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Δείχνουν ωστόσο ότι υπάρχει τόσο ζήτηση, όσο και ανάγκη προσφοράς παρόμοιων υπηρεσιών από τα Αρχεία στην εκπαίδευση, με αμοιβαία οφέλη. Δείχνουν ακόμη ότι χάρη στο ενδιαφέρον και τις πρωτοβουλίες των αρχειονόμων της κρατικής αρχειακής υπηρεσίας, τα Γ.Α.Κ. διαθέτουν ήδη αξιοποιήσιμη εμπειρία σε αυτό τον τομέα. Τα Αρχεία πάνε σχολείο, λοιπόν. Μένει στην Πολιτεία να κερδίσει το μεγάλο στοίχημα, της ουσιαστικής ενίσχυσης των αρχειακών φορέων, ώστε να μπορέσουν να ανταποκριθούν αποτελεσματικότερα σε αυτό τους το καθήκον.

ΣΠΥΡΟΣ ΖΕΡΒΟΣ - ΑΝΤΩΝΙΑ ΜΟΡΟΠΟΥΛΟΥ

Γενικές αρχές διατήρησης αρχειακού υλικού

1. Εισαγωγή

Αρχεία και βιβλιοθήκες σε όλο τον κόσμο απειλούνται από το τεράστιο πρόβλημα της υποβάθμισης και καταστροφής των συλλογών τους. Τα αίτια του προβλήματος είναι πολλά και αλληλεξαρτώμενα: ενδογενής χημική αστάθεια των υλικών των συλλογών, ακατάλληλες συνθήκες περιβάλλοντος, λανθασμένες πρακτικές φύλαξης και χειρισμού, φυσικές καταστροφές, κλοπή και βανδαλισμός αλλά και άγνοια ή και αδιαφορία των υπευθύνων, έλλειψη πόρων και χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης των εμπλεκομένων¹.

Η Κεντρική Υπηρεσία αλλά και οι περιφερειακές υπηρεσίες των Γενικών Αρχείων του Κράτους έχουν στη φύλαξη τους ένα σημαντικό αριθμό αρχειακών συλλογών. Η μεγάλη σημασία της διατήρησης της πληροφορίας που εμπεριέχεται στις συλλογές αυτές είναι προφανής, αφού αυτή αποτελεί την πρώτη ύλη από την οποία οι ιστορικοί αλλά και άλλοι ερευνητές θα αντλήσουν το πρωτογενές υλικό που απαιτείται για τις έρευνές τους.

Ο κύριος τρόπος με τον οποίο επιτυγχάνεται η διατήρηση της πληροφορίας αυτής είναι η όσο το δυνατόν καλύτερη φύλαξη του υποστρώματός της, δηλαδή του χαρτιού, της περγαμνής αλλά και των άλλων μέσων στα οποία αυτή είναι αποτυπωμένη. Αυτό αποτελεί και έναν από τους βασικότερους σκοπούς ύπαρξης των Αρχειακών Υπηρεσιών, αφού η κακή φύλαξη μπορεί να οδηγήσει στην καταστροφή του αρχειακού υλικού και έτσι στην αναίρεση του σκοπού ύπαρξης μιας αρχειακής υπηρεσίας. Η καλή φύλαξη του συνόλου

Ο Σπύρος Ζερβός είναι διδάκτωρ του Ε.Μ.Π., Συντηρητής αρχειακού υλικού στα Γ.Α.Κ. - Αρχεία Ν. Κέρκυρας. Η Αντωνία Μοροπούλου είναι Καθηγήτρια στο Ε.Μ.Π.

1 H. Forde, «Preservation and conservation of documents; problems and solutions», *Janus*, 3 (1997) 32-48.

του υλικού αναλύεται σε μια σειρά μέτρων που πρέπει να ληφθούν, τα οποία εξουδετερώνουν και αντιμετωπίζουν κάθε πιθανή βλαπτική επίδραση σε αυτό και που περιλαμβάνονται στον όρο *προληπτική συντήρηση* ή *διατήρηση*. *Παρεμβατική συντήρηση* ή απλώς *συντήρηση* από την άλλη μεριά είναι η επέμβαση σε επιλεγμένο μέρος του υλικού που εκτελείται από συντηρητή και έχει στόχο τη διακοπή ή τη μερική αναστροφή της μηχανικής ή της χημικής του υποβάθμισης.

Το άρθρο αυτό έχει ως κύριο σκοπό να προωθήσει την επίγνωση των προβλημάτων που συνδέονται με τη διατήρηση του υλικού και δευτερευόντως να αναλύσει μερικές βασικές αρχές της διατήρησης αρχαιικού υλικού, παρέχοντας με εκλαϊκευμένο τρόπο το υπόβαθρο που απαιτείται, ώστε να γίνουν κατανοητές από μη ειδικούς. Θα παρουσιαστούν επίσης γενικές οδηγίες αλλά και λανθασμένες πρακτικές και παρανοήσεις, των οποίων η εφαρμογή μπορεί να προκαλέσει σημαντικές βλάβες στο αρχαιικό υλικό. Συγκεκριμένες πρακτικές οδηγίες μπορούν να αναζητηθούν στις βιβλιογραφικές παραπομπές.

2. Σχεδιασμός – Διαχείριση

2.1. Σχεδιασμός και προτεραιότητες

Το σχέδιο διατήρησης του υλικού ενός αρχαιικού ιδρύματος απορρέει από και συνδέεται άμεσα με τους στόχους του ιδρύματος, όπως αυτοί διατυπώνονται μέσα στο καταστατικό του. Περιλαμβάνει δύο τομείς δραστηριοτήτων:

- Προληπτική συντήρηση, που έχει στόχο την παρεμπόδιση της υποβάθμισης του συνόλου του υλικού.
- Παρεμβατική συντήρηση, που επεμβαίνει σε επιλεγμένο μέρος του υλικού, εκτελείται από συντηρητή και έχει στόχο την επιβράδυνση, τη διακοπή ή τη μερική αναστροφή της μηχανικής ή/και της χημικής υποβάθμισης.

Ο σχεδιασμός ενός ιδρύματος πρέπει να ενσωματώνει και τους δύο τομείς, σύμφωνα με ένα πρόγραμμα διατήρησης που λαμβάνει υπόψη του τα παρακάτω²:

2. B. C. Middleton, «Book Preservation for the Librarian», στο: John C. Williams (ed.), *Preservation of Paper and Textiles of Historic and Artistic Value*, Advances In Chemistry Series, 164, American Chemical Society, Washington DC 1977, 3-23· A. Calmes, R. Schofer, K. R.

2.1.1. Μέθοδοι σχεδιασμού

Απαραίτητη είναι η εφαρμογή μιας μεθοδολογίας για την εκτίμηση των αναγκών και την επιλογή προτεραιοτήτων³. Έχουν αναπτυχθεί ειδικά εργαλεία που τυποποιούν τη διαδικασία λήψης αποφάσεων όσον αφορά το σχεδιασμό της διατήρησης σε αρχαιακά ιδρύματα και βιβλιοθήκες. Τα εργαλεία αυτά είναι συνήθως προγράμματα υπολογιστών που συμπεριλαμβάνουν ερωτηματολόγια τα οποία καθοδηγούν το χρήστη ανάλογα με τις απαντήσεις του. Η όσο το δυνατόν αντικειμενικότερη εκτίμηση της παρούσας κατάστασης του υλικού (collection survey) και των συνθηκών διατήρησης (preservation survey), που πραγματοποιείται με επιτόπια έρευνα, αποτελεί προϋπόθεση για την κατάστρωση ενός αποτελεσματικού σχεδίου διατήρησης⁴.

2.1.2. Υπολογισμός κινδύνων

Αξιόπιστα δεδομένα για τις διαστάσεις του προβλήματος διατήρησης πρέπει να συγκεντρωθούν, ώστε να τεθούν προτεραιότητες. Πρέπει να συγκεντρωθούν πληροφορίες:

Eberhardt, «Theory and Practice of Paper Preservation for Archives», *Restaurator*, 9 (1988) 96-111· D. Kresh, «Preservation Program Management at The Library of Congress: A Case Study», *The Paper Conservator*, 20 (1996) 27-32· W. Buchmann, «Preservation: buildings and equipment», *Janus*, 3 (1997) 49-62· M. Child, «Preservation Assessment and Planning», στο: *Preservation of Library and Archival Materials: A Manual*, Northeast Document Conservation Center, ³1999, Section 1: Planning and Prioritizing, *Leaflet 2*. (www.nedcc.org)· Α. Μοροπούλου, *Συντήρηση και διατήρηση των Αρχείων του ΚΚΕ*, Σεμινάριο Επιμόρφωσης Υπαλλήλων των Γενικών Αρχείων του Κράτους, Αθήνα, 10.5 - 21.5.1999· Σ. Ζερβός, *Διερεύνηση κριτηρίων και μεθόδων αποτίμησης καταλληλότητας υλικών και επεμβάσεων συντήρησης χαρτιού/αρχείων σε σχέση με τον σχεδιασμό των συνθηκών του περιβάλλοντος χώρου (Εφαρμογή στο Ιστορικό Αρχείο του ΚΚΕ)*, Μεταπτυχιακή Εργασία, ΔΠΜΣ «Προστασία Μνημείων» - Β Κατεύθυνση «Υλικά και Επεμβάσεις Συντήρησης», Τμήμα Χημικών Μηχανικών ΕΜΠ, Αθήνα 2000· Α. Μοροπούλου, Σ. Ζερβός, Δ. Χριστοδουλάκης, Π. Μαυραντώνης, *Συντήρηση Χαρτιού – Διατήρηση Αρχείων*, Σημειώσεις Μαθήματος 3.5.2. του ΔΠΜΣ «Προστασία Μνημείων».

3. S. Ogden, «Considerations for Prioritizing», στο: *Preservation of Library and Archival Materials: A Manual*, ό.π., Leaflet 4.

4. N. Bell, «The Oxford Preservation Survey. Part two: A method for surveying Archives», *The Paper Conservator*, 17 (1993) 53-55· H. Creasy, «A Survey in a day: Cost-Effective surveys of museum collections in Scotland», *The Paper Conservator*, ό.π., 33-38· B. Evans, «The Duke Humfrey's Library Project: Using an item-by-item survey to develop a conservation programme», *The Paper Conservator*, ό.π., 39-44· A. Richmond, «Introduction, Papers from the Survey Workshop on Books, Archives and Art on Paper (Oxford 25 September 1992)», *The Paper Conservator*, ό.π., 32· K. Swift, «The Oxford Preservation Survey. Part one: The main survey», *The Paper Conservator*, ό.π., 45-52· S. Ogden, «The Needs Assessment Survey», στο: *Preservation of Library and Archival Materials: A Manual*, ό.π., Leaflet 3.

- Για την παρούσα κατάσταση του υλικού. Εκτελείται έρευνα σε δείγμα του υλικού, για να διαπιστωθεί η χημική και μηχανική του υποβάθμιση. Οι Mijland κ.ά.⁵ παρουσιάζουν μεθόδους και κριτήρια για την εκτίμηση της κατάστασης του υλικού, που είναι πρακτικά εφαρμόσιμες και δεν απαιτούν χρήση υψηλής τεχνολογίας.
- Για τις περιβαλλοντικές συνθήκες των χώρων φύλαξης. Συγκεντρώνονται δεδομένα που αφορούν τη θερμοκρασία, τη σχετική υγρασία, το φωτισμό, τον αερισμό κ.ά. Τα δεδομένα πρέπει να καλύπτουν μεγάλες χρονικές περιόδους (μεγαλύτερες του ενός έτους, αν είναι δυνατόν) και να λαμβάνονται με καταγραφικά μηχανήματα, ώστε να εξασφαλίζεται η συνέχειά τους.
- Για τις μικροκλιματικές συνθήκες της θέσης που βρίσκεται το κτίριο του ιδρύματος.
- Για τις πρακτικές που ακολουθούνται όσον αφορά το χειρισμό και την αποθήκευση του υλικού. Η παρακολούθηση της πορείας επιλεγμένων αντικειμένων της συλλογής από τη στιγμή της απόκτησής τους και μετά, δηλαδή πρακτικές φύλαξης σε φακέλους, κουτιά, ράφια ή συρταριέρες, καταλογογράφησης, δανεισμού, διακίνησης κ.λπ. μπορούν να δώσουν πολύτιμες πληροφορίες για τους κινδύνους που αυτά διατρέχουν κατά τις καθημερινές λειτουργίες του ιδρύματος.
- Για τα συστήματα και τις πρακτικές ασφαλείας που εφαρμόζονται (συναγερμός, πυρασφάλεια και πυρόσβεση, κ.λπ.).
- Για την κατάσταση του μηχανολογικού και ηλεκτρολογικού εξοπλισμού και τους κινδύνους που εγκυμονούν για το υλικό.
- Για τη στατική κατάσταση του κτιρίου, τη στεγανότητά του και την κατάσταση των τοίχων όσον αφορά την ύπαρξη ρωγμών και κακοτεχνιών που θα μπορούσαν να αποτελέσουν εστίες συγκέντρωσης βιολογικών κινδύνων.
- Για το αν και σε ποιο βαθμό έχουν μολυνθεί οι συλλογές από βιολογικούς παράγοντες (μύκητες, βακτήρια, έντομα και τρωκτικά) και κατά πόσον αυτοί είναι ενεργοί.

Πρέπει επίσης να εξεταστεί η εκπαίδευση του προσωπικού στη φροντίδα και το χειρισμό των συλλογών διαφόρων τύπων (βιβλιακό και αρχειακό υλικό, μικροφίλμ κ.λπ.), η γνώση των σχεδίων έκτακτης ανάγκης (τα οποία πρέπει να επαναξιολογηθούν), καθώς και η συμμόρφωσή του σ' αυτά.

5. H. J. M. Mijland, F. F. M. Ector, K. Van Der Noeven, «The Eindhoven Variant: A Method to Survey the Deterioration of Archival Collections», *Restaurator*, 12(3) (1991) 163-182.

2.1.3. Καθορισμός της αξίας

Παρότι όλο το υλικό που φυλάσσεται σε βιβλιοθήκες και αρχεία θεωρείται κατ' αρχήν αξιόλογο, υπάρχουν σαφώς τμήματα των συλλογών των οποίων η αξία θεωρείται μεγαλύτερη. Για να γίνει δυνατός ο σχεδιασμός προτεραιοτήτων, πρέπει να εκτιμηθεί η αξία των διαφόρων συλλογών, ώστε να ληφθούν αποφάσεις και μέτρα καλύτερης διατήρησης των πολυτιμότερων (π.χ. με την ένταξή τους σε ένα πρόγραμμα παρεμβατικής συντήρησης ή την εξασφάλιση των βέλτιστων συνθηκών). Έτσι, εκτιμάται η καλλιτεχνική, οικονομική, συμβολική, ιστορική και συναισθηματική αξία των αντικειμένων των συλλογών με τη βοήθεια των εργαλείων που προαναφέρθηκαν και συντάσσεται αξιολογικός κατάλογος. Αυτό δεν σημαίνει επ' ουδενί ότι για το λιγότερο αξιόλογο υλικό δεν λαμβάνεται μέριμνα, αλλά ότι οι υπάρχοντες πόροι θα διατεθούν ιεραρχικά.

2.1.4. Υπάρχοντες πόροι

Οι πληροφορίες που συγκεντρώθηκαν για την κατάσταση των συλλογών, την αξία τους και τους ελλοχεύοντες κινδύνους πρέπει να ζυγιστούν έναντι των υπάρχοντων πόρων. Ο προγραμματισμός των μέτρων που πρέπει να ληφθούν πρέπει να γίνει ρεαλιστικά και η κατανομή των πόρων να έχει το βέλτιστο δυνατό αποτέλεσμα, ανάλογα με την ιεράρχηση των αναγκών που έχει γίνει. Πάρα πολλές βελτιώσεις εξάλλου μπορούν να γίνουν χωρίς οικονομική επιβάρυνση, αν ληφθεί υπόψη ότι το υπάρχον προσωπικό είναι ένας από τους σημαντικότερους πόρους ενός ιδρύματος. Η εκπαίδευση του προσωπικού στις σωστές πρακτικές χρήσης του υλικού, στη σωστή χρήση των κλιματιστικών μέσων και στα μέτρα έκτακτης ανάγκης μπορεί να βελτιώσει πολύ την υπάρχουσα κατάσταση. Ο προϋπολογισμός ενός ιδρύματος επιβαρύνεται πολύ κυρίως από εκτεταμένες κτιριακές παρεμβάσεις, εγκαταστάσεις ελέγχου κλιματικών συνθηκών, εγκαταστάσεις πυρανίχνευσης και πυρόσβεσης και αγορές επίπλων και υλικών αποθήκευσης, γι' αυτό και ο σωστός σχεδιασμός είναι απαραίτητος όσον αφορά τα θέματα αυτά.

2.1.5. Θέματα πολιτικής

Κατά το σχεδιασμό πρέπει να ληφθεί υπόψη το «πολιτικό περιβάλλον» μέσα στο οποίο θα εκτελεστεί το σχεδιαζόμενο πρόγραμμα. Πολιτικές δυσκολίες μπορεί να δημιουργήσουν εξίσου σοβαρά προβλήματα με οικονομικές δυσκολίες ή τεχνικά προβλήματα. Η επιτυχία ενός προγράμματος θα εξαρτηθεί από την υποστήριξη της διοικητικής ιεραρχίας του ιδρύματος, η οποία πρέπει να έχει εξασφαλιστεί από την αρχή. Εκθέσεις προόδου σε τακτά διαστήματα και αποδοχή προτάσεων μπορούν να κρατήσουν σταθερό το ενδια-

φέρον των εμπλεκομένων. Η συμμετοχή του προσωπικού και των εξωτερικών συνεργατών θα είναι πιο ενεργή και αποδοτική, εφόσον όλοι έχουν πειστεί απόλυτα για τους στόχους του προγράμματος και την αναγκαιότητά του. Ένα πρόγραμμα ενημέρωσης των εμπλεκομένων πρέπει να εφαρμοστεί. Έγκυρα επιχειρήματα πρέπει να παρουσιαστούν, ώστε να επιτευχθεί η έγκριση του προγράμματος, το οποίο πρέπει να αποτελείται από σειρά στόχων υπό μορφή αυτόνομων βημάτων που πρέπει να πραγματοποιηθούν.

2.2. Προληπτική συντήρηση - Διατήρηση

Το πρώτιστο καθήκον μιας αρχειακής υπηρεσίας είναι η μέγιστη δυνατή επιμήκυνση του χρόνου ζωής των συλλογών της. Είναι σημαντικό να αναγνωριστεί ότι ο αποτελεσματικότερος και οικονομικότερος τρόπος επίτευξης του παραπάνω στόχου είναι το να παρεμποδιστεί η υποβάθμιση του υλικού στο μεγαλύτερο δυνατό βαθμό, δηλαδή η προληπτική συντήρηση. Οι περισσότερες δραστηριότητες που αυτή περιλαμβάνει αφορούν καθημερινές ενέργειες που εκτελούνται στην υπηρεσία, δηλαδή αγορές υλικού, πρακτικές φύλαξης σε φακέλους, κουτιά, ράφια ή συρταριές, καταλογογράφηση, δανεισμό, διακίνηση, καθαρισμό του υλικού και των χώρων, φωτοτύπηση και αναπαραγωγή, μικροεπισκευές, βιβλιοδεσία ή τέλος απόσυρση, αν η κατάσταση του υλικού δεν επιτρέπει τη χρήση του. Επίσης, περιλαμβάνει εργασίες συντήρησης, επισκευών και βελτιώσεων του κτιρίου, μέτρα προστασίας από φωτιά, πλημμύρα, κλοπή και βανδαλισμό. Οι δραστηριότητες αυτές πρέπει να εκτελούνται σύμφωνα με τα διεθνή πρότυπα και οδηγίες και με τη συνείδηση της σπουδαιότητάς τους μέσα στο γενικό σχέδιο διατήρησης.

Ένα σύστημα κλιματικού ελέγχου (air conditioning system) που θα παρέχει τις βέλτιστες συνθήκες διατηρώντας σταθερές μέσα σε στενά όρια τη θερμοκρασία ($20\pm 2AC$) και την σχετική υγρασία ($50\pm 5\%$) και παρέχοντας τον κατάλληλο αερισμό σε σταθερή βάση, μέρα και νύχτα όλο το χρόνο, είναι ο σημαντικότερος παράγοντας προληπτικής συντήρησης. Οποιοδήποτε άλλο μέτρο δεν θα τελεσφορήσει, αν οι συλλογές φυλάσσονται σε ακατάλληλο περιβάλλον, γι' αυτό η εγκατάσταση ενός συστήματος κλιματισμού ή η βελτίωση του υπάρχοντος, ώστε να εξασφαλίζονται οι συνθήκες που προβλέπονται από τα διεθνή πρότυπα, θεωρείται ζήτημα προτεραιότητας.

2.3. Παρεμβατική συντήρηση

Επί του παρόντος υπάρχουν περιορισμένες επιλογές για τη μαζική συντήρηση του συνόλου των συλλογών μιας αρχειακής υπηρεσίας και αρκετές από αυτές αφορούν μεθόδους που βρίσκονται σε πειραματικό στάδιο. Το μεγάλο

πρόβλημα του όξινου χαρτιού μπορεί να αντιμετωπιστεί με αποξίνιση του υλικού, είτε σε μεμονωμένα αντικείμενα των συλλογών είτε μαζικά, με την εγκατάσταση ενός συστήματος μαζικής αποξίνισης⁶. Τα προβλήματα όμως των συστημάτων αυτών και το υψηλό κόστος τους, καθώς και η πολυπλοκότητα των εγκαταστάσεων που απαιτούν και η υψηλή εκπαίδευση και τεχνογνωσία που χρειάζονται για να λειτουργήσουν δεν επιτρέπουν την ευρεία αποδοχή τους⁷. Τα ίδια ισχύουν και για τις μεθόδους μαζικής ενίσχυσης ψαθυρού χαρτιού.

Με τη χάραξη κατάλληλης στρατηγικής, επιλεγμένα αντικείμενα μπορούν να ενταχθούν σε προγράμματα συντήρησης ή/και αποκατάστασης, εφόσον το μέγεθος και η σημασία της αρχειακής υπηρεσίας δικαιολογούν την ύπαρξη επαγγελματία συντηρητή στο προσωπικό της. Η συντήρηση είναι δαπανηρή και χρονοβόρα διαδικασία και δεν μπορεί να εφαρμοστεί στο σύνολο των συλλογών. Μερικές φορές μπορεί να επιλεγεί η λύση της συνεργασίας με ιδιωτικά εργαστήρια συντήρησης, εφόσον δεν λειτουργεί εργαστήριο στην υπηρεσία. Η επιλογή του προς συντήρηση υλικού, η διάγνωση της βλάβης του και η επιλογή της κατάλληλης μεθόδου συντήρησης είναι μερικά από τα θέματα που πρέπει να απασχολούν τη διεύθυνση μιας υπηρεσίας που επιθυμεί να προβεί σε συντήρηση μέρους του υλικού της. Η λήψη των σχετικών αποφάσεων απαιτεί ειδικές γνώσεις και πρέπει να γίνεται από εξειδικευμένο προσωπικό.

Στην παρεμβατική συντήρηση υπάγεται και η μεταφορά της πληροφορίας σε άλλο υπόστρωμα (reformatting) με την ταυτόχρονη απόσυρση του πρωτοτύπου από την καθημερινή χρήση. Η δημιουργία αρχειακών φωτοαντιγράφων σε αρχειακών προδιαγραφών χαρτί είναι παλιά και τυποποιημένη μέθοδος. Το ίδιο ισχύει για τη μικροφωτογράφιση, παρόλο που απαιτείται μεγαλύτερη εξειδίκευση του προσωπικού και ειδικές συνθήκες φύλαξης των αρχειακών μικροφίλμ. Η ψηφιοποίηση της πληροφορίας είναι σχετικά καινούργια μέθοδος που δεν έχει προτυποποιηθεί, αλλά μπορεί να είναι η καλύ-

6. L. Brandis, «Summary and Evaluation of the Testing Sponsored by the Library of Congress of Books Deacidified by the FMC, Akzo and Wei T'o Mass Deacidification», *Restaurator*, 15(2) (1994) 109-127· A. Lienardy, «A Bibliographical Survey of Mass Deacidification Methods», *Restaurator*, 12(2) (1991) 75-103· A. Lienardy, «Evaluation of Seven Mass Deacidification Treatments», *Restaurator*, 15(1) (1994) 1-25· H. J. Porck, *Mass deacidification. An update of possibilities and limitations*, Department of Library Research, Koninklijke Bibliotheek/National Library of the Netherlands, The Hague, European Commission on Preservation and Access, Amsterdam, Commission on Preservation and Access, Washington 1996. <http://www.knaw.nl/ecpa/PUBL/PORCK.HTM>

7. H. J. Porck, ό.π.· J. C. Thompson, «Mass Deacidification: Thoughts on the Cunha Report», *Restaurator*, 9 (1988) 147-162.

τερη μέθοδος όσον αφορά την επεξεργασία και διανομή της πληροφορίας. Σε κάθε περίπτωση, εξειδικευμένο προσωπικό πρέπει να κρίνει την καταλληλότητα της μεθόδου, αλλά και το κατά πόσο υπάρχει σημαντική απώλεια πληροφοριών από την αλλαγή του υποστρώματος. Εδώ σημειώνεται ότι το πρωτότυπο είναι αναντικατάστατο, ειδικά όταν πρόκειται για πληροφορίες μεγάλης σημασίας και πρέπει πάντα να γίνεται προσπάθεια διατήρησής του. Αυτήν ακριβώς την έννοια έχει και η απόσυρσή του από την καθημερινή χρήση.

3. Φύλαξη και Έκθεση

3.1. Κλιματικός έλεγχος

Ο έλεγχος της θερμοκρασίας και της σχετικής υγρασίας είναι παράγοντας μέγιστης σημασίας στη διατήρηση αρχειακών ή βιβλιακών συλλογών. Οι προτεινόμενες συνθήκες θερμοκρασίας και υγρασίας σε αρχειακά ιδρύματα ή βιβλιοθήκες καθορίζονται από διάφορα διεθνή ή εθνικά πρότυπα και συνήθως κυμαίνονται για τη θερμοκρασία μεταξύ 16 και 21°C και για τη σχετική υγρασία⁸ μεταξύ 44-55%⁹.

Όλοι οι εμπλεκόμενοι στο χώρο των αρχείων γνωρίζουν ότι ο έλεγχος των κλιματικών συνθηκών των χώρων φύλαξης αρχειακού και βιβλιακού υλικού είναι απαραίτητος. Αν όμως κρίνει κανείς από τους τρόπους που πολλά αρ-

8. RH: Relative Humidity, σχετική υγρασία. Μια ποσότητα αέρα, π.χ. ένα κυβικό μέτρο, μπορεί να περιέχει μια ποσότητα υδρατμών που ανάλογα με τη θερμοκρασία δεν μπορεί να υπερβεί μια μέγιστη τιμή. Όταν ο αέρας περιέχει τη μέγιστη δυνατή υγρασία τότε λέγεται κορεσμένος. Προσθήκη περισσότερου υδρατμού έχει ως αποτέλεσμα την υγροποίηση της επιπλέον ποσότητάς του. Η σχετική υγρασία ισούται με: $m/m_{\text{κορ}} \%$, όπου m είναι η μάζα των υδρατμών που περιέχει μια ποσότητα αέρα και $m_{\text{κορ}}$ η μέγιστη δυνατή ποσότητα υδρατμών που μπορεί να περιέχει η ίδια ποσότητα αέρα στην ίδια θερμοκρασία (δηλ. η ποσότητα υδρατμών που προκαλεί κορεσμό).

9. W. K. Wilson, «Environmental Guidelines for the Storage of Paper Records», *NISO Standard TR01-1995*, NISO Press· A. Den Teuling, «Environmental conditions for the storage of archival materials», *Janus*, 2 (1996) 110-118· W. Buchmann, ό.π.· S. Ogden, «Temperature, Relative Humidity, Light, and Air Quality: Basic Guidelines for Preservation», στο: *Preservation of Library and Archival Materials: A Manual*, ό.π., Section 2: The Environment, Leallet 1· B. L. Patkus, «Monitoring Temperature and Relative Humidity», στο: *Preservation of Library and Archival Materials: A Manual*, ό.π., Leallet 2· A. Μοροπούλου, *Συντήρηση και διατήρηση των Αρχείων του ΚΚΕ*, ό.π.· Australian Standard, AS 4390-1996, Records Management, Part 6, Storage, Appendix C, 2000, <http://www.records.nsw.gov.au/publicsector/rk/storage/app02.htm>· Σ. Ζερβός, ό.π.· A. Μοροπούλου κ.ά., *Συντήρηση Χαρτιού - Διατήρηση Αρχείων*, ό.π.

χεία και βιβλιοθήκες έχουν χρησιμοποιήσει για να ελέγξουν τις συνθήκες των χώρων φύλαξης, φαίνεται ότι δεν έχουν γίνει κατανοητοί οι λόγοι λήψης των σχετικών μέτρων.

- *Παράδειγμα 1ο:* Σε μη κρατικό αρχαιακό ίδρυμα εγκαταστάθηκαν κλιματιστικά μηχανήματα που λειτουργούν το καλοκαίρι αλλά μόνον τις εργάσιμες ώρες. Έτσι, το υλικό εκτίθεται σε εναλλαγές ακραίων θερμοκρασιών αλλά και σχετικών υγρασιών, αφού θερμοκρασία και σχετική υγρασία είναι αλληλεξαρτώμενες.
- *Παράδειγμα 2ο:* Σε σημαντική αρχαιακή υπηρεσία ο κλιματικός έλεγχος των αποθηκευτικών χώρων επιτυγχάνεται με άνοιγμα των παραθύρων. Πολύτιμο υλικό φυλάσσεται για λόγους ασφάλειας σε γραφεία που θερμαίνονται.
- *Παράδειγμα 3ο:* Σε μεγάλες επιστημονικές βιβλιοθήκες, βιβλία και επιστημονικά περιοδικά συνυπάρχουν με προσωπικό και ερευνητές σε χώρους που θερμαίνονται ή κλιματίζονται μόνο τις εργάσιμες ώρες κατά τους χειμωνιάτικους μήνες ή το καλοκαίρι. Επικρατούν μεγάλοι χώροι που φωτίζονται με φυσικό φως από μεγάλα ανοίγματα στους τοίχους και τις οροφές.

Τα παραδείγματα που δόθηκαν παραπάνω είναι ένα μικρό μέρος των περιπτώσεων που έχουν υποπέσει στην αντίληψή μας. Το αξιοσημείωτο είναι ότι σε αρκετές περιπτώσεις το κίνητρο των εμπλεκομένων ήταν η βελτίωση των συνθηκών φύλαξης. Είναι γεγονός ότι η εγκατάσταση, συντήρηση και λειτουργία επί 24ωρης βάσης ενός κλιματιστικού συστήματος είναι δαπανηρή και ίσως απαγορευτική για τα δεδομένα της ελληνικής οικονομίας. Από την άλλη μεριά, είναι σημαντικό να αναγνωριστεί ότι αποτελεί την κύρια μακροπρόθεσμη λύση που θα επηρεάσει θετικά το σύνολο των αρχαιακών συλλογών ενός ιδρύματος, επεκτείνοντας σημαντικά το χρόνο ζωής τους.

Ο έλεγχος των κλιματικών συνθηκών των χώρων φύλαξης έχει διπλό σκοπό: αφενός τη δημιουργία συνθηκών που δεν ευνοούν την ανάπτυξη βιολογικών κινδύνων (μυκήτων, βακτηριδίων, εντόμων και τρωκτικών) και αφετέρου τη διατήρησή τους σε επίπεδα που επιβραδύνουν τις χημικές αντιδράσεις που αναπόφευκτα συμβαίνουν και ευθύνονται για τη «φυσική» γήρανση των υλικών.

Ο κλιματικός έλεγχος είναι η βασική μέθοδος προφύλαξης κατά των βιολογικών παραγόντων, κυρίως των μυκήτων, που αποτελούν ίσως τον μεγαλύτερο κίνδυνο. Κατά το παρελθόν, επικρατούσε η αντίληψη ότι η απολύμανση του προσβεβλημένου υλικού με δραστικά μυκητοκτόνα έλυνε το πρόβλημα. Σήμερα γνωρίζουμε ότι η απολύμανση, εκτός των κινδύνων που εγκυμονεί για το προσωπικό και τους χρήστες λόγω υψηλής τοξικότητας των χρησιμο-

ποιούμενων χημικών, κάνει το υλικό πιο ευάλωτο σε μελλοντικές μολύνσεις. Γνωρίζουμε επίσης ότι σπόρια μυκήτων και βακτηρίδια υπάρχουν σε αφθονία στον αέρα και στα ρούχα του προσωπικού και των ερευνητών που έρχονται σε επαφή με το υλικό. Έτσι, η επαναμόλυνση του υλικού είναι περισσότερο από βέβαιη. Οι περιβαλλοντικές συνθήκες, κυρίως η σχετική υγρασία και δευτερευόντως η θερμοκρασία, καθορίζουν την ποσότητα του περιεχόμενου νερού του χαρτιού. Αν αυτές ανεβάσουν το περιεχόμενο νερό του χαρτιού σε τιμές που ευνοούν την ανάπτυξη των σπορίων, εντός μερικών ημερών θα επακολουθήσει η εκρηκτική ανάπτυξη μούχλας. Έχει δείχθει ότι χαρτί τύπου Whatman σε 50% RH και 22AC περιέχει 7,4% νερό, ποσότητα που δεν επιτρέπει την ανάπτυξη μικροοργανισμών. Όμως σε 63% RH και στους 20AC η ποσότητα νερού φθάνει το 7,9%, ποσοστό που θεωρείται επικίνδυνο για μικροβιακή ανάπτυξη¹⁰. Η μόνη αποτελεσματική άμυνα είναι η ρύθμιση της σχετικής υγρασίας κάτω του 55% και της θερμοκρασίας κάτω των 20-23°C.

Η φυσική γήρανση του χαρτιού (αλλά και των άλλων υλικών που συνυπάρχουν σε αρχαικό υλικό) οφείλεται σε χημικές αντιδράσεις οι οποίες συμβαίνουν με πολύ αργούς ρυθμούς σε θερμοκρασίες περιβάλλοντος (υδρόλυση, οξείδωση κ.λπ.). Είναι σημαντικό να γίνει κατανοητό ότι οι αντιδράσεις αυτές συμβαίνουν αναπόφευκτα και ότι οι ταχύτητές τους εξαρτώνται μεταξύ των άλλων από τη θερμοκρασία και τη σχετική υγρασία. Η επίδραση της θερμοκρασίας και της σχετικής υγρασίας στην ταχύτητα της φυσικής γήρανσης του χαρτιού φαίνεται στον πίνακα 1 όπως υπολογίστηκε από τον Wilson¹¹ από τα αποτελέσματα των Graminski κ.ά.¹². Η ταχύτητα της γήρανσης στους 21°C και 50% RH έχει τεθεί αυθαίρετα ίση με 1 και οι ταχύτητες στις άλλες συνθήκες έχουν υπολογιστεί αναλογικά.

Όπως φαίνεται από τον πίνακα 1, αύξηση της θερμοκρασίας από 21 στους 25 βαθμούς υπό σταθερή σχετική υγρασία 50% επιταχύνει τη γήρανση κατά 1,60 φορές. Με ταυτόχρονη αύξηση της σχετικής υγρασίας στο 75%, η γήρανση επιταχύνεται κατά 2,4 φορές, ενώ αύξηση και της θερμοκρασίας στους 30 βαθμούς επιταχύνει τη γήρανση κατά 4,2 φορές. Με απλή αριθμητική μπορεί να υπολογιστεί ότι υλικό που σε συνθήκες 50% RH και 21°C θα ζούσε 200 χρόνια, σε συνθήκες 75% RH και 30°C θα ζήσει λιγότερο από 50 χρόνια.

10. N. Valentin, R. Garcia, O. De Luis, S. Maekawa, «Microbial Control in Archives, Libraries and Museums by Ventilation Systems», *Restaurator*, 19(2) (1998) 85-107.

11. W. K. Wilson, ό.π.

12. E. L. Graminski, E. J. Parks, E. E. Toth, «The Effects of Temperature and Moisture on the Accelerated Ageing of Paper», στο: *Durability of Macromolecular Materials*, Eby, R. K., ACS Symposium Series No 95, American Chemical Society, Washington DC 1979, 341-355, κεφ. 24.

Φαίνεται έτσι παραστατικά το τεράστιο όφελος που προκύπτει από τη διατήρηση σωστών κλιματικών συνθηκών. Ο προσεκτικός αναγνώστης θα μπορούσε να παρατηρήσει ότι η ελάττωση της θερμοκρασίας και της σχετικής υγρασίας ελαττώνει περαιτέρω την ταχύτητα της γήρανσης. Όσον αφορά τη θερμοκρασία, έχει προταθεί η χρήση της βαθιάς ψύξης (θερμοκρασίες χαμηλότερες των 0°C) για τη διατήρηση πολύτιμων αντικειμένων, γιατί έτσι πρακτικά ελαχιστοποιείται η ταχύτητα γήρανσης. Οι προτεινόμενες θερμοκρασίες φύλαξης κυμαίνονται από 18 έως $21 \pm 2^\circ\text{C}$ ¹³, ανάλογα με το πρότυπο) και αποτελούν συμβιβασμό μεταξύ του βέλτιστου και του οικονομικά εφικτού. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι χαμηλότερες θερμοκρασίες θα ήταν σαφώς καλύτερες αλλά οικονομικά απαγορευτικές. Όσον αφορά τη σχετική υγρασία, προτείνονται τιμές έως και 30%. Κάτω από την τιμή αυτή, το χαρτί αλλά και άλλα υλικά που συνυπάρχουν χάνουν την ευκαμψία τους και γίνονται ψαθυρά.

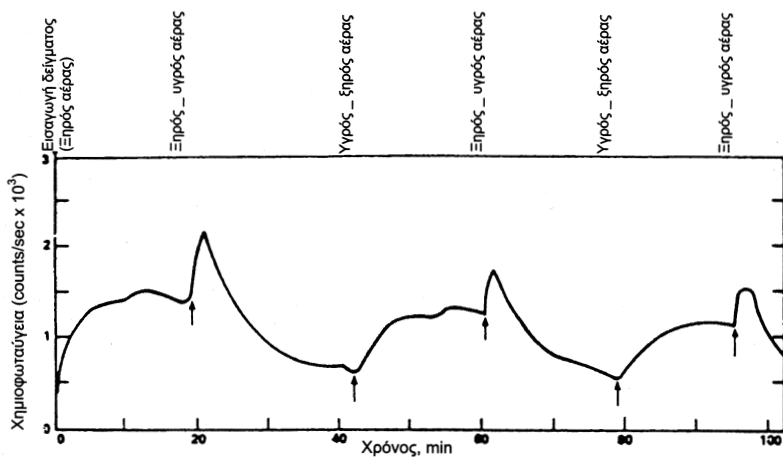
ΘΕΡΜ (°C)	ΣΧΕΤΙΚΗ ΥΓΡΑΣΙΑ (RH %)				
	25	30	40	50	75
60	28.00	33.00	44.00	55.00	83.00
55	17.00	21.00	28.00	35.00	52.00
50	11.00	13.00	17.00	22.00	33.00
45	6.60	8.00	11.00	13.00	20.00
40	4.00	4.80	6.40	8.00	12.00
35	2.40	2.90	3.80	4.80	7.10
30	1.40	1.70	2.20	2.80	4.20
25	0.80	0.90	1.30	1.60	2.40
21	0.50	0.60	0.80	1.00	1.50
20	0.45	0.53	0.71	0.89	1.30
18.3	0.37	0.44	0.58	0.73	1.10
15	0.25	0.29	0.39	0.49	0.74
10	0.13	0.16	0.21	0.26	0.39
5	0.07	0.08	0.11	0.14	0.21
0	-	-	-	0.07	-
-18	-	-	-	0.005	-

Πίνακας 1: Σχετικές ταχύτητες γήρανσης του χαρτιού σε διάφορες θερμοκρασίες και σχετικές υγρασίες (Πηγή: Wilson 1995, σελ. 8, πίνακας 2)

13. W. K. Wilson, ό.π.· S. Ogden, «Considerations for Prioritizing», ό.π.· Australian Standard, AS 4390 – 1996.

Οι διακυμάνσεις της θερμοκρασίας και της σχετικής υγρασίας μπορεί να είναι ακόμα πιο βλαπτικές από τις ακραίες τιμές τους¹⁴. Τα υλικά που φυλάσσονται σε αρχεία ή βιβλιοθήκες είναι υγροσκοπικά και βρίσκονται σε συνεχή ισορροπία με το περιβάλλον τους, απορροφώντας ή αποβάλλοντας υγρασία. Ανταποκρίνονται στις ημερήσιες και εποχιακές αλλαγές της θερμοκρασίας και σχετικής υγρασίας με τη διαστολή ή συστολή τους. Οι αλλαγές αυτές στις διαστάσεις τους επιταχύνουν την υποβάθμισή τους και οδηγούν σε εμφανείς βλάβες, όπως ζάρωμα του χαρτιού, απολεπισμό μελανιών, παραμορφωμένα εξώφυλλα βιβλίων και ρηγμάτωση των επιστρώσεων των φωτογραφιών.

Έχει βρεθεί ότι οι κυκλικές διακυμάνσεις της υγρασίας αυξάνουν την ταχύτητα της αποσύνθεσης του χαρτιού, πιθανόν γιατί προκαλούν χαλάρωση των εσωτερικών τάσεων του χαρτιού, μεταβάλλοντας έτσι αναντίστρεπτα τις ιδιότητές του. Δεδομένου ότι το χαρτί έχει λόγω της διαδικασίας ξήρανόσ του εσωτερικές τάσεις¹⁵ (built-in stresses), τα διαφορετικά στοιχεία της δομής του εκτίθενται σε τάσεις κατά την απορρόφηση υγρασίας. Οι τάσεις αυτές προκαλούν θραύση των αλυσίδων της κυτταρίνης και επιταχύνουν τη χημική της αποσύνθεση. Στην εικόνα 1 φαίνεται πώς η χημοφωταύγεια¹⁶ ενός

Εικόνα 1: Αποτέλεσμα της κυκλικής μεταβολής της υγρασίας στους 70°C στην χημοφωταύγεια του χαρτιού (Πηγή: Fellers κ.ά., 1989, σελ. 61, σχ. 4.4.).

14. C. Nicholson, «What Exhibits Can Do to Your Collection», *Restaurator*, 13(3) (1992) 95-113· S. Ogden, «Considerations for Prioritizing», *ό.π.*

15. C. Fellers, T. Iversen, T. Lindstrom, T. Nilsson, M. Rigdahl, *Ageing/Degradation of Paper. A Literature Survey*, FoU-projektet for papperskonservering, Report No. 1 E, Stockholm 1989.

χαρτιού εξαρτάται από τις μεταβολές της σχετικής υγρασίας. Κατά την απορρόφηση υγρασίας και τη διόγκωση του χαρτιού παρατηρείται μια απότομη αύξηση της χημιοφωταύγειας λόγω της θραύσης αλυσίδων της κυτταρίνης (Kelly και Williams¹⁷). Την ταχύτερη γήρανση του χαρτιού σε συνθήκες κυκλικής μεταβολής της υγρασίας αναφέρουν και οι Shahani κ.ά.¹⁸.

Οι ιδανικές συνθήκες φύλαξης αποτελούν σήμερα θέμα διεθνούς συζήτησης, με τάση θέσπισης πιο αυστηρών συνθηκών. Αναφέρθηκε και παραπάνω ότι χαμηλότερη θερμοκρασία και σχετική υγρασία (υπάρχουν προτάσεις για θερμοκρασίες από 13°C έως 18°C και σχετική υγρασία που κυμαίνεται από 30-50%) συντελούν στη μακρόχρονη διατήρηση, αλλά πρέπει να ληφθούν υπόψη παράγοντες, όπως το κόστος διατήρησης τέτοιων συνθηκών, ο μηχανολογικός εξοπλισμός που απαιτείται, η πιθανή βλαπτική επίδραση στο κτίριο, οι τοπικές κλιματικές συνθήκες, η συνύπαρξη υλικών με άλλες απαιτήσεις βέλτιστης αποθήκευσης (δέρμα, περγαμνή) κ.λπ. Πρέπει να ληφθεί επίσης υπόψη η καταπόνηση του υλικού, όταν αυτό μεταφέρεται από τους χώρους αποθήκευσης στα αναγνωστήρια, τα οποία έχουν άλλες συνθήκες (21-23°C και 50-60% RH, συνθήκες άνετης διαμονής για το προσωπικό και τους επισκέπτες). Για να αποφεύγεται η συμπύκνωση υδρατμών πάνω στο υλικό, απαραίτητος θεωρείται ο σταδιακός κλιματισμός του κατά τις μετακινήσεις αυτές. Γενική αρχή είναι ότι, αν δεν μπορούν να επιτευχθούν οι βέλτιστες συνθήκες σε σταθερή βάση με τον υπάρχοντα εξοπλισμό, είναι καλύτερο να τεθούν ως στόχος λιγότερο αυστηρές συνθήκες που να μπορούν να διατηρηθούν σταθερές.

Η θερμοκρασία και η σχετική υγρασία πρέπει να παρακολουθούνται συνεχώς¹⁹. Τα δεδομένα που θα συγκεντρωθούν μπορούν:

- Να τεκμηριώσουν τις υπάρχουσες συνθήκες.
- Να υποδείξουν την ανάγκη εγκατάστασης κλιματικού ελέγχου.
- Να δείξουν αν το ήδη εγκατεστημένο σύστημα κλιματισμού λειτουργεί σωστά και παράγει τις επιθυμητές συνθήκες.

Κατά τη ρύθμιση του συστήματος κλιματισμού πρέπει να λαμβάνεται πάντα υπόψη η στενή αλληλεξάρτηση θερμοκρασίας και σχετικής υγρασίας²⁰.

16. Εκπομπή φωτός κατά τη διάρκεια χημικής αντίδρασης. Η αύξηση της χημιοφωταύγειας δηλώνει επιτάχυνση χημικών αντιδράσεων.

17. C. Fellers κ.ά, *ό.π.*

18. C. J. Shahani, F. H. Hengemihle, N. Weberg, «The Effect of Variations in Relative Humidity on the Accelerated Aging of Paper», στο: S. H. Zeronian, H. L. Needles (eds.), *Historic Textile and Paper Materials. II. Conservation and Characterization*, American Chemical Society (ACS Symposium Series 410), Washington DC 1989, 63-80.

19. B. L. Patkus, «Monitoring Temperature and Relative Humidity», *ό.π.*

Η προσπάθεια βελτίωσης του ενός παράγοντα μπορεί να οδηγήσει στη χειροτέρευση του άλλου, γι' αυτό απαραίτητη είναι η συμβολή ειδικού.

3.2. Φωτισμός

Το φως επιταχύνει την υποβάθμιση του αρχαιικού και βιβλιακού υλικού προκαλώντας φωτοχημικές αντιδράσεις οξείδωσης και αποπολυμερισμού της κυτταρίνης. Ταυτόχρονα ενεργοποιεί και τον κύκλο των φωτοχημικών αντιδράσεων στο χώρο, ο οποίος θα οδηγήσει στη δημιουργία επικίνδυνων ρύπων για τα υλικά των συλλογών. Οδηγεί στην εξασθένηση και φαθυροποίηση του χαρτιού και προκαλεί χρωματικές αλλαγές (λεύκανση ή κιτρίνισμα). Μπορεί επίσης να προκαλέσει αποχρωματισμό ή αλλαγή του χρώματος χρωστικών ουσιών και μελανιών, μειώνοντας την αναγνωσιμότητα και αλλοιώνοντας την εμφάνιση εγγράφων, φωτογραφιών, έργων τέχνης και βιβλιοδεσιών. Κάθε έκθεση στο φως, ακόμα και μικρής διάρκειας, είναι βλαπτική και η βλάβη που προκαλείται είναι αθροιστική και αναντίστρεπτη.

Παρόλο που όλα τα μήκη κύματος είναι βλαβερά, το υπεριώδες μέρος του φάσματος (UV light, κάτω από τα 415 nm) είναι το πιο καταστροφικό για το αρχαιικό και βιβλιακό υλικό λόγω του υψηλού ενεργειακού του περιεχομένου. Το ανώτερο επιτρεπτό όριο υπεριώδους ακτινοβολίας στο φωτισμό αρχείων και βιβλιοθηκών είναι 75 $\mu\text{w}/\text{lux}^{21}$. Ο ήλιος και οι λάμπες υδραργύρου, αλογόνου και φθορισμού είναι οι πιο καταστρεπτικές πηγές φωτός, γιατί εκπέμπουν μεγάλα ποσά υπεριώδους ακτινοβολίας.

Τα μέτρα προστασίας του υλικού επικεντρώνονται στον αποκλεισμό των βλαπτικών ακτινοβολιών²². Τα παράθυρα πρέπει να καλύπτονται με βαριές κουρτίνες και παντζούρια, ώστε το ηλιακό φως να εμποδίζεται απόλυτα να διεισδύσει στους αποθηκευτικούς χώρους. Το μέτρο αυτό βοηθά επίσης στον έλεγχο της θερμοκρασίας ελαχιστοποιώντας τις απώλειες θερμότητας και περιορίζοντας τη δημιουργία θερμότητας λόγω της ηλιακής ακτινοβολίας. Σε παράθυρα που πρέπει να μένουν ακάλυπτα (όχι σε αποθηκευτικούς χώρους)

20. R. T. Ellis, «Getting Function from Design: Making Systems Work», στο: *Preservation of Library and Archival Materials: A Manual*, ό.π., Section 2: The Environment, Leaflet 3.

21. M. T. Glaser, «Protecting Paper and Book Collections During Exhibition», στο: *Preservation of Library and Archival Materials: A Manual*, ό.π., Section 2: The Environment, Leaflet 5.

22. A. Den Teuling, ό.π.· M. T. Glaser, ό.π.· S. Ogden, «Temperature, Relative Humidity, Light, Air Quality: Basic Guidelines for Preservation», ό.π.· B. L. Patkus, «Protection From Light Damage», στο: *Preservation of Library and Archival Materials: A Manual*, ό.π., Section 2: The Environment, Leaflet 4.

μπορούν να τοποθετηθούν φίλτρα υπεριώδους ακτινοβολίας. Φίλτρα πρέπει να τοποθετηθούν και σε λάμπες φθορισμού όπου υπάρχουν σε σημεία που υπάρχει υλικό. Οι αποθηκευτικοί χώροι πρέπει να φωτίζονται μόνο όταν είναι απαραίτητο (για την πρόσβαση του προσωπικού) και με φωτισμό χαμηλής έντασης (50 lux²³). Τον υπόλοιπο χρόνο το υλικό πρέπει να φυλάσσεται σε απόλυτο σκοτάδι. Οι λάμπες πυρακτώσεως συνήθως προτιμώνται γιατί δεν παράγουν υπεριώδη ακτινοβολία, αλλά πρέπει να λαμβάνεται υπόψη ότι παράγουν θερμότητα και πρέπει να τοποθετούνται μακριά από το υλικό.

Μόνιμες εκθέσεις αρχαιακού και βιβλιακού υλικού πρέπει να αποφεύγονται²⁴, και ο φωτισμός που θα χρησιμοποιηθεί στις εκθέσεις πρέπει να είναι από λάμπες πυρακτώσεως και χαμηλής έντασης (της τάξης των 50 lux)²⁵.

3.3. Ποιότητα αέρα

Η μόλυνση της ατμόσφαιρας συμβάλλει σημαντικά στην υποβάθμιση του αρχαιακού και βιβλιακού υλικού. Αέριοι ρυπαντές, όπως το διοξείδιο του θείου, τα οξείδια του αζώτου, τα περοξυακετυνιτρίλια (PAN) και το όζον, αυξάνουν την οξύτητα του χαρτιού και του δέρματος ή/και καταλύουν καταστροφικές οξειδωτικές δράσεις. Τα σωματίδια (ειδικά τα προϊόντα καύσεων) διαβρώνουν, λερώνουν και παραμορφώνουν.

Ο έλεγχος της ποιότητας του αέρα είναι πολύπλοκος, δύσκολος και δαπανηρός²⁶. Διάφορα πρότυπα έχουν προταθεί, αλλά μέχρις ότου αποκτηθεί η απαραίτητη εμπειρία η λογικότερη αντιμετώπιση βρίσκεται στην προσπάθεια ελάττωσης των ρυπαντών στα κατώτερα δυνατά επίπεδα²⁷. Αέριοι ρύποι μπορούν να απομακρυνθούν με χημικά φίλτρα, υγρούς συλλέκτες (wet scrubbers) ή με συνδυασμό και των δύο. Τα σωματίδια απομακρύνονται με μηχανικά φίλτρα. Τα ηλεκτροστατικά φίλτρα είναι καλύτερο να αποφεύγονται, γιατί παράγουν όζον.

Η μελέτη του εξοπλισμού πρέπει να γίνει από ειδικό μηχανολόγο, ο οποίος θα συνεκτιμήσει τα επίπεδα μόλυνσης της περιοχής και τις συγκεντρώσεις των εσωτερικά παραγόμενων ρύπων – τοξίνες και σπόρια (που οφείλονται στην εσωτερική μικροχλωρίδα), μύκητες, βακτήρια, αέρια και σωματίδια που μπορεί να εκπέμπονται από το υλικό (πτητικά οργανικά οξέα, αλδεύδες

23. A. Den Teuling, ό.π.

24. C. Nicholson, ό.π.

25. A. Den Teuling, ό.π.· M. T. Glaser, ό.π.

26. S. Ogden, «Temperature, Relative Humidity, Light, Air Quality: Basic Guidelines for Preservation», ό.π.

27. A. Den Teuling, ό.π.· W. Buchmann, ό.π.

και κετόνες), τον μηχανολογικό εξοπλισμό (π.χ. όζον από εκτυπωτές laser), τα διάφορα υλικά κατασκευής (π.χ. φορμαλδεΐδη από κόντρα-πλακέ, VOCs²⁸) ή τέλος από το προσωπικό και το ρουχισμό του (αμμωνία) – το μέγεθος και τη διαρρύθμιση των χώρων, την εγγύτητα της θάλασσας, άρα την ύπαρξη αλατονέφωσης, και το κόστος λειτουργίας σε σχέση με τις προσδοκώμενες αποδόσεις. Ελαφρώς μεγαλύτερη πίεση στο εσωτερικό του κτιρίου – που μπορεί να επιτευχθεί με την άντληση, τον καθαρισμό και τον κλιματισμό εξωτερικού αέρα με ρυθμούς λίγο μεγαλύτερους των απωλειών – μπορεί να εμποδίσει τη διείσδυση των ρυπαντών. Η μέθοδος αυτή είναι πολύ αποτελεσματική, απαιτεί όμως μεγάλες δαπάνες εγκατάστασης και συντήρησης και είναι ενεργειοβόρα.

Το σύστημα ελέγχου της ποιότητας του αέρα πρέπει σχεδιαστικά και λειτουργικά να ενσωματώνεται στο σύστημα κλιματισμού και εξαερισμού το οποίο μετά από την αρχική του ρύθμιση με αυτόματο τρόπο:

- Θα ανακυκλώνει ένα μέρος του εσωτερικού αέρα.
- Θα φιλτράρει τον ανακυκλούμενο αέρα.
- Θα κλιματίζει τον ανακυκλούμενο αέρα (ύγρανση ή αφύγρανση, θέρμανση ή ψύξη, ανάλογα με τις συνθήκες και τις ρυθμίσεις του συστήματος).
- Θα αντλεί φρέσκο εξωτερικό αέρα, τον οποίο θα αναμιγνύει σε κατάλληλο ποσοστό με τον εσωτερικό, αφού τον φιλτράρει και τον κλιματίζει
- Θα κρατάει συνεχώς και παντού τον αέρα σε κίνηση²⁹.

Η άντληση του φρέσκου εξωτερικού αέρα δεν πρέπει να γίνεται από σημεία που έχουν ειδική επιβάρυνση από ρυπαντές, όπως χώρους στάθμευσης αυτοκινήτων, λιμάνια, εθνικές οδούς κ.λπ., και κάθε ανεξέλεγκτη είσοδος αέρα πρέπει να αποκλειστεί.

Ταυτόχρονα, διάφορα πρόσθετα μέτρα μπορούν να αποδειχθούν αποτελεσματικά. Η φύλαξη του υλικού σε ειδικούς φακέλους και κουτιά αρχαιακών προδιαγραφών, που περιέχουν υλικά ικανά να εξουδετερώσουν τους ρυπαντές, είναι πολύ αποτελεσματική. Ο περιορισμός των εσωτερικών πηγών ρύπανσης – κάπνισμα, φωτοτυπικά μηχανήματα, διάφορα είδη από οικοδομικά υλικά, χρώματα, στεγανωτικά, υλικά καθαρισμού, επίπλωση, μοκέτες και χαλιά – είναι επιβεβλημένος. Όλες οι ρυπογόνες δραστηριότητες πρέπει να περιορίζονται σε ειδικούς αεριζόμενους χώρους μακριά από τους αποθηκευτικούς χώρους.

Τέλος, η σωστή επιλογή του κατάλληλου τόπου εγκατάστασης μιας βιβλιοθήκης ή ενός αρχαιακού ιδρύματος, μακριά από επιβαρυνμένες περιβαλ-

28. Volatile organic Compounds, πτητικές οργανικές ενώσεις.

29. Μελέτες δείχνουν ότι ακόμα και με χαμηλό ρυθμό εξαερισμού που κρατάει τον αέρα σε κίνηση (της τάξης των 0,48-1,2 ACH (air changes per hour) μπορεί να ελεγχθεί η ανάπτυξη των μυκήτων, ακόμα και σε αυξημένες σχετικές υγρασίες (N. Valentin κ.ά., ό.π.).

λοντικά αστικές ή βιομηχανικές περιοχές, με τις καλύτερες δυνατές κλιματικές συνθήκες, καθώς και η σωστή διαχείριση του περιβάλλοντος χώρου – σωστές πολεοδομικές και κυκλοφοριακές ρυθμίσεις – αποτελούν σημαντικά μέτρα για την προληπτική συντήρηση του υλικού και την οικονομικότερη αντιμετώπιση προβλημάτων που σχετίζονται με τις συνθήκες φύλαξης.

3.4. Πρακτικές φύλαξης

Στις πρακτικές φύλαξης εξετάζονται³⁰:

- Τα συστήματα ραφιών και βιβλιοθηκών που χρησιμοποιούνται.
- Ο τρόπος τοποθέτησης του υλικού στα ράφια.
- Το σύστημα περίδεσης και πακεταρίσματος λυτών εγγράφων και τευχών σε φακέλους.
- Τα συστήματα φύλαξης εγγράφων μεγάλων διαστάσεων, σχεδίων, χαρτιών, χαρακτηριστικών κ.ά. σε συρταριές, ρολά κ.λπ.
- Η σχολαστικότητα και συχνότητα του καθαρισμού των αποθηκευτικών χώρων.

Οι επιλογές ενός αρχείου αναφορικά με αυτά τα θέματα ασκούν σημαντικότερη επίδραση στο χρόνο ζωής των συλλογών του.

3.4.1. Τα συστήματα ραφιών και βιβλιοθηκών

Σχετικά με την επιλογή του τύπου και του υλικού κατασκευής ραφιών και βιβλιοθηκών και την εγκατάστασή τους, σημαντικά στοιχεία που πρέπει να ληφθούν υπόψη είναι³¹:

- Το υλικό κατασκευής και επικάλυψης. Προτιμώνται κατασκευές από ανοδιωμένο αλουμίνιο (η πιο ακριβή λύση) ή επικαλυμμένες μεταλλικές κατασκευές (επικαλύψεις κόνεως – powder coatings – ή εμαγιέ). Οι ξύλινες κατασκευές παρουσιάζουν προβλήματα, κυριότερα από τα οποία είναι η πιθανότητα προσβολής τους από ξυλοφάγα έντομα (π.χ. σαράκι, που θα μεταναστεύσει στο υλικό προκαλώντας σημαντικές καταστροφές) αλλά και η εκπομπή από το ξύλο ή το βερνίκι πτητικών χημικών ενώσεων που επιδρούν αρνητικά στα υλικά των συλλογών.
- Η καλή μηχανική αντοχή τους, ώστε να μην υπάρχει φόβος παραμόρφωσης των ραφιών και των ορθοστατών.

30. S. Ogden, «Storage Methods and Handling Practices», στο: *Preservation of Library and Archival Materials: A Manual*, ό.π., Section 4: Storage and Handling, Leaflet 1.

31. S. Ogden, «Storage Furniture: A Brief Review of Current Options», στο: *Preservation of Library and Archival Materials: A Manual*, ό.π., Section 4: Storage and Handling, Leaflet 2.

- Η σωστή και αντισεισμική στήριξη τους. Τα συγκροτήματα ραφιών και οι βιβλιοθήκες πρέπει πριν από την τοποθέτηση του υλικού σε αυτά να είναι τόσο καλά στερεωμένα στο δάπεδο, στους τοίχους αλλά και μεταξύ τους, ώστε να παραμένουν ακλόνητα σε κάθε προσπάθεια μετακίνησής τους.
- Για την αποφυγή καταστροφών σε περίπτωση πλημμύρας, τα χαμηλότερα ράφια πρέπει να απέχουν τουλάχιστον 30 cm από το δάπεδο.
- Υπάρχουν συστήματα ραφιών (τύπου compact) τα οποία επιτρέπουν τη συμπαγή τοποθέτησή τους και σημαντική εξοικονόμηση χώρου. Τα συστήματα αυτά, λόγω πυκνότερης τοποθέτησης, έχουν μεγαλύτερο βάρος ανά τ.μ. και απαιτούν αυξημένες αντοχές των δαπέδων. Αν επιλεγεί ένα τέτοιο σύστημα, πρέπει να εξασφαλιστεί η έστω και περιορισμένη κυκλοφορία του αέρα γύρω από το υλικό. Για την εγκατάσταση τέτοιου τύπου ραφιών απαιτείται μελέτη μηχανικού σε συνεργασία με συντηρητή.

3.4.2. Ο τρόπος τοποθέτησης του υλικού στα ράφια

Τα αρχεία κατέχουν αρχαιακές συλλογές που περιέχουν αντικείμενα διαφορετικού τύπου, σχήματος και διαστάσεων. Τα αντικείμενα αυτά τοποθετούνται συνήθως με τρόπο που αντανακλά το ταξινομικό τους σχήμα, με απο-

Εικόνα 2: Η πλάγια τοποθέτηση προκαλεί δυνάμεις που παραμορφώνουν το υλικό. Ειδικά με τη ράχη επάνω, το σώμα του βιβλίου αποκολλάται από τα εξώφυλλα λόγω βαρύτητας. Το σύστημα περίδεσης καταστρέφει τις άκρες των εξώφυλλων, αλλά πολλές φορές και τις άκρες του σώματος του βιβλίου. Πρακτικές που πρέπει να αποφεύγονται.

τέλεσμα ογκώδεις φακέλοι να πρέπει να τοποθετηθούν πλάι σε λυτά έγγραφα, σχέδια και λεπτούς φακέλους. Αυτός ο τρόπος φύλαξης, μολονότι βοηθάει πολύ στον εντοπισμό και την ανάκτηση του υλικού, εγκυμονεί και σημαντικούς κινδύνους. Ασφαλέστερο είναι ένα μικτό σύστημα το οποίο θα ακολουθεί το γενικό ταξινομικό σχήμα της συλλογής, αλλά θα λαμβάνει και υπόψη τις ιδιαίτερες απαιτήσεις μερικών αντικειμένων. Το πρόβλημα της φύλαξης ανομοιομορφου υλικού δεν μπορεί να τυποποιηθεί και πρέπει να αντιμετωπιστεί κατά περίπτωση, με γνώμονες την καλύτερη συμμόρφωση στο ταξινομικό σχήμα και την ασφάλεια του υλικού. Παραθέτουμε εδώ μερικές γενικές αρχές:

- Η κατακόρυφη τοποθέτηση εξοικονομεί χώρο, αλλά συνιστάται για σκληρούς και άκαμπτους φακέλους. Υλικό που δεν παραμένει άκαμπτο, όταν τοποθετείται κατακόρυφα, ή έχει δομικές φθορές πρέπει να φυλάσσεται οριζόντια (όχι πάνω από 3 τόμοι ο ένας πάνω στον άλλο για ελαφρύ υλικό, μόνο 1 τόμος για βαρύ υλικό) ή μέσα σε αρχειακά κουτιά. Βιβλιοδετημένο υλικό και βιβλία δεν πρέπει να τοποθετούνται με τη ράχη προς τα κάτω ή επάνω.
- Κατακόρυφα φυλασσόμενο υλικό πρέπει να τοποθετείται τόσο σφικτά, ώ-

Εικόνα 3: Υλικό προεξέχει από το ράφι. Βιβλιοδετημένο υλικό έχει τοποθετηθεί με τη ράχη προς τα κάτω με αποτέλεσμα να έχει παραμορφωθεί και ανοίξει (σημειώστε την περίδεση των μισάνοιχτων τόμων). Πολλοί ογκώδεις τόμοι φυλάσσονται οριζόντια ο ένας πάνω στον άλλο, ενώ θα μπορούσαν να φυλαχτούν κατακόρυφα, αν η απόσταση μεταξύ των ραφιών ήταν μεγαλύτερη. Ετικέτες κολλημένες σε ιστορικές δερμάτινες βιβλιοδεσίες. Πρακτικές που πρέπει να αποφεύγονται.

στε αφενός να μη γέρνει και αφετέρου να είναι δυνατή η αφαίρεση των φακέλων χωρίς προσπάθεια.

- Φάκελοι με πολύ διαφορετικό βάρος και διαστάσεις δεν πρέπει να φυλάσσονται στο ίδιο ράφι.
- Πολύ φθαρμένο και ευαίσθητο υλικό πρέπει να φυλάσσεται σε αρχαιακά κουτιά.
- Δερμάτινες βιβλιοδεσίες δεν πρέπει να έρχονται σε επαφή με υφασμάτινα ή χάρτινα εξώφυλλα.
- Φάκελοι και βιβλία δεν πρέπει να προεξέχουν από τα ράφια στα οποία τοποθετούνται. Υπερμεγέθεις φάκελοι πρέπει να φυλάσσονται σε ανάλογου μεγέθους ράφια.
- Για να εξασφαλίζεται επαρκής αερισμός, το υλικό πρέπει να απέχει τουλάχιστον 10 cm από τους τοίχους.

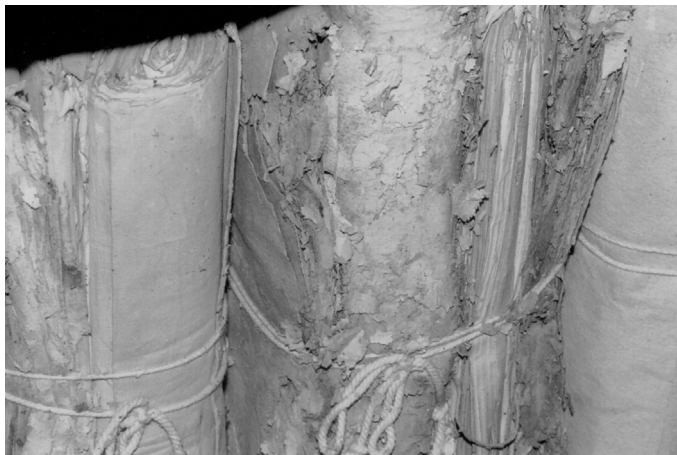
3.4.3. Το σύστημα περίδεσης και πακεταρίσματος λυτών εγγράφων και τευχών σε φακέλους

Το υλικό των αρχείων είναι συχνότατα ταξινομημένο και πακεταρισμένο σε φακέλους. Η μορφή αυτή συνήθως προέρχεται από την υπηρεσία που έχει δημιουργήσει το αρχείο ή δημιουργείται από τους υπαλλήλους του αρχείου. Σε πολλά αρχεία υπάρχουν εξαιρετικά δείγματα ιστορικών φακέλων-κουτιών με προστατευτικά «αυτιά» που έχουν κατασκευαστεί αιώνες πριν από ευσυνείδητους δημόσιους υπαλλήλους ή υπαλλήλους των αρχειοφυλακείων της εποχής. Οι φάκελοι αυτοί συνήθως περιλαμβάνουν ένα σύστημα δεσίματος με ενσωματωμένους σπάγκους ή κορδέλες. Σε απλούστερες κατασκευές ή εφόσον το αρχικό σύστημα είχε καταστραφεί, χρησιμοποιείται ένα σύστημα συνολικής περίδεσης του φακέλου, στο οποίο συνήθως αναρτάται και η ένδειξη του φακέλου. Ακολουθώντας με απλουστευμένο τρόπο το σύστημα αυτό, συνηθίζεται από αρκετούς σύγχρονους αρχαιακούς υπαλλήλους να περιδένουν το σύνολο των εγγράφων και τευχών που αποτελούν τον αρχαιακό φάκελο είτε άμεσα και χωρίς καμία προστασία ή αφού χρησιμοποιήσουν ένα στοιχειώδες κάλυμμα από χαρτόνι. Επεκτείνουν δε το σύστημα αυτό και στους ιστορικούς φακέλους που έχουν πάθει τέτοιες ζημιές από τη χρήση, ώστε να αφήνουν εκτεθειμένα μέρη των εγγράφων που περιέχουν. Οι φωτογραφίες είναι χαρακτηριστικές και δείχνουν την έκταση των καταστροφών που μπορούν να προκληθούν. Τέτοιες πρακτικές ακυρώνουν κάθε προσπάθεια προληπτικής ή επεμβατικής συντήρησης, αφού κάθε φάκελος χρειάζεται εβδομάδες ή και μήνες εργασίας συντηρητή για την αποκατάστασή του. Αποδεικνύουν επίσης πόσο σημαντική είναι η επίγνωση των προβλημάτων και αναδεικνύουν την ανάγκη επιμόρφωσης του προσωπικού όλων των βαθμίδων.

Εικόνα 4: Καταστρεπτικές περιδέσεις αρχειακού υλικού.

Ενδειγμένες λύσεις υπάρχουν: η αγορά έτοιμων φακέλων από αρχειακά μη όξινα υλικά ή η κατασκευή επί τόπου αρχειακών φακέλων και κουτιών. Προτείνονται διάφοροι τύποι κατασκευών με διαφορετικές λειτουργικότητες, προδιαγραφές, αποτελεσματικότητα και κόστος. Η περιγραφή τους ξεφεύγει από το πλαίσιο της εργασίας αυτής και θα αποτελέσει το αποκλειστικό θέμα επόμενης δημοσίευσης. Εδώ απλώς θα αναφέρουμε ότι:

Εικόνα 5: Ο σπάγκος της περιδέσεως προκαλεί ανεπανόρθωτη ζημιά σε ευαίσθητο υλικό.

- Τα υλικά και η κατασκευή των αρχειακών φακέλων και κουτιών είναι τέτοια που προσφέρουν και χημική, εκτός από μηχανική προστασία. Το χαρτί και το χαρτόνι που χρησιμοποιείται είναι υψηλής αντοχής, από πρώτης ποιότητας υλικά (ίνες βαμβακιού ή λευκασμένου χημικού πολτού) και μπορεί να περιέχει επαρκή ποσότητα (2-5 %) μιας χημικής ουσίας (που ονομάζεται αλκαλικό απόθεμα, alkaline buffer - συνήθως ανθρακικό ασβέστιο), η οποία εξουδετερώνει τις όξινες χημικές ουσίες που παράγονται από τη γήρανση του ίδιου του χαρτιού ή άλλων υλικών που συνυπάρχουν με αυτό ή που προέρχονται από το περιβάλλον. Ο χαρακτηρισμός «acid free» δηλώνει ότι το χαρτί δεν είναι όξινο, αλλά δεν δίνει πληροφορίες αν περιέχει αλκαλικό απόθεμα. Χαρτί ή χαρτόνι που περιέχει χημικές ουσίες για την εξουδετέρωση των οξέων χαρακτηρίζεται ως «alkaline buffered» ή απλώς «buffered». Τα «αρχειακά» χαρτιά και χαρτόνια συνήθως περιέχουν αλκαλικό απόθεμα, αλλά καλό είναι κατά την προμήθειά τους να ζητούνται επακριβώς οι προδιαγραφές τους.

Εικόνα 6: Καταστρεπτική περίδεση

- Το υλικό που φυλάγεται στο ίδιο αρχειακό κουτί ή φάκελο πρέπει να είναι παρόμοιου σχήματος, μεγέθους και βάρους και να μην μπορεί να μετακινήθει μέσα στον φάκελο, όταν αυτός κινείται. Έτσι αποφεύγεται η φθορά λόγω τριβής των εγγράφων μεταξύ τους ή με τα τοιχώματα.
- Τα αρχειακά κουτιά πρέπει να είναι γεμάτα για να τοποθετηθούν κατακόρυφα, αλλιώς τα έγγραφα που περιέχουν θα παραμορφωθούν.
- Οι φάκελοι και τα κουτιά που υπάρχουν στο εμπόριο για χρήση γραφείου είναι συνήθως ακατάλληλα για αρχειακή χρήση και δεν συνιστώνται. Ει-

δικά οι φάκελοι εγγράφων (αυτοί που χρησιμοποιούνται για αρχειοθέτηση σε δημόσιες υπηρεσίες, π.χ. για δικαιολογητικά διπλωμάτων οδήγησης ή έκδοσης διαβατηρίων) είναι κατασκευασμένοι από όξινο χαρτί και πρέπει να αντικατασταθούν άμεσα σε όσα αρχεία χρησιμοποιούνται.

- Αρχεία που χρησιμοποιούν το καταστρεπτικό σύστημα περίδεσης, που περιγράφηκε παραπάνω, πρέπει σταδιακά να το αντικαταστήσουν. Αρχικά, η αντικατάσταση μπορεί να ξεκινήσει από το υλικό που ζητείται από το αναγνωστήριο και σταδιακά να επεκταθεί στο υπόλοιπο υλικό.
- Επειδή το κόστος αγοράς ή κατασκευής των αρχειακών κουτιών είναι υψηλό, κάθε ενέργεια για την προμήθειά τους πρέπει να γίνεται προγραμματισμένα, αφού εξασφαλιστεί ότι έχουν γίνει σωστές μετρήσεις διαστάσεων, και με αξιολόγηση των προτεραιοτήτων διατήρησης, με βάση το γραπτά διατυπωμένο πρόγραμμα διατήρησης του αρχειακού ιδρύματος.

Εικόνα 7: Καταστρεπτική περίδεση

3.4.4. Τα «άβολα» αντικείμενα

Χαρακτηρίζονται έτσι τα υπερμεγέθη σχέδια, χάρτες, τοπογραφικά και χαρτικά που συνήθως φυλάσσονται διπλωμένα ή τυλιγμένα σε ρολά. Παρουσιάζουν ειδικές δυσκολίες στο χειρισμό και τη φύλαξή τους³²:

- Το άνοιγμα και άπλωμά τους πρέπει να γίνει από συντηρητή, ειδικά αν το χαρτί είναι ευαίσθητο ή φαθυρό. Μετά το ξεδίπλωμα των ρολών ή το άνοιγμα διπλωμένων αντικειμένων, καλό είναι να φυλάσσονται ανοικτά.

32. S. Ogden, «Storage Methods and Handling Practices», *ό.π.*

- Πρέπει να φυλάσσονται οριζόντια σε συρτάρια ή κιβώτια από αρχειακό (buffered) χαρτόνι, αφού πρώτα τοποθετηθούν σε φακέλους από αρχειακό (buffered) χαρτί ή χαρτόνι.
- Οι φάκελοι πρέπει να έχουν το μέγεθος του συρταριού ή του κιβωτίου, ώστε να μην κινούνται μέσα σε αυτό και να μην μαζεύονται στο πίσω μέρος των συρταριών με το άνοιγμα.
- Ο κάθε φάκελος πρέπει να περιέχει ένα αντικείμενο. Αν χρειαστεί να τοποθετηθούν περισσότερα αντικείμενα ανά φάκελο, πρέπει να διαχωρίζονται από αρχειακό (buffered) χαρτί.
- Στο χώρο φύλαξής τους πρέπει να υπάρχει τουλάχιστον ένα τραπέζι αρκετά μεγάλο, ώστε να μπορεί να χωρέσει το μεγαλύτερο από τα αντικείμενα.

3.4.5. Το pH των κουτιών, χαρτιών και χαρτονιών – Μετανάστευση όξινων συστατικών

Οι συντηρητές και οι επιστήμονες συντήρησης επιμένουν και επαναλαμβάνουν συνεχώς ότι τα χαρτιά, τα χαρτόνια, αλλά και όλα τα άλλα υλικά που χρησιμοποιούνται για τη φύλαξη αρχειακού υλικού πρέπει να μην είναι όξινα. Ακόμη γενικότερα, επιμένουν ότι δεν πρέπει να υπάρχουν πηγές οξύτητας σε επαφή ή κοντά σε αρχειακό υλικό. Τα αίτια της εμμονής αυτής είναι απολύτως βάσιμα, αλλά δύσκολα μπορούν να γίνουν κατανοητά από τους αρχειονόμους και το διοικητικό προσωπικό που είναι υπεύθυνο για τις προμήθειες, ειδικά όταν η εμμονή αυτή έχει ως αποτέλεσμα να ξοδεύονται για αγορά αρχειακής ποιότητας υλικών αρχειοθέτησης έως και τα δεκαπλάσια ποσά από αυτά που κοστίζουν υλικά αρχειοθέτησης της εγχώριας αγοράς. Στο κεφάλαιο αυτό θα γίνει μια προσπάθεια να εξηγηθούν οι λόγοι της εμμονής αυτής και να παρουσιαστούν με απλό τρόπο έννοιες της επιστημονικής «αργκό», όπως pH (πε-χα), οξύτητα, αλκαλικότητα, όξινη υδρόλυση κ.λπ.

Ο ορισμός του pH λέει πολύ λίγα πράγματα σε έναν μη χημικό και δεν θα παρουσιαστεί εδώ. Το pH είναι μια κλίμακα από το 1 (πολύ όξινο) έως το 14 (πολύ αλκαλικό). pH 7 έχει το τελείως καθαρό νερό, γι' αυτό και το pH 7 θεωρείται ουδέτερο. Αν αρχίσουμε να προσθέτουμε οξύ σε καθαρό νερό, το pH αρχίζει να ελαττώνεται πλησιάζοντας το 1, ενώ, αν προσθέσουμε βάση (ή αλλιώς αλκάλι), το pH αυξάνεται πλησιάζοντας το 14. Να σημειώσουμε εδώ ότι η κλίμακα του pH είναι λογαριθμική, πράγμα που σημαίνει ότι ένα διάλυμα με pH 4 έχει 10 φορές περισσότερο οξύ από ό,τι ένα διάλυμα με pH 5, και αυτό 10 φορές περισσότερο οξύ από ένα διάλυμα με pH 6 κ.ο.κ. (άρα αυτό που έχει pH 4 έχει 100 φορές περισσότερο οξύ από αυτό που έχει pH 6). Στην αλκαλική περιοχή, ένα διάλυμα με pH 9 έχει 10 φορές περισσότερη βάση από αυτό που έχει pH 8.

Γενικά ισχύει ότι, αν αναμίξουμε ισοδύναμες ποσότητες βάσης – οξέος, τότε το διάλυμα που προκύπτει είναι περίπου ουδέτερο. Έτσι, λέγεται ότι ένα οξύ μπορεί να εξουδετερωθεί από κατάλληλη ποσότητα μιας βάσης. Αν συνεχίζαμε να προσθέτουμε και άλλη ποσότητα βάσης στο παραπάνω διάλυμα, τότε το pH από ουδέτερο (7) θα άρχιζε να αυξάνεται και θα έμπαινε στην αλκαλική περιοχή (8 και πάνω). Αν στο αλκαλικό διάλυμα που έχει τώρα προκύψει προσθέταμε οξύ, τότε το pH θα ελαττωνόταν, θα πέρναγε από το 7 (ουδέτερο) και, αν συνεχίζαμε την προσθήκη οξέος, θα πέρναγε στην όξινη περιοχή (6 και, κάτω).

Πρέπει τώρα να εξηγήσουμε γιατί τα οξέα (ή αλλιώς το pH κάτω του 7) είναι βλαπτικά για το χαρτί. Το βασικό συστατικό του χαρτιού είναι η κυτταρίνη. Εκτός από το ότι υπερिσχύει ποσοτικά (στα ιστορικά χαρτιά καλής ποιότητας πλησιάζει το 100%), η κυτταρίνη είναι υπεύθυνη για την αντοχή του χαρτιού. Η κυτταρίνη αποτελείται από πολλά (1000 έως 10000) μόρια γλυκόζης συνδεδεμένα χημικά μεταξύ τους (είναι δηλαδή ένα πολυμερές της γλυκόζης). Μπορούμε να την φανταστούμε σαν ένα κομπολόι, όπου η κάθε χάντρα αντιπροσωπεύει ένα μόριο γλυκόζης. Το χαρτί αποτελείται από ίνες κυτταρίνης, στις οποίες συμμετέχουν πολλές αλυσίδες κυτταρίνης συνδεδεμένες μεταξύ τους με ασθενείς αλλά πάρα πολλούς χημικούς δεσμούς (δεσμούς υδρογόνου). Όσο πιο μακριές είναι οι αλυσίδες της κυτταρίνης (όσο πιο πολλά δηλαδή είναι τα μόρια γλυκόζης σε κάθε αλυσίδα), τόσο πιο ανθεκτικό είναι το χαρτί. Αν η κυτταρίνη βρεθεί σε όξινο περιβάλλον, οι αλυσίδες αρχίζουν και κόβονται σε τυχαία σημεία (η αντίδραση αυτή ονομάζεται όξινη υδρόλυση), το μήκος των αλυσίδων μικραίνει και το χαρτί σιγά-σιγά χάνει την αντοχή του³³. Όσο πιο χαμηλό είναι το pH, τόσο ταχύτερη είναι και η απώλεια της αντοχής του χαρτιού³⁴. Έχει δε βρεθεί πειραματικά ότι το χαρτί ό-

33. J. F. Waterhouse, T. D. Barrett, «The aging characteristics of European handmade papers: 1400-1800», *TAPPI Journal*, 74(10) (1991) 207-212· N. Gurnagul, R. C. Howard, X. Zou, T. Uesake, D. H. Page, «The mechanical permanence of paper: a literature review», *Journal of Pulp and Paper Science*, 19(4) (1993) j160-j166· M. C. Sistach Anguera, «Structure of Paper Fibres in Ancient Manuscripts: Acidic Decomposition and Deacidification», *Restaurator*, 17(2) (1996) 117-129· D. Klemm, B. Philipp, T. Heinze, U. Heinze, W. Wagenknecht, *Comprehensive Cellulose Chemistry*, Volume 1, *Fundamentals and Analytical Methods*, ed. Wiley - VCH, 1998· Σ. Ζερβός, ό.π.: Α. Μοροπούλου κ.ά., *Συντήρηση Χαρτιού - Διατήρηση Αρχείων*, ό.π.

34. J. S. Arney, A. H. Chapdelaine, «A Kinetic Study of the Influence of Acidity on the Accelerated Aging of Paper», στο: J. C. Williams (ed.), *Preservation of Paper and Textiles of Historic and Artistic Value II*, Advances in Chemistry Series, 193, American Chemical Society, Washington DC 1998, 189-204· X. Zou, T. Uesaka, N. Gurnagul, «Prediction of paper permanence by accelerated aging I. Kinetic analysis of the aging process», *Cellulose*, 3 (1996) 243-267.

σο γεράζει, τόσο ελαττώνεται το pH του³⁵. Έχει βρεθεί επίσης ότι πολλά από τα προϊόντα της γήρανσης του χαρτιού είναι όξινα αέρια (ή πτητικές ουσίες που συμπεριφέρονται σαν αέρια) που μπορούν να απορροφηθούν από το χαρτί³⁶. Έτσι, δεν είναι ανάγκη δύο χαρτιά να βρίσκονται σε άμεση επαφή για να μεταφερθούν όξινα συστατικά από το ένα στο άλλο. Η συνύπαρξή τους σε κλειστό ή λίγο αεριζόμενο χώρο θα έχει τελικά αυτό το αποτέλεσμα³⁷.

Έχει πλέον γίνει φανερή η αιτία της επιμονής των επιστημόνων: αν χρησιμοποιούνται όξινα χαρτιά και χαρτόνια (αλλά και κόλλες ή άλλα υλικά), τα πτητικά προϊόντα της γήρανσής τους θα μεταφερθούν και θα απορροφηθούν από το αρχειακό υλικό, επιταχύνοντας τη γήρανσή του. Παρ' όλα αυτά ακόμα και τα ουδέτερα χαρτιά γεράζοντας γίνονται όξινα. Όλο και πιο όξινο γίνεται επίσης και το χαρτί του αρχειακού υλικού καθώς γεράζει. Έτσι, αν στα χαρτιά και τα χαρτόνια που χρησιμοποιούνται για τη φύλαξη του υλικού υπάρχει και μια αλκαλική ουσία (αλκαλικό απόθεμα, *alkaline buffer*), υπάρχει περιθώριο τα οξέα που παράγονται από το αρχειακό υλικό να εξουδετερώνονται από αυτή. Η ουσία αυτή είναι συνήθως ανθρακικό ασβέστιο. Το αλκαλικό απόθεμα προστατεύει το χαρτί και από τους όξινους ατμοσφαιρικούς ρύπους³⁸, εκτός από την εγγενή οξύτητα. Έτσι, τα σωστά υλικά φύλαξης προστατεύουν χημικά με ενεργητικό τρόπο το αρχειακό υλικό, επεκτείνοντας σημαντικά το χρόνο ζωής όξινων και γερασμένων χαρτιών³⁹. Αντίθετα, τα όξινα υλικά φύλαξης μπορούν μέσα σε μικρά χρονικά διαστήματα να καταστρέψουν ευαίσθητο αρχειακό υλικό.

Η καλή ποιότητα των υλικών φύλαξης είναι ζωτικής σημασίας και ο εξοπλισμός ενός αρχείου με τέτοια υλικά πρέπει να είναι μέσα στους διαρκείς στόχους του και να αποτελεί ουσιαστικό μέρος του συνολικού σχεδίου διατήρησης. Με κατάλληλο σχεδιασμό, ξεκινώντας από τα πολυτιμότερα και πλέον ευαίσθητα αντικείμενα, μπορεί να γίνει σταδιακή αντικατάσταση των ακατάλληλων υλικών με αρχειακής ποιότητας υλικά.

35. W. Wilson, J. Harvey, J. Mandel, T. Workman, «Accelerated Aging of Record Papers Compared with Normal Aging», *TAPPI Journal*, 38(9) (1955) 543-548.

36. J. B. G. A. Havermans, «Aging Behavior of Encapsulated Paper», *Restaurator*, 20(2) (1999) 108-115.

37. A. Bulow, P. Begin, H. Carter, T. Burns, «Migration of Volatile Compounds through Stacked Sheets of Paper during Accelerated Ageing. Part II: Variable Temperature Studies», *Restaurator*, 21(4) (1999) 187-203. H. Carter, P. Begin, D. Grattan, «Migration of Volatile Compounds through Stacked Sheets of Paper during Accelerated Aging - Part I: Acid Migration at 90°C», *Restaurator*, 21(2) (2000) 77-84.

38. P. Begin, S. Deschatelets, D. Grattan, N. Gurnagul, J. Iraci, E. Kaminska, D. Woods, X. Zou, «The Effect of Air Pollutants on Paper Stability», *Restaurator*, 20(1) (1999) 1-21.

39. J. H. H. De Graaff, W. G. T. Roelofs, H. Van Keulen, «The effect of alkaline boxes and file folders on the accelerated ageing of paper by air pollution», *Janus*, 2 (1996) 102-109.

3.5. Κτιριακά θέματα

Πολλά από τα θέματα που έχουν θιχτεί έως τώρα αφορούν την κατάσταση του κτιρίου που στεγάζει το αρχαιακό ίδρυμα ή τη βιβλιοθήκη και τις παρεμβάσεις σε αυτό. Το κεφάλαιο αυτό συμπληρώνει και ανακεφαλαιώνει τα θέματα αυτά.

Αρκετά προβλήματα που αφορούν τη διατήρηση του υλικού ξεκινούν από και καταλήγουν στο κτιριακό⁴⁰. Το σημαντικότερο ερώτημα που πρέπει να απαντηθεί αρχικά είναι το αν το υπάρχον κτίριο πληροί τις γενικές και ειδικές προδιαγραφές φύλαξης αρχαιακού και βιβλιακού υλικού. Αυτές είναι:

- Στατική επάρκεια, αντισεισμική κατασκευή.
- Στεγανότητα και μόνωση.
- Καθαρό περιβάλλον με καλής ποιότητας αέρα, μακριά από τη θάλασσα για την αποφυγή της αλατονέφωσης.
- Επάρκεια και καταλληλότητα χώρων.
- Σωστή διαρρύθμιση για την προβλεπόμενη χρήση.
- Κατάλληλα υλικά κατασκευής.
- Εγκατεστημένο σύστημα κλιματισμού ή δυνατότητα παρέμβασης στο κτίριο για την εγκατάστασή του.

Αν η παρούσα κατάσταση και θέση του κτιρίου δεν εξασφαλίζει τα παραπάνω, πρέπει να εξεταστεί σοβαρά η περίπτωση της μεταστέγασης του ιδρύματος. Εκτεταμένες παρεμβάσεις θα μπορούσαν ίσως να βελτιώσουν την κατάσταση, αλλά πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι ιστορικά κτίρια, κτίρια από φέρουσα τοιχοποιία και χωρίς μόνωση μπορεί να υποστούν σοβαρές βλάβες από εκτεταμένες παρεμβάσεις, όπως είναι π.χ. η εγκατάσταση κεντρικού συστήματος κλιματισμού.

Η διαρρύθμιση του κτιρίου πρέπει να αντανakλά την λειτουργικότητά του και να λαμβάνει υπόψη θέματα ασφάλειας του υλικού. Πρέπει να τονιστεί ότι άνθρωποι και υλικό δεν πρέπει να συνυπάρχουν παρά μόνο προσωρινά στα ταξινομητήρια, αναγνωστήρια και συντηρητήρια. Οι χώροι φύλαξης του υλικού δεν πρέπει να επιτελούν άλλες λειτουργίες και το υλικό δεν πρέπει να φυλάσσεται μόνιμα σε χώρους που έχουν άλλες χρήσεις (αναγνωστήρια, γραφεία κ.λπ.). Δυστυχώς, αυτό είναι κάτι που συνηθίζεται για μεγαλύτερη ασφάλεια του υλικού, για λόγους αισθητικής ή τέλος για λόγους έλλειψης χώρου.

Ζητήματα που δεν θίχτηκαν προηγουμένως, αλλά που πρέπει να ληφθούν υπόψη και αφορούν το κτιριακό θα αναφερθούν και στο κεφάλαιο το σχετικό με την ασφάλεια.

40. A. Baynes-Cope, «Creating Buildings for Rare Books and Archival Documents», *Restaurator*, 17(1) (1996) 22-24· W. Buchmann, ό.π.

3.6. Τα μέτρα ασφάλειας

3.6.1. Πυρκαγιά

Η καταστροφή από φωτιά είναι ίσως ο σοβαρότερος κίνδυνος που απειλεί ένα αρχείο ή μια βιβλιοθήκη. Αν οι συλλογές στο τέλος επιβιώσουν, πιθανότατα θα είναι σε πολύ κακή κατάσταση, μερικά κατεστραμμένες από τη φωτιά, λερωμένες από την καπνιά, υγρές από το νερό που χρησιμοποιήθηκε για την κατάσβεση της φωτιάς, μουχλιασμένες από την υγρασία και με οσμή καπνού.

Υπάρχουν πολλές μέθοδοι προστασίας από φωτιά και το κάθε ίδρυμα θα πρέπει να έχει σε χρήση τουλάχιστον μία από αυτές. Το καλύτερο υπάρχον σύστημα βασίζεται στην αυτόματη πυρανίχνευση σε συνδυασμό με την αυτόματη πυρόσβεση⁴¹. Αισθητήρες θερμότητας και καπνού (χρησιμοποιούνται μαζί, ώστε να μπορούν να ανιχνευτούν και φωτιές που σιγοκαίνε χωρίς να προκαλούν αισθητή αύξηση της θερμοκρασίας) μπορούν αυτόματα να θέσουν σε λειτουργία ένα σύστημα πυρόσβεσης με καταιονιστήρες. Το υλικό κατάσβεσης μπορεί να είναι διοξείδιο του άνθρακα ή χλωροφθοράνθρακες (οι οποίοι όμως καταργούνται σταδιακά λόγω επιβλαβών περιβαλλοντικών επιπτώσεων), αλλά και νερό, το οποίο φυσικά αποτελεί τη χειρότερη αλλά φθηνότερη λύση⁴². Πυράντοχες πόρτες, οι οποίες κλείνουν αυτόματα σε περίπτωση πυρκαγιάς, ώστε να απομονώνουν το χώρο όπου αυτή έχει εκδηλωθεί, και έξοδοι κινδύνου πρέπει να έχουν προβλεφθεί στο σχεδιασμό του κτιρίου. Το σύστημα πυρανίχνευσης πρέπει να είναι συνδεδεμένο με την Πυροσβεστική υπηρεσία και το προσωπικό του ιδρύματος πρέπει σε συνεργασία με αυτή να εκπονήσει ένα σχέδιο έκτακτης ανάγκης για περίπτωση πυρκαγιάς. Πυροσβεστήρες τύπου ABC (ξηρού χημικού τύπου) πρέπει να συνυπάρχουν με άλλα συστήματα και το προσωπικό πρέπει να εκπαιδευτεί στη χρήση τους.

3.6.2. Νερό

Η προστασία του αρχειακού και βιβλιακού υλικού από το νερό είναι ουσιώδης για τη διατήρησή του. Ακόμα και μια μικροδιαρροή της υδραυλικής εγκατάστασης μπορεί να δημιουργήσει αναντίστροφες καταστροφές στο υλικό. Μερικά από τα μέτρα που πρέπει να ληφθούν είναι⁴³:

41. N. Artim, «An Introduction to Fire Detection, Alarm, and Automatic Fire Sprinklers», στο: *Preservation of Library and Archival Materials: A Manual*, ό.π., Section 3: Emergency Management, Leaflet 2.

42. W. Buchmann, ό.π.

43. S. Ogden, «Protection from Loss: Water and Fire Damage, Biological Agents, Theft,

- Έλεγχος και επισκευή, αν απαιτείται, των υδραυλικών και αποχετευτικών εγκαταστάσεων.
- Έλεγχος και επισκευή, αν είναι απαραίτητο, των σωληνώσεων και των μονώσεων του συστήματος κλιματισμού. Στις σωληνώσεις που μεταφέρουν ψυκτικό υγρό ή κρύο νερό στα σώματα ψύξης (fan coils) μπορεί να συμβεί συμπύκνωση υδρατμών, αν η μόνωσή τους δεν είναι κατάλληλη. Μεγάλη προσοχή πρέπει να δοθεί στο σύστημα που μεταφέρει το νερό που συμπυκνώνεται λόγω ψύξης στα κλιματιστικά σώματα.
- Πλήρης στεγάνωση του κτιρίου και κατασκευή αντιπλημμυρικών έργων εξωτερικά, τα οποία πρέπει να ελέγχονται και να συντηρούνται τακτικά για την αποφυγή πλημμύρας.
- Επιθεώρηση και επισκευή της οροφής, εφόσον αυτή είναι απαραίτητη. Γενική αρχή που πρέπει να τηρείται απαρύγκλιτα είναι η απαγόρευση αποθήκευσης του υλικού σε επαφή ή σε μικρή απόσταση από το δάπεδο, καθώς και κάτω από σωληνώσεις ή υδραυλικές εγκαταστάσεις γενικότερα. Η αποθήκευση σε υπόγεια μπορεί να παρουσιάσει πλεονεκτήματα (κυρίως όσον αφορά τον εύκολο έλεγχο της θερμοκρασίας με μικρή κατανάλωση ενέργειας) αλλά σε τέτοια περίπτωση πρέπει να εγκατασταθεί σύστημα ανίχνευσης νερού και συναγερμός.

Ένα σχέδιο έκτακτης ανάγκης είναι απαραίτητο να εκπονηθεί για την περίπτωση πλημμύρας. Ένα συστηματικά οργανωμένο και επίσημα διατυπωμένο γραπτό σχέδιο επιτρέπει την άμεση και αποτελεσματική επέμβαση σε περίπτωση επείγουσας ανάγκης, ελαχιστοποιώντας τους κινδύνους για το προσωπικό και τις ζημιές στο υλικό και το κτίριο, και πρέπει να περιλαμβάνει προληπτικά μέτρα αλλά και διαδικασίες ανάκαμψης. Η εκπαίδευση στην εφαρμογή του σχεδίου είναι ζωτικής σημασίας και ασκήσεις πρέπει να εκτελούνται τουλάχιστον ετησίως. Όλο το προσωπικό πρέπει να γνωρίζει τη θέση και τη λειτουργία των μηχανολογικών και υδραυλικών εγκαταστάσεων – ειδικά των κεντρικών διακοπών ύδρευσης. Το σχέδιο πρέπει να περιλαμβάνει καταλόγους ενεργειών που πρέπει να γίνουν, καθώς και υλικά και μέσα που είναι απαραίτητα. Αντίγραφα του πρέπει να τηρούνται εντός και εκτός του κτιρίου από μέλη του προσωπικού που τους έχουν ανατεθεί συγκεκριμένα καθήκοντα σε περίπτωση έκτακτης ανάγκης.

3.6.3. Βιολογικοί παράγοντες

Οι κύριοι βιολογικοί παράγοντες που μπορούν να προκαλέσουν κατα-

and Vandalism», στο: *Preservation of Library and Archival Materials: A Manual*, ό.π., Section 3: Emergency Management, Leaflet 1.

στροφές σε βιβλιακό και αρχειακό υλικό είναι οι μύκητες, τα τρωκτικά και τα έντομα. Ο κίνδυνος από τους μύκητες μπορεί να είναι πολύ σοβαρός, ειδικά σε ιδρύματα που βρίσκονται σε περιοχές με ζεστό και υγρό κλίμα ή κοντά σε μεγάλες εκτάσεις νερού που η υγρασία είναι υψηλή. Τα σπόρια των μυκήτων βρίσκονται παντού στο περιβάλλον. Μόνο η διατήρηση της σωστής θερμοκρασίας και σχετικής υγρασίας, η καλή κυκλοφορία του αέρα, η καθαριότητα και η τάξη μπορούν να εμποδίσουν την ανάπτυξη μούχλας στους αποθηκευτικούς χώρους⁴⁴. Η θερμοκρασία δεν πρέπει ποτέ να ξεπερνά τους 21°C και η σχετική υγρασία το 55%. Όσο μεγαλύτερη είναι η θερμοκρασία και η σχετική υγρασία, τόσο μεγαλύτερος είναι και ο κίνδυνος προσβολής των συλλογών από τη μούχλα. Σε περίπτωση πλημμύρας ή φωτιάς άμεσα μέτρα πρέπει να ληφθούν για το υγρό υλικό, πριν από την ανάπτυξη μούχλας.

Αν διαπιστωθεί προσβολή από μύκητες, το μολυσμένο υλικό πρέπει να απομονωθεί από την υπόλοιπη συλλογή. Για το χειρισμό του μολυσμένου υλικού πρέπει να λαμβάνονται μέτρα προστασίας του προσωπικού (μάσκες, γάντια και ειδικές στολές). Μετά το στέγνωμά του, το υλικό πρέπει να καθαριστεί από τη μούχλα υπό την επίβλεψη επαγγελματία συντηρητή, ώστε να ελαχιστοποιηθούν οι φθορές και ο κίνδυνος μόλυνσης της υπόλοιπης συλλογής αλλά και του προσωπικού.

Έντομα και τρωκτικά μπορούν να τραφούν από τα οργανικά υλικά που αποτελούν τις συλλογές. Προσελκύονται από τα υπολείμματα τροφών και την ακαταστασία, γι' αυτό η καθαριότητα και η τάξη των αποθηκευτικών χώρων είναι παράγοντες πρόληψης πρωταρχικής σημασίας. Το φαγητό πρέπει να απαγορεύεται στους αποθηκευτικούς χώρους και να επιτρέπεται μόνο σε ειδικό χώρο για το προσωπικό. Οι κάδοι απορριμμάτων πρέπει να απομακρύνονται σε καθημερινή βάση, ειδικά αν περιέχουν υπολείμματα τροφών. Η υψηλή θερμοκρασία και υγρασία ευνοούν την δραστηριότητα εντόμων και τρωκτικών. Παράθυρα, πόρτες και άλλα ανοίγματα (π.χ. εξαερισμού) πρέπει να παραμένουν κατά το δυνατόν κλειστά, γιατί έντομα μπορεί να εισχωρήσουν. Οι τοίχοι του κτιρίου πρέπει να επιθεωρούνται και να συντηρούνται, όταν χρειάζεται, γιατί πιθανές ρωγμές μπορεί να αποτελέσουν σημεία εισόδου ή εστίες συγκέντρωσης εντόμων και τρωκτικών. Ο χώρος γύρω από το κτίριο σε απόσταση τουλάχιστον μισού μέτρου πρέπει να είναι αποφιλωμένος. Αντικείμενα που εισέρχονται στο κτίριο πρέπει να ελέγχονται για έντομα και τρωκτικά, συμπεριλαμβανομένων των νεοαποκτούμενων συλλογών, επιστροφών δανεισμένων αντικειμένων, εξοπλισμού, προμηθειών και υλικών συσκευασίας.

Αν διαπιστωθεί προσβολή από τρωκτικά, άμεσα μέτρα πρέπει να λη-

44. Ο.π.

φθούν. Συνιστάται η χρήση επαγγελματιών στην εξολόθρευση τρωκτικών για λόγους αποτελεσματικότητας αλλά και ασφάλειας προσωπικού και συλλογών. Σε περίπτωση προσβολής από έντομα, τα προσβεβλημένα αντικείμενα και τα γειτονικά τους πρέπει να απομονωθούν και το είδος των εντόμων πρέπει να προσδιοριστεί, ώστε να διευκολυνθεί η καταπολέμησή του. Η χρήση χημικών εντομοκτόνων δεν συνιστάται, γιατί μπορεί να προκαλέσει ζημιά στο υλικό. Η ταχεία κατάψυξη των προσβεβλημένων αντικειμένων στους -20°C είναι μία από τις μεθόδους που προτιμάται σήμερα, γιατί έτσι αποφεύγεται η χρήση επικίνδυνων χημικών. Άλλη ήπια μέθοδος που βρίσκεται σε χρήση είναι ο αεροστεγής εγκλεισμός του μολυσμένου υλικού, η αφαίρεση του αέρα και η διοχέτευση αζώτου ή διοξειδίου του άνθρακα⁴⁵. Έπειτα από παραμονή του υλικού για μερικές μέρες στις συνθήκες αυτές τα έντομα νεκρώνονται.

3.6.4. Κλοπή – Βανδαλισμός

Η μεγάλη οικονομική αξία αρχαιακών και βιβλιακών συλλογών, μολονότι δεν είναι ευρέως γνωστή στη χώρα μας, αποτελεί το κίνητρο για μια άλλη μορφή αρχαιοκαπηλίας. Ο κίνδυνος κλοπής πολύτιμου αρχαιακού και βιβλιακού υλικού δεν πρέπει να υποτιμάται. Έτσι, πρέπει να λαμβάνονται επαρκή μέτρα ασφάλειας⁴⁶. Το καλύτερο σύστημα προστασίας αποτελείται από περιμετρικά τοποθετημένο συναγερμό διάρρηξης σε συνδυασμό με εσωτερικά τοποθετημένους αισθητήρες κίνησης που μπορούν να ενεργοποιήσουν σύστημα συναγερμού στο κτίριο. Το σύστημα συναγερμού πρέπει να είναι συνδεδεμένο με την αστυνομία.

Η πρόσβαση στους αποθηκευτικούς χώρους πρέπει να περιορίζεται σε εξουσιοδοτημένα μέλη του προσωπικού. Η χρήση του υλικού από ερευνητές πρέπει να είναι ελεγχόμενη και να παρακολουθείται στενά. Οι ερευνητές δεν πρέπει να παραμένουν μόνοι τους στα αναγνώστια και δεν πρέπει να έχουν μαζί τους τίποτα άλλο εκτός από μολύβι και χαρτί. Παλλά, τσάντες και προσω-

45. N. Valentin, F. Preusser, «Insect Control by Inert Gases in Museums, Archives and Libraries», *Restaurator*, 11(1) (1990) 22-33· H. Kaplan, L. Schulte, «Oxygen Deprivation for the Extermination of Insects Infesting Architectural Drawings», *The Paper Conservator*, 20 (1996) 22-26· M. Rust, V. Daniel, J. Druzik, F. Preusser, «The Feasibility of Using Modified Atmospheres to Control Insect Pests in Museums», *Restaurator*, 17(1) (1996) 43-60· B. L. Patkus, «Integrated Pest Management», στο: *Preservation of Library and Archival Materials: A Manual*, ό.π., Section 3: Emergency Management, Leaflet 11.

46. K. E. Brown, B. L. Patkus, «Collections Security: Planning and Prevention for Libraries and Archives», στο: *Preservation of Library and Archival Materials: A Manual*, ό.π., Section 3: Emergency Management, Leaflet 12.

πικά βιβλία απαγορεύονται. Οι ερευνητές πρέπει να υπογράφουν σε ένα μπρώο και να παραδίδουν την ταυτότητά τους στην είσοδο. Οι αιτήσεις πρέπει να είναι γραπτές και να διατηρούνται, ώστε να υπάρχει ένα αρχείο που να καταγράφει τη χρήση του υλικού. Μόνο ένα αντικείμενο τη φορά πρέπει να δίνεται σε κάθε ερευνητή και αφού αυτό έχει προσεκτικά επιθεωρηθεί από το αρμόδιο μέλος του προσωπικού. Η επιθεώρηση πρέπει να ακολουθεί και την επιστροφή του αντικειμένου, προκειμένου να διαπιστωθούν βανδαλισμοί ή κλοπές.

3.7. Πρότυπα

Μέσα σε ένα κόσμο που αλλάζει ταχύτατα, είναι καθήκον όλων των εμπλεκόμενων να παρακολουθούν τις εξελίξεις, ώστε να πάψουν να εφαρμόζονται πρακτικές βασισμένες σε παρωχημένες λογικές που έχουν προκαλέσει καταστροφές. Πρέπει όλοι να συνειδητοποιήσουν ότι η διατήρηση και η συντήρηση είναι πρωτίστως θέμα λήψης αποφάσεων, οι οποίες, για να είναι σωστές, χρειάζεται συνεργασία πολλών ειδικοτήτων, επιστημονική έρευνα, επιμόρφωση, ευαισθησία και αξιοποίηση της διεθνούς εμπειρίας. Η δυσκολία της λήψης κρίσιμων αποφάσεων δεν πρέπει να οδηγεί στην αδράνεια, αλλά στην ενεργοποίηση όλου του υπάρχοντος δυναμικού και τη συνειδητοποίηση από όλους ότι χρειάζεται συνεργασία και αλλαγή νοοτροπίας.

Στο πλαίσιο αυτό πρέπει να γίνει συνείδηση ότι υπάρχει μια παγκόσμια τάση για τυποποίηση των διαδικασιών, μεθόδων και υλικών που αφορούν τη συντήρηση αρχαιακού και βιβλιακού υλικού, αλλά και πολλών λειτουργιών των συναφών ιδρυμάτων που αφορούν τη διατήρηση και διαχείριση του υλικού τους⁴⁷. Η γνώση και η εφαρμογή των υπαρχόντων προτύπων, αν και δεν μπορεί να δώσει έτοιμες λύσεις σε κάθε περίπτωση, εγγυάται την αξιοποίηση της διεθνούς εμπειρίας. Πολλοί διεθνείς και εθνικοί οργανισμοί τυποποίησης έχουν εκδώσει ή επεξεργάζονται προς έκδοση σχετικά πρότυπα. Ο Διεθνής Οργανισμός Τυποποίησης (ISO), μέχρι το καλοκαίρι του 1998, έχει παρουσιάσει τα εξής⁴⁸:

ISO 9706: (1994) Information and documentation - Paper for documents - Requirements for permanence.

47. W. K. Wilson, S. Lee-Bechtold, «Standards for Archival Materials», στο: Howard L. Needles, S. Haig Zeronian (eds.), *Historic Textile and Paper Materials - Conservation and Characterization*, Advances In Chemistry Series, 212, American Chemical Society, Washington DC 1986, 291-315· Y. P. Nyuksha, «Conservation of Library Material: A concept Based on Experience in the Former Soviet Union», *Restaurator*, 15(1) (1994) 55-63.

48. I. Hoel, «Standards for permanent paper», *Proceedings of the 64th IFLA General Conference*, 1998. <http://www.ifla.org/IV/ifla64/115-114e.htm>

ISO 11108: (1996) Information and documentation - Archival paper - Requirements for permanence and durability.

ISO 11800: (1998) Information and documentation - Requirements for binding materials and methods used in the manufacture of books.

ISO/FDIS 11798: Permanence and durability of writing, printing and copying on paper - Requirements and testing methods.

ISO/DIS 11799 : Document storage requirements.

ISO/DIS 14416: Requirements for binding of books, periodicals, serials and other paper documents for archive and library use - Methods and materials.

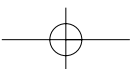
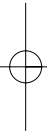
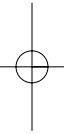
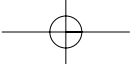
ISO/CD 15659: Archival boards - Migration test.

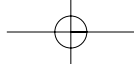
ISO/WD 16245: Archives boxes and file covers for paper documents .

Συνιστώμενη Βιβλιογραφία στο Διαδίκτυο

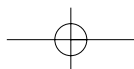
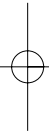
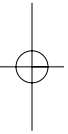
Preservation of Library and Archival Materials: A Manual, Northeast Document Conservation Center, Third Edition, διαθέσιμο σε μορφή acrobat reader document (pdf) για ελεύθερο downloading στο site: www.nedcc.org.

Ο δικτυακός τόπος (site): Conservation onLine (Cool), <http://palimpsest.stanford.edu/> αποτελεί μια εξαιρετική και επιστημονικά αξιόπιστη πύλη (portal) με διασυνδέσεις (links) προς δικτυακούς τόπους σχετικούς με θέματα συντήρησης και διατήρησης χαρτιού, βιβλίων και αρχείων.

ΑΡΧΕΙΑΚΟ ΥΛΙΚΟ – ΕΡΓΑΛΕΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

ΧΡΙΣΤΟΣ ΛΑΝΔΡΟΣ

Εμπόριο και βιομηχανία στη Σάμο 1851-1912 Αρχείο Ηγεμονικού Διοικητικού Γραφείου

Υπό τον φιλόδοξο τίτλο «Βιομηχανία-Εμπόριο» και την ένδειξη 2/1 αρχειοθετήθηκαν από τη γραφειοκρατία της ηγεμονικής διοίκησης Σάμου όσα έγγραφα αφορούσαν το σαμιακό εμπόριο και τη βιομηχανία από το 1851, χρονιά που οργανώθηκαν συστηματικά τα ηγεμονικά αρχεία από τον τοποτηρητή Γεώργιο Κονεμένο, μέχρι την εκπινόη του καθεστώτος με την επανάσταση το 1912. Στο διάστημα αυτό συγκροτήθηκε μια αξιόλογη σειρά φακέλων με τον ανωτέρω τίτλο που ανήκει στο αρχείο του Ηγεμονικού Διοικητικού Γραφείου (1834-1912)¹. Η συγκεκριμένη σειρά απαρτίζεται από 60 φακέλους και 3.176 δέσμες ταξινομημένων εγγράφων.

Το σύνολο των εγγράφων περιέχει πλήθος χρήσιμων πληροφοριών για την εξέλιξη του εμπορίου και της βιομηχανίας στο νησί κατά το δεύτερο ήμισυ και μέχρι το τέλος περίπου του μακρού 19ου αιώνα, που συμπίπτει με το τέλος της ηγεμονίας το 1912. Οι πληροφορίες συμβαδίζουν με τις οικονομικές εξελίξεις του αιώνα, χωρίς σημαντικές αποκλίσεις από αυτές του ευρύτερου χώρου, πολιτικού και γεωγραφικού στον οποίο ανήκε η Σάμος.

Είναι ευνόητο ότι αρχικά αφορούν κυρίως το εμπόριο και ελάχιστα την ανύπαρκτη βιομηχανία, ενώ την τελευταία εικοσαετία του αιώνα πυκνώνουν οι αναφορές σχετικά με τη βιομηχανική ανάπτυξη του νησιού σε δυο βασικούς τομείς, στην καπνοβιομηχανία και στη βυρσοδεψία. Ωστόσο η σαμιακή οικονομία, παρά τον εκσυγχρονισμό της και τις εντυπωσιακές της επιδόσεις στους παραπάνω κλάδους, παρέμεινε κατά βάση αγροτική με βασικό

Ο Χρίστος Λάνδρος είναι Αρχειονόμος, Προϊστάμενος των ΓΑΚ - Αρχεία Ν. Σάμου.

1. Για την οργάνωση, τη δομή και το περιεχόμενο του αρχείου του Ηγεμονικού Γραφείου βλ. Χ. Λάνδρος, «Αρχείον Ηγεμονικού Διοικητικού Γραφείου Σάμου (1834-1912)», *Επετηρίδα των Γενικών Αρχείων του Κράτους των ετών 1993-1996* (1997) 203-236.

προϊόν το κρασί και τα παράγωγά του. Η σειρά των εγγράφων αποτελεί βέβαια μέρος ενός μεγάλου διοικητικού αρχείου της ηγεμονίας και δεν έχει τη δυνατότητα από μόνη της να δώσει πλήρη την εικόνα της οικονομικής ζωής της ηγεμονίας. Για να επιτευχθεί αυτό, είναι ανάγκη να συνδυασθεί με τις πληροφορίες και άλλων αρχειακών ενοτήτων, όπως του Γενικού Ταμείου, του Λογιστηρίου, των Συνελεύσεων, της Βουλής, του Στατιστικού Γραφείου κ.ά.²

Είναι γνωστό πως η βιομηχανική ανάπτυξη στην ευρύτερη περιοχή στην οποία ανήκε η Σάμος, δηλαδή στο ανατολικό Αιγαίο, δεν είχε καμιά σχέση με το ανάλογο φαινόμενο εκβιομηχάνισης της Ευρώπης, όπου συνέβη «ο μετασχηματισμός μιας προϋπάρχουσας βιομηχανίας» κατά την έκφραση του François Crouzet, αλλά ήταν δημιουργία μιας βιομηχανίας «εκ του μηδενός». Η διαπίστωση αυτή ισχύει και για την Ελλάδα, την οθωμανική αυτοκρατορία και τις λοιπές χώρες της Βαλκανικής³. Τα νησιά του ανατολικού Αιγαίου, πλην της Σάμου, η οποία ήταν αυτόνομη ηγεμονία, αποτελούσαν επαρχίες της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Η εμπορική και βιομηχανική ανάπτυξή τους συνδέεται εκτός των άλλων και με τις μεταρρυθμίσεις (Τανζιμάτ) της αυτοκρατορίας, που διευκόλυναν την προσαρμογή στις νέες εξελίξεις και έδωσαν αρκετές ευκαιρίες για επιχειρηματικές δραστηριότητες.

Στη Σάμο υπό το ηγεμονικό καθεστώς, τον 19ο αιώνα, οικοδομούνται βαθμιαία οι προϋποθέσεις για μια ξεχωριστή ανάπτυξη που υποβοηθείται από τους θεσμούς της αυτονομίας, αλλά εμφανίζεται με κάποια υστέρηση σε σύγκριση με άλλες περιοχές του Αιγαίου, τη Σμύρνη, τον Βόλο, τη Σύρο, όπου από πολλά χρόνια πριν λειτουργούσαν λιμάνια και είχε αναπτυχθεί αστικός χώρος.

Στην Ελλάδα, αφού έχει προηγηθεί η ανάλογη προετοιμασία από το εμπόριο και τη ναυτιλία με τη συσσώρευση κεφαλαίων, με τη δημιουργία κατάλληλων κέντρων και λιμανιών, όπως η Ερμούπολη, η Πειραιάς και η Πάτρα, η εκβιομηχάνιση «απογειώνεται» στα τέλη της δεκαετίας του 1860⁴. Η αντίστοιχη «απογείωση» για τη σαμιακή ηγεμονία συμβαίνει μια εικοσαετία αργότερα, στα τέλη της δεκαετίας του 1880. Αυτό δεν είναι δυσεξήγητο. Το αυτόνομο-υποτελές στην Υψηλή Πύλη κρατίδιο δεν επιτρεπόταν να αναπτύξει εξωτερικές σχέσεις ούτε μπόρεσε να αναπτύξει τραπεζικό-πιστωτικό

2. Οι ενότητες αυτές αποτελούν υποσύνολα των ηγεμονικών αρχείων και περιλαμβάνουν πολλά ποσοτικά δεδομένα απαραίτητα στη μελέτη της οικονομικής ιστορίας.

3. Χριστίνα Αγριαντώνη, *Οι απαρχές της εκβιομηχάνισης στην Ελλάδα τον 19ο αιώνα*, Ιστορικό Αρχείο-Εμπορική Τράπεζα Ελλάδος, Αθήνα 1986, 105.

4. Χριστίνα Αγριαντώνη, *ό.π.*, σ. 109 κ.ε.

σύστημα⁵, ενώ η περιορισμένη έκταση και η θέση του νησιού στον ενιαίο οικονομικό χώρο, όπου βρισκόταν σε εξέλιξη ο οικονομικός και πολιτικός ανταγωνισμός των ευρωπαϊκών κεφαλαίων (αγγλικών, γαλλικών και γερμανικών), περιόριζε τις τοπικές επιχειρηματικές δραστηριότητες. Εντούτοις, η συσσώρευση κεφαλαίων τόσο από το εμπόριο στον άξονα Ρωσία - Κωνσταντινούπολη - Σμύρνη - Κύπρος - Αλεξάνδρεια, στον οποίον κινούνταν οι Σαμιώτες έμποροι, όσο και από τις τοκογλυφικές εργασίες, που αποτελούσαν συνήθη πρακτική στην ηγεμονία, άνοιξε το δρόμο έστω και καθυστερημένα για την εκβιομηχάνιση στη Σάμο. Αξίζει πάντως να αναφερθούν και μερικοί ακόμη παράγοντες που διευκόλυναν τη στροφή στη βιομηχανία καπνού και δερμάτων. Η καταστροφή των αμπελιών από τη φυλλοξήρα στα τέλη της δεκαετίας του 1880 οδήγησε στην αναζήτηση και εφαρμογή εναλλακτικών καλλιεργειών⁶. Η πιο επιτυχής υπήρξε η καπνοκαλλιέργεια, δεδομένου ότι ήταν και αποδοτική αλλά και εκτός ελέγχου της εταιρείας του οθωμανικού μονοπωλίου καπνών της Regie⁷. Η σαμιακή βυρσοδεφία βρήκε εύφορο έδαφος ανάπτυξης λόγω της αυξημένης ζήτησης επεξεργασμένων δερμάτων στην αυτοκρατορία στη διάρκεια του ρωσοτουρκικού πολέμου και από το γεγονός ότι είχε εύκολη πρόσβαση σε πρώτες ύλες όχι μόνο από το νησί αλλά και από τις απέναντι περιοχές της Μικράς Ασίας που αποτελούσαν μια μορφή ενδοχώρας για την Σάμο⁸.

Εξάλλου, σημαντικό ρόλο έπαιξαν τα δυο λιμάνια της Σάμου, το φυσικό λιμάνι του Βαθιού, όπου και η έδρα της ηγεμονικής διοίκησης, και το τεχνητό των Καρλοβασίων, το οποίο άρχισε να κατασκευάζεται στη δεκαετία του 1860, ολοκληρώθηκε στη δεκαετία του 1890 και αναδείχθηκε σε αξιόλογο κέντρο εξαγωγικού εμπορίου. Τα δυο λιμάνια στη βόρεια πλευρά του νησιού, μικρά αστικά κέντρα, υπήρξαν και κέντρα βιομηχανίας καπνού και δερμάτων και πύλες εξαγωγής κρασιών, ελαίου, σταφίδας, χαρουπιών και άλλων φυσικών προϊόντων.

5. Ο Χ. Χατζιωσόφ παρατηρεί ότι ο κύριος δρόμος που οδηγεί στη βιομηχανία περνά από το εμπόριο και τις τραπεζικές (τοκογλυφικές) εργασίες. Βλ. Χ. Χατζιωσόφ, *Η γηραιά σελήνη. Η βιομηχανία στην ελληνική οικονομία 1830-1940*, Θεμέλιο, Αθήνα 1993, 43.

6. Θ. Σαρρηγιάννης, «Η κρίση της γεωργίας της Σάμου το τελευταίο τέταρτο του 19^{ου} αιώνα, αφετηρία οικονομικών, κοινωνικών και πολιτικών εξελίξεων», *Η Σάμος από τα βυζαντινά χρόνια μέχρι σήμερα*, Πρακτικά συνεδρίου, τόμ. Β', έκδ. ΠΙΣΝΔ, Αθήνα 1998, 231 κ.ε.

7. Χ. Λάνδρος, «Το λαθρεμπόριο καπνού στη Σαμο και η εταιρεία του Οθωμανικού Μονοπωλίου Regie 1880-1895», *Η Σάμος στα νεότερα χρόνια, 17ος-20ός αι.*, Πρακτικά συνεδρίου, Αθήνα 2001.

8. Δ. Κροκίδης, «Η παραδοσιακή βιομηχανία της βυρσοδεφίας στα Καρλοβάσια Σάμου», *Η Σάμος από τα βυζαντινά χρόνια μέχρι σήμερα*, ό.π., 46 κ.ε.

Τα έγγραφα της σειράς «βιομηχανία-εμπόριο» απεικονίζουν τις εξελίξεις στον τομέα της σαμιακής οικονομίας. Ενώ στην αρχή της δεκαετίας του 1850 περιλαμβάνουν διαφορές από αγοραπωλησίες και το νομοθετικό πλαίσιο μέσα στο οποίο κινείται και βάσει του οποίου διακινείται το εμπόριο και κάποιες υποτυπώδεις βιοτεχνίες μεταποίησης, στη συνέχεια αποτυπώνουν ποικίλες δραστηριότητες και εξελίξεις στο εμπόριο και στη βιομηχανία. Στη ναυτιλία σταδιακά φαίνεται η διαπάλη ιστιοφόρων και ατμοπλοίων. Στη μεταποίηση και εμπορία εμφανίζεται η πρακτική της συγκρότησης ανώνυμων εταιρειών και της αναζήτησης άλλων αγορών πέραν των παραδοσιακών της αυτοκρατορίας στην Ευρώπη και στην Ασία, καθώς επίσης και της ίδρυσης εμπορικών επιμελητηρίων. Στην καπνοβιομηχανία και βυρσοδεφία καταγράφεται η χρήση μηχανών από τις αρχές της δεκαετίας του 1890.

Για μεγάλο χρονικό διάστημα μέχρι το 1885 το σύστημα εμπορίας των αγροτικών προϊόντων στηρίχθηκε στο θεσμό των μεσιτών και στη συνέχεια μέχρι το τέλος της ηγεμονίας στο θεσμό των δημόσιων ζυγιστών⁹. Οι μεσίτες ήταν πολίτες Σάμιοι με μόνιμη και σταθερή διαμονή στην ηγεμονία. Διορίζονταν από τον ηγεμόνα σε κάθε δήμο, αφού έδιναν προηγουμένως κτηματική ή χρηματική εγγύηση. Κανείς έμπορος δεν μπορούσε να αγοράσει απευθείας από τους παραγωγούς προϊόντα, χωρίς τη μεσολάβηση του μεσίτη. Οι μεσίτες παραλάμβαναν το συμφωνηθέν προϊόν εντός ορισμένης προθεσμίας και πλήρωναν τους πωλητές κρατώντας από το τίμημα των προϊόντων τους δημόσιους και δημοτικούς φόρους, τους οποίους απέδιδαν στον εισπράκτορα των προσόδων. Τηρούσαν βιβλία σφραγισμένα και αριθμημένα, όπου κατέγραφαν το ονοματεπώνυμο των πωλητών, το είδος, το ποσό, την τιμή και την ολική αξία του προϊόντος. Αντίγραφα των μεσιτικών βιβλίων έπαιρναν ο εισπράκτορας και ο έμπορος, για να τα παρουσιάσει στον τελώνη της θέσεως απ' όπου γινόταν η εξαγωγή. Οι μεσίτες ασκούσαν μεσολαβητική υπηρεσία προς τη διοίκηση, τους εμπόρους και τους παραγωγούς. Παρόμοια μεσολάβηση έκαναν και οι δημόσιοι ζυγιστές, οι οποίοι χρησιμοποιούσαν για τη ζύγιση των προϊόντων τους δημόσιους στατήρες.¹⁰

Το 1865 καταβάλλονται από την ηγεμονική διοίκηση σοβαρές προσπάθειες για τη βελτίωση της οινοποιίας, εφόσον η κύρια παραγωγική δραστηριότητα στη Σάμο είναι η αμπελουργία. Για το σκοπό αυτό προσκλήθηκε ο Γάλλος οινοποιός Εμμανουήλ Φαγέ να διδάξει τις σύγχρονες για την εποχή

9. ΓΑΚ Σάμου, Αρχείο Νόμων, Νόμος ΡΛΕ/1863. Πριν από αυτόν υπήρξαν και άλλοι νόμοι και διατάγματα που καθόριζαν τις υποχρεώσεις τους και τις αρμοδιότητές τους.

10. Οι σχετικοί νόμοι στο Γεράσιμος Σβορώνος, *Σαμιακή Νομοθεσία*, Εν Σάμω, εκ του Ηγεμονικού Τυπογραφείου, 1903.

μεθόδους αμπελουργίας και οινοποιίας σε νέους από κάθε δήμο¹¹ ηλικίας 25-30 ετών. Ο Φαγέ έμεινε στη Σάμο περίπου ένα έτος, δίδαξε πρακτικά τους επιλεγμένους αγρότες στην κατασκευή μοςχάτου και μπρούσκου κρασιού, τύπωσε και μοίρασε οδηγίες για τον τρυγητό και την οινοποιία¹². Την ίδια χρονιά ιδρύθηκε ανώνυμη Μετοχική Οινοποιητική Εταιρεία, διάρκειας 10 ετών, με κεφάλαια 2.000 οθωμανικών λιρών¹³. Οι προθέσεις των μετόχων ήταν μεν φιλόδοξες με στόχο την καλύτερη ποιότητα των σαμιακών οίνων, αλλά δεν είχαν συνέχεια. Άγνωστο για ποιους ακριβώς λόγους η εταιρεία δεν λειτούργησε. Είτε δεν συγκεντρώθηκαν τα απαραίτητα διά μετοχών κεφάλαια είτε προσέκρουσε στο καθιερωμένο σύστημα εμπορίας μέσω των μεσιτών. Παράλληλα όμως η ηγεμονία παρακίνησε και ενίσχυσε τη συμμετοχή σαμιακών προϊόντων σε διεθνείς εκθέσεις. Το 1863 αποστέλλει σαμιακά προϊόντα στη «Γενική έκθεση προϊόντων και έργων βιομηχανίας» στην Κωνσταντινούπολη. Το 1864 συμμετέχει στη διεθνή έκθεση του Λονδίνου, το 1866 στην ανάλογη των Παρισίων, το 1873 στην παγκόσμια έκθεση της Βιέννης, το 1888 στην έκθεση της Κολωνίας, το 1895 στην παγκόσμια έκθεση του Σικάγο. Τα προϊόντα που αποστέλλονται είναι κρασιά διαφόρων ειδών, ελιές, λάδι, μάρμαρα, έργα χειροτεχνίας.

Στις πολύ ενδιαφέρουσες πληροφορίες των εγγράφων ανήκουν και αυτές που αφορούν στην οικοδόμηση πιστωτικού συστήματος, παρά τα εμπόδια κατά καιρούς της επικυρίαρχης δύναμης. Από τις αρχές της δεκαετίας του 1850 έγιναν προτάσεις και λήφθηκαν αποφάσεις, στάθηκαν όμως άκαρπες, για την ίδρυση Γεωργικής Τράπεζας. Το 1876 ιδρύθηκε η Ασφαλιστική Εταιρεία «Σάμος», για να στηρίξει το εμπόριο κυρίως παρά τη ναυτιλία. Η ανώνυμη αυτή εταιρεία είχε αξιόλογη δραστηριότητα μέχρι την ενσωμάτωση της Σάμου στην Ελλάδα. Περιορισμένης εμβέλειας και βραχύβια εταιρεία υπήρξε το «Σαμιακόν Ταμειυτήριο», που ιδρύθηκε το 1883 και είχε σχέσεις με την Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος¹⁴. Υπήρξαν κι άλλες απόπειρες για την ίδρυση τράπεζας στη Σάμο. Το 1895 αποφασίζεται η ίδρυση Αγροτικής

11. Δήμοι χαρακτηρίζονταν κάθε χωριό, κομμόπολη ή πόλη της ηγεμονίας. Βλ. Χ. Λάνδρος, «Τα κοινοτικά αρχεία της Ηγεμονίας Σάμου (1834-1912)», στο: ΓΑΚ Λακωνίας, *Συνέδριο Αρχαιολογίας, Περιφερειακά Αρχεία: Θεσιός, Λειτουργία και Προοπτικές*, Σπάρτη 1997.

12. ΓΑΚ Σάμου, Αρχείο ΗΔΓ, φάκ. 2/1 1865, έγγρ. 20, 26, 39, 70, 73, 75, 112.

13. Το κεφάλαιο των 2000 διαιρούνταν σε 400 μετοχές των 5 λιρών. ΓΑΚ Σάμου, Αρχείο ΗΔΓ, φάκ. 2/1 1865, έγγρ. 22, 25.

14. Το Σαμιακόν Ταμειυτήριο διαλύθηκε το 1893. ΓΑΚ Σάμου, Αρχείο ΗΔΓ, φάκ. 2/1 1883, έγγρ. 33. 2/1 1884, έγγρ. 26, 34, 48. 2/1 1885, έγγρ. 23. 2/1 1893, έγγρ. 26. 2/1 1894, έγγρ. 8, 9. Το 1887 ιδρύθηκε στο Καρλόβασι ανώνυμη εταιρεία υπό την επωνυμία «Ταμειυτήριον Η Πρώδος»· βλ. Αρχείο Διαταγμάτων, Διάταγμα 310 του έτους 1887.

Τράπεζας, το 1900 επιχειρούν οι Κωνσταντινουπολίτες τραπεζίτες Ζήσης και Ευγενίδης να ιδρύσουν Γεωργική Τράπεζα, ενώ την ίδια χρονιά ο Γουσταύος Λαφών, αντιπρόσωπος ομίλου Γάλλων κεφαλαιούχων, διαπραγματεύεται με τις ηγεμονικές αρχές την ίδρυση Τράπεζας της Ηγεμονίας Σάμου. Όλες οι προσπάθειες αποτυγχάνουν.

Τα επόμενα χρόνια ο Θεμιστοκλής Σοφούλης, ως πρόεδρος Συνελεύσεων των Πληρεξουσίων και της τοπικής κυβέρνησης, διαπραγματεύεται με την ΕΤΕ την ίδρυση Προνομιούχου Σαμιακής Τράπεζας. Το νέο σχέδιο είχε καλύτερα αποτελέσματα. Προσείλκυσε το ενδιαφέρον Ελλήνων κεφαλαιούχων, υπογράφηκαν οι σχετικές συμβάσεις με το διοικητή της ΕΤΕ Στέφανο Στρέιτ και ομίλου με επικεφαλής τον Αντώνιο Καλλέργη, αλλά απορρίφθηκε από την οθωμανική κυβέρνηση. Νέες διαπραγματεύσεις με την Τράπεζα Αθηνών κατέληξαν στη συμφωνία Σοφούλη - Ιωάννη Πεσματζόγλου, προέδρου του Δ.Σ. της τράπεζας, και αποφασίστηκε να εγκατασταθεί στο νησί Τράπεζα Αθηνών-Υποκατάστημα Σάμου¹⁵. Πράγματι, το υποκατάστημα άρχισε να λειτουργεί το 1910, ενώ ο Σοφούλης ήταν εξόριστος στην Αθήνα και το καθεστώς όδευε προς το τέλος του. Συνεπώς το απαραίτητο για την ανάπτυξη βιομηχανίας πιστωτικό σύστημα δεν μπόρεσε να λειτουργήσει. Δεν υπήρξε καμιά απόπειρα οθωμανικής τράπεζας να ιδρύσει υποκατάστημα στην υποτελή ηγεμονία, εφόσον κάτι τέτοιο θα αντέβαινε στον προνομιακό χάρτη του νησιού, ενώ αντίθετα έγιναν πολλές προσπάθειες να ιδρυθεί πιστωτικό ίδρυμα με ευρωπαϊκά ή ελληνικά κεφάλαια. Έτσι η σαμιακή βιομηχανία στηρίχτηκε σε ντόπια κεφάλαια, στο παραδοσιακό σύστημα τοκογλυφίας και στη σύμπληξη ομόρρυθμων εταιρειών.

Στα μέσα της δεκαετίας του 1860, η πρωτεύουσα της ηγεμονίας στον Λιμένα Βαθέος αποκτά την όψη πόλης-διοικητικού κέντρου, με την οικοδόμηση δημοσίων κτιρίων. Οι μικρές βυρσοδεφικές επιχειρήσεις οικογενειακού τύπου που λειτουργούσαν στις παρυφές της απομακρύνονται και πολύ γρήγορα παρακμάζουν. Στο τέλος της δεκαετίας είναι εμφανής και δυναμική η παρουσία της βυρσοδεφίας στο Καρλόβασι. Λίγα χρόνια αργότερα οι βυρσοδέφες των Καρλοβασίων είχαν σχεδόν διπλασιασθεί, από 16 έφτασαν τους 34, είχαν ιδρύσει μια δυναμική συντεχνία η οποία απαιτούσε να μειωθούν οι φόροι «επί της εξαγωγής των κατειργασμένων βυρσών», αλλά δεν χρησιμοποιούν ακόμη μηχανές¹⁶. Την ίδια εποχή στην Ερμούπολη της Σύρου εί-

15. Θανάσης Καλαφάτης, «Τραπεζικές παρεμβάσεις και τοπική οικονομία (Σάμος 1880-1930)», *Η Σάμος από τα Βυζαντινά χρόνια μέχρι σήμερα*, ό.π., 27 κ.ε.

16. ΓΑΚ Σάμου, Αρχείο ΗΔΓ, φάκ. 2/1 1868, έγγρ. 24 και 1/3 «Αστυνομικά», 1874, έγγρ. 21.

χαν ήδη ιδρυθεί ατμοκίνητα εργοστάσια για τις ανάγκες των εκεί βυρσοδεφείων.

Η χρήση μηχανής στα σαμιακά βυρσοδεφεία χρονολογείται στις αρχές της δεκαετίας του 1890, όταν ιδρύεται «Εταιρικός Σύνδεσμος» στο Καρλόβασι με σκοπό την «δι' ατμομύλου διευκόλυνση των βυρσοδεφικών εργασιών»¹⁷. Η βυρσοδεφία στο Καρλόβασι έκτοτε αναπτύσσεται πολύ γρήγορα. Στα μέσα της δεκαετίας του 1890 ο κλάδος αριθμεί 44 επιχειρηματίες, οι οποίοι συναγωνίζονται σε ποιότητα τα ελληνικά, αιγυπτιακά και τουρκικά δέρματα. Στις αρχές του 20ού αιώνα η βυρσοδεφία είναι η πλέον επικερδής δραστηριότητα. Οι βυρσοδέφες συγκροτούν εταιρείες, εισάγουν ακατέργαστα και εξάγουν κατεργασμένα δέρματα στην Τουρκία, τη Βουλγαρία, την Αίγυπτο και αλλού. Εκτός από τους εργάτες, λόγω των βυρσοδεφείων, απασχολήθηκαν και άλλες κατηγορίες εργαζομένων: μεταφορείς, μαραγκοί, αποφλοιωτές, κτίστες κ.λπ.

Παράλληλα προς τη βυρσοδεφία αναπτύχθηκε και η καπνοβιομηχανία, κυρίως στο Βαθύ αλλά και στο Καρλόβασι. Η καπνοκαλλιέργεια που αντικατέστησε ένα σημαντικό τμήμα της αμπελουργίας στα πεδινά κυρίως του νησιού υπήρξε αρκετά αποδοτική, ενώ η ποιότητα των σαμιακών καπνών συνετέλεσε στην ανταγωνιστικότητά τους. Παρά το γεγονός ότι το καπνεμπόριο στη Σάμο αντιμετώπισε μεγάλες δυσκολίες εξαιτίας των αφόρητων πιέσεων και των αποκλεισμών της εταιρείας του οθωμανικού μονοπωλίου καπνών (Regie), εντούτοις τα σαμιακά σιγαρέτα ταξίδεψαν στις αγορές της Ευρώπης, της Αμερικής, της Κίνας, ακόμη και της Κορέας. Οι βιομηχανίες σιγαρέτων με τις πολύ εντυπωσιακές, ευρηματικές και καλαίσθητες συσκευασίες κουτιών και κιβωτίων, συμμετείχαν με επιτυχία και βραβεύτηκαν σε παγκόσμιες εκθέσεις, όπως των Αθηνών το 1903 και της Μασσαλίας το 1904. Στην αρχή, από το 1889, όταν τυπώνονται τα ηγεμονικά σύμβολα σε κιβώτια του καπνεμπορίου Αθανάσιου Σούτου, τα τσιγάρα είναι χειροποίητα. Βαθμιαία όμως εισάγονται και χρησιμοποιούνται μηχανές, παρά τις δυναμικές αντιδράσεις των εργατών σιγαροποιών. Και στο χώρο της καπνοβιομηχανίας οι έμποροι συγκρότησαν ομόρρυθμες εταιρείες, η δραστηριότητα των οποίων συνεχίστηκε και μετά την ένωση του νησιού με την Ελλάδα το 1912. Οι δυο βασικοί αυτοί κλάδοι βιομηχανίας καπνού και δερμάτων ήκμασαν μέχρι τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο.

Το εμπόριο και η βιομηχανία στη Σάμο διευκολύνθηκαν εν μέρει από το νομοθετικό πλαίσιο της ηγεμονίας, αλλά και από τα δύο Εμπορικά Επιμελη-

17. ΓΑΚ Σάμου Αρχείο ΗΔΓ, φάκ. 2/1 1889, έγγρ. 001. Βλ. και Δ. Κροκίδης, ό.π., και Ντίνο Κόγιας, *Τροχιόδρομος Καρλοβασιών (1906-1939)*, Δήμος Καρλοβασιών, 2000.

τήρια που ιδρύθηκαν στο Καρλόβασι το 1906 και στον Λιμένα Βαθέος το 1907¹⁸. Τα επιμελητήρια ιδρύθηκαν από εμπόρους και βιομηχάνους με σκοπό την «ανάπτυξιν του εμπορίου, της βιομηχανίας και της ναυτιλίας». Μεταξύ των άλλων στόχευαν στην ενημέρωση των ενδιαφερομένων για το εμπόριο, τη ναυτιλία, την παραγωγή και κατανάλωση σαμιακών προϊόντων, στην ίδρυση εμπορικών σχολών και στο συμβιβασμό εμπορικών διαφορών.

Με την ανάπτυξη της σαμιακής βιομηχανίας σχηματίσθηκε, ιδίως στις δυο πόλεις του νησιού, εργατική τάξη. Οι μελετητές της οικονομικής ιστορίας έχουν διαπιστώσει ότι η εκβιομηχάνιση απαιτεί «επέκταση και διεύρυνση της εσωτερικής αγοράς», σχηματισμό κεφαλαίου, συμβολή του τραπεζικού τομέα, ευνοϊκή διεθνή συγκυρία, εργατική τάξη¹⁹. Τα πρώτα σωματεία που ιδρύθηκαν στη Σάμο περιελάμβαναν ιδιοκτήτες και εργάτες μαζί. Τέτοιο ήταν το σωματείο βυρσοδεψών με την επωνυμία «Αδελφότης βυρσοδεψών Ο Προφήτης Ηλίας» στο Καρλόβασι το 1899²⁰, με στόχο την αμοιβαία υποστήριξη και την ηθική και υλική ανάπτυξη απόρων εργατών. Οι εργοδότες ήταν τακτικά και οι εργάτες αρωγά μέλη και, όπως είναι φυσικό, τα συμφέροντά τους συγκρούονταν. Έτσι το 1908 οι βυρσοδεφεργάτες ίδρυσαν δικό τους σωματείο, την «Αδελφότητα Εργατών βυρσοδεφείων Ο Άγιος Παντελεήμων» με φιλανθρωπικό και συνδικαλιστικό χαρακτήρα²¹. Και οι σιγαροποιοί στον Λιμένα Βαθέος είχαν ιδρύσει το δικό τους σωματείο με τον τίτλο «Ένωσις σιγαροποιών Η Ομόνοια». Και τα δυο σωματεία αντέδρασαν δυναμικά ορισμένες φορές με διαμαρτυρίες, συλλαλητήρια, ακόμα και απεργία: οι μεν σιγαροποιοί για να διασφαλίσουν τα συμφέροντά τους εξαιτίας της εισαγωγής μηχανών στα καπνεργοστάσια, οι δε εργάτες βυρσοδεφείων για τον καθορισμό και τήρηση του ωραρίου εργασίας τους²².

Σε ορισμένους φακέλους της σειράς περιλαμβάνονται και στατιστικοί πίνακες που διαφωτίζουν περισσότερο την εμπορική και ναυτιλιακή κίνηση της Σάμου. Για παράδειγμα, το 1910 τα εξαχθέντα προϊόντα από την ηγεμονία ανήλθαν σε αξία στο ποσό των 22.138.226 γροσίων ή 4.564.583 χρυσών φράγκων και τα εισαχθέντα είδη στο ποσό των 28.379.838 γροσίων ή 5.851.513 χρυσών φράγκων. Από τα 52 είδη που εξήχθησαν τα σημαντικότερα ήταν: οίνος προς Ευρώπη, Τουρκία και Αίγυπτο (αξίας 9.072.400 γροσίων), δέρματα κατεργασμένα σε Τουρκία και Αίγυπτο (αξίας 4.585.248 γροσίων), καπνός εγχώριος σε Ευρώπη και Αίγυπτο (αξίας 1.750.380 γρο-

18. ΓΑΚ Σάμου, Αρχείο ΗΔΓ, φάκ. 2/1 1906, έγγρ. 2 και 1907, έγγρ. 10.

19. Χ. Χατζηνωσήφ, *ό.π.*

20. Αρχείο ΗΔΓ, φάκ. 2/1 1899, έγγρ. 6, 7.

21. Αρχείο ΗΔΓ, φάκ. 2/1 1908, έγγρ. 27.

22. Αρχείο ΗΔΓ, φάκ. 2/1 1911, έγγρ. 10.

σίων), σιγάρετα σε Ευρώπη, Κίνα και Αμερική, (αξίας 2.124.000 γροσίων), λάδι σε Τουρκία, Ευρώπη και Αίγυπτο (αξίας 1.520.373 γροσίων), χαρούπια σε Ιταλία και Τουρκία (αξίας 488.486 γροσίων). Το ίδιο έτος εισήχθησαν στην ηγεμονία 141 είδη. Τα σπουδαιότερα ήταν: σίτος από Ελλάδα και Γαλλία (αξίας 5.173.675 γροσίων), άλευρα από Τουρκία και Ευρώπη (αξίας 3.876.870 γροσίων), υφάσματα από Αγγλία, Γερμανία, Ιταλία, Γαλλία, Ελλάδα και Τουρκία (αξίας 2.931.969 γροσίων), καπνός από Ελλάδα και Βουλγαρία (αξίας 2.732.370 γροσίων), οινόπνευμα από Ελλάδα, Ρωσία και Αυστρία (αξίας 1.886.618 γροσίων), ακατέργαστα δέρματα από Τουρκία, Αίγυπτο και Αμερική (αξίας 1.774.000 γροσίων), ζάχαρη και καφές από την Αυστρία (αξίας 907.448 γροσίων), νήματα από Αγγλία, Ιταλία και Ελλάδα (αξίας 570.865 γροσίων)²³.

Όσον αφορά τη ναυτιλιακή κίνηση του 1910 ο επόμενος πίνακας είναι εύγλωττος.

ΕΜΠΟΡΙΚΗ ΚΑΙ ΝΑΥΤΙΛΙΑΚΗ ΚΙΝΗΣΗ ΤΩΝ ΛΙΜΕΝΩΝ ΤΗΣ ΣΑΜΟΥ
ΚΑΤΑ ΤΟ 1910²⁴

Σημεία	Ατμόπλοια	Ιστιο- φόρα	Τόννοι ατμοπλοίων	Τόννοι ιστιοφόρων	Ολικόν ποσόν πλοίων	Ολικόν ποσόν τόνων
Αμερικανική	442		73.379		442	73.379
Αυστρο-ουγγρική	103		180.136		103	180.136
Αγγλική	1	1	1.678	15	2	1.693
Γαλλική	27		59.294		27	59.294
Ελληνική	676	210	125.938	4.125	886	130.063
Ολλανδική	21		18.531		21	18.531
Ιταλική	7	4	3.095	301	11	3.396
Ρωσική	1		1.085		1	1.085
Βουλγαρική	16		11.628		16	11.628
Οθωμανική	38	989	11.132	7.953	1.027	19.085
Σαμική	6	2.446	180	19.435	2.452	19.615
	1.338	3.650	486.076	31.829	4.988	517.905

Από τα ανωτέρω στοιχεία διαπιστώνει κανείς ότι τα προϊόντα της βυρσοδεφίας και καπνοβιομηχανίας, αν και υπολείπονται, εντούτοις πλησιάζουν σε αξία το βασικό προϊόν του νησιού, τον οίνο, που διατηρεί την πρώτη θέ-

23. Αρχείο ΗΔΓ, φάκ. 2/1 1911, έγγρ. 12.

24. ΓΑΚ, Σάμου, Αρχείο ΗΔΓ, φάκ. 2/1 1911, έγγρ. 12.

ση στις εξαγωγές. Επίσης, η ναυτιλιακή κίνηση δηλώνει την υπεροχή των ατμοπλοίων έναντι των ιστιοφόρων. Τα ατμόπλοια είναι λίγο πάνω από το 1/3 των ιστιοφόρων, αλλά έχουν 15πλάσια χωρητικότητα. Τα περισσότερα είναι ελληνικής σημαίας και ακολουθούν με αμερικανική και αυστρο-ουγγρική σημαία.

Συμπερασματικά η σειρά «Βιομηχανία - Εμπόριο» του Ηγεμονικού Διοικητικού Γραφείου περιέχει ποικίλες και εξαιρετικά ενδιαφέρουσες πληροφορίες, ιδιαίτερα για την τελευταία τριακονταετία της ηγεμονικής διοίκησης Σάμου, όσον αφορά ζητήματα οικονομικής, κοινωνικής, αλλά και πολιτικής ιστορίας. Προσφέρει μια καλή εικόνα των εξελίξεων και των προσαρμογών στους τομείς στους οποίους αναφέρεται και μπορεί να συμπληρωθεί με άλλες αρχειακές ενότητες των ηγεμονικών αρχείων

Τα έγγραφα της σειράς έχουν ταξινομηθεί κατά χρονολογική σειρά, έχουν συνταχθεί συνοπτικοί και αναλυτικοί κατάλογοι ανά έτος και έχουν ηλεκτρονικά αρχειοθετηθεί στο πρόγραμμα Status απ' όπου είναι δυνατή όχι μόνον η χρονολογική αλλά και η θεματική αναζήτηση και αξιοποίησή τους. Πολύ σύντομα οι συνοπτικοί κατάλογοι της σειράς θα είναι προσβάσιμοι από τους ερευνητές και μέσω του διαδικτύου.

ΜΑΡΙΑ ΠΑΠΑΔΑΚΗ

Η ενοποίηση ενός αρχείου Το αρχείο Φιλάρету στα Γενικά Αρχεία του Κράτους

«Τάξις δε πάσα λόγος»
Αριστοτέλης, Φυσικά

Το «Αρχείο Φιλάρету» είναι ιδιωτικό αρχείο και γι' αυτό έχει ενταχθεί στις γνωστές ως «Κ» ιδιωτικές συλλογές των Γ.Α.Κ., σύμφωνα με την ισχύουσα κωδικοποίηση αυτής της αρχειακής υπηρεσίας. Πρόκειται για οικογενειακό αρχείο, που περιλαμβάνει τεκμήρια της δράσης (προσωπικής, κοινωνικής, πολιτικής ή άλλης) τριών προσώπων συνδεδεμένων με στενούς συγγενικούς δεσμούς: του Νικολάου Φιλάρету, του γιου του Γεωργίου και του γιου του τελευταίου Κλεισθένη. Ίχνη της δράσης τους, που εκτείνεται στον 19ο και 20ο αιώνα, βρίσκονται στο αρχείο.

Το ενδιαφέρον του «Αρχείου Φιλάρету» δεν έγκειται μόνο στην πληροφοριακή αξία του περιεχομένου του, αλλά και στην ιδιαιτερότητα της κατάστασής του ως συνόλου. Η λέξη που μπορεί να απεικονίσει την τύχη που είχε το αρχείο είναι ο πολυκερματισμός. Το αρχείο βρίσκεται διασπασμένο όχι μόνο σε διαφορετικές αρχειακές υπηρεσίες της χώρας μας, αλλά και μέσα στην ίδια την Κεντρική Υπηρεσία των Γ.Α.Κ., στην οποία απόκειται σημαντικό τμήμα του. Έτσι, η επεξεργασία του αρχειακού υλικού, που αφορούσε το σύνολο των αρχειονομικών εργασιών (καταγραφής, ταξινόμησης, περιγραφής), επέβαλε, τουλάχιστον για το τμήμα του αρχείου που ελέγχουν τα Γ.Α.Κ., την ανάγκη της ενοποίησής του.

Στο παρόν άρθρο επιχειρείται η συμπύκνωση του όλου εγχειρήματος, η αποτύπωση των μεθοδολογικών προβληματισμών, των ενδιασμών και

Η Μαρία Παπαδάκη είναι Φιλολόγος και εργάζεται ως Αρχιωνόμος στην Κεντρική Υπηρεσία των Γ.Α.Κ.

αναδράσεων θεωρίας-πράξης. Το άρθρο δεν επέχει θέση εργαλείου έρευνας: σκοπεύει απλώς στην ενημέρωση του ενδιαφερόμενου κοινού και, πρωτίστως, της κοινότητας των αρχειονόμων (στον βαθμό που επιτυγχάνει να συναντήσει κοινές μέριμνες και ενδιαφέροντα) με την ελπίδα να προκαλέσει ένα γόνιμο διάλογο για παρόμοια προβλήματα.

Το άρθρο¹ χωρίζεται σε δύο τμήματα: 1. Οι δημιουργοί του αρχείου: Βιογραφικά σημειώματα και 2. Το αρχείο και οι αρχειονομικές παρεμβάσεις.

1. Οι δημιουργοί του αρχείου: Βιογραφικά σημειώματα

Η οικογένεια Φιλάρετου² έχει πληροίτικη καταγωγή. Ιδιαίτερος τόπος καταγωγής ήταν το Προμύρι, κωμόπολη του ανατολικού Πηλίου, την οποία εγκατέλειψε μετά την καταστροφή της από τον Δράμαλη τον Μάιο του 1823 και εγκαταστάθηκε μαζί με άλλους πρόσφυγες στην Ιστιαία, στη βόρεια Εύβοια. Έτσι, η ιστορία της οικογένειας συνδέθηκε με την εθνική περιπέτεια και η δράση της ξεκινά με την επανάσταση του 1821 στο Πήλιο.

Ο Νικόλαος Φιλάρετος (1805-1868) συμμετείχε με τον αδελφό του Δημήτριο, μαζί με ομάδα ατάκτων, σε μάχες της περιοχής του Πηλίου και ανέπτυξε δράση, μέχρι το τέλος της επανάστασης, στην Εύβοια και τις Βόρειες Σποράδες, την Ύδρα, την Πελοπόννησο και τη Στερεά. Το 1832 πήρε μέρος στις επιχειρήσεις εναντίον των Καποδιστριακών, ενώ κατά την οθωνική περίοδο εντάχθηκε στο νεοσύστατο σώμα της χωροφυλακής από το οποίο αποστρατεύθηκε με τον βαθμό του ταγματάρχη. Υπηρέτησε σε διάφορα μέρη της Στερεάς, της Αττικής και της Εύβοιας, κατευθύνοντας τη δράση του κυρίως στην καταστολή της ληστείας. Το 1854, εγκατεστημένος ήδη μόνιμα στην Ιστιαία, με την έκρηξη του

1. Ευχαριστίες οφείλω στους Γιώργο Γιαννακόπουλο, διευθυντή των Γ.Α.Κ., Βάσω Ψιμούλη, προϊσταμένη του τμήματος Αναγνωστηρίου και, κυρίως, στη Μαρία Βακαλοπούλου, προϊσταμένη του τμήματος Γενικού Ευρετηρίου, που μου προσέφεραν κάθε διευκόλυνση και στην ολοκλήρωση της εργασίας και στη σύνταξη αυτού του άρθρου. Ευχαριστίες, επίσης, οφείλω στο Δ.Σ. του Πολεμικού Μουσείου και στις υπαλλήλους του Δήμου Καλλιθέας. Ευχαριστώ και τον σύζυγό μου, Τάσο Τζαβάρα, ο οποίος, ως καλός γνώστης συστημάτων Πληροφορικής, με βοήθησε στην ηλεκτρονική εφαρμογή των σχεδιασμών μου.

2. Γ. Ξενάκης, «Νικόλαος Φιλάρετος, αρχηγός της επανάστασης του 1854», *Εξέχουσαι φουσιογνωμίες εν Πηλίο και Βόλω*, Βόλος 1933, 40-46· Γιάννης Κορδάτος, *Ιστορία της επαρχίας Βόλου και Αγιάς. Από τα αρχαία χρόνια ως τα σήμερα*, Αθήνα 1960, 637· Γιώργος Θωμάς, «Νικόλαος Φιλάρετος (1805-1868)», ο σεμνός αγωνιστής του 21 και αρχηγός στην επανάσταση της Θεσσαλομαγνησίας στα 1854», *Μορφαι της Μαγνησίας*, έκδ. Νομαρχίας Μαγνησίας, Βόλος 1973, 161-190.

Κριμαϊκού πολέμου συγκρότησε σώμα εθελοντών και, με την ανοχή της ελληνικής κυβέρνησης, κήρυξε την επανάσταση στο Πήλιο.

Νυμφεύθηκε την Μαρία (Μαριγίτσα) Συμεώνος, καταγόμενη από την Προύσσα της Μικράς Ασίας, με την οποία απέκτησε τρία παιδιά.

Ο Γεώργιος Φιλάρετος³ (Χαλκίδα 1848-Αθήνα 1929) μαθήτευσε στο αλληλοδιδασκτικό σχολείο της Ιστιαίας, ολοκλήρωσε τις γυμνασιακές σπουδές του στη Χαλκίδα και σπούδασε στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών, από την οποία αναγορεύθηκε διδάκτωρ της νομικής επιστήμης τον Νοέμβριο του 1871. Έκανε δύο γάμους (λόγω θανάτου της πρώτης συζύγου του) και απέκτησε πέντε παιδιά. Ήταν, επίσης, ο πρώτος οικιστής του προαστίου της Καλλιθέας και κατέβαλε, κατά τη διάρκεια του βίου του, πολλές προσπάθειες για την αναβάθμισή της.

Η επαγγελματική σταδιοδρομία του ξεκίνησε το 1871 με την εμφάνισή του ως δικηγόρου των «κατωτέρων δικαστηρίων» στην Αθήνα. Αργότερα εξελίχθηκε σε έναν από τους ικανότερους δικηγόρους των αθηναϊκών δικαστηρίων, υψηλού εισοδήματος και κοινωνικού γοήτρου, όπως φαίνεται, χάρη στον επαγγελματισμό και την επαρκή νομομάθειά του. Αυτή είναι αποτυπωμένη στις γνωμοδοτήσεις που δημοσίευε σε γνωστές εφημερίδες και περιοδικά, με θέματα κυρίως δημοσίου και αστικού δικαίου.

Υπήρξε έγκριτος δημοσιολόγος. Καρπούς των μελετών του αποτελούν τα έργα του *Σύνταγμα της Ελλάδος* (1889), *Κώδιξ Χαρτοσήμου* (1889) και *Συ-*

3. Στο εξής Γ.Φ. Για τον Γ.Φ. βλ. τις εξής πηγές: Γ. Ξενάκης, *ό.π.*, 33-39· Γεώργιος Χατζηκώστας, «Ο Γεώργιος Φιλάρετος ως πνευματικός και εθνικός παράγων του τόπου μας», *Αρχαίον Ευβοϊκών Μελετών*, 7 (1960)· Γιάννης Κορδάτος, *ό.π.*, 970-971, 975-976, 981, 988-990, 994· Γιώργος Θωμάς, «Γεώργιος Φιλάρετος: πενήντα χρόνια από τον θάνατό του», *εφημ. Θεσσαλία* (Βόλου), 14, 16, 21, 23 και 28.10.1979· Θεόδωρος Σκούρας, «Το πρώτο χειρόγραφο του Γεωργίου Φιλάρετου», *Αρχαίον Ευβοϊκών Μελετών*, 25 (1983)· Ν. Ποταμιάνος, *Η εταιρεία ο «Ελληνισμός» 1898-1910. Η ριζοσπαστική δεξιά στην Ελλάδα την εποχή του κινήματος στο Γουδί*, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Ρέθυμνο 1999, 122-130· Γιώργος Κόκκινος, «Η διασπορά του πολιτικού ρομαντισμού στην Ελλάδα. Η περίπτωση του Γεωργίου Φιλάρετου (1848-1929)», στον τόμο: *Ο ρομαντισμός στην Ελλάδα*, Εταιρεία Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, Αθήνα 2001, 163-201· Μαρία Παπαδάκη-Γζαβάρα, *Ο Γεώργιος Φιλάρετος και το αίτημα της Δημοκρατίας. Πολιτική ιδεολογία και πρακτική των μεσαίων στρωμάτων στην Ελλάδα*, διδακτορική διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα 2002. Για τον Γ.Φ. υπάρχουν, επίσης, αναφορές (αντιπατικές ως προς την πολιτική ιδεολογία του) σε πολλά ιστορικά έργα. Μερικά από αυτά είναι: Άλκης Ρήγος, *Η Β' Ελληνική Δημοκρατία 1924-1935: Κοινωνικές διαστάσεις της πολιτικής σκηνής*, Θεμέλιο, Αθήνα 1988, 191, Γιάννης Γιαννιλόπουλος, «Η ευγενής μας τύφλωσις... εξωτερική πολιτική και «εθνικά θέματα». Από την ήττα του 1897 έως τη Μικρασιατική καταστροφή», Βιβλιόραμα, Αθήνα 1999, 166· Χρήστος Χατζηνωσήφ, *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα 1900-1922*, Εισαγωγή, Α', Μέρος 1, 24.

μπλήρωμα κώδικος Χαρτοσπίου (1893), καθώς και ο ογκώδης τόμος *Δικαστικός Οργανισμός* (1894). Υπήρξε, επίσης, μέλος της γαλλικής Εταιρείας Συγκριτικής Νομοθεσίας (*Société de Législation Comparée*) και τακτικός συνεργάτης στην εφημερίδα που εξέδιδε (*Annuaire de Législation Étrangère*) δημοσιεύοντας σ' αυτήν ετήσια έκθεση της ελληνικής κοινοβουλευτικής και νομοθετικής κίνησης, με τίτλο «Notices sur le Travaux du Parlement Hellénique», κατά τα έτη 1887-1900. Κείμενα με παρόμοια θέματα δημοσίευε και στη γαλλική *Revue Politique et Parlementaire*.

Συχνά, για τους μελετητές ο Γ. Φ. είναι ο δημοκρατικός (républicain) –θεωρητικός και πολιτικός–, η εικόνα του οποίου δεν απέχει πολύ από αυτήν του ρομαντικού και δημοκρατικού, επίσης, ιδεολόγου του 19ου αιώνα, Ρόκκου Χοϊδά. Ανήκει στις προδρομικές μορφές της ελληνικής δημοκρατικής παράδοσης και, χάρη στους αγώνες του υπέρ του αβασίλευτου πολιτεύματος, αποκλήθηκε τιμητικά «πατέρας της ελληνικής δημοκρατίας», μετά την ανακήρυξή της το 1924.

Η πρώτη σοβαρή παρέμβαση του Γ.Φ. στη δημόσια ζωή έγινε το 1876 με την έκδοση της εφημερίδας *Εύβοια* στη Χαλκίδα, με την οποία αποκρυσταλλώθηκε η πολιτική φυσιογνωμία του: δριμύς επικριτής του πολιτικού συστήματος, εκσυγχρονιστής και ριζοσπάστης στις μεθόδους, τις λύσεις και τις πρακτικές που θεωρούσε αναγκαίες για να υπάρξει αποτέλεσμα, φιλελεύθερος στις αρχές, αντιδυναστικός και, πάνω απ' όλα, αφιερωμένος στην υπόθεση του έθνους. Υπήρξε, εξάλλου, μέλος πολλών εθνικών και πολιτικών συλλόγων και εταιρειών, όπως ο Σύλλογος *Ρήγας*, η Εταιρεία *Ο Ελληνισμός*, η *Εθνική Εταιρεία* κ.ά.

Η ενασχόλησή του με την ενεργό πολιτική άρχισε το 1881 με την εκλογή του ως βουλευτή της επαρχίας Βόλου και συνεχίσθηκε για τέσσερις περιόδους, μέχρι το 1898. Υπήρξε συνιδρυτής του λεγόμενου *Τρίτου Κόμματος*, μέλη του οποίου με παρέμβαση του Γεωργίου Α' σχημάτισαν κυβέρνηση, που αντικατέστησε, στις αρχές του 1892, την κυβέρνηση Δηλιγιάννη, παρά τη δεδομένη πλειοψηφία της στη Βουλή. Στην κυβέρνηση αυτή ο Γ.Φ. συμμετείχε αναλαμβάνοντας τη διεύθυνση του Υπουργείου Δικαιοσύνης και προσωρινώς των Εξωτερικών.

Το καλοκαίρι του 1897, μετά τον ατυχή ελληνοτουρκικό πόλεμο, έγραψε με συνείδηση «εθνικού ήρωα» τη γνωστή μονογραφία του *Ξενοκρατία και Βασιλεία εν Ελλάδι*, που έμελλε να γίνει ένα από τα κλασικά έργα της ιστορικής γραμματείας μας. Με αυτό το έργο ο Γ. Φ. επιχείρησε να ερμηνεύσει την πορεία του ελληνικού κράτους ως αποτέλεσμα των σκευωριών της διεθνούς διπλωματίας και της συνεργίας των Γλύξμπουργκ, τις τελευταίες δεκαετίες. Έτσι, με το πρόσημα της πολιτικής του «Προτύπου Βασιλείου» η Ελλάδα

καθηλώθηκε σε εθνική καχεξία, υπηρετώντας ουσιαστικά τη φιλοτουρκική πολιτική των ευρωπαϊκών δυνάμεων στην Ανατολική Μεσόγειο.

Το 1908 ο Γ. Φ. επανέλαβε το εκδοτικό εγχείρημα του 1876, με την έκδοση μιας άλλης, αθηναϊκής αυτή τη φορά, εφημερίδας με τον τίτλο *Ριζοσπάστης*. Κύριος στόχος του ήταν να εμφανίσει στο ευρύ κοινό ως αναγκαία τη ριζική αλλαγή του πολιτεύματος. Ένας κύκλος ομοφρόνων, στενός στην αρχή, που διευρυνόμενος κατέληξε στη δημιουργία του *Ριζοσπαστικού Συνδέσμου*, είχε ως έργο τη μύση μελών του στρατεύματος στις αρχές και τους σκοπούς του ριζοσπαστισμού, με προοπτική την πραγματοποίηση μιας πραξικοπηματικής λύσης. Αυτή θα οδηγούσε στη σύγκληση συντακτικής εθνοσυνέλευσης, για να επιφέρει τις περιπόθητες πολιτειακές αλλαγές. Από τον ίδιο κύκλο προέκυψε και το *Ριζοσπαστικό Κόμμα* (1909), που επρόκειτο να υπηρετήσει τους ίδιους στόχους.

Το Κίνημα στο Γουδί (15.8.1909), παρά τις προσδοκίες του Γ. Φ. και της ριζοσπαστικής ομάδας, δεν κατέληξε στη σύγκληση συντακτικής εθνοσυνέλευσης. Την αποτυχία του στρατιωτικού κινήματος απέδωσε στη συμφωνία του Βενιζέλου, ως εντολοδόχου του Στρατιωτικού Συνδέσμου, με τους ηγέτες των παλαιών κομμάτων για διενέργεια εκλογών, από τις οποίες θα προέκυπτε όχι συντακτική, αλλά αναθεωρητική βουλή. Έτσι, στην Α' Αναθεωρητική Βουλή του 1910, η οποία είχε σύντομο και περιπετειώδη βίο, η ομάδα των «Συντακτικών», της οποίας αρχηγός αναγνωριζόταν ο Γ.Φ., αντιπαράτεθηκε στο στρατόπεδο των «Αναθεωρητικών», χωρίς αποτέλεσμα. Όσο για τη φιλόδοξη ριζοσπαστική ομάδα, αυτή διαλύθηκε, αφού τα περισσότερα μέλη της εντάχθηκαν στο βενιζελικό κόμμα.

Η εξέλιξη των πραγμάτων οδήγησε και τον Γ. Φ., αφού αρχικά απομακρύνθηκε από την πολιτική σκηνή, στο βενιζελικό στρατόπεδο. Στα χρόνια της σφοδρής σύγκρουσης του Κωνσταντίνου και του επιτελείου του με τον Βενιζέλο και το Κόμμα των Φιλελευθέρων, ο Γ. Φ. ακολούθησε την πολιτική του Βενιζελισμού. Μετά την παραίτηση του Βενιζέλου στις 21.2.1915, γεγονός που σηματοδότησε την αρχή του διχασμού, άρχισε ένα δημοσιογραφικό αγώνα εναντίον του «ελέω Θεού μονάρχη», της τρομοκρατίας του κωνσταντινικού καθεστώτος, του παλαιοκομματισμού και της «φασλοκρατίας». Η δημοσιογραφική εκστρατεία του κορυφώθηκε με τη δημοσίευση, στις 4.9.1916, σε όλες τις βενιζελικές εφημερίδες, του άρθρου του «*Βασιλεύ! Ξιφούλκησον ή παραιτήθητι*». Ο Γ. Φ., μιμούμενος τον Γάλλο δημοκρατικό ηγέτη Léon Gambetta, απευθυνόταν άμεσα στον βασιλιά και τον προκαλούσε ανοιχτά να αναλάβει τις ευθύνες του για τη σωτηρία του έθνους.

Το σημαντικότερο αποτέλεσμα του επίμαχου άρθρου, που προκάλεσε ενθουσιασμό στον βενιζελικό κόσμο, αλλά και την αποδοκιμασία των κωνστα-

ντινικών, ήταν η ευαρέσκεια του Βενιζέλου, ο οποίος προσκάλεσε τον Γ.Φ. να ταχθεί αρωγός στον αγώνα για την ενίσχυση της Μακεδονικής Άμυνας. Έτσι, η προσφορά του στο «Κίνημα της Θεσσαλονίκης» ήταν, καταρχήν, η ενισχυτική παρουσία του στο έργο προσχώρησης των κατοίκων και των Αρχών της Χίου, στις 15.9.1916, στην κυβέρνηση Εθνικής Άμυνας. Στη συνέχεια, ακολούθησε την επαναστατική κυβέρνηση στη Θεσσαλονίκη και ανέλαβε, στις 19.10.1916, τη διεύθυνση του Πολιτικού Γραφείου της. Από τη θέση αυτή παραιτήθηκε στις 23.4.1917, παρέμεινε, όμως, ως νομικός πλέον σύμβουλος της επαναστατικής τριανδρίας μέχρι τον Ιούνιο του 1917. Αιτία της παραίτησής του ήταν το ότι ο Γ. Φ. δεν μπορούσε να ανταποκριθεί στα καθήκοντα μιας διπλωματικής θέσης, καθώς είχε διαφορετικές πεποιθήσεις επί του πολιτειακού ζητήματος από αυτές που διακήρυσσε επίσημα η επαναστατική κυβέρνηση.

Παρά τις πολιτειακές περιπέτειες της εποχής, ο Γ.Φ. ευτύχησε να δει την ορκωμοσία της πρώτης δημοκρατικής κυβέρνησης στις 12.3.1924 και την ανακήρυξη της Ελληνικής Δημοκρατίας στις 25.3.1924. Κατά τη διάρκεια εκείνης της ιστορικής συνεδρίας κλήθηκε και παραβρέθηκε και ο ίδιος τιμής ένεκεν στην αίθουσα του κοινοβουλίου, αν και δεν ήταν πληρεξούσιος. Λίγες μέρες αργότερα, εν όψει του επικείμενου δημοψηφίσματος της 13.4.1924, δημοσιεύει άρθρο με μορφή επιστολής στον *Ελεύθερο Λόγο*, προτρέποντας τους Έλληνες πολίτες να ψηφίσουν «ΝΑΙ» υπέρ της δημοκρατίας.

Ο τελευταίος σταθμός της πολιτικής πορείας του Γ.Φ. ήταν η εκλογή του, το 1929, στο αξίωμα του «αριστίνδων» γερουσιαστή, το οποίο διατήρησε για μικρό χρονικό διάστημα, λόγω του θανάτου του. Στη συνεδρίαση της 22.5.1929, με σκοπό την εκλογή προέδρου της Γερουσίας, ο Δ. Στρατής, εκπρόσωπος της εργατικής ομάδας, προτείνει τον Γ. Φ. ως υποψήφιο πρόεδρο «εις ένδειξιν ευγνωμοσύνης και εκτιμήσεως διά τους μακρούς του αγώνας υπέρ της Λαϊκής Δημοκρατίας». Την αναγγελία του θανάτου του, κατά τη συνεδρία της 12.7.1929 ακολούθησαν δηλώσεις μελών της Βουλής και της Γερουσίας, που σφράγιζαν τη μακρά πολιτική δράση του.

Ο τρίτος από τους δημιουργούς του αρχείου, *Κλεισθένης Φιλάρετος*, γεννήθηκε στην Αθήνα το 1882⁴. Μετά τη συμπλήρωση της βασικής εκπαίδευσής του σε σχολεία της πρωτεύουσας, σπούδασε χημικός-μηχανικός στο Νανσύ της Γαλλίας. Το 1910 ήταν στη Νέα Υόρκη, επεκτείνοντας τις σπουδές του. Εκεί απέκτησε, επίσης, εκπαίδευση στην αεροπλοΐα⁵. Το 1919 ανέλαβε

4. Γεώργιος Φιλάρετος, *Σημειώσεις από του 75ου υψώματος*, τεύχος Α^ο, (1848-1889), Αθήνα 1924, 165.

5. *Ατλαντίς* (Νέας Υόρκης), 5.11.1910.

στο Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας τη θέση του Επιθεωρητή Α΄ τάξης, με τομέα αρμοδιοτήτων το Τμήμα Βιομηχανίας.

Στον Μεσοπόλεμο, ανέπτυξε δράση στο πλαίσιο μιας ευρύτερης κίνησης από γνωστούς βιομηχάνους της εποχής για την προβολή της βιομηχανίας στον δημόσιο χώρο. Η κίνηση εκφράστηκε με την έκδοση του περιοδικού *Έργα* το 1925 από την Ανώνυμη Εταιρεία Τεχνικών Εκδόσεων «Έργα», στο μετοχικό κεφάλαιο της οποίας συμμετείχε και ο ίδιος. Σ' αυτόν ανήκει η ιδέα της έκδοσης, εμπνευσμένη από την εμπειρία του στη Γαλλία (τη Société de Chimie Industrielle και το περιοδικό της *Chimie et Industrie*). Διευθυντής του περιοδικού ήταν ο ίδιος, υπό την επιτροπή του Νικολάου Κανελλοπούλου, βιομηχάνου και κυριότερου μέτοχου της εν λόγω εκδοτικής εταιρείας. Η εταιρεία διέκοψε την έκδοση του περιοδικού το 1932 και εξέδωσε στη συνέχεια το περιοδικό *Πολιτισμός*, με αρχισυντάκτη πάλι τον Κλεισθένη Φιλάρετο⁶. Άρθρα του για τη βιομηχανική ανάπτυξη δημοσιεύθηκαν και σε άλλα περιοδικά της εποχής, όπως η *Βιομηχανική και Βιοτεχνική Επιθεώρησης* του Συνδέσμου Βιομηχάνων και Βιοτεχνών (ΣΕΒΒ).

Ο Κλεισθένης Φιλάρετος νυμφεύθηκε το 1920 την Μαρία Σπ. Μαυρογένους, από την οποία απέκτησε ένα γιο. Ήταν κάτοικος Καλλιθέας και πέθανε στην Αθήνα το 1964.

2. Το αρχείο και οι αρχειονομικές παρεμβάσεις

2. 1. Ιστορικό και περιεχόμενο του αρχείου

2. 1. 1. Ιστορικό

Το «*Αρχείο Φιλάρετου*» είναι αρχείο μικρού μεγέθους. Μιλώντας με όρους ποσότητας, το σύνολο των τεκμηρίων του τμήματος που υπάρχει στα Γ.Α.Κ. δεν υπερβαίνει τα τρία (αρχαιακά) κυτία. Με σημείο αναφοράς τον Γ.Φ., ο οποίος είχε την κύρια ευθύνη της συγκρότησης του οικογενειακού αρχείου, εύλογα δημιουργείται η απορία πώς ένας άνθρωπος με αρχαιακή –όπως φαίνεται– συνείδηση και αίσθηση ιστορικότητας, ένα πρόσωπο με πολυσχιδή δράση, ήθος λογίου, ενδιαφέροντα συλλέκτη άφησε ένα τόσο μικρό αρχείο;

Ο επιμελητής ενός ιστορικού αρχείου βρίσκεται, τις περισσότερες φορές, απέναντι σε σιωπές και, καθώς ούτε τα χαρτιά – ούτε οι άνθρωποι, δυστυχώς

6. Χριστίνα Αγραντιώνη, «Οι μηχανικοί και η βιομηχανία. Μια αποτυχημένη συνάντηση», *Ιστορία της Ελλάδας του 20ου αιώνα, 1922-1940: Ο Μεσοπόλεμος*, 269-293. Για τον Κλεισθένη Φιλάρετο: 272-274.

– τα λένε όλα, είναι υποχρεωμένος να ανασυγκροτεί τα κενά με επαγωγές, με λογικές επαληθεύσεις, των οποίων την ατέλεια προσπαθεί να αναστρέψει. Ένα τέτοιο σύνολο υποθέσεων μπορούν να γίνουν και στην περίπτωση αυτού του αρχείου.

Η πρώτη υπόθεση, που επιβεβαιώνεται και από μαρτυρία του ίδιου του Γ.Φ., είναι ότι ένα σημαντικό σε αξία αρχειακό υλικό χάθηκε κατά τη λεηλασία της βιβλιοθήκης του από επίστρατους του κωνσταντινικού καθεστώτος, τον Νοέμβριο του 1916⁷. Ο φόβος, εξάλλου, μήπως «ενοχοποιητικά στοιχεία» βενιζελικής προέλευσης βρεθούν στον έλεγχο του βασιλικού καθεστώτος, πρέπει να προκάλεσε τη σκόπιμη καταστροφή αξιόλογων εγγράφων, όπως η αλληλογραφία του Γ. Φ. με τον Ελευθέριο Βενιζέλο, από μέλη της ίδιας της οικογένειας Φιλάρτου⁸.

Μια δεύτερη υπόθεση είναι ότι με πρωτοβουλία του δημιουργού (Γ. Φ.) αφαιρέθηκαν έγγραφα από το προσωπικό του αρχείο, με σκοπό τον δανεισμό, τη δωρεά ή την εξυπηρέτηση κάποιας σκοπιμότητας, η απόσπαση των οποίων δημιούργησε μέρος του κενού που καταγράφεται στο υπάρχον σήμερα αρχείο. Η υπόθεση επαληθεύεται από πληροφορία εγγεγραμμένη σε επιστολή του 1911, σχετική με αίτηση παραχώρησης (από τον Γ.Φ.) τεκμηρίων της επανάστασης του 1854, δηλαδή των ενθυμίων της δράσης του πατέρα του στην επανάσταση στο Πήλιο⁹. Δεν πρέπει να αποκλείσουμε και την πιθανότητα αμέλειας από τον υπεύθυνο παραγωγό (Γ.Φ.) του αρχείου, το οποίο έχασε ίσως την αρχική σημασία που είχε για τον ίδιο ως πηγή πληροφοριών και μνήμης,

7. Γεώργιος Φιλάρτος, *Σημειώσεις από του 75ου υψώματος*, τεύχος Δ', (1911-1924), Αθήνα, Ιούλιος 1928, 705: «Οι μεν “επίσημοι αντιπρόσωποι του νόμου και της Δικαιοσύνης”, γενναίως θραύσαντες διά ξιφολόγησιν όλα τα κλείθρα των ερμαρίων του γραφείου μου, αφήρεσαν σχεδόν πάντα τα εν αυτώ έγγραφα, εν οίς και δικόγραφα, αρχαιολογικών συλλογών νομισμάτων και άλλα πράγματα. Επίσης [...] παρέλαβον ιδίως φάκελλον ογκώδη, περιέχοντα επί πολλάς δεκαετηρίδας επιστολάς αλλοδαπών πολιτευτών και συγγραφέων, ας είχαν συγκεντρώσει λόγω της ιστορικής των αξίας, όστις πλέον ουδέποτε ανευρέθη».

8. Στο ίδιο, 706: «Το περιέχον τα εμπιστευτικά έγγραφα μου κιβώτιον την προτεραίαν νύκτα [της 21ης Νοεμβρίου 1916] είχε μετακομισθή εις γειτονικὴν οικίαν, εν τῷ πλυντηρίῳ της οποίας η θυγάτηρ μου Πηνελόπη εἶχεν ἀμέσως εξαφανίσῃ διὰ του πυρός ὅλας ὅσας ἐπιστολάς εὔρε του Βενιζέλου». Στην εφημερίδα *Αθήναι* της 10.12.1916 – βασιλική τότε – και σε στήλη με τίτλο «Η καταδίωξις των αναρχικών: Έρευνα εις του Φιλάρτου» επαληθεύουμε την ακρίβεια των γεγονότων της δεύτερης εφόδου επιστράτων στην οικία Γ.Φ.: «...Κατά την ενεργηθείσαν έρευναν κατεσχέθησαν διάφορα έγγραφα, σημειώματα και φύλλα του “Ριζοσπάστου” εκδιδομένου άλλοτε υπό του Φιλάρτου. Εἰς την Εἰσαγγελίαν εἶχε καταγγεληθῆ ὅτι την παρελθούσαν νύκτα εκ της οικίας Φιλάρτου εἶχεν εξαχθῆ κιβώτιον ἄγνωστον τι περιέχον». Η αφήγηση του Γ.Φ. μάλλον περιέχει συμπυρνώ των γεγονότων που συνέβησαν σε διαφορετικές χρονικές στιγμές, κατά τις δύο έρευνες του καθεστώτος στην έπαυλή του.

9. Γ.Α.Κ., «*Αρχείο Φιλάρτου*», Κ.169, σειρά 1, υποσειρά 1, φακ. 4.

όταν προς το τέλος του βίου του υποκαταστάθηκε από το ογκώδες έργο των *Σημειώσεων*, που προφανώς συντέθηκε με βάση αρχειακά τεκμήρια¹⁰.

Η τρίτη υπόθεση αφορά τη μεταχείριση του αρχείου στην ανενεργή πλέον φάση του. Η ολιγοπρία οικείων είναι μια εύλογη υπόθεση που μπορεί κάποιος να διατυπώσει και η οποία ελέγχεται με την εξέταση ενός άλλου αρχείου, σχετικού με το «*Αρχείο Φιλάρτου*». Πρόκειται για το «*Αρχείο Ρόκκου Χοϊδά*», το οποίο αποτελείται, σχεδόν στην ολότητά του, από τεκμήρια προερχόμενα από το πρώτο αρχείο¹¹. Προσφεύγουμε και στη μαρτυρία του Τάσου Βουρνά, του γνωστού ιστοριογράφου, η οποία μας οδηγεί σε καθαρότερη εξήγηση των περιπετειών του αρχείου. Ο Τάσος Βουρνάς ήταν ο πρώτος που έφερε στο φως τεκμήρια σχετικά με το τέλος του Ρόκκου Χοϊδά στις φυλακές της Χαλκίδας το 1890, αποκαλυπτικά της ιδεολογίας του και της αντίθεσής του στο πολιτικό καθεστώς της εποχής, αποσπασμένα από το «*αρχείο Φιλάρτου*» και αγορασμένα από το εμπόριο, σύμφωνα με ομολογία του. Το συμπέρασμα που ο ίδιος συγγραφέας λογικά εξάγει είναι «...η κάποια *κακομεταχείριση του αρχείου Φιλάρτου, αφού τα περισσότερα από αυτά [τα τεκμήρια του αρχείου] έχουν γίνει αντικείμενο τμηματικής εμπορίας*»¹². Το γεγονός της εμπορίας μαρτυρείται και από άλλο λόγο, από την περιοχή του Βόλου¹³, που ασχολήθηκε με την ιστορία της οικογένειας.

Η «κακομεταχείριση», πάντως, του αρχείου βρισκόταν αποτυπωμένη στην πριν από την ταξινόμηση του υλικού του κατάσταση: αρκετοί άδειοι φάκελοι και πολλά λυτά έγγραφα, προστατευμένα σε μεταγενέστερους φακέλους με την εξωτερική ένδειξη «*Αρχείο Φιλάρτου*», γραμμένη με σύγχρονο μελάνι διαρκείας, πράγμα που δηλώνει ότι έγιναν διάφορες αθέμιτες επεμβάσεις, πριν αυτό φθάσει στην επίσημη αρχειακή υπηρεσία του ελληνικού κράτους. Η πρόσκτηση του αρχειακού υλικού από τα Γ.Α.Κ. έγινε σε διαφορετικές χρονικές στιγμές, ως εξής: Η εισαγωγή του τμήματος *Κ. 113, α-β* (Α.Β.Ε.

10. Παρακάτω εκθέτουμε κάποιες άλλες σκέψεις για τον μικρό όγκο του αρχείου ή τα κενά του.

11. Ε.Λ.Ι.Α., «*Αρχείο Ρόκκου Χοϊδά*».

12. Τάσος Βουρνάς, «Αγνωστα ντοκουμέντα από το αρχείο Γ. Φιλάρτου: 1. Η πολιτική διαθήκη του Ρόκκου Χοϊδά, 2. Ο Χοϊδάς σπλιτεύει τους διώκτες του, 3. Έμμετρος ύμνος του Ρόκκου Χοϊδά στην ειρήνη», εφημ. *Η Αυγή*, 4, 11 και 18.4.1965. Το ενδιαφέρον είναι ότι ο φάκελος με τα έγγραφα Φιλάρτου που μνημονεύει ο συγγραφέας στα άρθρα παραπέμπει στο «*Αρχείο Ρόκκου Χοϊδά*» που βρίσκεται στο Ε.Λ.Ι.Α. Πρόκειται για τον ίδιο φάκελο;

13. Κι εκεί οι ανάγκες της μνήμης παράγουν ιστορία, αν και για διαφορετικούς σκοπούς σ' αυτή την περίπτωση: Γιώργος Θωμάς, *ό.π.*, 161-190. Η αναφορά του συγγραφέα είναι ότι έγγραφα σχετικά με τη στρατιωτική-επαναστατική δράση του Νικολάου Φιλάρτου αγοράσθηκαν από αθηναϊκό αρχείο (σ. 164), χωρίς να διευκρινίζεται όμως ποιο ήταν και αν πηγή του ήταν το αρχείο Φιλάρτου.

574) έγινε το 1968, με αγορά από γνωστό βιβλιοεκδότη της Αθήνας¹⁴. Με αγορά έγινε και η πρόσκτηση των τμημάτων *K. 113γ* (Α.Β.Ε. 604) και *K. 168* (Α.Β.Ε. 726) από το ίδιο πρόσωπο, το 1970 το πρώτο και το 1983 το δεύτερο¹⁵. Η πρόσκτηση του τέταρτου τμήματος *K. 169* (Α.Β.Ε. 731) έγινε με δωρεά, από άλλη πηγή, το 1983 επίσης¹⁶.

Έτσι, η χαρτογράφηση αρχείου και υπηρεσιών ελέγχου του, σήμερα, παρουσιάζει την εικόνα της πολυδιάσπασης ενός υλικού κοινής προέλευσης. Χωρίς να αποκλείεται το ενδεχόμενο κατοχής αρχειακού υλικού από ιδιώτες, οικείους ή μη¹⁷, το μεγαλύτερο τμήμα του εικάζουμε ότι βρίσκεται στα Γ.Α.Κ. Το μέγεθος του τμήματος Ε.Λ.Ι.Α. είναι ακόμη μικρότερο: ένας φάκελος και ένα βιβλίο προσωπικής αλληλογραφίας, για την ακρίβεια βιβλίο αντιγράφων των επιστολών του χρήστη (*copie des lettres*), σύμφωνα με τη συνθήκη και τον τεχνολογικό καθορισμό της εποχής. Το αρχειακό υλικό που ελέγχεται από το Πολεμικό Μουσείο είναι μικρής ποσότητας και αυτό (ένας φάκελος), με ακραίες χρονολογίες το 1913 και το 1929, και περιεχόμενο την αλληλογραφία του Γ. Φ. με τον ναύαρχο Παύλο Κουντουριώτη, τον πρώτο πρόεδρο της Β' Ελληνικής Δημοκρατίας.

2. 1. 2. Περιεχόμενο

Η κατηγοριοποίηση του περιεχομένου ενός ιδιωτικού αρχείου δεν είναι εύκολη υπόθεση, λόγω της ποικιλίας των εγγράφων του¹⁸. Έτσι, η προσπά-

14. Στο βιβλίο Εισαγωγής βρίσκεται εγγεγραμμένη η απόφαση της «Επιτροπής», της σύγχρονης Εφορείας, των Γ.Α.Κ.: πρ. 235/28-8-1968, παρ. 13.

15. Απόφαση Επιτροπής Γ.Α.Κ. 369/26-6-1983, παρ. 3. Στο βιβλίο Εισαγωγής υπάρχει σημείωση σχετική με το περιεχόμενο: «Συλλογή αρχειακού υλικού από το προσωπικό αρχείο του Γεωργίου Φιλαρέτου (270 περίπου λυτά έγγραφα)». Για την εισαγωγή του τμήματος *K. 113γ*, η απόφαση της Επιτροπής: 253/21.1.1970.

16. Απόφαση Επιτροπής Γ.Α.Κ. 372/22.12.1983, παρ. 6. Η σημείωση στο βιβλίο Εισαγωγής: «Συλλογή αρχειακού υλικού από το προσωπικό αρχείο του Γεωργίου Φιλαρέτου και του γιου του Κλεισθένη Φιλαρέτου, γενικού επιθεωρητή Υπουργείου Οικονομικών (300 περίπου λυτά έγγραφα)». Ενδιαφέρουσα είναι η σύμπτωση του χρόνου εισαγωγής των τμημάτων *K. 168* και *K. 169* από διαφορετικές πηγές!

17. Παλαιότερη προσέγγιση συγγενών της οικογένειας για την αποσαφήνιση σχετικής πληροφορίας δεν απέδωσε καρπούς. Δεν υπάρχει, πάντως, λόγος να αμφισβητηθεί η ειλικρίνεια της άρνησης, προς το παρόν.

18. Υπόστρωμα γραφής των περισσότερων τεκμηρίων είναι χαρτί αλληλογραφίας ποικίλων ποιοτήτων και αποχρώσεων του υπόλευκου, υποκίτρινου, γαλάζιου ή πράσινου. Παρουσιάζει ελαφρά οξίνιση και απώλειες τμημάτων μεγαλύτερης ή μικρότερης έκτασης. Σε ορισμένες περιπτώσεις παρατηρούνται, επίσης, κηλίδες λιπαρής προέλευσης και οξειδωση μεταλλικών στοιχείων. Οι παρατηρήσεις έγιναν από τη συντηρήτρια της Κεντρικής Υπηρεσίας των Γ.Α.Κ. Αγγελική Στασινού (MA in Conservation).

θεια να συνοψισθεί το εύρος των τεκμηρίων του «*Αρχείου Φιλάρετου*» των Γ.Α.Κ. κατέληξε στη συγκρότηση των εξής κατηγοριών εγγράφων, η εμφάνιση των οποίων στο αρχείο δεν είναι, βέβαια, ίσης συχνότητας:

1. Αλληλογραφία (επιστολές, τηλεγραφήματα, επισκεπτήρια).
2. Υπηρεσιακά (διαταγές, εγκύκλιοι, εκθέσεις, αποφάσεις).
3. Δικαιοπρακτικά (πωλητήρια, ανταλλακτήρια, μισθωτήρια, προικώα).
4. Δικόγραφα (προσχέδια προσφυγών ή εγκλίσεων, αποφάσεις).
5. Ληξιαρχικά (πιστοποιητικά γάμων, γεννήσεων, βαπτίσεων, θανάτων).
6. Διπλώματα (σπουδών, αναμνηστικά).
7. Φύλλα εφημερίδων (καθημερινών ή εβδομαδιαίων).
8. Μελέτες, άρθρα, χειρόγραφα δοκίμια, σημειώματα.
9. Κατάλογοι (μελών συλλόγων-ομάδων, χρεωστών-οφειλετών, συνδρομητών εφημερίδων, εταιρειών, κτημάτων).
10. Αποδείξεις, διπλότυπα εισπράξεων.
11. Ενημερωτικά φύλλα.
12. Μονόφυλλα προπαγανδιστικά (κομματικών υποψηφίων, συλλόγων).
13. Αιτιολογικές εκθέσεις νόμων.

Από τα τρία αρχειακά σύνολα, το αρχείο Ν. Φιλάρετου, οι ακραίες χρονολογίες του οποίου καλύπτουν την περίοδο 1832-1858, παρουσιάζει τη μεγαλύτερη ομοιογένεια και συγκρότηση, αφού τα περισσότερα τεκμήρια προέρχονται από δύο κύριες δραστηριότητες του παραγωγού, την επαγγελματική και την επαναστατική. Όσον αφορά την πρώτη ομάδα θεμάτων, με επιφύλαξη θα μιλούσαμε για σπανιότητα εγγράφων, αφού τα περισσότερα από αυτά βρίσκονται, πιθανώς, και σε άλλα αρχεία. Ενδιαφέρουσα, όμως, είναι η εξέτασή του ως όλου, η παρακολούθηση της πορείας ενός στρατιωτικού στα πρώτα χρόνια της ζωής του ελληνικού κράτους στην ελληνική ύπαιθρο, σε εποχές υπανάπτυξης, ανασφάλειας και αγριότητας. Ενδιαφέρον, επίσης, μπορεί να έχει η δέσμη εγγράφων η σχετική με την καταδίωξη Κριεζώτη, μετά την απόδρασή του από τις φυλακές της Χαλκίδας, το 1847. Μπορεί κάποιος μέσα από τα υπάρχοντα έγγραφα (εκθέσεις των συμβάντων, διαταγές, καταλόγους προσώπων) να συνθέσει το ιστορικό της επίσημης καταστολής και να προσθέσει στοιχεία στα ήδη γνωστά.

Ός προς τη δεύτερη ομάδα θεμάτων, το αρχείο Ν.Φ. πρέπει να αποτελεί τη μοναδική, ίσως, πηγή της «εν τω γίνεσθαι» επανάστασης Θετταλομαγνησίας, το 1854¹⁹. Πολλές αναγνώσεις μπορούν να γίνουν στο υλικό: οι εκδη-

19. Χρήση του αρχειακού υλικού έγινε για τη συγγραφή του έργου: Δημήτριος Γ. Κουτρούμπας, *Η επανάσταση του 1854 και οι εν Θεσσαλία ίδια επιχειρήσεις*, διατριβή επί διδακτορία, Εθνικών και Καποδιστριακών Πανεπιστημίων Αθηνών, Φιλοσοφική Σχολή, Βιβλιοθήκη Σοφίας Ν. Σαρπύλου, Αθήνα 1976, 101-103: «Ο Νικόλαος Φιλάρετος αρχηγός των επαναστα-

λώσεις των κινημάτων απελευθέρωσης «αλυτρώτων» Ελλήνων με τον ρομαντισμό του εθελοντισμού, την αφέλεια, τους ανταγωνισμούς των αρχηγών, ακόμη και τον τυχοδιωκτισμό ή η επαμφοτερίζουσα πολιτική του επίσημου κράτους απέναντι στα λεγόμενα εθνικά ζητήματα είναι μερικές από αυτές. Ονόματα γνωστά στο πλαίσιο αναφοράς του ελληνικού αλυτρωτισμού, κινήσεις σωμάτων και ομάδων, στάσεις ανθρώπων μπορούν να ανιχνευθούν στο υλικό.

Το δεύτερο αρχειακό σύνολο, το υλικό από το αρχείο Κλεισθένη Φιλάρητου, είναι το μικρότερο σε μέγεθος από τα τρία σύνολα. Το χρονικό εύρος του είναι η περίοδος 1909-1964 περίπου, αν και περιέχει έγγραφα με παλαιότερες χρονολογίες, ενώ η πύκνωση του υλικού εμφανίζεται εντονότερη στην περίοδο του Μεσοπολέμου. Παρουσιάζει και αυτό σχετική θεματική ομοιογένεια, αφού τα περισσότερα θέματα έχουν σχέση με την επαγγελματική δράση και το ενδιαφέρον του παραγωγού (του αρχειακού υλικού) για την οικονομική ανάπτυξη της Ελλάδας, την ανάπτυξη της βιομηχανίας και την αποκατάσταση των προσφύγων. Σχετικές μελέτες (δακτυλόγραφες), γνωστές στη βιβλιογραφία, υπάρχουν στο αρχείο²⁰. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει δέσμη δακτυλογραφημένων εγγράφων (πιθανώς σπανίων ή και μοναδικών και γι' αυτό ιδιαίτερης σημασίας), το περιεχόμενο των οποίων αναφέρεται στις δραστηριότητες του Αμερικανικού Εμπορικού Επιμελητηρίου (American Chamber of Commerce of Athens) και την προοπτική μόνιμης έκθεσης αμερικανικών προϊόντων στην Αθήνα (American Permanent Exhibition of Athens). Ανάμεσα σ' αυτά και δωδεκασέλιδος κατάλογος αμερικανικών εξαγωγικών βιομηχανικών επιχειρήσεων (Members of the American Manufacturers Export Association)²¹.

Το τρίτο αρχειακό σύνολο, τμήμα του αρχείου Γ. Φιλάρητου, έχει τη μεγαλύτερη ποσότητα τεκμηρίων και τη μεγαλύτερη ανομοιογένεια ως προς τους τύπους εγγράφων. Οι ακραίες χρονολογίες συγκρότησης του αρχείου είναι 1868-1929, με χρονολογίες παραγωγής κάποιων εγγράφων ακόμη παλαιότε-

τών εις Πήλιον». Η σημαία, επίσης, των επαναστατών Λαύκου – Προμυρίου βρίσκεται στο μουσείο της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας, στην Αθήνα. Την παρέδωσαν στον Γ.Φ. οι συντοπίτες και παλαιοί συναγωνιστές του πατέρα του το 1882 κι εκείνος την παρέδωσε στην εταιρεία. Βλ. Γεώργιος Ν. Φιλάρητος, *Σημειώσεις από του 75ου υψώματος*, τόμος Α^ο, ό.π., 47.

20. Κλεισθένης Φιλάρητος, *Μελέτη επί της εθνικής οικονομικής πολιτικής της Ελλάδος*, Αθήνα 1922· του ίδιου, *Η αποκατάσταση των προσφύγων εν Ελλάδι*, Αθήνα 1922.

21. Από το αρχειακό υλικό προκύπτει ότι ο Κλεισθένης Φιλάρητος, εκτός από τη γνωστή ιδιότητα του επιθεωρητή βιομηχανίας του Υπ. Εθνικής Οικονομίας, είχε και την ιδιότητα του γραμματέα και θησαυροφύλακα του υποκαταστήματος του Αμερικανικού Εμπορικού Επιμελητηρίου στην Αθήνα. Τα έγγραφα είναι αχρονολόγητα και εικάζουμε ότι προέρχονται από περίοδο μεταγενέστερη του 1932, χρονολογία ίδρυσης του Α. Ε. Ε.

ρες²². Η ποικιλία των εγγράφων προέρχεται από τις δραστηριότητες που άσκησε ο παραγωγός κατά τη διάρκεια του βίου του: του λογίου, του νομομαθούς και δημοσιολόγου, του αρθρογράφου και εκδότη, του εθελοντή - ακτιβιστή, του πολιτικού (βουλευτή-υπουργού) και, βέβαια, του ιδιώτη (οικογένεια, οικονομικές δραστηριότητες, διαπροσωπικές σχέσεις).

Παρά την αποσπασματικότητα των τεκμηρίων, ο βίος και η δράση του παραγωγού του αρχείου προβάλλουν αρκετά. Τα τεκμήρια έχουν σχετικά ομοιόμορφη κατανομή στον χρόνο. Το παρατηρούμενο κενό ως προς συγκεκριμένες περιόδους γνωστής δράσης είναι, μάλλον, λογικό παρά πραγματικό: Το δημιουργεί η δική μας προσδοκία να ανακαλύψουμε κατάλοιπα ήδη γνωστής δράσης. Η πραγματικότητα, όμως, δεν ανταποκρίνεται πάντα στις προσδοκίες των εμπλεπτών των αρχείων ή των ερευνητών. Η απουσία, για παράδειγμα, σημαντικών κατάλοιπων κοινοβουλευτικής δράσης εξηγείται από το γεγονός ότι τα αντίστοιχα τεκμήρια – κείμενα πολιτικού λόγου – έχουν εκδοθεί (*Εφημερίς των συζητήσεων της Βουλής*, χωριστά τεύχη). Ανάλογη είναι και η ερμηνεία της απουσίας τεκμηρίων από την περίοδο γύρω από τον πόλεμο του 1897, που αποτέλεσε σταθμό στη διαμόρφωση της πολιτικής πορείας και σκέψης του Γ. Φ.: από εκείνη την παραγμένη περίοδο έχουν μείνει οι αγορεύσεις στη Βουλή και το γνωστότερο έργο του *Ξενοκρατία και Βασιλεία εν Ελλάδι*. Ο συγγραφικός λόγος, δηλαδή, υποκατέστησε το αρχείο. Μήπως και τα βιβλία δεν είναι αρχειακή παραγωγή²³;

Η ιστορική ανθολόγηση των τεκμηρίων οδηγεί στα κατάλοιπα τα σχετικά με τη συμμετοχή του Γ. Φ. στην επανάσταση του 1878 – ανάμεσα σ' αυτά βρίσκονται και σελίδες με κρυπτογραφικούς κώδικες επικοινωνίας²⁴ –, στους φακέλους της υπουργοποίησής του το 1892, στα αναμνηστικά της συμμετοχής σε συλλόγους και εταιρείες (διπλώματα και επιστολές), στα κατάλοιπα από τη δράση του για την αναβάθμιση της Καλλιθέας (συγκοινωνία, ύδρευση) και, βέβαια, στους φακέλους σχετικά με τα *Νοεμβριανά* του 1916, κατά την περίοδο του Διχασμού.

22. Το έτος 1868 σηματοδοτεί τον θάνατο του πατέρα, και επομένως την τακτοποίηση οικογενειακών υποθέσεων, ενώ το 1929 είναι το έτος θανάτου του ίδιου.

23. Ένα μέρος της πλούσιας βιβλιοθήκης του Γ.Φ. δωρήθηκε στον Δικηγορικό Σύλλογο Αθηνών (η συλλογή Dallos βιβλιοδετημένη) και ένα άλλο μέρος στη Βιβλιοθήκη «Τριών Ιεραρχών» του Βόλου. Τεκμήρια του αρχείου του μαρτυρούν δωρεές βιβλίων στη Βιβλιοθήκη της Βουλής και στη Δημοτική Βιβλιοθήκη Πειραιώς, επίσης. Για τη γνωστή στους συγχρόνους του βιβλιοφιλία του, χαρακτηριστικό είναι το άρθρο του Γ. Τσοκόπουλου στην εφημερίδα *Αθήναι* της 13.2.1913, στο οποίο ο Γ.Φ. εμφανίζεται ως «τρομερός ποντικός των βιβλιοθηκών».

24. Ο Γ. Φ. ήταν ο πρώτος που συνέγραψε κρυπτογραφικό λεξικό στην Ελλάδα. Η συγγραφή έγινε το 1875 στο Παρίσι, κατά το σύστημα του F. Sittler, και εκδόθηκε στην Αθήνα το 1889. Δεύτερη έκδοση έγινε το 1906.

Η εκτίμηση της ιστορικής αξίας ενός αρχείου, πολύ περισσότερο ενός ιδιωτικού, φέρει σε αμηχανία τον επιμελητή. Όχι μόνο γιατί δεν ανήκει στις προτεραιότητες ή τη δεοντολογία του έργου του η διατύπωση αξιολογικών προταγμάτων, αλλά και γιατί τι είναι σημαντικό στην ιστορία δεν μπορεί να καθορισθεί αντικειμενικά· καθορίζεται, όπως είναι γνωστό, από τις ευαισθησίες, τις αναζητήσεις ή τις σκοπιμότητες μιας εποχής. Εξάλλου, για πολλά ζητήματα, όπως π.χ. η κοινοβουλευτική ιστορία του 19ου αιώνα ή η ιστορία των εθνικών κινημάτων, υπάρχει συσσώρευση γνώσεων, ενώ για άλλα, όπως η ιστορία συλλογικών οντοτήτων (κοινωνικών τάξεων, ομάδων κ.λπ.), πολλά υπολείπονται ακόμη. Πάντως, στο πλαίσιο αναφοράς και των πρώτων θεμάτων – καθώς «οριστική» ιστορία δεν υπάρχει – και των δεύτερων, το υλικό αυτού του αρχείου δεν στερείται σημασίας²⁵.

2. 2. Σύστημα ταξινόμησης – Εργαλεία έρευνας

2. 2. 1. Προς αποκατάσταση της ενότητας

Υπάρχει, εδώ και δεκαετίες, στο πεδίο της θεωρίας της Λογοτεχνίας η πρόταση για τον «θάνατο του συγγραφέα» ως σημείο εκκίνησης στην ερμηνεία των κειμένων, δεν ισχύει, όμως, το ίδιο και για τη θεωρία της Αρχειονομίας. Αντίθετα, στην αντίστοιχη ερμηνεία των αρχείων, η τελευταία εξακολουθεί να υπηρετεί πιστά τον *δημιουργό* και να επιμένει στην ανακάλυψη και τον σεβασμό της *αρχικής τάξης* του έργου του. Εδώ δεν συγχωρούνται ερμηνευτικές αυθαιρεσίες και κάθε πρωτοβουλία είναι ανάγκη να δικαιολογείται, γιατί οφείλει να συντελεί, πρωτίτως, στην «αναπαλαίωση»²⁶ του εκάστοτε αρχειακού συνόλου. Στην αρχή, λοιπόν, των εργασιών της ταξινόμησης, έπρεπε να λάβουμε υπόψη και να θέσουμε σε εφαρμογή την κυριότερη μεθοδολογική αρχή της Αρχειονομίας, τον *αρχιακό δεσμό*, στις δύο εκφάνσεις του: την προέλευση (*provenance*) και την αρχική τάξη²⁷.

Ως προς το πρώτο ζητούμενο, έπρεπε να αναζητήσουμε εσω/εξω-αρχεια-

25. Υπάρχει πλήρες, σχεδόν, σώμα εγγράφων, τεκμηριωτικών των μορφών ιδιοκτησίας και των ευρύτερων οικονομικών λειτουργιών του αγροτικού χώρου, ενώ λιγότερα είναι τα ίχνη των αστικής μορφής ανάλογων εγγράφων. Πάντως, η φυσιογνωμία της μεσαίας τάξης στην Ελλάδα, μια ορισμένη εποχή, παρουσιάζεται ανάγλυφη στο αρχείο.

26. Judith Ellis (επιμ.), *Η Διαχείριση των Αρχείων*, Ελληνική Αρχειακή Εταιρεία, μτφρ. Ζωή Οικονόμου, Εκδ. «Τυπωθήτω» - Γ. Δαρδανός, Αθήνα 2000, 290.

27. Ο αρχειακός δεσμός έχει εφαρμογή σε δύο επίπεδα. Βλ. Ανδρέας Μπάγιας, *Εγχειρίδιο Αρχειονομίας*, εκδ. Κριτική, Αθήνα 1999, 32: Σε πρώτο επίπεδο, «τα τεκμήρια δεν πρέπει να διασκορπίζονται, να κατανέμονται και κυρίως να αναμειγνύονται με τα αρχειακά τεκμήρια άλλων νομικών ή φυσικών προσώπων». Σε δεύτερο επίπεδο, «τα τεκμήρια πρέπει να διατηρούν την ταξινόμηση που τους δόθηκε από τον παραγωγό».

κούς «δείκτες», για να αποκτήσουμε τη βεβαιότητα όχι μόνο της κοινής προέλευσης, αλλά και της συμπίεσης στον χρόνο των τριών αρχειακών συνόλων, που είχαμε να αντιμετωπίσουμε αρχειονομικά. Τέτοιοι ήταν: (1) Οι πληροφορίες που ο ίδιος ο Γ. Φ. έδινε για τη χρήση του αρχείου του πατέρα του. (2) Αρχειακά τεκμήρια που μαρτυρούσαν ότι τα τρία αρχειακά σύνολα ήταν συγκεντρωμένα όταν οι δημιουργοί βρίσκονταν εν ζωή, με μια πορεία διαδοχής από τον παππού στον γιο και αργότερα στον εγγονό. Στο αρχείο του πρώτου, άλλωστε, ο γιος (Γ.Φ.) είχε κάνει και ταξινομική παρέμβαση, αναγράφοντας στην πίσω σελίδα των εγγράφων την ημερομηνία, τον συντάκτη και τον τόπο προέλευσης. Τέτοια παρέμβαση φαίνεται ότι είχε επιχειρήσει να κάνει και ο εγγονός. (3) Σημειώσεις στο Γενικό Βιβλίο Εισαγωγής των Γ.Α.Κ., όπως η ακόλουθη: «*Κατά την ταξινόμηση [του τμήματος Κ 113 α του Ν.Φ.] ανευρέθη και αλληλογραφία Γεωργίου Ν. Φιλαρέτου των ετών 1916-1920 εκ τεμαγίων 30*».

Το αμέσως επόμενο βήμα ήταν να αποφασίσουμε για τη συγκέντρωση των τεκμηρίων. Η φυσική συγκέντρωση ήταν αδύνατη, αφού θα κατέστρεφε την ιστορία των αρχείων (στην ανενεργή φάση τους) και θα δημιουργούσε σύγχυση στο σύστημα αρχειακής διαχείρισης της υπηρεσίας των Γ.Α.Κ. Έτσι, η μόνη εφικτή λύση ήταν η συγκρότηση ενός ενοποιημένου συστήματος αρχειακής πληροφόρησης, που θα επανένωνε διανοητικά τα τρία αρχειακά σύνολα.

Προς την κατεύθυνση αυτή, έπρεπε να αποφασίσουμε για το σχήμα του τριμερούς αρχειακού συνόλου, ώστε αυτό να ανταποκρίνεται στην προέλευση και την ιστορία του. Η δόκιμη λύση της συγκρότησης τριών αρχειακών υποσυνόλων (υποαρχείων) δεν προκρίθηκε: η υλοποίησή της απαιτούσε τη μετακίνηση και συγκέντρωση των τεκμηρίων, πράγμα που είχε αποκλεισθεί. Δεν υπήρχε, άλλωστε, ένδειξη οργανωμένου αρχείου από τα δύο πρόσωπα των άκρων του οικογενειακού δένδρου. Αρχειακός νους και ιστός υπήρξε αναμφισβήτητα ο Γ. Φ. Έτσι, επικράτησε η επιλογή να αποτελέσει το αρχείο του Γ. Φ. τον κορμό και τα άλλα σύνολα να «εγκιβωτισθούν» στο δικό του αρχείο.

2. 2. 2. Μοντέλο ταξινόμησης

Η εκκίνηση έγινε με το αρχείο του Γ. Φ, δηλαδή τα τμήματα *K. 168* και *K. 169*, τα οποία, βέβαια, περιείχαν τεκμήρια και των δύο άλλων αρχειακών παραγωγών. Στο σημείο αυτό, έπρεπε να βεβαιωθούμε αν στο αρχείο προϋπήρχε οργάνωση αρχειακού χαρακτήρα, επιβεβλημένη από τον παραγωγό του, ή αν τα τεκμήρια είχαν μια απλή αποθηκευτική διάταξη²⁸. Η απάντηση στο ερώ-

28. Ανδρέας Μπάγιας, *ό.π.*, 128.

τημα δεν ήταν δύσκολη, αφού ήταν εμφανής η χρήση διανοητικών φακέλων (dossiers), δηλαδή ομαδοποιημένων τεκμηρίων λόγω της σχέσης τους, και αντίστοιχων φυσικών (articles) που περιέκλειαν τους πρώτους. Ο παραγωγός, χωρίς αμφιβολία, ακολουθούσε το σύστημα της θεματικής ταξινόμησης, αναγράφοντας στο εξώφυλλο κάθε φακέλου πλήρη στοιχεία, πληροφοριακά του θέματος ή του γεγονότος που υπήρξε η αιτία παραγωγής των τεκμηρίων, και χρονολογικές ενδείξεις. Σε μερικές περιπτώσεις υπήρχαν και βιβλιογραφικές ή άλλου τύπου σημειώσεις.

Το σύστημα αρχειοθέτησης του παραγωγού έγινε, λοιπόν, σεβαστό και με το ίδιο πρότυπο συνεχίσαμε τη δημιουργία νέων φακέλων, φροντίζοντας να συμπεριληφθούν στον ίδιο φάκελο λυτά έγγραφα, που είχαν κοινή θεματική και λογική συνάφεια. Αφού έγιναν οι απαραίτητες συγκολλήσεις, διαιρέσεις και ανακατατάξεις τεκμηρίων από φάκελο σε φάκελο (αυθεντικό ή δημιουργημένο), όπου κρίθηκε αναγκαίο, ήλθε η στιγμή που έπρεπε να επιλέξουμε ένα μοντέλο ταξινόμησης. Κι αυτή η επιλογή δεν μπορούσε να είναι τυχαία, αφού οι ταξινομικές οντότητες που επρόκειτο να δημιουργήσουμε θα ήταν, βέβαια, προϊόντα της κρίσης μας, αλλά έπρεπε να αποτυπώνουν τη φυσιολογική και τις δραστηριότητες του δημιουργού του αρχείου²⁹. Εξάλλου, ένα οργανωμένο σύστημα πληροφόρησης είναι πάντα αναγκαίο, αφού τα ιστορικά αρχεία δεν εξυπηρετούν πλέον τις ανάγκες των παραγωγών τους, αλλά αυτές των νέων χρηστών τους, δηλαδή των ερευνητών.

Έτσι, εκτός από την τακτοποίηση του υλικού, τη μετατροπή της αταξίας σε τάξη –που στα ιδιωτικά αρχεία είναι μάλλον μεγαλύτερη από ό,τι στα δημόσια– η προσωπική συμβολή μας σ' αυτό το αρχείο, η αξία που προσθέσαμε σ' αυτό (added value)³⁰, είναι η διαίρεση του υλικού σε τρεις μεγάλες ταξινομικές ενότητες (σειρές). Ως βασικό κριτήριο για τη συγκρότηση των δύο πρώτων – και μεγαλύτερων – σειρών χρησιμοποιήθηκε η αντίστοιχη διαίρεση των δραστηριοτήτων του δημιουργού (Γ. Φ.) σε *ιδιωτικές* και *δημόσιες*, ενώ το κριτήριο για τη δημιουργία της τρίτης σειράς ήταν η ασάφεια προέλευσης των τεκμηρίων και της σχέσης τους με τον/τους ιδιοκτήτη/ες του αρχειακού συνόλου. Στη συνέχεια, προχωρήσαμε σε εσωτερική διαίρεση του υλικού εντός των σειρών πλέον, με τρόπο που θεωρήσαμε ότι εκφράζει τις παράλληλες δραστηριότητες, καλύπτει όλες τις εκφάνσεις και αποτυπώνει την

29. Την ταξινόμηση θα μπορούσαμε να την αποφύγουμε, να μείνουμε, δηλαδή, στην απλή καταγραφή των φακέλων. Σ' αυτή την περίπτωση, όμως, η διανοητική ενοποίηση των αρχειακών συνόλων δεν θα επιτυγχανόταν ούτε και η όποια αναζήτηση πληροφοριών θα ήταν τόσο εύκολη υπόθεση στο μέλλον.

30. Ανδρέας Μπάγιας, *ό.π.*, σ. 131.

πορεία ζωής του δημιουργού. Έτσι, κάθε σειρά διαιρέθηκε σε τρεις ταξινομηκές υποενότητες (*υποσειρές*) αντίστοιχα, όπως φαίνεται στον πίνακα 1. Στην υποσειρά *Οικογένεια* βρήκαν, τώρα, τη θέση τους και τα τεκμήρια των συγγενών, δηλαδή των δύο άλλων αρχειακών παραγωγών, ως εξής: το σύνολο *Κλεισθένης Φιλάρετος* αποτέλεσε ένα φάκελο με υποφακέλους, ενώ το σύνολο *Νικόλαος Φιλάρετος*, το υπάρχον στο αρχείο *K. 169*, αποτέλεσε ένα φάκελο και αυτό, με υποδιαιρέσεις που αντιστοιχούν σε υποφακέλους.

Πίνακας 1

Σειρά 1:	Σειρά 2:	Σειρά 3: Διάφορα
<i>Ιδιωτική Δραστηριότητα</i>	<i>Δημόσια Δραστηριότητα</i>	
Υποσειρά 1: Προσωπικά	Υποσειρά 1: Πολιτικά	
Υποσειρά 2: Οικογένεια	Υποσειρά 2: Σύλλογοι – Εταιρείες – Επιτροπές	
Υποσειρά 3: Οικονομικά	Υποσειρά 3: Δημοσιεύσεις	

Το κίνητρο για την επιλογή του συστήματος ταξινόμησης και την κατάρτιση του ταξινομηκού διαγράμματος, πρέπει να σημειώσουμε, ήταν ερμηνευτικό. Επιθυμία μας ήταν στο ταξινομηκό διάγραμμα να αποτυπώνεται το αρχείο ως *αφήγημα ζωής*³¹. Γι' αυτό, δεν διστάσαμε να δημιουργήσουμε φακέλους με περιεχόμενο ένα μόνο έγγραφο, θέλοντας να φωτίσουμε κάποια σημαντική δράση, που διαφορετικά θα έμενε αγνοημένη, χαμένη στο πλήθος άλλων εγγράφων. Μια πρόχειρη στατιστική της ποσότητας των φακέλων πριν και μετά την ταξινόμηση, αποτυπωμένη σε γράφημα, μπορεί να δείξει την αρχειονομική παρέμβαση και να οδηγήσει σε ενδιαφέρουσες διαπιστώσεις³² (πίνακας 2).

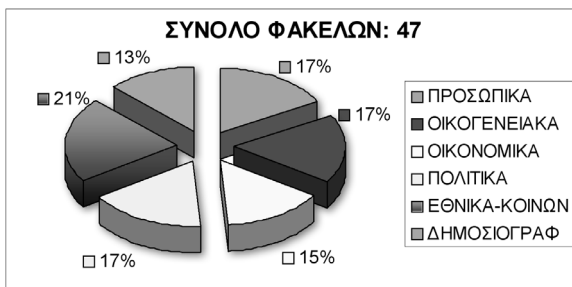
31. Για την επίτευξη αυτού του στόχου χρήσιμη ήταν η μέθοδος που προτείνει ο W. Dilthey για την κατανόηση άλλων προσώπων και του έργου τους, η «νοερή τοποθέτηση στη θέση του άλλου» ή, διαφορετικά, «αναπαραγωγική βίωση»: μια ταυτόχρονη διαδρομή με την πορεία δράσης του δημιουργού, αντεστραμμένη, βέβαια, χρονικά. Βλ. W. Dilthey, «Η κατανόηση άλλων προσώπων και των εκφάνσεων της ζωής τους [1910]», μτφρ. Λευτέρης Αναγνώστου, στο: Γεράσιμος Κουζέλης, Κοσμάς Ψυχοπαίδης (επιμ.), *Επιστημολογία των Κοινωνικών Επιστημών*, Εκδ. Νήσος, Αθήνα 1996, 117-136.

32. Για τους στατιστικούς υπολογισμούς λάβαμε υπόψη τους εξής περιορισμούς: (1) Υπολογίστηκαν οι φάκελοι μόνο των δύο πρώτων σειρών. (2) Ως φάκελο εννοήσαμε ομάδα τεκμηρίων με κοινή θεματική και λογική συνάφεια, ασχέτως αν υπήρχαν μέσα σε κάλυμμα ή όχι. (3) Φάκελοι που εξαρχής ήταν περισσότεροι από ένας, αν και αφορούσαν στο ίδιο θέμα, υπολογίστηκαν σύμφωνα με το αρχικό αριθμητικό μέγεθος: π.χ. οι φάκελοι σχετικά με την «υπουργία 1892» ήταν εξαρχής δύο. Τα συμπεράσματα της ανάλυσης μπορούν να συνοψισθούν στα εξής: (α) Η αρχειονομική παρέμβαση αποτυπώνεται, καταρχήν, στη μεταβολή της ποσότη-

Πίνακας 2

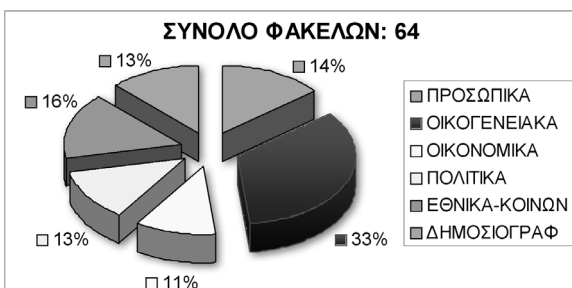
ΠΡΙΝ

ΠΡΟΣΩΠΙΚΑ	8
ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΑ	8
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ	7
ΠΟΛΙΤΙΚΑ	8
ΕΘΝΙΚΑ-ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ	10
ΔΗΜΟΣΙΟΓΡΑΦΙΚΑ	6
ΣΥΝΟΛΟ ΦΑΚΕΛΩΝ	6

ΜΕΤΑ

ΠΡΟΣΩΠΙΚΑ	9
ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΑ	22
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ	7
ΠΟΛΙΤΙΚΑ	8
ΕΘΝΙΚΑ-ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ	10
ΔΗΜΟΣΙΟΓΡΑΦΙΚΑ	6
ΣΥΝΟΛΟ ΦΑΚΕΛΩΝ	64

2. 2. 3. Αναταξινόμηση

Όταν ολοκληρώθηκε η ταξινόμηση των τμημάτων *K. 168* και *K. 169* και έγινε η σύνταξη των αντίστοιχων ταξινομικών διαγραμμάτων, υπολειπόταν η εξέταση και του ήδη γνωστού, ως ταξινομημένου, τμήματος *K. 113 α, β, γ*. Η ανάγκη να ενταχθεί και αυτό στο νέο ταξινομικό σχήμα, να συσχετισθεί δηλαδή ταξινομικά με τα συναφούς ή ταυτόσημης πληροφόρησης τμήματα *K. 168* και *K. 169*, δημιούργησε αμφιταλαντεύσεις. Ήταν ένα κρίσιμο σημείο στην πορεία των αρχειονομικών εργασιών, γιατί από τη μια πλευρά η θεωρία – δηλαδή, η λογική – υποδείκνυε την ομοιομορφία της μεθόδου ταξινόμησης³³,

τας των φακέλων. (β) Η παραγωγή σειρών και υποσειρών έγινε με κριτήριο τον δημιουργό Γ. Φ. Τα τεκμήρια των δύο άλλων δημιουργών θεωρήθηκαν απλώς ως οικογενειακά, σύμφωνα με το μοντέλο ταξινόμησης και ενοποίησης των αρχειακών συνόλων. Έτσι, όταν αυτά αναλύθηκαν σε περισσότερους φακέλους, το ποσοστό των οικογενειακών θεμάτων αυξήθηκε αρκετά. Αυτή η ποσοτική αύξηση απεικονίζει την ενοποίηση των αρχειακών τεκμηρίων της οικογένειας του Γ. Φ. (γ) Η ενοποίηση αλλοίωσε την εικόνα του αρχειακού δημιουργού Γ. Φ., αφού πριν την παρέμβαση το μεγαλύτερο ποσοστό των τεκμηρίων (του) προέρχεται από την εθνική και κοινωνική δράση του, ενώ μετά την παρέμβαση προέρχεται από την οικογένειά του.

33. Δύο αρχειακά σύνολα π.χ. με ταυτόσημη πληροφόρηση, αλλά διαφορετική μέθοδο τα-

από την άλλη όμως οποιαδήποτε παρέμβαση θα δημιουργούσε αναστάτωση, ίσως και σύγχυση, στο σύστημα πληροφοριακής διαχείρισης της υπηρεσίας. Πρακτικά, γινόταν επιβεβαίωση του συντηρητισμού της Αρχαιονομίας, η οποία δεν συμπαθεί τις αλλαγές, αν δεν κάνουν ευκολότερα τα πράγματα.

Το τμήμα *K. 113 α, β, γ* περιελάμβανε – και περιλαμβάνει – υλικό από το αρχείο του Νικολάου Φιλάρετου (τα μέρη *α* και *γ*) και του Γ. Φ. (το μέρος *β*). Το *K. 113 α* περιλαμβάνει τα αρχειακά κατάλοιπα της δράσης του Ν. Φ. από την επανάσταση της Θεσσαλομαγνησίας, ενώ το *K. 113 γ* τεκμήρια της επαγγελματικής δράσης του ως υπομοιράρχου Χωροφυλακής. Η προηγούμενη αρχειονομική αντιμετώπιση του συνόλου ήταν η εξής: τα τεκμήρια βρισκόταν συγκεντρωμένα στον ίδιο (αρχειακό) φάκελο, με τις ενδείξεις «*Συλλογή Γ. Φιλάρετου εκ (202) εγγρ. της Επαναστάσεως του 1854 των ετών 1848-1858, φακ. α-ε*» για το πρώτο μέρος, «*Μικρά Συλλογή: α) Ιστορικά έγγραφα περί Ν. Φιλάρετου, τεμ. 57 (1835 - 1888) β) Τμήμα χφ. ημερολογίου αναφερομένου εις τον Αγώνα εν Κρήτη (1821)*» για το τρίτο μέρος και «*Νεωτέρα Συλλογή Γ. Φιλάρετου, 1890-1920, φακ. α-ε*» για το δεύτερο μέρος. Τα έγγραφα ήταν τοποθετημένα σε υποφακέλους, κατά χρονική διάταξη, με αντίστοιχη χρονολογική και ποσοτική (αριθμητική) ένδειξη των περιεχομένων εγγράφων στο εξωτερικό κάθε υποφακέλου. Σύντομη παρουσίαση του περιεχομένου – έκτασης μιας σελίδας – υπήρχε σε τόμο των Γ.Α.Κ., της γνωστής σειράς *Βιβλιοθήκη των Γενικών Αρχείων του Κράτους*³⁴.

Τα ταξινομικά κριτήρια του αρχειακού συνόλου «*Νικόλαος Φιλάρετος*» ήταν σωστά. Η ταξινόμηση ανταποκρινόταν στη φύση των τεκμηρίων (εγγράφων αλληλογραφίας), ακολουθώντας τη σειρά της χρονικής παραγωγής τους, όπως ήταν αποτυπωμένη στις ενδείξεις των εγγράφων. Κατά την αναταξινόμηση, το σύστημα χρονικής διάταξης διατηρήθηκε, προστέθηκε όμως και η ομαδοποίηση των εγγράφων σε φακέλους και υποφακέλους με αποδιδόμενους τίτλους (*supplied titles*), οι οποίοι νοηματοδοτούν το περιεχόμενο, αναδεικνύοντας τα γεγονότα και τις δράσεις που υπήρξαν η αιτία παραγωγής τους. Στη συνέχεια, οι δύο ομάδες φακέλων (αντίστοιχες στην προέλευση των τεκμηρίων, δηλαδή στην επαγγελματική και επαναστατική δράση του δημιουργού Ν.Φ.) πήραν τις ενδείξεις *Α* και *Β* και ανάλογους τίτλους, ενώ η συσχέτιση του αντίστοιχου μέρους (του αρχείου Ν.Φ.) από το τμήμα *K. 169* με τη μια από αυτές τις ομάδες μπορούσε να γίνει εύκολα τώρα, μέσω της κα-

ξινόμησης, μπορεί να δημιουργούν πρόβλημα στην ανάκληση των επιθυμητών πληροφοριών: Judith Ellis, *ό.π.*, 230. Τα απόσπασματικά αρχεία, εξάλλου, προκαλούν απογοήτευση στους ερευνητές λόγω των κενών που παρουσιάζουν: στο ίδιο, 231.

34. Τα Περιεχόμενα των Γενικών Αρχείων του Κράτους, Τόμος Τρίτος, Μέρος Τρίτον, (1974), 869-870. (*Βιβλιοθήκη Γ.Α.Κ., 13*).

τάλληλης ένδειξης. Ο χειρισμός του μέρους *K. 113 Β*, που ανήκει στον Γ.Φ., ήταν ευκολότερος, αφού το περιεχόμενο ήταν γνωστό και μπορούσε να ενταχθεί στην κατάλληλη θέση του ταξινομικού σχήματος.

2. 2. 4. Βοηθήματα αναζήτησης

Ένα ενοποιημένο σύστημα αρχειακής πληροφόρησης – σκοπός αυτής της αρχειονομικής εργασίας – πρέπει να αντιστοιχεί σε ένα σύγχρονο, ευέλικτο και εύχρηστο εργαλείο αναζητήσεων. Η χρήση του ηλεκτρονικού υπολογιστή μπορεί να παράσχει αυτά τα πλεονεκτήματα, γι' αυτό η επιλογή να δημιουργηθεί ένα ηλεκτρονικό βοήθημα κρίθηκε κατάλληλη.

Καταρχήν, ο υπολογιστής βοήθησε στην κατάρτιση ενός ενιαίου ταξινομικού διαγράμματος. Αφού, δηλαδή, τα ταξινομικά διαγράμματα σχεδιάσθηκαν και συμπληρώθηκαν με τα δεδομένα κάθε χωριστού τμήματος (*K. 168*, *K. 169*, *K. 113 α*, *K. 113 β*, *K. 113 γ*), αυτά ενοποιήθηκαν με τη χρήση του υπολογιστή.

Ωστόσο, ένα αρχείο, και μάλιστα ένα ταξινομημένο αρχείο, είναι ανάγκη να γίνεται γνωστό σε ευρεία κλίμακα. Η παλιά πρακτική της έκδοσης στοιχίζει, είναι χρονοβόρα και δεν μπορεί να έχει την ίδια χρηστικότητα με μια ηλεκτρονική. Η πρώτη είναι στατική· απεικονίζει το αρχείο και τις αρχειονομικές εργασίες μια δεδομένη στιγμή. Η δεύτερη έχει περισσότερα πλεονεκτήματα· είναι δυναμική, αφήνει περιθώρια σε αλλαγές και ενημερώσεις, όπως, επίσης, αλ-

Αρχειό Φιλάρετου

Αρχειακό Σύνολο K168	Σειρά <input type="text" value="Ιδιωτική δραστηριότητα"/>	Αριθ. Σειράς <input type="text" value="1"/>	Υποσερά <input type="text" value="Οικογένεια"/>	Αριθ. Υποσεράς <input type="text" value="2"/>
Φάκελος <input type="text" value="4"/>	Θέμα <input type="text" value="[Τρομοκρατία κωνσταντινικού καθεστώτος] - Λαφυραγιάγηση οικίας Γ. Φιλάρετου"/>	Περιεχόμενο Φακέλου Τρεις Υποφάκελοι (1) Περί των συμβάντων στο "Ηλύσιον" της Καλλιθέας (2) Καταγγελίες υπόπτων - Καταδίωξη υπευθύνων (3) Προς την επί των αποζημιώσεων διεθνή επιτροπή		Ακραίες Χρονολ. Φακέλου <input type="text" value="1916-1922"/>
Είδος Εγγράφων	Δημιουργός Γεώργιος Φιλάρετος (Γ.Φ.)		Αριθ. Φύλλων Φακέλου	
Υποφάκελος <input type="text" value="1"/>	Θέμα Υποφακέλου <input type="text" value="Περί των συμβάντων στο " ηλύσιον"="" καλλιθέας"="" της=""/>	Ακραίες Χρονολογίες Υποφακέλου <input type="text" value="1916"/>		
Περιεχόμενο		<input "έρευνα="" (δύο="" (πέντε="" (τέσσερα="" 18="" 1916"="" 21="" 3)="" 4)="" 9-12-1916="" type="text" value="1) Σχέδια τηλεγραφημάτων Γ. Φιλάρετου περί προστασίας της οικογενείας του 2) " έκθεσις="" αθηνών="" αναχωρήσεως="" αντίγραφα)="" αντίγραφα)"="" αντωνίου="" βασιλικού="" γ.="" εν="" ηλύσιο="" καλλιθέας="" νοεμβρίου="" οικογενείας="" περί="" σαρρηγιάννη="" σαρρηγιάννη:="" σημείωμα="" στρατού="" συμβάντων="" τη="" της="" του="" τω="" των="" φιλάρετου,=""/>		

⏪ ⏩ ⏴ ⏵ ⏶ ⏷ ⏸ ⏹ ⏺ ⏻ ⏼ ⏽ ⏾ ⏿

Πιέστε εδώ για της σελίδας

Απλεπίδρασης με τον χρήστη. Έτσι, οι ανάγκες παρουσίασης του αρχείου και συγκρότησης αρχειακού ευρετηρίου θεωρήθηκε ότι μπορούν να καλυφθούν επιτυχώς με τη δημιουργία μιας ηλεκτρονικής έκδοσης.

Το ηλεκτρονικό βιβλίο (e-book), που βρίσκεται ήδη σε εξέλιξη, περιλαμβάνει *εισαγωγή, ταξινομικό διάγραμμα, ευρετήριο και παράρτημα* με φωτογραφικό υλικό (αρχειακά έγγραφα και φωτογραφίες). Καθένα από τα επιμέρους τμήματα του βιβλίου συνδέεται με όλα τα υπόλοιπα μέσω *υπερσυνδέσμων* (hyperlinks), που καθοδηγούν τον χρήστη στην πλοήγηση προς όποιο τμήμα και κατεύθυνση επιθυμεί.

Το καθαυτό ευρετήριο είναι μια βάση δεδομένων³⁵ – των δεδομένων των ταξινομημένων αρχειακών συνόλων – που εμφανίζει σε φόρμα την ταξινομική μονάδα, δηλαδή τον φάκελο και την ανάλυσή του σε υποφακέλους, με τα πεδία που χρησιμοποιούθηκαν για την περιγραφή τους, σύμφωνα με τους κανόνες του ΔΙ.Π.Α.Π., που προσπαθήσαμε να εφαρμόσουμε σ' αυτό το αρχειονομικό παράδειγμα. Δείγμα μιας τέτοιας φόρμας παραθέτουμε παραπάνω. Σχετικά εργαλεία αναζήτησης έχουν ενσωματωθεί στο ηλεκτρονικό ευρετήριο, καθώς και δυνατότητες εκτύπωσης.

Το e-book θα συμπεριληφθεί στη βάση δεδομένων των Γ.Α.Κ., η οποία θα είναι προσβάσιμη μέσω του διαδικτύου. Με την προοπτική αυτή, λοιπόν, το βιβλίο δημιουργήθηκε με στόχο να μπορεί οποιοσδήποτε χρήστης να το φυλλομετρήσει ή να κάνει αναζητήσεις, χωρίς να αποτελούν εμπόδιο οι «πλατφόρμες» δημιουργίας του. Σχετικές οδηγίες χρήσης, φυσικά, θα συμπεριληφθούν στην ηλεκτρονική έκδοση³⁶.

Επίλογος

Η εργασία στόχο είχε την ενοποίηση των αρχειακών συνόλων. Αυτή η παρέμβαση, βέβαια, ανανέωσε τον κύκλο της ζωής τους. Γιατί, αν θεωρήσουμε ότι τα ανενεργά αρχεία συνεχίζουν να ζουν με κάποιο τρόπο στις αρχειακές υπηρεσίες που τα υποδέχονται, οι διαδοχικές παρεμβάσεις, εν είδει *προαλίψεων*, προσθέτουν ζωή στην ιστορία τους.

Είναι μια εμπειρία που έχει να κάνει με τη σύμπτωση διαφορετικών χρό-

35. Η χρήση βάσεων δεδομένων είναι όλο και πιο συχνή, πλέον, στην Κεντρική Υπηρεσία των Γ.Α.Κ., στο πλαίσιο των προσπαθειών εκσυγχρονισμού, οι οποίες προχωρούν αργά, αλλά σταθερά σε όλα τα επίπεδα (κτίριο, αποθηκευτικοί χώροι, εισαγωγή σύγχρονων αρχείων, αρχειονομικές εργασίες, πληροφοριακή διαχείριση, άνοιγμα στην κοινωνία).

36. Το ηλεκτρονικό βιβλίο, σε μορφή CD, θα υπάρχει στο Αναγνωστήριο των Γ.Α.Κ., καθώς και το έντυπο ταξινομικό διάγραμμα του αρχείου.

ων, την οποία δοκιμάζει και αυτός που συγγράφει ιστορία και αυτός που επεξεργάζεται ένα ιστορικό αρχείο. Η κατασκευή, επομένως, του ταξινομικού μοντέλου ανέδειξε τη σύμπτωση τεσσάρων *διυποκειμενικών* χρονικών πεδίων³⁷. Με άλλα λόγια, ο *αφηγηματικός* χρόνος (= χρόνος της δημιουργίας και ανάγνωσης του ταξινομικού διαγράμματος) συμπύκνωσε τους *αφηγημένους* χρόνους (= πραγματικούς χρόνους των αρχειακών συνόλων). Τελικά, η συντάκτρια αφηγήθηκε την ιστορία μιας οικογένειας – από τις πολλές ιστορίες των αρχείων – στην οποία επέλεξε ως πρωταγωνιστή τον εκπρόσωπο της δεύτερης γενιάς.

37. Πρόκειται για τους χρόνους των τριών δημιουργών και τον χρόνο (παρόν) της επιμελήτριας του αρχείου.

ΥΠΑΚΟΗ ΧΑΤΖΗΜΙΧΑΗΛ

Αρχείο Φυλακών Γυάρου

Η έρευνα για τον Εμφύλιο, την Εθνική Αντίσταση και τους πολιτικούς κρατουμένους –μισό περίπου αιώνα μετά τη λήξη του εμφυλίου πολέμου– τροφοδοτήθηκε στη μεταπολεμική κοινωνία από ποικίλες πηγές, που παρήχθησαν από διαφορετικούς φορείς. Συνεντεύξεις κρατουμένων, αρχεία φυλακών, εφημερίδες και έντυπα είναι μερικές από τις πηγές που αποτελούν σημαντικά εργαλεία έρευνας για τους μελετητές της περιόδου αυτής και τεκμηριωτικό υλικό για την ανασύνθεση της ιστορικής πραγματικότητας. Μια σημαντική πηγή, που κατά την άποψή μου θα διαφωτίσει την περαιτέρω διερεύνηση, αποτελεί και το Αρχείο των Φυλακών της νήσου Γυάρου.

Στόχος αυτής της εργασίας δεν είναι η μελέτη της Γυάρου ως τόπου εξορίας και των πολιτικών κρατουμένων ως υποκειμένων που υφίστανται διώξεις –θέματα με τα οποία έχουν ασχοληθεί ειδικοί μελετητές– αλλά η παρουσίαση του ιστορικού πρόσκτησης του αρχείου από την Υπηρεσία μας, δηλαδή τα Γενικά Αρχεία του Κράτους, και η μέθοδος καταγραφής και ταξινόμησης του υλικού. Επιπροσθέτως θα καταλήξω σε ορισμένες προτάσεις για την ιστορική αξιοποίηση του αρχείου.

Το ιστορικό της πρόσκτησης του αρχείου

Μετά την ίδρυση του Συλλόγου «Γυάρος – Ιστορική μνήμη» το 2001, ο πρόεδρος του Κώστας Κατσιμπίνης κατάφερε να εντοπίσει το αρχείο των φυλακών Γυάρου στις φυλακές Κορυδαλλού –όσο είχε διασωθεί– μετά τη μετα-

Η Υπακοή Χατζημιχαήλ είναι Φιλολόγος και εργάζεται ως Αρχειονόμος στην Κεντρική Υπηρεσία των Γ.Α.Κ.

φορά του από τις φυλακές της Κέρκυρας¹. Συνεχής είναι η αλληλογραφία ανάμεσα στους εμπλεκόμενους φορείς (Υπουργείο Δικαιοσύνης-Γενική Διεύθυνση Σωφρονιστικής Πολιτικής, Γενικά Αρχεία του Κράτους, Διεύθυνση φυλακών Κορυδαλλού) μέχρι την οριστική πρόσκτηση του αρχείου.

Με έγγραφο του προέδρου του συλλόγου Κώστα Κατσιμπίνη (28.3.2002) και του γενικού γραμματέα Σταύρου Δημητρακόπουλου προς το Υπουργείο Δικαιοσύνης-Γενική Διεύθυνση Σωφρονιστικής Πολιτικής, ζητείται η μεταφορά του αρχείου (περιόδου 1947-1952 και 1955-1962) από τις φυλακές Κορυδαλλού στο Ιστορικό Αρχείο της Βιβλιοθήκης της Βουλής των Ελλήνων. Η διευθύντρια του Υπουργείου Δικαιοσύνης διαβιβάζει έγγραφο στις 21 Ιουνίου 2002 προς τη δικαστική φυλακή Κορυδαλλού για τη διεξαγωγή έρευνας αρχείου, όπου και ζητάει τη χορήγηση στοιχείων, «όσων φυσικά μπορούν να χορηγηθούν λόγω της φύσης τους».

Η αποστολή εγγράφων του Υπουργείου Δικαιοσύνης προς τη Διεύθυνση των φυλακών Κορυδαλλού, με την οποία εξασφαλίζεται η εισαγωγή του αρχείου στην Κεντρική Υπηρεσία των Γενικών Αρχείων του Κράτους, είναι καθοριστική για την πορεία και την τύχη του αρχείου².

Το αρχείο εισάγεται στην Υπηρεσία μας τον Νοέμβριο του 2002. Το υλικό παραδόθηκε σε 3 κιβώτια και καταγράφηκε στο Γενικό Βιβλίο Εισαγωγής της Υπηρεσίας με αριθμό 1199 (Α.Β.Ε 1199). Μετά την προσωρινή ένταξή του σε αποθηκευτικό χώρο της Υπηρεσίας, προκειμένου να ταξινομηθεί λόγω της σπουδαιότητάς του, μεταφέρθηκε πρόσφατα στο νέο κτήριο του Ψυχικού³.

1. Στο σημείο αυτό σκόπιμο θα ήταν να τονιστούν τα εμπόδια που κλήθηκε να υπερβεί ο πρόεδρος του Συλλόγου «Γυάρος-Ιστορική μνήμη»: από τη μία πλευρά εξαιτίας της «ιδιαιτερότητας» που παρουσιάζει το αρχείο, επειδή αφορά και ζώντα υποκείμενα, που έχουν εμπλακεί στην υπόθεση του Εμφυλίου με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, και από την άλλη εξαιτίας των δυσκολιών που ανέκυψαν κατά τον εντοπισμό του αρχείου σε αποθηκευτικό χώρο των Φυλακών Κορυδαλλού.

2. Τον Σεπτέμβριο του 2002 με έγγραφο του Γενικού Γραμματέα του Υπουργείου Δικαιοσύνης, που διαβιβάζεται στα Γ.Α.Κ., ζητείται η παρέμβαση της υπηρεσίας μας. Το ίδιο Τμήμα του Υπουργείου Δικαιοσύνης με άλλο έγγραφο στις 9 Οκτωβρίου 2002 προς τη Διεύθυνση Φυλακών Κορυδαλλού επιβεβαιώνει την υπαγωγή του αρχείου στην Κεντρική υπηρεσία των Γ.Α.Κ. Στην πρόσκτηση του αρχείου συνέβαλαν αποφασιστικά τόσο ο Διευθυντής των Γ.Α.Κ. Γιώργος Γιαννακόπουλος, όσο και ο πρόεδρος του Συλλόγου Κώστας Κατσιμπίνης. Το αρχείο παρελήφθη από την αρχιειονόμο του Τμήματος Σύγχρονων Αρχείων Αμαλία Παππά.

3. Η υπηρεσία μελετά ήδη τις δυνατότητες συντήρησης και αποκατάστασης του υλικού.

Κατάσταση και περιγραφή του αρχείου

Αφ' στιγμής το αρχείο περιήλθε στα Γ.Α.Κ. ανέλαβα και διεκπεραίωσα ως υπάλληλος της Υπηρεσίας μας την ταξινόμηση από 5.10 μέχρι 5.11.2004. Στη συνέχεια αναφέρω λεπτομερώς τα δεδομένα της ταξινόμησης.

Το αρχείο της Γυάρου αριθμεί συνολικά σαράντα δύο (42) βιβλία μεγάλου μεγέθους. Τριάντα οκτώ (38) από αυτά έχουν διαστάσεις 46 x 32, δύο (2) 39 x 30 και δύο (2) 36 x 25 και 30 x 20 αντίστοιχα. Η φυσική κατάστασή τους είναι ικανοποιητική, με εξαίρεση δύο βιβλία, από τα οποία το πρώτο χρειάζεται άμεση συντήρηση και το δεύτερο αποκατάσταση, αφού είναι ακέφαλο και κολοβό. Όλα τα βιβλία φέρουν στη ράχη μια πρόχειρη χάρτινη ενίσχυση, στην οποία αναγράφεται η λέξη «Γυάρως», η χρονολογία, ο τύπος του βιβλίου (π.χ. Ευρετήριο, Ποινολόγιο), καθώς και η ένδειξη (Κ) ή (Υ) κεφαλαία, αν πρόκειται για βιβλίο καταδίκων ή υποδίκων αντίστοιχα. Στο εξώφυλλο δηλώνεται ο τύπος του βιβλίου (π.χ. Ευρετήριο ή Βιβλίο) και σε μερικές περιπτώσεις και χρονολογία. Μόνο στα βιβλία καταδίκων και υποδίκων καταγράφονται οι κρατούμενοι κατά αύξουσα αρίθμηση.

Τα σαράντα δύο (42) αυτά βιβλία, τα οποία μπορούν να θεωρηθούν ως αρχειακή σειρά, χωρίστηκαν σε τέσσερις θεματικές υποσειρές: 1) «*Ευρετήρια*», 2) «*Βιβλία των διά χρέη κρατουμένων*», 3) «*Βιβλία υποδίκων*», 4) «*Βιβλία καταδίκων*»⁴. Η μεγαλύτερη σε όγκο υποσειρά είναι η τέταρτη με είκοσι οκτώ βιβλία, ακολουθεί η πρώτη με οκτώ, η τρίτη με τέσσερα και η δεύτερη με δύο. Στο σύνολο των βιβλίων δόθηκε ενιαίος ταξινομικός αριθμός.

Τα ευρετήρια είναι αλφαβητικά (Α-Ω) και καλύπτουν τη χρονική περίοδο 1946-1952, με εξαίρεση ένα παράρτημα ευρετηρίου με ακραίες χρονολογίες 1945-1950. Κάθε φύλλο χωρίζεται σε 3 στήλες. Στην πρώτη στήλη καταγράφεται ο αριθμός του ποινολογίου του κρατουμένου, ακολουθεί το ονοματεπώνυμο, η ημερομηνία εισόδου και εξόδου του κρατουμένου στη φυλακή της Γυάρου και στη στήλη των παρατηρήσεων δηλώνεται είτε η φυλακή στην οποία μεταγέται ο κρατούμενος είτε η καταδίκη του σε θάνατο. Σε ορισμένες περιπτώσεις ενδέχεται να δηλώνεται και η λήξη της ποινής των κρατουμένων με τις σχετικές αποφάσεις των δικαστηρίων. Σε δύο περιπτώσεις ευρετηρίων υπάρχει και αύξουσα αρίθμηση των ονομάτων. Πολλά ονόματα, αν και έχουν διαγραφεί, εξακολουθούν να είναι ευανάγνωστα και κατά την άποψή μου αυτό συμβαίνει όταν ο κρατούμενος μεταγέται σε άλλη φυλακή. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει ένα ευρετήριο με την ένδειξη «Αου Όρμου». Πρόκειται για τον με-

4. Βλ. πίνακες 1-4. Η τέταρτη στήλη των παρατηρήσεων όλων των πινάκων αφορά την ένδειξη που φέρουν τα τεκμήρια στη ράχη.

γαλύτερο όρμος που υποδέχεται τους μισούς κρατούμενους της Γυάρου και βρίσκεται μαζί με τους υπόλοιπους τέσσερις στην νοτιοανατολική πλευρά του νησιού. Κάθε όρμος αποτελεί ένα στρατόπεδο συρματοκλειστο ή περιφραγμένο με μάντρες. Ο Β΄ όρμος ήταν ο όρμος των «ζωηρών» μέχρι τις αρχές του 1948 και αργότερα ο όρμος των γερόντων και αρρώστων. Ο Γ΄ χρησιμοποιήθηκε πάντα για όρμος διανοουμένων και στελεχών απομόνωσης. Ο Δ΄ είναι ο όρμος που τράβηξε το μεγαλύτερο βάρος της Γιούρας. Εκεί βρισκόταν το αναρρωτήριο, το ηλεκτρικό εργοστάσιο και οι αποθήκες τροφίμων. Ο Ε΄ όρμος τέλος ήταν ο όρμος της βαριάς απομόνωσης και των βασανιστηρίων⁵. (βλ. Πίνακα 1)

Πίνακας 1: Ευρετήρια

Περιεχόμενο	Χρονολογία	Παρατηρήσεις
«Φυλακαί νήσου Γυάρου, Ευρετήριον Β΄ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ»	1945-1950	ΓΥΑΡΟΣ Παράρτημα Β1945-1950 Κ
«Ευρετήριο κρατουμένων ετών 1946 -1947 Γυάρου»	1946-1947	ΓΥΑΡΟΣ Ευρετήριο καταδικών 1946-1947
«Ευρετήριο καταδικών 1947»	1947	Ευρετήριο καταδικών 1947
«Ευρετήριο καταδικών»	1947 -1948	Ευρετήριο καταδικών 1947-1948 Κ ΓΥΑΡΟΣ
«Ευρετήριο καταδικών»	1948	Ευρετήριο Κ 1948 ΓΥΑΡΟΣ
«Ευρετήριο καταδικών έτος 1948 Γυάρου»	1948	Ευρετήριο Κ 1948 ΓΥΑΡΟΣ
«Φυλακαί Γυάρου, Ευρετήριον Αου Όρμου»	1950	Ευρετήριο κρατουμ. 1950
«Ευρετήριο καταδικών έτος 1952 Γυάρου»	1952	Εσωτερικές ενδείξεις 30.4.1952

5. Η ετήσια επίσκεψη-προσκύνημα των μελών του Συλλόγου «Γυάρου- Ιστορική μνήμη» μου έδωσε την ευκαιρία, με αφορμή την ενασχόλησή μου με το Αρχείο, να αποκτήσω προσωπική αντίληψη της τοπογραφίας του χώρου. Σχετικά με τους όρμους βλ. *Youra. Livre de sang 2* (χ.χ),106-108. Βλ. και χάρτη στο *Ερευνητικό πρόγραμμα Υπουργείου Αιγαίου –ΕΜΠ: Δημιουργία διαδρομών ιστορικής μνήμης στο χώρο των στρατοπέδων της Ν. Γυάρου του Ν. Κυκλάδων, Σχολή Αρχιτεκτόνων – Τομέας Αρχιτεκτονικής Γλώσσας, Επικοινωνίας και Σχεδιασμού.*

Η δεύτερη υποσειρά περιλαμβάνει τα δύο βιβλία των κρατουμένων για χρέη. Το πρώτο καλύπτει το έτος 1951 και το δεύτερο τη χρονική περίοδο 1956-57 και 1960-1962. Στα βιβλία υπάρχει αύξουσα αρίθμηση των κρατουμένων, ονοματεπώνυμο, αιτιολογία της κράτησης για χρέη, αριθμός και χρονολογία εντάλματος προσωπικής κράτησης ή εκτελεστής απόφασης πολιτικού δικαστηρίου. Αναγράφεται πάντοτε το ποσό της οφειλής και υπάρχει υπογραφή του υπαλλήλου που παραλαμβάνει τον κρατούμενο. Στην απέναντι σελίδα –σε όλα τα βιβλία τα στοιχεία του κρατούμενου ακολουθούν οριζόντια διάταξη– υπάρχει η «αιτιολογία τακτοποίησης του χρέους», η χρονολογία και η πράξη αποφυλάκισης ή μεταγωγής του σε άλλη φυλακή. (βλ. Πίνακα 2)

Πίνακας 2: Βιβλία των διά χρέη κρατουμένων

Περιεχόμενο	α/α Κρατουμένων για χρέη	Χρονολογία	Παρατηρήσεις
«Βασιλείον της Ελλάδος, 1951 εγκλημ. Φυλακαί Γυάρου, βιβλίον των διά χρέη κρατουμένων»	[1-8,1-45]	1951	Ποινολόγιον Χ
«Βιβλίον διά χρέη κρατουμένων ετών 1956-1962»	1(1956),1- 25(1957),1- 4(1960),1(1961),1- 2(1962)	1956-1957, 1960-1962	Ποινολόγιον Χ 1951

Η τρίτη υποσειρά καλύπτει χρονικά την περίοδο 1947-1952. Τα βιβλία Υποδίκων φέρουν στη ράχη τους–όπως και τα βιβλία καταδίκων– την ένδειξη «Ποινολόγιο». Εσωτερικά χαρακτηρίζονται ως βιβλία υποδίκων και εξακολουθούν να διατηρούν τη διάταξη των βιβλίων καταδίκων, όπως θα δούμε παρακάτω. Εκτός όμως από τα υπόλοιπα στοιχεία των βιβλίων καταδίκων, υπάρχει μια ξεχωριστή στήλη στην οποία αναγράφεται η περιλήψη του εντάλματος φυλακίσεως. Στη στήλη αυτή δηλώνεται ο αριθμός του εντάλματος και η κατηγορία με την οποία προφυλακίζεται ο υπόδικος. Δύο βιβλία υποδίκων, επειδή ακολουθούσαν την αύξουσα αρίθμηση των βιβλίων καταδίκων, εντάχθηκαν σε αυτά. Τα υπόλοιπα τα θεωρήσαμε ξεχωριστή υποσειρά «Υποδίκων». Μεγάλος αριθμός φύλλων των βιβλίων είναι ανεκτέλεστος. (βλ. Πίνακα 3)

Πίνακας 3: Βιβλία υποδίκων

Περιεχόμενο	α/α Υποδίκων	Χρονολογία	Παρατηρήσεις
«1ο Γυάρου βιβλίων υποδίκων έτος 1947»	1-897	1947	Ποινολόγιο Υ ΓΥΑΡΟΣ Εσωτερικές ενδείξεις εκ των φυλακών Σάμου 1-142, Μακρονήσου 143-500, Χίου 501-517, Καλαμών 517-751, Σπάρτης 751-836, Θηβών 836-878, Κυπαρισσίας 879-888, Τρικάλων 889-897
«Βιβλίο υποδίκων Γυάρου από 1948»	898-1812	1948	Ποινολόγιο 1948 Υ ΓΥΑΡΟΣ 898 -1818. Το 1816 -1818 είναι άγραφο
«Βον Βιβλίων υποδίκων Γυάρου 1953»	[1-4,1-2]	1953	Ποινολόγιο Υ 1953
«Βιβλίο Γυάρου υποδίκων»	1813-1956	[1948-1952]	Ποινολόγιο 1956 Υποδίκων ΓΥΑΡΟΣ

Τον μεγαλύτερο όγκο βιβλίων καλύπτει η τέταρτη υποσειρά, όπως προαναφέρθηκε. Αφορά τη χρονική περίοδο 1947-1963 και η καταγραφή ακολουθεί αύξουσα αρίθμηση από το 1-16.988. Η χρονολογία σε αγκύλη συναγεται από το εσωτερικό του βιβλίου και αφορά την ημερομηνία της εισαγωγής του κρατουμένου στη φυλακή της Γυάρου. Όπως μπορεί να διαπιστώσει κανείς στη στήλη των παρατηρήσεων, η χρονολογία αυτή δεν συμπίπτει πάντα με ό,τι ήταν γραμμένο στη ράχη του βιβλίου. Σε κάποιες περιπτώσεις η χρονολογία της ράχης συμπίπτει με τη χρονολογία της μεταγωγής, αποφυλάκισης ή θανάτου του κρατουμένου. Διατηρήθηκαν η χρονολογία της εισαγωγής του κρατουμένου και οι ακραίες χρονολογίες του βιβλίου. Στα βιβλία καταδικών ή ποινολόγια, όπως αλλιώς αποκαλούνται, καθώς και στα βιβλία των προηγούμενων υποσειρών του αρχείου υπάρχει μια έντυπη φόρμα κοινή, στην οποία συμπληρώνονται τα στοιχεία των κρατουμένων. Είναι τα κατεξοχήν *βιβλία-ταυτότητες* των κρατουμένων.

Στα βιβλία αυτά αναγράφεται το ονοματεπώνυμο, η προσωπική κατάσταση και τα χαρακτηριστικά του κρατουμένου (π.χ. τόπος καταγωγής και κατοικίας, επάγγελμα, οικογενειακή κατάσταση, αριθμός παιδιών, γραμματικές

γνώσεις, θρήσκευμα). Εντύπωση προκαλεί η φόρμα με τα στοιχεία ανθρωπομετρίας και περιγραφής (π.χ μήκος κεφαλής, μήκος και πλάτος ωτός κ.ά.). Στη δεύτερη στήλη αναγράφονται τα ενδύματα που προσκομίζει ο καταδίκος κατά την είσοδό του στη φυλακή. Ο υπάλληλος των φυλακών δεν έχει συμπληρώσει στις αντίστοιχες στήλες ούτε τα στοιχεία ανθρωπομετρίας των κρατουμένων, ούτε τα ενδύματα που προσκομίζουν κατά την είσοδό τους στη φυλακή. Στην τρίτη έχουν την πράξη παράδοσης και παραλαβής καταδίκου, (ημερομηνία, ώρα, φυλακή από την οποία έρχεται, υπογραφή υπαλλήλου φυλάκισης, ο αριθμός της καταδικαστικής απόφασης, το δικαστήριο που εκδίκασε την υπόθεση και η καταδικαστική ποινή). Τέλος, στις παρατηρήσεις ή μεταβολές υπάρχει η πράξη μεταγωγής, όπου δηλώνεται η φυλακή που μετάγεται ο κρατούμενος, οι διάφορες αποφάσεις με τις οποίες μετάγεται, η αποφυλάκιση, ο θάνατος ή η μεταφορά του κρατουμένου σε σανατόριο ή νοσοκομείο. (βλ. Πίνακα 4)

Πίνακας 4: Βιβλία καταδίκων

Περιεχόμενο	α/α Καταδίκων	Χρονολογία	Παρατηρήσεις
«1ο Βιβλίο καταδίκων Γυάρου»	1-542	1947	Ποινολόγιο Κ ΓΥΑΡΟΣ 1947
«Βιβλίο καταδίκων Γυάρου έτος 1947»	543-1085	1947	Ποινολόγιο Κ ΓΥΑΡΟΣ 1947
«3ο Βιβλίο καταδίκων Γυάρου 1947»	1086-1697	1947	Ποινολόγιο Κ ΓΥΑΡΟΣ 1947
«Βιβλίο καταδίκων Γυάρου έτος 1947»	1698-2300	1947	Ποινολόγιο Κ ΓΥΑΡΟΣ 1947
«3ο Βιβλίο καταδίκων Γυάρου έτος 1947»	2301-2897	1947	Ποινολόγιο Κ ΓΥΑΡΟΣ 1947
«Βιβλίο καταδίκων Γυάρου 1947»	2898-3503	[1947]	Ποινολόγιο Κ ΓΥΑΡΟΣ 1949
«Βιβλίο καταδίκων Γυάρου»	3504-4097	1947	Ποινολόγιο Κ ΓΥΑΡΟΣ 1947
«8ο από έτος 1947 Γυάρου»	4098-4682	1947	Ποινολόγιο Κ ΓΥΑΡΟΣ 1947
«Βιβλίο καταδίκων Γυάρου από έτος 1948»	4683-5279	1948	Ποινολόγιο Κ ΓΥΑΡΟΣ
«Βιβλίο υποδίκων»	5280-6182	1948	Ποινολόγιο Υ ΓΥΑΡΟΣ 1948
«Βιβλίο υποδίκων Γυάρου»	6183-7078	1948	Η εξωτερική αύξουσα αρίθμηση αρχίζει από το 6186
«Βιβλίο καταδίκων Γυάρου έτος 1948»	7079-7674	1948	Ποινολόγιο Κ ΓΥΑΡΟΣ 1948

«Βιβλίο καταδίκων Γυάρου ετών 1948 -1952»	7675-8274	1948-1952	Ποινολόγιο Κ 1948- 1952 ΓΥΑΡΟΣ. Η 2η ημερομ. συμπί- πτει με την ημερομ. μεταγωγής
«Βιβλίο καταδίκων»	8275-8883	[1948]-1952	Ποινολόγιο Κ ΓΥΑΡΟΣ 1952. Κολοβό και ακέφαλο
«1ο Βιβλίο καταδίκων Γυάρου έτος 1948»	8884-9486	1948	Ποινολόγιο Κ ΓΥΑΡΟΣ 1948
«Βιβλίο καταδίκων Γυάρου»	9487-10095	[1948]-1949	Ποινολόγιο Κ 1949
«17ο βιβλίο καταδίκων»	10096-10692	1948	Ποινολόγιο Κ ΓΥΑΡΟΣ
«Βιβλίο καταδίκων Γυάρου»	10693-11289	1948-[1949]	Ποινολόγιο Κ ΓΥΑΡΟΣ 1949
«Βιβλίο καταδίκων Γυάρου»	11290-11886	1949	Ποινολόγιο Κ ΓΥΑΡΟΣ
«20ο Βιβλίο καταδίκων»	11887-12783	[1949]	Ποινολόγιο Κ ΓΥΑΡΟΣ 1952
«Βιβλίο καταδίκων 1950»	12784-13678	[1949]-1950	Ποινολόγιο Κ ΓΥΑΡΟΣ 1950
«5ο Βιβλίο καταδίκων Γυάρου»	13679-14574	1949	Ποινολόγιο καταδίκων ΓΥΑΡΟΣ
«23ο Γυάρου καταδίκων»	14575-15471	1950	Ποινολόγιο Κ ΓΥΑΡΟΣ 1950
«14ο Βιβλίο καταδίκων»	15472-16368	1950-[1951]	Ποινολόγιο Κ 1952. Η πίσω πλευρά α-α 8275-8883
«25ο Βιβλίο καταδίκων Γυάρου έτος 1952»	16369-16922	[1951-1952]	Ποινολόγιο Κ ΓΥΑΡΟΣ 1953
«Βιβλίο κρατουμένων»	16923-16988, 1-523	[1947-1955]	Ποινολόγιο Κ ΓΥΑΡΟΣ 1958
«Βιβλίο καταδίκων Γυάρου 823-1107»	529-1107	[1952-1958]	Ποινολόγιο Κ ΓΥΑΡΟΣ[823- 1107 εξωτερ. ένδειξη]. Μέσα βρέθηκε τμήμα βιβλίου κατα- δίκων α-α 1108-1122 [1958]
«3ο βιβλίο καταδίκων 1959, 1960, 1961, 1962-1963»	1-494(1959) 1-383, (1960) 1-164 (1961) 1-15 (1962) 1-8 (1963)	1959-1963	Βρέθηκαν και α) αποδείξεις παραλαβής κρατουμένων 1963, β) Κατάσταση συνερ- γείου σκηνών α-α 1-25, γ) Κα- τάσταση ιματισμού κουρείου 2ου Όρμου α-α 1-24. Στη ράχη υπάρχει χρονολογία 1961-1963

Ιστορική αξιοποίηση του αρχείου

Από τη μελέτη του αρχείου και κυρίως από τις χρονολογίες συγκρότησής του προκύπτει ότι το αρχείο καλύπτει χρονικά την πρώτη περίοδο λειτουργίας της Γυάρου 1947-1952 και ελάχιστα τη δεύτερη 1955-1962 (βλ. πίνακες 1-4). Δεν εκπροσωπείται καθόλου η τρίτη περίοδος 1967-1974, της δικτατορίας. Τα ίδια τα βιβλία καταδίκων είναι διαφωτιστικά για τις μεταγωγές των κρατουμένων στη Γυάρο από όλες τις φυλακές της Ελλάδας. Οι πρώτοι κρατούμενοι ήταν ύποπτοι στρατιώτες, οι οποίοι έφτασαν στο νησί στις αρχές του 1947. Η κυβέρνηση αποφάσισε τη μεταφορά τους στο νησί λόγω της υπερφόρτωσης των φυλακών, που οφειλόταν στην ιλιγγιώδη αύξηση του αριθμού των πολιτικών κρατουμένων. Οι πρώτοι 1.650 έφτασαν από τη Θεσσαλονίκη και την Καλαμάτα τον Ιούλιο του 1947, χιλιάδες κρατούμενοι έφτασαν στο νησί από τις φυλακές της Αίγινας, του Αβέρωφ, της Ακροναυπλίας, της Κεφαλονιάς, της Λαμίας, της Πάτρας μεταξύ των άλλων⁶. Αυτά άλλωστε επιβεβαιώνονται σε άρθρο του Ε. Μαχαίρα στην εφημερίδα «Μάχη» στις 27.8.1950, όταν μιλούσε για υπερφόρτωση των φυλακών και επομένως την αναγκαστική μεταφορά των καταδίκων στη Γυάρο. Δυσκολία αντιμετωπίζει ο ερευνητής κατά την ανάλυση ποσοτικών δεδομένων. Οι απόψεις δίσταται σχετικά με τον ακριβή αριθμό των κρατουμένων στο νησί. Έχει υποστηριχθεί ότι ο αριθμός των κρατουμένων στη Γυάρο παρουσιάζει δυσκολία, γιατί συνυπολογίζεται στον συνολικό πληθυσμό των φυλακών της χώρας και ότι ο αριθμός των κρατουμένων τον Ιούνιο του 1951 ανέρχεται σε 5.000, ενώ σε άλλη πηγή ανεβαίνει στους 9.600⁷. Η συνεχής καταγραφή κατά αύξουσα αριθμηση στα βιβλία καταδίκων του Αρχείου από το 1-16.988 σε όλη την πρώτη περίοδο της λειτουργίας της Γυάρου καταδεικνύει αναμφίβολα τον πραγματικό αριθμό των κρατουμένων για πρώτη φορά.

Το δεύτερο στοιχείο που συνάγεται από τη μελέτη του υλικού είναι ότι ό-

6. Π. Βόγλης, *Η εμπειρία της φυλακής και της εξορίας. Οι πολιτικοί κρατούμενοι στον εμφύλιο πόλεμο*, Αθήνα 2004, 168. Βλ. επίσης για πληροφορίες σχετικές με τους πολιτικούς κρατούμενους στη Γυάρο τα: *Υπόμνημα Κρατουμένων Γιούρων*, ανατύπωση Αθήνα 1984· Youra, ό.π., 113-114. Βλ. και ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ 1951-1957, φακ. 132, Γυάρος, έκθεση διακομματικής επιτροπής βουλευτών.

7. *Μάχη*, 27.8.1950. Η πρωτοφανής δίωξη στελεχών και των μελών της Εθνικής Αντίστασης κατά τα έτη 1945-1946 είχε δημιουργήσει τότε προβλήματα υπερφόρτωσης των φυλακών. Κατά τις δηλώσεις του Υπουργού Δικαιοσύνης 18.000 είχαν προφυλακισθεί για «κατοχικά» εντάλματα. Όλες οι φυλακές είχαν γεμίσει ασφυκτικά. Η κυβέρνηση Σοφούλη το αντιμετώπισε όχι ως πρόβλημα δικαιοσύνης, αμνηστίας και ειρήνευσης του τόπου, αλλά ως πρόβλημα «αποσυμφορήσεως» των φυλακών και ψήφισε το νόμο 753/194 «περί αποσυμφορήσεως των φυλακών». Βλ. επίσης και *Δημοκρατικός*, 28.9.1950.

λοι οι κρατούμενοι ή ήταν υπόδικοι –τα τεκμήρια της 3^{ης} υποσειράς είναι αρκετά περιορισμένα και δεν μπορούν να βγουν σαφή συμπεράσματα– ή βαρύνονταν με κάποιες συγκεκριμένες ποινές. Θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι εκτός από τους κρατούμενους οι οποίοι είχαν καταδικαστεί για εγκλήματα του κοινού ποινικού δικαίου κατά τη διάρκεια της Κατοχής και των Δεκεμβριανών, οι υπόλοιποι ανήκουν στην τρίτη κατηγορία, που σύμφωνα με τη διάκριση του Π. Βόγλη ήταν αυτοί που είχαν καταδικαστεί (ή ήταν υπόδικοι) για παραβάσεις της νομοθεσίας «περί εκτάκτων μέτρων», δηλαδή το σώμα των νόμων που είχε δημιουργηθεί από τους αναγκαστικούς νόμους που είχαν ψηφιστεί το 1946 και μετά⁸. Η Γυάρος δηλ. την πρώτη περίοδο δεν λειτουργεί ως τόπος εξορίας, αλλά άτομα καταδικασμένα από στρατοδικεία ή δικαστήρια της χώρας μεταφέρονται στο νησί, για να εκτίσουν την ποινή τους. Η πόλωση και η αδιαλλαξία της κυβέρνησης αντικατοπτρίστηκαν στην εισαγωγή μιας αυστηρής νομοθεσίας. Δυόμισι μήνες μετά τις εκλογές, στις 18 Ιουνίου 1946, η κυβέρνηση Τσαλδάρη θέσπισε το Γ' Ψήφισμα, «περί εκτάκτων μέτρων αφορώντων την Δημοσίαν Τάξιν και Ασφάλειαν»⁹. Οι συνθέστερες κατηγορίες και καταδίκες με τις οποίες έφταναν οι κρατούμενοι στη Γυάρο ήταν η παράβαση αυτών των «έκτακτων μέτρων».

Σύμφωνα με το πρώτο άρθρο: «Οστις θέλων να αποσπάσει εν μέρος εκ του όλου της Επικρατείας ή να ευκολύνει τα προς τούτο το τέλος τείνοντα σχέδια, συνώμοσεν ή διήγειρε στάσιν ή συνεννοήθη με ξένους ή κατήρτησεν ενόπλους ομάδας ή έλαβεν μετοχήν εις τοιαύτας προδοτικές ενώσεις, τιμωρείται με θάνατον».

Σε θάνατο με το ίδιο ψήφισμα καταδικάζονται και όσοι συμμετείχαν σε ένοπλες επιθέσεις κατά των αρχών, ενώ σε ισόβια ή θάνατο μπορούσαν να καταδικαστούν όσοι οργάνωναν ομάδες «επί σκοπώ» να επιτεθούν στις αρχές ή να διαπράξουν αδικήματα κατά της ζωής, σωματικής ακεραιότητας, ληστεία, διατάραξη κοινής ειρήνης ή να απελευθερώσουν φυλακισμένους¹⁰. Όλα τα αδικήματα στρεφόμενα κατά του κράτους εκδικάζονται από στρατοδικεία και πενταμελή εφετεία. Ως προπαρασκευαστική ενέργεια θεωρείται και η «καθ' οιονδήποτε τρόπον, αμέσως ή εμμέσως, γενομένη προσπάθεια προς διάδο-

8. Π. Βόγλης, *ό.π.*, 100.

9. *Ο.π.*, 92.

10. Ψήφισμα Γ, *Εφημερίς της Κυβερνήσεως*, φ.197, 18 Ιουνίου 1946, άρθρα 1 έως 15. Βλ. και Ν. Κ. Αλιβιζάτος, «Καθεστώς έκτακτης ανάγκης και πολιτικές ελευθερίες 1946-1949», στο: *Η Ελλάδα στη δεκαετία 1940-1950. Ένα έθνος σε κρίση*, Αθήνα 1984, 383-398. Βλ. επίσης και Τ. Βουρνά, *Ιστορία της σύγχρονης Ελλάδας, Ο Εμφύλιος*, Αθήνα 1981, 45-47. «Με το Γ' Ψήφισμα καθιερώθηκε η στρατοκρατία ως ρυθμίτρια των πολιτικών πραγμάτων της χώρας».

σιν, ανάπτυξιν και εφαρμογίν ιδεών τεινουσών εις την απόσπασιν ή αυτονόμωσιν μέρους της Επικρατείας ή η ενέργεια προσηλυτισμού εις τας ιδέας ταύτας»¹¹.

Ο 2ος νόμος, που μαζί με το Γ΄ Ψήφισμα αποτέλεσαν τη βασική κατηγορία όσων μετάγονταν στη Γυάρο, ήταν ο Α.Ν. 509 «περί μέτρων ασφαλείας του κράτους, του πολιτεύματος, του κοινωνικού καθεστώτος και προστασίας των ελευθεριών των πολιτών». Ο νόμος αυτός έθετε εκτός νόμου το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος, το Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο (ΕΑΜ), την Εθνική Αλληλεγγύη και κάθε άλλο κόμμα που ήταν αναμειγμένο στην «κατά της ακεραιότητος της χώρας προδοτικήν ανταρσίαν». Τιμωρούσε με βαριές ποινές οποιονδήποτε επεδίωκε «την εφαρμογίν των ιδεών εχουσών ως έκδηλον σκοπόν την διά βιαίων μέσων ανατροπήν του πολιτεύματος, του κρατούντος κοινωνικού συστήματος ή την απόσπασιν μέρους εκ του όλου της Επικρατείας»¹².

Σε πολλές περιπτώσεις γίνεται περισσότερο σαφής η κατηγορία με τη δόλωση δίπλα στο όνομα του καταδίκου των λέξεων «ΚΚΕ/ Κατασκοπία» ή «δωσίλογος μεταμεληθείς». Ο αριθμός των «μεταμεληθέντων δωσιλόγων» είναι αρκετά μικρός σε σχέση με τους υπόλοιπους. Η καταδίκη σε θάνατο λόγω φόνου είναι πολύ συχνή στα βιβλία καταδίκων. Πρόκειται προφανώς για άτομα που είχαν διαπράξει φόνο κατά τη διάρκεια της Κατοχής και επρόκειτο πάντα για το φόνο κάποιου δωσίλογου ή συνεργάτη των κατακτητών¹³.

Το νησί θα σταματήσει να δέχεται κρατούμενους από το 1952-1955 – λείπει άλλωστε και η ανάλογη αρχειακή τεκμηρίωση, αφού δεν υπάρχουν βιβλία καταδίκων αυτής της περιόδου. Η διακοπή αυτή οφείλεται στα μέτρα ειρήνευσης που θεσπίστηκαν από την κυβέρνηση Πλαστήρα - Βενιζέλου¹⁴. Στο βιβλίο καταδίκων υπ' αριθμ. 23, στη στήλη των παρατηρήσεων του τεκμηρίου δηλώνεται η αποφυλάκιση του κρατουμένου δυνάμει της 1387/52 α-

11. Σχετικά με τις καταδικές των έκτακτων στρατοδικείων βλ. Β. Λάζου, «Στον τοίχο της Ξηριώτισσας. Καταδικασμένοι σε θάνατο από το έκτακτο Στρατοδικείο Λαμίας 1946-1950» στο: *Ο Εμφύλιος πόλεμος από τη Βάρκιζα στο Γράμμο Φεβρουάριος 1945- Αύγουστος 1949*, επιμ. Η. Νικολάκοπουλος κ.ά., Αθήνα 2002, 246-263. Επίσης βλ. και Κ. Οικονομόπουλος, *Έκτακτα Στρατοδικεία και νομοθεσία αφορώσα την δημοσίαν τάξιν και ασφαλείαν*, Αθήνα 1951, 5-8.

12. Π. Βόγλης, *ό.π.*, 97-98 και Ν. Αλιβιζάτος, *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση 1922-1974. Οφεις της ελληνικής εμπειρίας*, Αθήνα 1995, 512-523.

13. Π. Βόγλης, *ό.π.*, 104.

14. Γ.Α.Κ., Αρχείο Φυλακών Γυάρου, Βιβλίο καταδίκων 23 βλ. και Τ. Βουρνάς, *ό.π.*, 531: «Θα επιδιώξει η κυβέρνηση την ολοκλήρωση της εσωτερικής ειρνεύσεως, την λήπην του παρελθόντος και την ενότητα και συνεργασία όλων των Ελλήνων εις την συνολικήν προσπάθειαν επανορθώσεως των ερειπίων εκ της δεκαετούς περιπέτειας του πολέμου».

πόφασης του Υπουργού Δικαιοσύνης περί μέτρων ειρήνευσης.

Το αρχείο της Γυάρου είναι μια πηγή που αποτελεί σειρά, και κατά την άποψή μου, μπορούν να εξαχθούν σημαντικά συμπεράσματα για την επιστημονική έρευνα. Το πρόβλημα είναι πώς από τη λογική του υπαλλήλου που συντάσσει τα βιβλία των φυλακών θα αναχθούμε στην ιστορική συγκρότηση του αποδεικτικού υλικού. Και αυτό σε μια κλίμακα που στόχος της δεν είναι τόσο οι ατομικές περιπτώσεις όσο τα συλλογικά φαινόμενα¹⁵.

Το πρώτο βασικό βήμα είναι η επιστημονική αξιοποίηση των ευρετηρίων. Επειδή στα ευρετήρια υπάρχει ομοιομορφία ως προς την καταχώριση των στοιχείων, πράγμα πολύ σημαντικό από άποψη μεθοδολογική, νομίζω πως αυτά προσφέρονται για άμεση εκμετάλλευση. Μπορούμε από τις σύντομες καταχωρίσεις να αναχθούμε σε ταξινομήσεις οι οποίες θα μας επιτρέψουν να αποδεσμεύσουμε πληροφορίες που ανταποκρίνονται στις αναζητήσεις της ιστορικής διερεύνησης. Εδώ δεν μπορεί να αγνοήσει κάποιος τις δυνατότητες που προσφέρει ο ηλεκτρονικός υπολογιστής. Θα μπορούσαν, σε πρώτη φάση, να περαστούν τα ονόματα των ευρετηρίων και ο αριθμός ποινολογίου, έτσι ώστε να είναι εύκολη η αναζήτηση στα αντίστοιχα ποινολόγια.

Η αξιοποίηση των ευρετηρίων θα είναι η πρώτη προσέγγιση στην έρευνα. Η δεύτερη προσέγγιση θα είναι τα ίδια τα ποινολόγια που θα φωτίσουν ακόμη περισσότερο και καλύτερα τον ακριβή αριθμό των κρατούμενων – έστω της πρώτης περιόδου. Επειδή το αρχείο τεκμηριώνει ότι η Γυάρου δέχεται ως κρατούμενους άτομα που έχουν καταδικαστεί σε θάνατο ή ισόβια δεσμά λόγω των πολιτικών τους πεποιθήσεων με σαθρές κατηγορίες, ο ερευνητής θα μπορέσει να κατανοήσει τον τρόπο λειτουργίας των δικαστηρίων και την απονομή της δικαιοσύνης σε μια δύσκολη περίοδο της ελληνικής ιστορίας. Τέλος, πολύ χρήσιμα στατιστικά συμπεράσματα για την έρευνα μπορούν να εξαχθούν από τις γραμματικές γνώσεις των κρατούμενων, την ηλικία τους και τα επαγγέλματά τους.

Η αξιοποίηση λοιπόν του αρχείου των Φυλακών της Γυάρου για την περαιτέρω πορεία της έρευνας είναι συμπληρωματική, θα λέγαμε, των πηγών που έχουν ήδη μελετηθεί για την περίοδο του Εμφυλίου πολέμου. Το πρόβλημα που έχει να αντιμετωπίσει ο ερευνητής, όταν μελετά αρχεία όπως το συγκεκριμένο, είναι η δυσκολία στην πρόσβαση και διαχείρισή του λόγω των «ευαίσθητων» προσωπικών δεδομένων¹⁶.

Μετά την προβληματική λοιπόν που αναπτύχθηκε παραπάνω, θα ήταν πε-

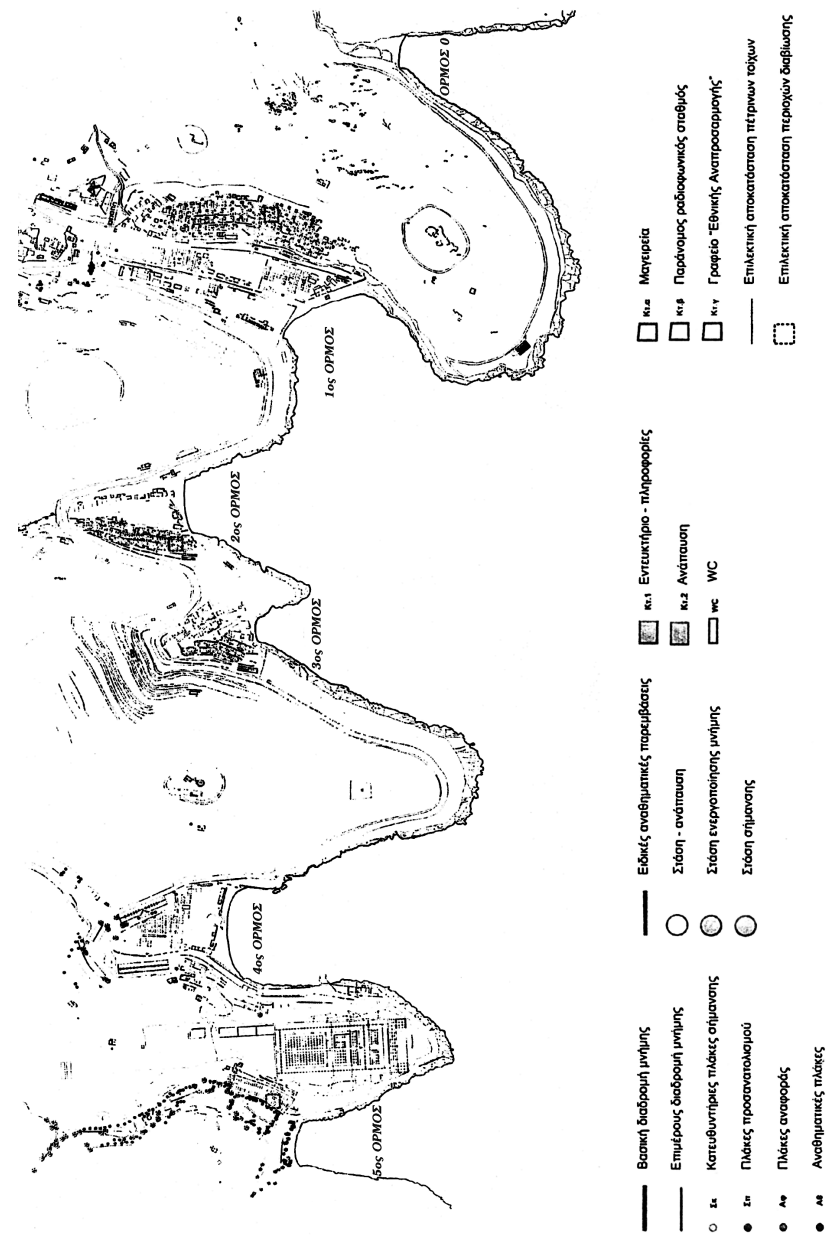
15. Σχετικά με την αξιοποίηση αρχείων σε σειρά βλ. και Χ. Λούκος, «Οι Συμβολαιογράφοι της Ερμούπολεως Σύρου (19ος αιώνας)», *Μνήμων*, 12 (1989) 253-264.

16. Εισήγηση της Έφης Αβδελά στα πρακτικά της ημερίδας με θέμα *Δικαίωμα στην πληροφορηση: νέα όρια και αντιφάσεις*, Ελληνική Αρχαιολογική Εταιρεία, Θεσσαλονίκη 2002, 38.

ριττό να υπογραμμιστεί ξανά η σπουδαιότητα αυτού του αρχείου για την έρευνα. Ο ρόλος του αρχείου αυτού, θεωρώ ότι είναι διττός καθώς αφορά δύο κατηγορίες συλλογικών υποκειμένων: πρώτον, τους ερευνητές που τους απασχολεί η ιστορική αξιοποίησή του και, δεύτερον, τους ίδιους τους πρωταγωνιστές, τα ονόματα των οποίων καταγράφονται στα ποινολόγια του αρχείου. Ως προς την πρώτη περίπτωση, των ιστορικών, σύμφωνα με την Αρχή Προστασίας Προσωπικών Δεδομένων, τα ευαίσθητα προσωπικά δεδομένα διατηρούν το χαρακτήρα αυτό, ακόμη και μετά την τριακονταετία που προβλέπει ο νόμος για τα αρχεία, και η επεξεργασία τους επιτρέπεται, εφόσον το υποκείμενο στο οποίο αναφέρονται έχει δώσει τη συγκατάθεσή του, ή για επιστημονικούς και ερευνητικούς σκοπούς. Συμμερίζομαι τη διαφωνία της Έφης Αβδελά σχετικά με τη διάκριση της έρευνας από την *Αρχή Προστασίας Προσωπικών Δεδομένων* σε στατιστική και ιστορική. Και αυτό γιατί πίσω από κάθε στατιστική επεξεργασία υπάρχει μια συγκεκριμένη και συστηματική συγκέντρωση ατομικών στοιχείων, τα οποία πρέπει να προσεγγίσει ο ερευνητής προκειμένου να συγκροτήσει μια σειρά, να φτιάξει έναν πίνακα¹⁷. Ως προς τη δεύτερη περίπτωση των ίδιων των τότε κρατουμένων το πρόβλημα ίσως είναι λιγότερο πολύπλοκο λόγω της ύπαρξης του Συλλόγου «Γυάρος-Ιστορική μνήμη» που κατοχυρώνει τα μέλη του να έχουν πρόσβαση ατομικά στο αρχείο.

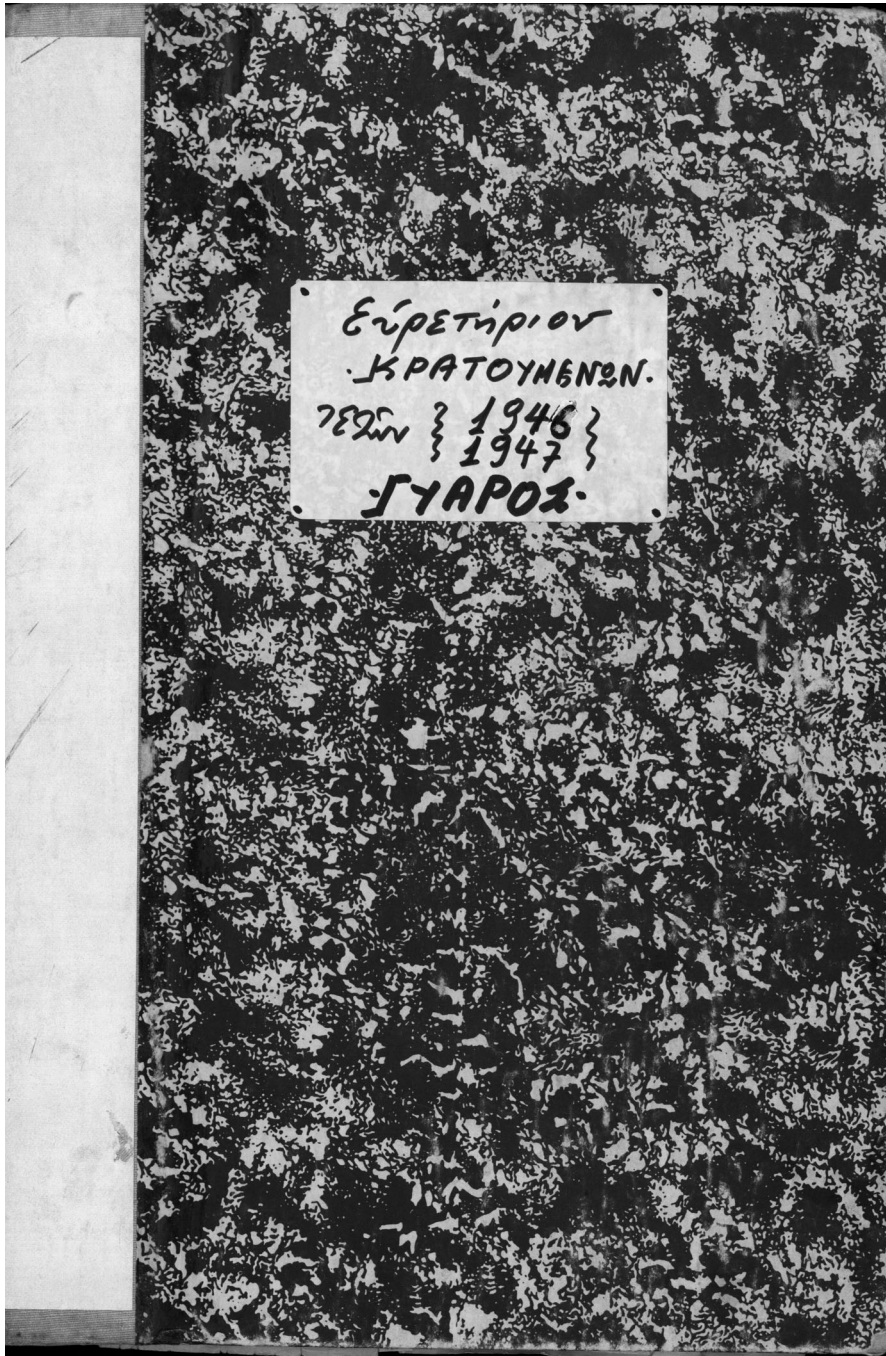
Ένα αρχείο άλλωστε γίνεται σπουδαίο μόνο όταν είναι προσβάσιμο και αυτή την προσβασιμότητα έχουμε χρέος να εξασφαλίσουμε ως Υπηρεσία των Γενικών Αρχείων του Κράτους σε συνεργασία με το Σύλλογο «Γυάρος-Ιστορική μνήμη» και για τις δύο κατηγορίες συλλογικών υποκειμένων που προαναφέρθηκαν. Σε κάθε άλλη περίπτωση, οι στόχοι και της πρόσκτησης και της μεταφοράς του αρχείου στο νέο κτήριο του Ψυχικού και της ταξινόμησής του και σε τελευταία ανάλυση, και οι στόχοι αυτού του κειμένου ακυρώνονται.

17. Ε. Αβδελά, *ό.π.*, 39.

ΑΥ-ΑΒ-ΐfi~ ςΑ-
 Ūifi~

Πηγή: Ερευνητικό πρόγραμμα Υπουργείου Αγαίου – ΕΜΠ, Σχολή Αρχιτεκτόνων Γλώσσας, Επικοινωνίας και Σχεδιασμού.

ΑΛΙΚΗ Δ. ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ

Το αρχείο του Σπυρίδωνος Μάρκου Θεοτόκη

Εισαγωγή

Το προσωπικό αρχείο του Σπύρου Θεοτόκη, αν και δεν περιλαμβάνει το σύνολο των καταλοίπων του, είναι εξαιρετικής σημασίας για πολλούς λόγους. Κυρίως όμως γιατί αποτυπώνει, σε μεγάλο βαθμό, το πνευματικό κλίμα που επικρατούσε στα Επτάνησα στο τέλος του 19ου αι. και τις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αι. Σε πολλές περιπτώσεις, η επίδραση του οικογενειακού αλλά και του ευρύτερου κοινωνικού περιβάλλοντος αναπλήρωνε την έλλειψη μιας ολοκληρωμένης πανεπιστημιακής παιδείας και δημιουργούσε τις προϋποθέσεις της συστηματικής ενασχόλησης με τα γράμματα. Η περίπτωση του Σπύρου Θεοτόκη είναι χαρακτηριστική. Γόνος μιας παλιάς κερκυραϊκής οικογένειας, μυήθηκε από τον πατέρα του στην αγάπη της διάσωσης της πολιτιστικής κληρονομιάς και την έκανε πράξη ζωής. Ακολουθώντας τα βήματα του Νικολάου Βούλγαρη, του Ιωάννη Ρωμανού, του Λαυρεντίου Βροκίνη, ανάλωσε τη ζωή του, όπως ο πατέρας του άλλωστε, στη διάσωση και την αξιοποίηση της αρχαικής κληρονομιάς της πατρίδας του αλλά και της χώρας του γενικότερα. Η εξ αρχής ενσωμάτωση στην Κεντρική Υπηρεσία των Γενικών Αρχείων του Κράτους του Αρχείου της Ιονίου Γερουσίας πιστοποιεί την ενεργή δραστηριότητά του στη σύσταση του θεσμού, γεγονός που αποδεικνύεται και από την αλληλογραφία του. Παράλληλα, όμως, ο Θεοτόκης, όπως και όλοι οι προγενέστεροι, δεν περιορίστηκε στη διάσωση του αρχαικού υλικού, αλλά νοιάστηκε και για τη διάσωση και την αξιοποίηση όλων των εκφράσεων της πολιτισμικής παράδοσης του νησιού του. Και αν το όραμα του Ρωμανού για την ίδρυση Αρχαιολογικού Μουσείου στην Κέρκυρα

Η Αλίκη Νικηφόρου είναι Αρχιόνομος, Διευθύντρια των Γ.Α.Κ. - Αρχεία Ν. Κέρκυρας.

έλαβε σάρκα και οστά, η ίδρυση *Εθνολογικού, Ιστορικού και Καλλιτεχνικού Μουσείου της Επτανήσου*, την οποία υποστήριξε ο Θεοτόκης, παραμένει ακόμα και σήμερα αίτημα ανεκπλήρωτο.

Η επιστολογραφία εξάλλου του Θεοτόκη, που διασώζεται στο μικρό αυτό κομμάτι του προσωπικού του αρχείου, προσθέτει ακόμα μια μαρτυρία για τη συμμετοχή των Επτανησίων στην πνευματική ζωή της χώρας τους αλλά και των διασυνδέσεών τους με τους πνευματικούς κύκλους της Ευρώπης.

Επιπλέον, τα λιγοστά αρχειακά κατάλοιπα, που ενυπάρχουν σ' αυτό, προδίδουν την πρακτική των αρχειακών της εποχής, που συνήθιζαν, όταν μελετούσαν κάποιο θέμα, να μεταφέρουν στο σπίτι τους αρχειακά τεκμήρια, χωρίς την παραμικρή πρόθεση υπεξαίρεσης. Απλώς ήταν βέβαιοι ότι κάποτε θα επιστραφούν.

Αρχειακή περιγραφή

3.1.1. Κωδικός αναγνώρισης: Γ.Α.Κ.- Αρχεία Νομού Κέρκυρας- Α.Β.Ε. 64, ιδιωτ./11.1.

3.1.2. Τίτλος: Προσωπικό αρχείο Σπυρίδωνος Μάρκου Θεοτόκη.

3.1.3. Χρονολογία: 1731 (03)-1939.

3.1.4. Επίπεδο περιγραφής: αρχείο.

3.1.5. Μέγεθος και υπόστρωμα της ενότητας περιγραφής (ποσότητα, όγκος ή διαστάσεις): 2 Φάκελοι, περίπου 420 μφ. και διφ., έγγραφα.

3.2.1. Όνομα παραγωγού: Σπυρίδων Θεοτόκης του Μάρκου.

3.2.2. Βιογραφικό σημείωμα:

Η οικογένεια του Σπύρου Θεοτόκη ανήκει σε έναν από τους έξι κλάδους της οικογένειας Θεοτόκη που, σύμφωνα με την παράδοση, μετά την πτώση της Κωνσταντινούπολης, μαζί με άλλες επιφανείς οικογένειες, κατέφυγε στην Πελοπόννησο και, στη συνέχεια, μετά την κατάλυση του Δεσποτάτου του Μορέως και την κατάληψη του Μοριά από τους Τούρκους, εγκαταστάθηκε στην Κέρκυρα¹. Ο κλάδος στον οποίο ανήκει η οικογένεια του Σπύρου Θεοτόκη θεωρείται ο παλαιότερος και είναι γνωστός ως κλάδος *των κομήτων Θεοτοκών της Σπυλιάς ή Καλοκαρδάρη*.

Ο Σπύρος Θεοτόκης, γιος του Μάρκου και της Αγγελικής Πολυλά, γεννήθηκε στην Κέρκυρα το 1875 και πέθανε επίσης στην Κέρκυρα το 1940, λίγες

1. Σχετικά με την καταγωγή και την εξέλιξη της οικογένειας Θεοτόκη βλ. Κ. Δαφνή, «Κερκυραίοι ιστορικοί και ο Σπυρ. Μ. Θεοτόκης», *Κερκυραϊκά Χρονικά*, 5 (1956) 171-177, και Σπυρ. Μ. Θεοτόκη, *Τα νεανικά χρόνια του Κωνσταντίνου Θεοτόκη, Βιογραφία*, εισ.-επιμ. κειμένου: Τ. Κόρφη, Αθήνα 1983.

ημέρες μετά την κήρυξη του Β' παγκοσμίου πολέμου. Οι γονείς του απέκτησαν συνολικά δέκα παιδιά, τέσσερα αγόρια (Κωνσταντίνος-Στέφανος, ο γνωστός συγγραφέας, Δημήτριος-Θεμιστοκλής, Σπυρίδων, Ιωάννης) και έξι κορίτσια (Έλενα-Σοφία, Μαρία, Ελένη, Ιουλία,, Όλγα, και Μαρία).

Ο Σπύρος Θεοτόκης, αφού τελείωσε τη Μέση Εκπαίδευση στην Κέρκυρα, παρακολούθησε μαθήματα σε διάφορα Πανεπιστήμια. Δεν απέκτησε ποτέ πανεπιστημιακό δίπλωμα, αλλά αυτό δεν τον εμπόδισε να αποκτήσει μια ευρύτατη καλλιέργεια και μια αξιόλογη επαγγελματική εμπειρία. Έχοντας επηρεαστεί από τον πατέρα του, ο οποίος, αφού διέσωσε το Αρχείο της Ιονίου Γερουσίας², εργαζόταν άμισθα σ' αυτό επί εικοσιπέντε χρόνια, όταν εκείνος, υπερήλικας πλέον, δυσκολευόταν να εργαστεί, θέλησε να συνεχίσει το έργο του. Το 1912 προσλήφθηκε από τον Δήμο Κερκυραίων με συμβολικό επιμίσθιο ως Αρχαιοφύλακας στο Αρχείο Ιονίου Γερουσίας. Στα δύο επόμενα χρόνια έλαβε μέρος στους βαλκανικούς πολέμους. Η επάνοδός του στο Αρχείο Ιονίου Γερουσίας το 1914 συνέπεσε με την ίδρυση των Γενικών Αρχείων του Κράτους, στα οποία υπήχθη και το Αρχείο της Ιονίου Γερουσίας, Διευθυντής του οποίου διορίστηκε τον επόμενο χρόνο. Στη θέση αυτή παρέμεινε έως το θάνατό του. Κατά τη διάρκεια της θητείας του πραγματοποίησε πολλές αποστολές σε ευρωπαϊκά Αρχεία και Βιβλιοθήκες, απεσταλμένος είτε των Γενικών Αρχείων του Κράτους είτε της Ακαδημίας Αθηνών.

Ο Σπύρος Θεοτόκης, ακολουθώντας τα χνάρια του Λαυρέντιου Βροκίνη και του Ιωάννη Ρωμανού, εμπλούτισε την επανησιακή και την κρητική βιβλιογραφία με αξιόλογες δημοσιεύσεις ιστορικού κυρίως περιεχομένου, βασισμένες σε αρχειακές πηγές³.

Το έργο του Θεοτόκη μαρτυρεί την ευρύτητα των ενδιαφερόντων του και τη μεθοδικότητα που τον διέκρινε. Από το μικρό τμήμα του προσωπικού του αρχείου, το οποίο δημοσιεύεται⁴, αλλά κυρίως από το πλήθος των δη-

2. Το Αρχείο της Ιονίου Γερουσίας, μετά την Ένωση των Ιονίων Νησιών με την Ελλάδα (1864), είχε ξεχαστεί αποθηκευμένο στο ισόγειο του πρώην κτηρίου του Βαϊλάτου και υφίστατο τις φθορές της ακατάλληλης αποθήκευσης, ενώ ένα τμήμα του είχε μεταφερθεί για ένα διάστημα στην Αθήνα. Με τη σωστική επέμβαση του Μάρκου Θεοτόκη το 1880, το Αρχείο υπήχθη στις Υπηρεσίες του Δήμου Κερκυραίων και λειτούργησε ως Δημοτική Υπηρεσία έως το 1915.

3. Για την εργογραφία του Σπ. Θεοτόκη βλ. Κ. Δαφνή, *ό.π.*, 185-187. Πρόκειται για τις σημαντικότερες δημοσιεύσεις του και όχι για το σύνολό τους. Η πλήρης εργογραφία του, την οποία ετοίμαζε ο ίδιος λίγο πριν το θάνατό του για να δημοσιευτεί στην *Ιόνια Ανθολογία*, δεν εκδόθηκε ποτέ και τα χειρόγρατά της χάθηκαν.

Από τα γραφόμενα του Τάσου Κόρφη (*ό.π.*), το αρχείο που δημοσιεύεται αποτελεί τμήμα του αρχείου του, το μεγαλύτερο μέρος του οποίου πρέπει να φυλάσσεται από το γιό του Γεώργιο στην Αθήνα.

4. Βλ. Α. Νικηφόρου «Τα Αρχεία της Επτανήσου Πολιτείας, 1799-1807», *Τα Ιστορικά*, 31. (Δεκέμβριος 1999) 470-485.

μοσιεύσεών του σε εφημερίδες της εποχής, καθώς και από τα κατάλοιπα της δημοσιούπαλληλικής δραστηριότητας που διασώζονται στο Αρχείο Ιονίου Γερουσίας σκιαγραφείται η πολύπλευρη προσωπικότητά του, η οποία κυριαρχείται από την αγάπη και την αγωνία για τη διάσωση και την αξιοποίηση της πολιτισμικής κληρονομιάς τόσο της ιδιαίτερης πατρίδας του, όσο και της Ελλάδας γενικότερα.

Πρώτη του σκέψη, όταν προσελίφθη ως Αρχαιοφύλακας του Αρχείου Ιονίου Γερουσίας, ήταν να δημιουργήσει τις προϋποθέσεις που θα βελτίωναν την πρόσβαση των ερευνητών στο αρχειακό υλικό. Η σύνταξη θεματικών ευρετηρίων σε επίπεδο περιγραφής τεκμηρίου, αλλά και οι τεχνικές λύσεις που εφάρμοσε για την εναπόθεση του υλικού στα αρχαιοστάσια μαρτυρούν και την άριστη γνώση της ελληνικής και ιταλικής γλώσσας καθώς και της ελληνικής και λατινικής παλαιογραφίας, αλλά και το υψηλό επίπεδο της αρχειακής του εμπειρίας και της γνώσης των μεθόδων διατήρησης του υλικού⁵.

Εκτός όμως από τη διατήρηση και την αξιοποίηση του Αρχείου της Ιονίου Γερουσίας τον Θεοτόκη απασχόλησε και η διάσωση και αξιοποίηση των γραπτών τεκμηρίων σε εθνικό επίπεδο. Αμέσως μετά την ανάληψη των καθηκόντων του, με ένα πλήθος γραπτών υπομνημάτων, συνέβαλε στην ψήφιση του νόμου 38/18.11.1914, *περί ιδρύσεως των Γενικών Αρχείων του Κράτους*. Με το άρθρο 18 του παραπάνω νόμου το Αρχείο της Ιονίου Γερουσίας εντάχθηκε στην Υπηρεσία των Γενικών Αρχείων του Κράτους, ενώ τα οριζόμενα προσόντα για τη θέση του Διευθυντού ταίριαζαν με τα προσόντα που διέθετε ο Σπύρος Θεοτόκης.

Ο Θεοτόκης, όμως, δεν συνέβαλε μόνο στην ίδρυση της κεντρικής αρχειακής Υπηρεσίας, αλλά είχε επιπλέον προτείνει τη συνένωση όλων των αρχειακών Υπηρεσιών που ήδη λειτουργούσαν, καθώς και την ίδρυση τοπικών Αρχείων στις έδρες των Νομών, διότι όπως υποστήριζε, «*Τά Γενικά Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους, δέν συνιστῶνται διὰ τίς ἐπιλογές ἐγγράφων, ἀλλά διὰ τίς μεθοδικές καταθέσεις πάντων τῶν ἐγγράφων ὅλων τῶν ὑπηρεσιῶν, ὅπως ἐν οἰαδῆποτε στιγμή προκύπτει ἢ τε γενική ἱστορία τῆς χώρας κι' ἢ καθ' ἕκαστον κλάδον τῆς Πολιτείας χωριστά*»⁶.

Μερικά χρόνια αργότερα (1919) επανήλθε με νέο υπόμνημα προτείνοντας ως αναγκαία: 1. την «*Ενιαία Διεύθυνσιν πάντων τῶν ἀρχείων τοῦ κράτους ὑπαγομένην εἰς τό Ὑπουργεῖον τῶν ἐκκλησιαστικῶν καί τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδύσεως, ἰδρυομένου πρὸς τοῦτο εἰδικοῦ Τμήματος ἐν τῷ Ὑπουργείῳ τούτῳ, 2. τὴν ἴδρυσιν νομαρχιακῶν ἢ ἐπαρχιακῶν Ἀρχείων ἔνθα ταῦτα δέν*

5. Α.Ν.Κ., Α.Ι.Γ., αρχείο Αρχείων Νομού Κέρκυρας, Φ. 1, υπομν. 45.

6. Α.Ν.Κ., Α.Ι.Γ., αρχείο Αρχείων Νομού Κέρκυρας, Φ. 1, υπομν. 1919.

υφίστανται, ήτοι Ίδρυσις ειδικῆς ὑπηρεσίας Ἀρχείων καθ' ὅλον τό Κράτος καί 3. τήν προπαρασκευήν ειδικῶν ὑπαλλήλων πρός ἀνάθεσιν τῆς διεύθυνσεως τῶν ἰδρυθησομένων Ἀρχείων ἢ ἐξυπηρέτησιν τῶν ὑφισταμένων»⁷.

Και ενώ ο Θεοτόκης ανέλυε σε λεπτομέρειες τις προτάσεις του, η σημασία του σχεδιασμού είναι δυνατόν να εκτιμηθεί στην πραγματική της διάσταση, εάν αναλογιστεί κανείς ότι, έως το 1971, τα ήδη υπάρχοντα Αρχεία όχι μόνον δεν είχαν υπαχθεί στην ίδια Διεύθυνση, αλλά ανήκαν και σε διαφορετικά Υπουργεία. Επιπλέον ότι η ίδρυση Αρχειακών Υπηρεσιών σε ολόκληρη τη χώρα έγινε μόνο με το νόμο του 1991 και τέλος ότι Σχολή Αρχαιονομίας σε πανεπιστημιακό επίπεδο λειτούργησε στη χώρα μας μόλις το 1995.

Η συμβολή όμως του Θεοτόκη στη διάσωση και αξιοποίηση της πολιτισμικής κληρονομιάς της χώρας του δεν περιορίστηκε μόνο στις προσπάθειές του για την αναβάθμιση των Αρχειακών Υπηρεσιών και την ίδρυση νέων. Ο Θεοτόκης προσπάθησε με τις διασυνδέσεις που είχε στον ευρύτερο επιστημονικό χώρο Ελλάδας και Ευρώπης να ιδρύσει στην Κέρκυρα *Εθνολογικό, Ιστορικό και Καλλιτεχνικό Μουσείο της Επτανήσου*, συγκεντρώνοντας όλα τα πολύτιμα τεκμήρια του επανησιακού πολιτισμού που βρίσκονταν διάσπαρτα σε ιδιώτες και Υπηρεσίες. Προκειμένου μάλιστα να δημιουργηθεί ο πρώτος πυρήνας του Μουσείου, σκόπευε να δωρίσει μία αξιόλογη προσωπική του συλλογή⁸, ενώ για να επιτύχει την ευαισθητοποίηση προς το συγκεκριμένο στόχο οργάνωσε το 1914, με την ευκαιρία της διοργάνωσης του Α΄ Πανιωνίου Συνεδρίου στην Κέρκυρα, μια μεγάλη έκθεση αρχειακού υλικού και χειμνίων. Στις ημέρες μας δεν αμφισβητείται η αναγκαιότητα της ύπαρξης ενός τέτοιου Μουσείου, εξακολουθεί όμως η ίδρυσή του να βρίσκεται στο στάδιο του σχεδιασμού.

Τον απασχόλησε επίσης η ίδρυση στην Κέρκυρα *Τμήματος της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας* και εργάστηκε για την πραγματοποίησή του, χωρίς όμως να το επιτύχει. Ασχολήθηκε ακόμα με την ίδρυση *Ινστιτούτου του Συλλόγου προς διάδοσιν των ελληνικών γραμμάτων* στη Θεσσαλονίκη, έχοντας μάλιστα εκδηλώσει την πρόθεση να αναλάβει ο ίδιος τη διεύθυνσή του, προσπάθεια όμως κι αυτή που δεν τελεσφόρησε.

Συνέλαβε την ιδέα και προχώρησε στην έκδοση του πρώτου τόμου του αρχείου του Κυβερνήτη Ιωάννη Καποδίστρια και των αδελφών του. Η έκδοση σχεδιάζονταν δεκάτομη. Δυστυχώς όμως δεν ολοκληρώθηκε και το μεγαλύτερο μέρος του πολυτιμότερου αυτού αρχείου χάθηκε κατά τον β΄ παγκό-

7. Τη συλλογή αυτή πούλησε το 1937, μαζί μ' ένα μεγάλο μέρος της βιβλιοθήκης του, στη Βιβλιοθήκη της Βουλής, εκτός από ένα σημαντικό αριθμό επανησιακών φυλλαδίων που χάρισε στη Βιβλιοθήκη της Κέρκυρας. Βλ. Σπυρ. Μ. Θεοτόκη, *ό.π.*, 13.

σμιο πόλεμο. Την εκτίμηση του επιστημονικού κόσμου της Ελλάδας και της Ευρώπης προς το πρόσωπο του Σπύρου Θεοτόκη αλλά και την πολυποίκιλη επιστημονική του δραστηριότητα τεκμηριώνει το μικρό τμήμα του προσωπικού του αρχείου.

3.2.3. Ιστορικό της ενότητας περιγραφής: Το τμήμα του προσωπικού αρχείου του Σπύρου Θεοτόκη, είχε παραμείνει στην ιδιοκτησία της κόρης του Ζαΐρας.

3.2.4. Διαδικασία πρόσκτησης: Το αρχειακό υλικό δωρήθηκε τον Ιούνιο του 1998 στα Αρχεία της Κέρκυρας από την κόρη του Ζαΐρα. Το υλικό δεν είχε υποστεί καταγραφή και ταξινόμηση.

3.3.1. Παρουσίαση περιχομένου: Το συγκεκριμένο τμήμα του προσωπικού αρχείου του Σπύρου Θεοτόκη παρουσιάζει εξαιρετικό ενδιαφέρον, διότι εμπλουτίζει τις γνώσεις μας για την ιστορία της ίδρυσης της Αρχιερατικής Υπηρεσίας στη χώρα μας, τις αρχειονομικές αντιλήψεις της εποχής του, τα ενδιαφέροντα και την εκδοτική δραστηριότητα πολλών συγχρόνων του διανοουμένων, τις αναμεταξύ τους σχέσεις, ενώ παράλληλα το αρχειακό υλικό που διασώζει είναι πολύ σημαντικό για την έρευνα της επανησιακής ιστορίας.

3.3.2. Επιλογές, εκκαθαρίσεις και τελική διατήρηση: Κατά την ταξινόμηση εκκαθαρίστηκαν μόνο οι φάκελοι αλληλογραφίας, όταν δεν έφεραν κάποια ιδιαίτερη ένδειξη ή στοιχεία.

3.3.3. Προσθήκες υλικού: Πιθανή μελλοντική προσθήκη από το γιό του Σπύρου Θεοτόκη, Γεώργιο.

3.3.4. Σύστημα ταξινόμησης: Το αρχείο ταξινομήθηκε σε δύο φακέλους. Ο πρώτος Φάκελος περιέλαβε όλες τις επιστολές που ταξινομήθηκαν κατά αποστολέα, αλφαβητική σειρά και ημερομηνία. Ελάχιστα έγγραφα, που δεν ήταν επιστολές αλλά σχετίζονταν με συγκεκριμένους αποστολείς, εντάχθηκαν αμέσως μετά τις επιστολές τους. Επιπλέον στο ίδιο σώμα ενσωματώθηκαν και σχέδια επιστολών του ίδιου του Σπύρου Θεοτόκη.

Ο δεύτερος Φάκελος περιέλαβε το υπόλοιπο υλικό που ταξινομήθηκε θεματικά σε δέκα υποφακέλους (χειρόγραφες σημειώσεις εργασιών του Σπύρου Θεοτόκη, χειρόγραφα έκδοσης σχετικής με την ιστορία της Βενετίας, έγγραφα, αντίγραφα εγγράφων και αποσπάσματα εντύπων που αφορούν στα Επτάνησα, συμβολαιογραφικές, δικαστικές και αγροληπτικές πράξεις διαφόρων οικογενειών). Τη θεματική ταξινόμηση του υλικού, όπου ήταν επιφύκτο, ακολούθησε και χρονολογική.

3.4.1. Όροι πρόσβασης: Ελεύθερο στην πρόσβαση.

3.4.2. Όροι αναπαραγωγής: Η αναπαραγωγή των εγγράφων πραγματοποιείται με μικροφίλμ και ψηφιακή φωτογράφιση.

3.4.3. *Γλώσσα / γραφή των τεκμηρίων*: Ελληνικά και Ιταλικά.

3.4.4. *Φυσικά χαρακτηριστικά και τεχνικές προϋποθέσεις*: Χειρόγραφα λυτά έγγραφα, ραμμένα στη ράχη δίφυλλα.

3.4.5. *Εργαλεία έρευνας*: Συνοπτικό ευρετήριο του αρχείου σε επίπεδο φακέλου και υποφακέλου είναι διαθέσιμο σε ηλεκτρονική μορφή.

3.5.1. *Παρατηρήσεις και όνομα του/της αρχειονόμου*: Η ταξινόμηση, περιγραφή και σύνταξη του ευρετηρίου έγιναν από την Αλίκη Νικηφόρου.

3.5.2. *Κανόνες ή πρότυπα περιγραφής*: Για την περιγραφή του αρχείου χρησιμοποιήθηκε το ΔΙΠΑΠ (Γ), έκδοση 2000.

3.5.3. *Χρονολογία περιγραφής*: 2000, αναθεώρηση 2004.

Βραχυγραφίες

[Γ.]: γαλλικά
[Ε]: ελληνικά
[Ι.]: ιταλικά
αρχ. ενδ.: αρχειακή ένδειξη
δκτ.: δακτυλόγραφο
δφ.: δίφυλλο
εκ.: εκατοστά
έντυπ.: έντυπο
εντ. (φορ.): έντυπο φόρμα
επισκ.: επισκεπτήριο

επιστ.: επιστολόχαρτο
επιστ. εντ. (φορ.): επιστολόχαρτο έντυπο
φόρμα
μφ.: μονόφυλλο
προγρ.: πρόγραμμα
τετρ.: τετράδιο
φ.: φύλλο
φφ.: φύλλα
χφ.: χειρόγραφο

Ευρετήριο

Φ. Α.: Επιστολές με παραλήπτη το Σπύρο Θεοτόκη και σχέδια επιστολών του ιδίου.

1. *Αθναγώρας Μητροπολίτης Κερκύρας και Παξών*: Ερωτά να επαληθεύσει κατά πόσον ο Θεοτόκης διέδωσε είδηση σχετική με το πρόσωπό του. Κέρκυρα, 5.11.1939. χφ., δφ., επιστ., [Ε], 11 x 18 εκ.

2. *Άμαντος Κωνσταντίνος*: Σχολιάζει τις διαφορές της μετάφρασης που είχε πραγματοποιήσει ο Emile Legrand και ο Σπ. Θεοτόκης σε έργο του Μάξιμου Μαργουινίου, συνάγοντας το συμπέρασμα ότι πρέπει να υπάρχουν δύο διαφορετικά κείμενα και ερωτά κατά πόσον έχει αντίγραφα εγγράφων του αρχείου του Δούκα της Κρήτης. Χίος, 20.8.1927. χφ., δφ., επιστ., [Ε], 11 x 18 εκ.

3. *Άμαντος Κωνσταντίνος*: Εκφράζει τη συναίνεσή του για τη δημοσίευση

στα *Ελληνικά* του καταλόγου των χειρογράφων II της Μαρκιανής Βιβλιοθήκης και ερωτά την τιμή πώλησης του βιβλίου τού Salvator Leukas. Αθήνα 29.1.1930. χφ., δφ., επιστ., [E], 11 x 18 εκ.

4. *Άμαντος Κωνσταντίνος*: Τον πληροφορεί για την καθυστέρηση της ίδρυσης του *Ινστιτούτου* και τον ενημερώνει για την πορεία της εκτύπωσης των *Ελληνικών*, επισημαίνοντας ότι, εάν καθυστερήσει, δεν θα συμπεριληφθεί η εργασία του στο προσεχές τεύχος, επειδή οι καθυστερήσεις εξόργισαν τον Δροσίνη. Αθήνα, 21.7.1931. χφ., δφ., εντ. (φορ.), επιστ. [Σύλλογος προς διάδοσιν ωφελίμων βιβλίων], [E], 14 x 21 εκ.

5. *Άμαντος Κωνσταντίνος*: Σχολιάζει έκδοση εργασίας που ετοιμάζει ο Θεοτόκης και του υπενθυμίζει να παραδώσει τα χειρόγραφα για τα *Ελληνικά*. Αθήνα, 7.[8].1931. χφ., μφ., επιστ. δελτ., [E], 9 x 14 εκ.

6. *Άμαντος Κωνσταντίνος*: Τον πληροφορεί ότι το Υπουργείο απέρριψε την ίδρυση του *Ινστιτούτου* και επομένως δεν τίθεται θέμα Διεύθυνσης, την οποία μάλλον διεκδικούσε ο Θεοτόκης. Επιπλέον, αναφέρεται σε συνεργασία του που θα δημοσιευτεί στα *Ελληνικά*. Αθήνα, 6.12.1931. χφ., μφ., επιστ. δελτ., [E], 12 x 9 εκ.

7. *Ανδρεάδης Ανδρέας*: Αναφέρει την παραλαβή του γράμματός του, όχι όμως και της μελέτης του Βλασσόπουλου. Του υπόσχεται να μεσολαβήσει στον Γιάννη Βλαχογιάννη για να εγκριθεί περιοδεία του στα Αρχαία της Επτανήσου. Αθήνα, 17.6.1915. χφ., δφ., εντ. (φορ.), επιστ. [Grand Hotel Royal Athenes], [E], 14 x 21 εκ.

8. *Ανδρεάδης Ανδρέας*: Τον συγχαίρει για την απόκτηση γιου. Αθήνα, 29.12.1929. χφ., μφ., επιστ., [E], 18 x 21 εκ.

9. *Ανδρεάδης Ανδρέας*: Μεταφέρει εντυπώσεις του από «περιοδεία» που έκανε στα Αρχαία Κεφαλληνίας και Ζακύνθου και εκφράζει την άποψη ότι ο Θεοτόκης είναι απαραίτητος στην Κέρκυρα. Κεφαλληνία χ.χ. χφ., δφ., [E], 21 x 27 εκ.

10. *Αργέντης Φίλιππος*: Ευχαριστεί για την αποστολή συστατικής επιστολής προς το Διευθυντή των Αρχείων της Γενεύης και αναγγέλλει την άφιξή του στη Βενετία. Σχολιάζει την αποστολή αντιγράφου χάρτη της Χίου. 28.2.1923. χφ., δφ., επιστ., εντ. (φορ.), [16, Hyde Park terrace. W.2.], [E], 11 x 13 εκ.

11. *Βασιλεύς των Ελλήνων*: Ορισμός ακροάσεως από το Βασιλέα κατόπιν σχετικού αιτήματος του Θεοτόκη. Κέρκυρα, 22.8.1939. χφ., δφ., επιστ. δελτ., [Βασιλικόν Υπασπιστήριον], [E], 11 x 18 εκ.

12. *Βασιλεύς των Ελλήνων*: Ευχαριστήριο τηλεγράφημα του Βασιλέως. Αθήνα, 26.1.χ.χ. δκτ, εντ. (φόρ.), μφ., [E], 20 x 14 εκ.

13. *Βελιανίτης Θεόδωρος*: Σχολιάζει εργασία του Θεοτόκη για την οποία είχε κάνει σχετικό δημοσίευμα στον τύπο ως δημοσιογράφος και του υπο-

δεικνύει πηγές για ακριβέστερες πληροφορίες σχετικές με το νησί των Παξών. Αθήνα, 12.7.1915. χφ., δφ., επιστ., [E], 14 x 21 εκ.

14. *Βελιανίτης Θεόδωρος*: Τον ερωτά εάν δέχεται να συνεργασθεί στην έκδοση της *Μεγάλης Εγκυκλοπαιδείας*. Αθήνα, 19.10.1926. χφ., 2 δφ., επιστ., [E], 11 x 18 εκ.

15. *Βενιζέλου Έλενα*: Εκφράζει την ικανοποίησή της διότι συνετέλεσε με δωρεά της στη δημοσίευση του έργου του Σπύρου Θεοτόκη *Μνημεία της Κρητικής Ιστορίας*, το οποίο ζητάει να της το αφιερώσει. Αθήνα, 15.12.1931. δκτ., μφ., επιστ., [E], 15 x 19 εκ.

16. *Βλαντής Σπυρίδων*: Ευχαριστεί για την αποστολή της διάλεξής του (Σπ. Θεοτόκη) με θέμα την αποστολή του Γλάδστωνος στην Επάνησο και τη μεγάλη συμβολή του στον αγώνα της Ένωσης. Ακόμα τον ενημερώνει για την αποστολή των νέων συνδρομών για την έκδοση του *Αναμνηστικού τεύχους* του. Λευκάδα, 21.6.1924. χφ., δφ., επιστ., [E], 11 x 18 εκ.

17. *Βλαχογιάννης Γιάννης*: Τον πληροφορεί ότι συζήτησε με τον Δροσίνη για την εξεύρεση της σχετικής πίστωσης που θα καλύψει την αμοιβή του, με την ελπίδα ότι ο Δήμαρχος Κερκυραίων θα δεχθεί να παραδώσει το Αρχείο Ιονίου Γερουσίας. Αθήνα, 11.7.1915. χφ., δφ., επιστ., [E], 11 x 18 εκ.

18. *Βλαχογιάννης Γιάννης*: Τον πληροφορεί ότι ακόμα δεν τελεσφόρησαν οι ενέργειές του. Αθήνα, 24.3.1918. χφ., μφ., επιστ., εντ. (φορ.), [Γενικά Αρχεία του Κράτους], [E], 13 x 21 εκ.

19. *Βλαχογιάννης Γιάννης*: Τον ενημερώνει για τις ενέργειές του που αφορούν στη νομοθετική ρύθμιση της θέσεώς του στο Αρχαιοφυλακείο. Αθήνα, 24.3.1918. χφ., δφ., επιστ., [E], 11 x 18 εκ.

20. *Βλαχογιάννης Γιάννης*: Σύντομο σημείωμα σχετικό με διαχείριση αρχειακού υλικού. Αθήνα, 22.5.1919. χφ., μφ., επιστ. δελτ., [E], 11 x 18 εκ.

21. *Βλαχογιάννης Γιάννης*: Διαπραγματεύεται την αντιγραφή αρχειακού υλικού, ζητά την αποστολή εντύπων στην Αθήνα και τον ενημερώνει για τις εκδόσεις που ετοιμάζει. Αθήνα, 5.10.1919. χφ., δφ., επιστ., [E], 11 x 18 εκ.

22. *Βλαχογιάννης Γιάννης*: Ζητά στοιχεία για την εκπόνηση εργασίας του σχετικής με την εφαρμογή της αλληλοδιδασκτικής μεθόδου. Αθήνα, 25.11.1919. χφ., μφ., επιστ. εντ. (φορ.), [Γενικά Αρχεία του Κράτους], [E], 13 x 21 εκ.

23. *Βλαχογιάννης Γιάννης*: Τον ευχαριστεί για την ενημέρωση σχετικά με το αλληλοδιδασκτικό σχολείο του Πολίτη και τον πληροφορεί ότι δεν έγινε η νομοθετική ρύθμιση περί Αρχείων σύμφωνα με τις προσδοκίες του Θεοτόκη. Αθήνα, 30.12.1919. χφ., δφ., επιστ., εντ. (φορ.), [Γενικά Αρχεία του Κράτους], [E], 13 x 21 εκ.

24. *Βλαχογιάννης Γιάννης*: Τον προσκαλεί να συνεργαστούν σε σχέδιο νόμου που αφορά στα επανησιακά Αρχεία. Αθήνα, χ. χ. χφ., μφ., επιστ., [E], 11 x 18 εκ.

25. *Βλαχογιάννης Γιάννης*: Του αποστέλλει τον 7^ο τόμο του Κ.Ν. Σάθα και του αναγγέλλει ότι το νομοσχέδιο θα ψηφιστεί. Αθήνα, χ.χ. χφ., δφ., επιστ., εντ. (φορ.), [Γενικά Αρχεία του Κράτους], [E], 13 x 21 εκ.
26. *Βλαχογιάννης Γιάννης*: Τον ενημερώνει για το ιδιοκτησιακό καθεστώς του κτηρίου του Καζίνο και με αφορμή τη δημοσίευση βιβλίου του Hubert Pernot του θέτει μια σειρά ερωτήματα που αφορούν στην επιτασιακή ιστορία. Αθήνα, χ.χ. χφ., δφ., επιστ., εντ. (φορ.), [Γενικά Αρχεία του Κράτους], [E], 13 x 21 εκ.
27. *Δε Βιάζης Σπυρίδων*: Τον ευχαριστεί για την αποστολή διάλεξής του, του στέλνει εργασία μετάφρασης της *Ποιητικής* του Οράτιου, της Μαριέττας Γιαννοπούλου και ζητά το βιβλίο του Σπυρίδωνα Παπαγεωργίου και βιογραφικό του Μάρκου Θεοτόκη. Ζάκυνθος, 19.6.1924. χφ., δφ., επιστ., [E], 11 x 18 εκ.
28. *Dercsenzi Maurice*: Καθηγητής Μέσης Εκπαίδευσης Βουδαπέστης ζητά πληροφορίες για την άφιξη και την τυχόν εγκατάσταση στην Κέρκυρα Ούγγρων προσφύγων μετά την καταστροφή της Ουγγαρίας από τα αυστρωσικά στρατεύματα. Αναφέρει ενδεικτικά την περίπτωση κάποιου Κασμίρη Ροχόντζη. Αθήνα, 2.12.1931. χφ., δφ., επιστ., [E], 13 x 21 εκ.
29. *Δετζώρτζης Νάσος*: Τον πληροφορεί για τη διεκπεραίωση διαφόρων αποστολών που του είχε αναθέσει (ανηψιός του), που αφορούν κυρίως στην εκδοτική δραστηριότητα και τα ενδιαφέροντά του. Αθήνα, 20.4.1931. χφ., μφ., [E], 21 x 27 εκ.
30. *Δομενεγίνης Ναθαναήλ*: Ζητά τη συνδρομή του Σπ. Θεοτόκη ως Αρχειοφύλακα του Αρχείου Ιονίου Γερουσίας για φίλο του που συγγράφει άρθρο σχετικό με την κάθοδο στην Ελλάδα του Paul Marie Bonaparte. Αθήνα 6.4.1926. χφ., δφ., επιστ., [E], 14 x 21 εκ.
31. *Δροσίνης Γεώργιος*: Τον ευχαριστεί για την αποδοχή της συνεργασίας του με το *Ημερολόγιον της Μεγάλης Ελλάδος* και του ζητά πληροφορίες για τον Φραγκίσκο Σκούφο. Αθήνα 29.1.1921. χφ., μφ., επιστ. εντ.(φορ.) [Ημερολόγιον της Μεγάλης Ελλάδος, Ιδρυτής και Διευθυντής Γ. Δροσίνης], [E], 13 x 21 εκ.
32. *Δροσίνης Γεώργιος*: Αναφέρεται σε εργασία του Θεοτόκη (το δουκικόν Αρχείον) που συμπεριλαμβάνεται στο *Ημερολόγιον* του 1922 και άλλη που πρόκειται να δημοσιευτεί στο επόμενο τεύχος. Αθήνα 18.1.1922. χφ., μφ., επιστ., εντ.(φορ.), [Ημερολόγιον της Μεγάλης Ελλάδος, Ιδρυτής και Διευθυντής Γ. Δροσίνης], [E], 14 x 22 εκ.
33. *Δροσίνης Γεώργιος*: Τον ενημερώνει για την παραλαβή του τεύχους του 1922 και ζητά επίμονα τη συνεργασία του για το επόμενο τεύχος. Αθήνα 18.2.1922. χφ., μφ., επιστ., εντ.(φορ.), [Ημερολόγιον της Μεγάλης Ελλάδος, Ιδρυτής και Διευθυντής Γ. Δροσίνης], [E], 14 x 22 εκ.
34. *Δροσίνης Γεώργιος*: Αναφέρεται κυρίως στα οικονομικά δικαιώματα της οικογένειας για το βιβλίο «Οι σκλάβοι στα δεσμά τους» του Ντίνου Θεοτόκη

και του υπενθυμίζει να αποστείλει εγκαίρως εργασία του σχετική με τον Περραιβό. Αθήνα 20.5.1924. χφ., μφ., επιστ., εντ.(φορ.), [Ημερολόγιον της Μεγάλης Ελλάδος, Ιδρυτής και Διευθυντής Γ. Δροσίνης], [E], 15 x 21 εκ.

35. *Δροσίνης Γεώργιος*: Του υπενθυμίζει την ετήσια συμβολή του με σχετική εργασία για το *Ημερολόγιον*. Αθήνα 11.3.1925. χφ., μφ., επιστ. εντ.(φορ.), [Ημερολόγιον της Μεγάλης Ελλάδος, Ιδρυτής και Διευθυντής Γ. Δροσίνης], [E], 15 x 21 εκ.

36. *Δροσίνης Γεώργιος*: Υπενθυμίζει την αποστολή άρθρου για το έτος 1925 του *Ημερολογίου* και της φωτογραφίας του Μουστοξύδη. Αθήνα 3.4.1925. χφ., μφ., επιστ. εντ.(φορ.), [Ημερολόγιον της Μεγάλης Ελλάδος, Ιδρυτής και Διευθυντής Γ. Δροσίνης], [E], 15 x 21 εκ.

37. *Δροσίνης Γεώργιος*: Εκφράζει τη λύπη του για την απουσία της συνεργασίας του Θεοτόκη από το τεύχος του 1925 και προτείνει για τον επόμενο χρόνο τη δημοσίευση σχεδίων της λιμνοθάλασσας του Μεσολογγίου, τα οποία ο Θεοτόκης είχε αναφέρει ότι υπάρχουν στα Αρχαία. Αθήνα 14.11.1925. χφ., μφ., επιστ. δελτ. [Σύλλογος προς διάδοσιν ωφελίμων βιβλίων], [E], 14 x 10 εκ.

38. *Δροσίνης Γεώργιος*: Ζητά συνεργασία για το *Ημερολόγιο* του 1928. Αθήνα 8.3.1927. χφ., μφ., επιστ. δελτ. [E], 12 x 10 εκ.

39. *Δροσίνης Γεώργιος*: Τον ενημερώνει για την πορεία της εκτύπωσης άρθρου του. Αθήνα 18.12.1928. χφ., μφ., επιστ. δελτ. [Σύλλογος προς διάδοσιν ωφελίμων βιβλίων], [E], 14 x 10 εκ.

40. *Δροσίνης Γεώργιος*: Ίδιο περιεχόμενο με την προηγούμενη. Επιπλέον ζητά τη συνεργασία του στο *Ημερολόγιον* του 1930. Αθήνα, 29.1.1929. χφ., μφ., επιστ., εντ.(φορ.), [E], 18 x 25 εκ.

41. *Δροσίνης Γεώργιος*: Τον ενημερώνει για την παραλαβή δοκιμίων του. Αθήνα, 17.5.1929. χφ., μφ., επιστ. δελτ. [Σύλλογος προς διάδοσιν ωφελίμων βιβλίων], [E], 14 x 10 εκ.

42. *Δροσίνης Γεώργιος*: Τον ενημερώνει για την πορεία της εκτύπωσης βιβλίου του. Αθήνα, 17.9.1929. χφ., 2μφ., επιστ. δελτ. [Σύλλογος προς διάδοσιν ωφελίμων βιβλίων], [E], 14 x 10 εκ.

43. *Δροσίνης Γεώργιος*: Τον ενημερώνει για τα συγγραφικά δικαιώματά του (Θεοτόκη) και τη συμμετοχή του στο *Ημερολόγιον* του 1931. Αθήνα, 21.9.1929. χφ., μφ., επιστ., εντ.(φορ.), [Σύλλογος προς διάδοσιν ωφελίμων βιβλίων], [E], 21 x 28 εκ.

44. *Egidi Pietro*: Αναφέρεται στα πρωτότυπα σχέδια των οχυρώσεων του Vitelli, της Βασιλικής Πύλης (Porta Reale) και της Πύλης του Νέου Φρουρίου και του αναγγέλλει ότι οι έρευνές του σχετικά με τους Di Tocco απέβησαν άκαρπες. Του προτείνει συνεργασία για το *Rivista Storica Italiana*. Τορίνο, 3.1.1924. χφ., μφ., επιστ. δελτ., [I], 14 x 9 εκ.

45. *Zabitzianos Μάρκος*: Συλλυπητήρια επιστολή για το θάνατο του Ντίνου

προς τη μητέρα του Αγγελική. Βερολίνο, 15.8.1923. χφ., δφ., επιστ., [E], 14 x 17 εκ., και φακ.

46. *Ζακυθινός Διονύσιος*: Ζητά πληροφορίες για το αρχείο του Γενικού Προβλεπτή Θαλάσσης. Ληξούρι 3.6.1931. χφ., μφ., επιστ., εντ. (φορ.), [Alexis N. Zakithinos, import-export], [E], 21 x 28 εκ.

47. *Ζακυθινός Διονύσιος*: Τον ευχαριστεί για πληροφορίες σχετικές με αρχαιακό υλικό και εκφράζει την επιθυμία να μελετήσει τα Κερκυραϊκά Αρχεία. Ληξούρι, 16.6.1931. χφ., μφ., επιστ. δελτ., [E], 14 x 9 εκ.

48. *Θεοτόκης Μάρκος*: Παραλήπτης Καποδίστριας. Αναφέρεται στην επίλυση της αντινομίας μεταξύ της ημερομηνίας και της υπογραφής Διπλώματος ευγενείας που αφορά στην οικογένεια Καποδίστρια, καθώς και τις μεταγενέστερες αναγνωρίσεις του τίτλου επί Βενετών και Άγγλων. Πρόκειται για δίπλωμα που φέρει την υπογραφή του Δουκός της Σαβοΐας Καρόλου Εμμανουήλ με ημερομηνία 1689, ενώ είχε αποβιώσει το 1675. Καρουσάδες, Κέρκυρα, 31.7.1905. χφ., δφ., επιστ., [E], 14 x 20 εκ.

49. *Θεοτόκης Μάρκος*: Σχέδιο επιστολής του Μ. Θεοτόκη [αλλά και Σ. Μ. Θεοτόκη] προς τη Βασιλική Νομαρχία σχετικό με την επικείμενη μετατόπιση του αδριάντος του J. M. Schulemburg. [Κέρκυρα], χ. χ. χφ., δφ., [E], 20 x 30 εκ.

50. *Θεοτόκης Ντίνος*: Τον παρακαλεί να διερευνήσει εάν πράγματι το χειρόγραφο του Ερωτόκριτου που βρίσκεται στην Αγγλία προήλθε από την οικογένεια Ροδόσταμου ή Βαρούχα και στη συνέχεια εάν πράγματι πουλήθηκε στον Άγγλο Harley το 1723 ή 1763. Το ερώτημα του υποβλήθηκε από την Κρήτη, αλλά ο ίδιος δηλώνει αδυναμία να πραγματοποιήσει τέτοιου είδους έρευνα. Καρουσάδες 12.9.1914. χφ., δφ., επιστ., [E], 12 x 19 εκ.

51. *Θεοτόκης Ντίνος*: Σύντομη σημείωση προς τον αδελφό του Σπ. Θεοτόκη. Κέρκυρα[;], χ. χ. χφ., μφ., επισκ., [E], 9 x 6 εκ.

52. *Θεοτόκης Ντίνος*: *Γενική Επαναστατική Συνέλευσις των Κρητών*: Ψήφισμα της Συνέλευσης για την εθελουσία συμμετοχή του Κωνσταντίνου Θεοτόκη στον κρητικό αγώνα. Βάμος, Κρήτη 24.8.1896. χφ., δφ., [E], 20 x 30 εκ.

53. Εισιτήριο για φιλολογικό μνημόσυνο προς τιμήν του Κωνσταντίνου Θεοτόκη οργανωμένο από τον Κερκυραϊκό Λογοτεχνικό Όμιλο με κεντρική ομιλήτρια την Ειρήνη Δενδρινού. 27.3.1926. εντ., μφ., προγρ., [E], 15 x 20 εκ.

54. *Θεοτόκης Σπύρος*: Σύντομο σημείωμα στη γυναίκα του Μαρίκα από την οροθετική γραμμή Κουτσόχερο, κατά τη διάρκεια της θητείας του στην ΙΙΙ Μεραρχία του 10ου Συντάγματος. χ.χ. χφ., μφ., επιστ. δελτ., [E], 12 x 16 εκ.

55. *Θεοτόκης Σπύρος*: Σύντομα νέα από το μέτωπο προς τη γυναίκα του Μαρίκα. χ. χ. χφ., μφ., επιστ. δελτ., [E], 13 x 8 εκ.

56. *Θεοτόκης Σπύρος*: Προς την κ. Φ.Ι. Παλαιολόγου, σύντομο σημείωμα από την εξέλιξη του πολέμου, όπου αναφέρει το θάνατο πολλών στρατιωτών

του Συντάγματος των Αθηνών και τον τραυματισμό του λοχαγού του Γρίβα. Σέρβια 11.10.1912. χφ., μφ., επιστ. δελτ., [E], 9 x 14 εκ.

57. *Θεοτόκης Σπύρος*: Σχέδιο επιστολής προς την «Εστία» σχετικό με ανταπόκριση της Εφημερίδας από την Κέρκυρα. Κάνει αναφορές στη θητεία του Μαβίλη στη Βιβλιοθήκη, στη συγκρότηση της Υπηρεσίας Εγχωρίου Διαχειρίσεως και στο τότε κτήριο του Αρχιεπισκοπείου. Αθήνα, 27.4.1912. χφ., μφ., επιστ., [E], 15 x 22 εκ.

58. *Θεοτόκης Σπύρος*: Δίνει στη μητέρα του πληροφορίες σχετικές με την κηδεία του Βασιλέα, ένα του μικροατύχημα και κάνει αναφορά σε διάφορα οικογενειακά νέα. Υπηρετεί ως εθνοφρουρός. Αθήνα, 27.3.1913. χφ., δφ., επιστ., [E], 12 x 18 εκ.

59. *Θεοτόκης Σπύρος*: Προς τη γυναίκα του Μαρίκα. Κέρκυρα 31.12.1914. χφ., μφ., [E], 21 x 28 εκ.

60. *Θεοτόκης Σπύρος*: Από τον Αχινό, δίδει πληροφορίες στη μητέρα του σχετικές με τη στρατιωτική του ζωή και τις κινήσεις των Βρετανών και Γάλλων, καθώς και επαφές του με συγχωριανούς του. Αχινός, 2.1.1915. χφ., μφ., [E], 20 x 25 εκ.

61. *Θεοτόκης Σπύρος*: Προς τη μητέρα του από τη Μπάλτσα, χωριό σε απόσταση δύο ωρών με το άλογο από τη Θεσσαλονίκη, με νέα του από τη στρατιωτική ζωή. Εκφράζει την ελπίδα της μεσολάβησης του Δημητράκη (αδελφού του) στον Δούσημανη για μετάθεσή του. Μπάλτσα, 29 Οκτωβρίου 1915. χφ., δφ., επιστ., [E], 14 x 22 εκ.

62. *Θεοτόκης Σπύρος*: Προς τη μητέρα του. Αναφέρει μετάβασή του στην Αθήνα, εκφράζει τα παράπονά του για τον Δούσημανη που δεν φρόντισε να τον μεταθέσει και της αποδίδει λογαριασμό για τα χρήματα που δάνεισε σε συγχωριανούς του, προκειμένου να τα εισπράξει εκείνη. Θεσσαλονίκη, 7.3.1916. χφ., δφ., επιστ., εντ.(φορ.), [Olympos Palace Hotel- Salonique], [E], 13 x 21.

63. *Θεοτόκης Σπύρος*: Προς τη γυναίκα του. Εκφράζει την ανησυχία του για ασθένεια που είχε εκείνη περάσει καθώς και την οργή του γιατί βρίσκεται μακριά τους. 18.11.1918. χφ., δφ., επιστ., [E], 11 x 18 εκ.

64. *Θεοτόκης Σπύρος*: Προς τη μητέρα του με νέα από τη ζωή του από τη Βενετία που βρίσκεται μαζί με την οικογένειά του. 28.12.1921. χφ., δφ., επιστ., [E], 11 x 21 εκ.

65. *Θεοτόκης Σπύρος*: Προς τη μητέρα του. Αναφέρεται και στην υγεία του Ντίνου Θεοτόκη. Βενετία, 18.5.1922. χφ., μφ., επιστ., [E], 17 x 23 εκ.

66. *Θεοτόκης Σπύρος*: Προς τη μητέρα του. Εκφράζει τη λύπη του για την ασθένεια του Ντίνου και την αγανάκτηση και τον πόνο του για την εκτέλεση του Νικολάου Θεοτόκη. Βενετία, 2/16.12.1922. χφ., μφ., [E], 20 x 28 εκ.

67. *Θεοτόκης Σπύρος*: Προς τη μητέρα του. Εκφράζει τη λύπη του για την

αρρώστια του Ντίνου και την ενημερώνει για τη ζωή τους στη Βενετία, όπου βρίσκεται με όλη του την οικογένεια, ενώ εκφράζει τη σφοδρή του επιθυμία να επιστρέψει στην Ελλάδα. Βενετία, 25.1.1923. χφ., μφ., [E], 21 x 29 εκ.

68. *Θεοτόκης Σπύρος*: Προς τη μητέρα του με αναφορές στη ζωή του στη Βενετία και διάφορες σκέψεις για οικογενειακά θέματα. Βενετία, ημέρα της Αναλήψεως. χφ., δφ., [E], 20 x 31 εκ.

69. *Θεοτόκης Σπύρος*: Προς το Γενικό Γραμματέα της Ακαδημίας Αθηνών. Προτείνει στην Ακαδημία να τιμήσει με πολιτικό μνημόσυνο τα 100 έτη από το θάνατο του Κυβερνήτη Ιωάννη Καποδίστρια με κεντρικό ομιλητή τον ίδιο και θέμα την εθνική συνείδηση και τη γνώση της ελληνικής γλώσσας του Καποδίστρια. Κέρκυρα, 14.11.1931. χφ., μφ., επιστ. δελτ., [Αρχείον Ιονίου Γερουσίας, Διευθυντής], [E], 15 x 12 εκ.

70. *Θεοτόκης Σπύρος*: Προς την κόρη του Βιβή. Κέρκυρα χ.χ. χφ., μφ., επιστ., εντ.(φορ.), [Αρχείον Ιονίου Γερουσίας, Διευθυντής], [E], 11 x 18 εκ.

71. *Θεοτόκης Σπύρος*: Σχέδιο επιστολής του Σπυρίδωνα Θεοτόκη προς το Διοικητή Τραπεζής με αντικείμενο την έγκριση πίστωσης 50.000 δρχ. προκειμένου να αρχίσει η δημοσίευση αγγελίας εγγραφής συνδρομητών για την έκδοση του Αρχείου Ιωάννη Καποδίστρια που σχεδίαζε. Κέρκυρα, χ. χ. χφ., μφ., [E], 23 x 29 εκ.

72. *Θεοτόκης Σπύρος*: Σχέδιο επιστολής του Σπύρου Θεοτόκη προς τον Carlo Accatatis, (Αρχείο του Κράτους, Βενετία), σχετική με αντίγραφα εγγράφων που είχε λάβει και με την ανεύρεση ερευνητή για έρευνα στο παραπάνω Αρχείο, τη χρηματοδότηση του οποίου θα αναλάβει η Ακαδημία Αθηνών. Κέρκυρα, χ.χ. χφ., μφ., [I], 20 x 30 εκ.

73. *Θεοτόκης Σπύρος*: Σχέδιο επιστολής προς τη Διεύθυνση του Αρχείου της Βενετίας με την οποία ζητά την εντόπιση εγγράφων που είχαν κατατεθεί στη Γραμματεία του Βαΐλου στις αρχές του 17^{ου} αι. και αφορούσαν την εμπλοκή της οικογένειας Βούλγαρη στο ιδιοκτησιακό καθεστώς της Εκκλησίας και του λειψάνου του Αγίου Σπυρίδωνα. Κέρκυρα, 14.8.1934. χφ., μφ., [I], 22 x 28 εκ.

74. *Θεοτόκης Σπύρος*: Σχέδιο επιστολής με τον ίδιο παραλήπτη και το ίδιο θέμα. Κέρκυρα, 20.9.1934. χφ., μφ., [I], 22 x 28 εκ.

75. *Θεοτόκης Σπύρος*: Σχέδιο επιστολής προς τον Carlo Accatatis, υπάλληλο των Αρχείων της Βενετίας σχετική με την αποστολή αντιγράφων εγγράφων. Κέρκυρα, 20.9.1934. χφ., μφ., [I], 22 x 29 εκ.

76. *Θεοτόκης Σπύρος*: Σχέδιο επιστολής προς τη Διεύθυνση των Αρχείων της Βενετίας σχετική με τυπογραφικά δοκίμια που αφορούσαν αρχαιακό υλικό της Κρήτης. Παρακαλεί να γίνει αντιπαραβολή με το αρχαιακό υλικό και να του επιστραφούν τα χειρόγραφα το ταχύτερο δυνατό. Κέρκυρα, 21.9.1934. χφ., μφ., [I], 22 x 29 εκ.

77. *Θεοτόκης Σπύρος*: Ανακοινώνει στο Ναύαρχο Σοφοκλή Δούσμανη την ημερομηνία παράδοσης εργασίας του που αφορά στην οικογένεια Δούσμανη και δηλώνει ότι αποδέχεται τη συμφωνηθείσα αμοιβή. Αθήνα, 1.7.1938. χφ., μφ., επιστ., εντ.(φορ.), [Hôtel d'Athènes], [E], 14 x 22 εκ.
78. *Ιδρωμένος Μ. Ανδρέας*: Ζητά διάφορα αντίγραφα του 1804 σχετικά με τη νήσο Σάσωνα, ύστερα από σχετική παράκληση του καθηγητή Σπ. Λάμπρου. Κέρκυρα, 26.2.1914. χφ., δφ., επιστ., [E], 11 x 18 εκ.
79. *Ιδρωμένος Μ. Ανδρέας*: Συνοδευτικό σημείωμα για επιστολή που απευθύνεται προς τον Σπύρο Λάμπρο με τη μεσολάβηση του Σπύρου Θεοτόκη. Κέρκυρα, 3.3.1914. χφ., μφ., επιστ., [E], 12 x 18 εκ.
80. *Ιδρωμένος Μ. Ανδρέας*: Ευχαριστεί για την αποστολή του *Αναμνηστικού Τεύχους της Πανιονίου Εκθέσεως*. Κέρκυρα, 12.5.1915. χφ., δφ., επιστ., [E], 11 x 18 εκ.
81. *Καλιτσουνάκης Ιωάννης*: Του ζητεί να συναντηθούν στο ατμόπλοιο που θα σταθμεύσει για λίγο στην Κέρκυρα, το οποίο πλέει προς το Μπρίντιζι για να ανταλλάξουν πληροφορίες και σκέψεις. Αθήνα, 2.4.1921. χφ., μφ., επιστ. δελτ., [E], 14 x 9 εκ.
82. *Καλιτσουνάκης Ιωάννης*: Τον ενημερώνει για την έκδοση κρητικού χειρογράφου και την αποστολή εργασίας του Θεοτόκη. Χανιά, 22.4.1927. χφ., δφ., επιστ., εντ.(φορ.), [Dr. Phil. Johannes E. Kalitsunakis, Berlin], [E], 14 x 22 εκ.
83. *Καμπούρογλους Δημήτριος*: Ρωτάει εάν σώζονται τα έγγραφα της Ιονίου Ακαδημίας (1808-1812). Αθήνα, 1.2.1916. δκτ., δφ., επιστ., [E], 12 x 18 εκ.
84. *Καμπούρογλους Δημήτριος*: Τον ενημερώνει για την τύχη των δημοσιεύσεων του Θεοτόκη. Αθήνα, 26.6.1929. χφ., μφ., επιστ., εντ.(φορ.), [E], 14 x 22 εκ.
85. *Καμπούρογλους Δημήτριος*: Ζητά μια «ρεκλαμίτσα» που συνόδευε κάποιο τεύχος που του έστειλε ο Θεοτόκης. Αθήνα, 1929. χφ., μφ., επιστ., [E], 14 x 9 εκ.
86. *Καμπούρογλους Δημήτριος*: Προτρέπει τον Θεοτόκη να αποστείλει τα έργα του και στον Άμαντο Κωνσταντίνο. Αθήνα, χ.χ. χφ., εκ.μφ., επιστ. δελτ., [E], 12 x 18 εκ.
87. *Καραήλοβιζ Ν.*: Επισημαίνει ότι είναι πολύ ακριβό το εισιτήριο για την προγραμματιζόμενη διάλεξη του Σπ. Θεοτόκη στην Αθήνα στην επέτειο του εορτασμού της εκατονταετηρίδος από την ίδρυση του Ελληνικού Κράτους (1830-1930). Αθήνα, 12.3.1930. χφ., δφ., επιστ., [E], 12 x 19 εκ.
88. *Κεφαλάς* (ανηψιός του Σπ. Θεοτόκη): Ενημερώνει για τη συνάντησή του με τον Ντίνο Θεοτόκη στην Αθήνα και την αναχώρηση του τελευταίου και του Μαβίλη για την Κρήτη, προκειμένου να καταταγούν ως εθελοντές, εκφράζοντας τις σχετικές ανησυχίες του. Αθήνα, 26.7.1896. χφ., δφ., επιστ., [E], 12 x 19 εκ.
89. *Κουκουλές Φαίδων*: Ζητά συνεργασία του Θεοτόκη για τον Η' τόμο της

- Επετηρίδας Βυζαντινών Σπουδών*. Αθήνα, 26.7.1931. χφ., μφ., επιστ., εντ. (φορ.), [Εταιρεία Βυζαντινών Σπουδών], [E], 14 x 20 εκ.
90. *Κουκουλές Φαίδων*: Του ανακοινώνει την αποστολή δοκιμίων εργασίας του και σημειώνει ορισμένες παρατηρήσεις σχετικές μ' αυτήν. Αθήνα, 16.9.1931. χφ., δφ., επιστ., εντ.(φορ.), [Εταιρεία Βυζαντινών Σπουδών], [E], 14 x 20 εκ.
91. *Κουκουλές Φαίδων*: Του ανακοινώνει την προσεχή εκτύπωση του Ι τόμου της *Επετηρίδας Βυζαντινών Σπουδών* και ζητά τη συνεργασία του. Αθήνα, 27.6.1933. χφ., δφ., επιστ., εντ.(φορ.), [Εταιρεία Βυζαντινών Σπουδών], [E], 14 x 20 εκ.
92. *Κουκουλές Φαίδων*: Τον ενημερώνει ότι η έκταση της σχετικής με την ιστορία του βενετικού νομίσματος εργασίας του δεν επιτρέπει να συμπεριληφθεί στον υπό εκτύπωση τόμο της *Επετηρίδας* και τον παρακαλεί να του αποστείλει άλλη, μικρότερης έκτασης. Αθήνα, 29.8.1936. χφ., δφ., επιστ., εντ.(φορ.), [Εταιρεία Βυζαντινών Σπουδών], [E], 14 x 20 εκ.
93. *Κουκουλές Φαίδων*: Του ανακοινώνει ότι πρόκειται να συμπεριληφθεί στον προσεχή τόμο της *Επετηρίδας* η σχετική με την οικογένεια Βούλγαρη εργασία του και εκφράζει τη λύπη του για το γεγονός ότι δεν αναχωρεί μαζί του για το Συνέδριο της Ρώμης. Αθήνα, 13.9.1936. χφ., μφ., επιστ., εντ.(φορ.), [Εταιρεία Βυζαντινών Σπουδών], [E], 14 x 20 εκ.
94. *Κουκουλές Φαίδων*: Του ανακοινώνει την αποστολή των δοκιμίων της εργασίας του για την οικογένεια Βούλγαρη και θέτει στην κρίση του τις επεμβάσεις που έκανε σ' αυτήν. Αθήνα, 29.10.1936. χφ., δφ., επιστ., εντ. (φορ.), [Εταιρεία Βυζαντινών Σπουδών], [E], 14 x 20 εκ.
95. *Κουκουλές Φαίδων*: Εκφράζει την απορία του γιατί δεν έχει λάβει τα διορθωμένα δοκίμια της εργασίας του που αφορούσαν την οικογένεια Βούλγαρη. Αθήνα, 11.11.1936. χφ., μφ., επιστ., εντ.(φορ.), [Εταιρεία Βυζαντινών Σπουδών], [E], 14 x 20 εκ.
96. *Κύρου Αχιλλεύς*: Παρακαλεί τον Θεοτόκη να του σταλούν φωτογραφίες της εικόνας του λιθοβολισμού του Αγίου Στεφάνου, η οποία βρίσκεται στο Κοιμητήριο, μιας άλλης εικόνας που βρίσκεται στη Μητρόπολη, καθώς και διάφορα αντίγραφα του οικογενειακού του αρχείου. Αθήνα, 21.11.1934. χφ., μφ., επιστ., εντ.(φορ.), [Η Διεύθυνσις της «Εστίας»], [E], 14 x 22 εκ.
97. *Λάμπρος Σπύρος*: Παρακαλεί να του επιστραφεί «η εικόνα του Γερούσιαστου Μαυρομάτη» και το τεύχος *Prix et cours de l'Académie Ioniennne* που του είχε δανείσει για την αναδρομική έκθεση του 1914. Κηφισιά, 5.7.1914. χφ., μφ., επιστ. δελτ., [E], 14 x 10 εκ.
98. *Λάμπρος Σπύρος*: Τον ευχαριστεί για αναγγελία ευχάριστης είδησης και του υπενθυμίζει τη συνεργασία του για τον *Νέο Ελληνομνήμονα*. Αθήνα, 2.1.1915. χφ., μφ., επιστ. δελτ., [Νέος Ελληνομνήμων], [E], 9 x 14 εκ.
99. *Λάσκαρις Θ. Μιχαήλ*: Αναφέρεται σε έρευνα που έκανε στην Εθνική Βι-

βλιοθήκη του Βελιγραδίου σχετικά με την Επτάνησο Πολιτεία και η οποία προορίζεται να περιληφθεί στην έκδοση του *Γ' Αναμνηστικού τεύχους* του Θεοτόκη, καθώς και στις εκεί επιστημονικές του ασχολίες. Βελιγράδι, 23.5.1924. χφ., δφ., επιστ., [E], 15 x 19 εκ.

100. *Λάσκαρις Θ. Μιχαήλ*: Ζητά συμβουλές για έρευνα που πρόκειται να αρχίσει στη Βενετία καθώς και συστατικές επιστολές για την επίλυση των πρακτικών προβλημάτων της εκεί παραμονής του. Βελιγράδι, 30.6.χ.χ. χφ., δφ., επιστ., [E], 14 x 18 εκ.

101. *Λάσκαρις Θ. Μιχαήλ*: Τον ευχαριστεί για την ανταπόκριση στο αίτημα της προηγούμενης επιστολής και τον ενημερώνει για την αποστολή των εργασιών του. Υποβάλλει την παράκληση να περιληφθεί στην επικείμενη αποστολή του Θεοτόκη στη Βενετία, με αντικείμενο τη μελέτη κρητικών εγγράφων. Βενετία, 25.7. χ.χ. χφ., δφ., επιστ., [E], 14 x 18 εκ.

102. *Λάσκαρις Θ. Μιχαήλ*: Τον ενημερώνει σχετικά με τον πιθανό διορισμό του (Σπ. Θεοτόκη) στο υπό ίδρυση *Ινστιτούτο του Συλλόγου προς διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων*. Αθήνα, 31.12.χ.χ. χφ., 2 μφ., επιστ., εντ.(φορ.), [Hôtel Xenias Melathron], [E], 14 x 22 εκ.

103. *Λάσκαρις Θ. Μιχαήλ*: Ζητά πληροφορίες για έγγραφο που πρόκειται να εκδώσει και προτείνει στον Θεοτόκη να τον διευκολύνει στην έκδοση της εργασίας του. Βελιγράδι, 23.5.1926. χφ., δφ., επιστ., [E], 14 x 18 εκ.

104. *Λάσκαρις Θ. Μιχαήλ*: Αναφέρεται σε βιβλιοκρισίες και την επικείμενη εκλογή Διευθυντού στο υπό ίδρυση *Ινστιτούτο του Συλλόγου προς διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων*. Θεσσαλονίκη, 23.10.χ.χ. χφ., δφ., επιστ., εντ.(φορ.), [Olympic Mediterranean Palace], [E], 17 x 21 εκ.

105. *Λέκος Π. Πολύβιος*: Ο Διευθυντής της ελληνικής έκδοσης της *Εγγύς και Άπω Ανατολής* ζητά από τον Θεοτόκη να αποστείλει δημοσιεύματα που αφορούσαν στην ίδρυση *Εθνολογικού, Ιστορικού και Καλλιτεχνικού Μουσείου της Επτανήσου*, την οποία είχε επιδιώξει ο Θεοτόκης, για να δημοσιευτούν στο περιοδικό *Η εικονογραφημένη της Ελλάδος*. Αθήνα, 10.3.1925. δκτ., μφ., επιστ., εντ.(φορ.), [Εγγύς και Άπω Ανατολή], [E], 21 x 21 εκ.

106. *Μαβίλης Λορέντσος*: Του εκφράζει τα φιλικά του συναισθήματα και τη συμπαράστασή του. Κέρκυρα, 12.5.1907. χφ., δφ., επιστ., [E], 12 x 18 εκ.

107. *Μαβίλης Λορέντσος*: Του εκφράζει συγχαρητήρια για προσωπική του επιτυχία. Κέρκυρα, 1.11.1907. χφ., δφ., επιστ., [E], 11 x 18 εκ.

108. *Μαβίλης Λορέντσος*: Στέλνει τους χαιρετισμούς του και εκφράζει το θαυμασμό του για τον αδελφό του Ντίνο. χφ., 2 επισκεπτήρια, [E], 9 x 6 εκ.

109. *Maquieive C.*: Ο Διευθυντής της *Journal de Genève* ευχαριστεί για την αποστολή του αναμνηστικού τεύχους του Θεοτόκη, το οποίο θα σχολιάσει στο περιοδικό και ζητά ακόμα ένα αντίτυπο γιατί το πρώτο κακοποιήθηκε

κατά τη μεταφορά. Γενεύη, 3.7.1929. δκτ., μφ., επιστ., εντ.(φορ.), [Journal de Genève], [Γ], 21 x 28 εκ.

110. *Miller William*: Τον ευχαριστεί για την αποστολή σπανιότατου βιβλίου σχετικού με την αποστολή του Γλάδστονα. Αθήνα, 2.11.1925. χφ., μφ., επιστ., [Ε], 11 x 18 εκ.

111. *Miller William*.: Εκφράζει τη λύπη του που δεν συναντήθηκαν στην Αθήνα. Αθήνα, 15.5.19. χφ., μφ., επιστ., [Ε], 11 x 18 εκ.

112. *Minent D*.: Εναδιαφέρεται για πληροφορίες που αφορούν εκκλησίες και κτήρια της Κέρκυρας. Gouarec, Côtes du Nord, 2.12.1919. χφ., δφ., επιστ., [Γ], 11 x 18 εκ.

113. *Μινώτου Μαριέττα*: Προτείνει συνεργασία στον Σπ. Θεοτόκη για λεύκωμα αφιερωμένο στον Γεράσιμο Μαρκορά. Ζάκυνθος, 14.5.1929. χφ., δφ., επιστ., εντ.(φορ.), [Μηνιαίων Περιοδικόν ΙΟΝΙΟΣ ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ], [Ε], 15 x 22 εκ.

114. *Μινώτου Μαριέττα*: Ευχαριστεί για την πρόθεση του Θεοτόκη να συνεργαστεί με το Ιστορικοφιλοσοφικό περιοδικό *Ιόνιος Ανθολογία*. Ζάκυνθος, 11.6.1929. χφ., δφ., επιστ., εντ.(φορ.), [Μηνιαίων Περιοδικόν ΙΟΝΙΟΣ ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ], [Ε], 15 x 22 εκ.

115. *Μινώτου Μαριέττα*: Προτείνει συνεργασία στον Θεοτόκη για πανηγυρικό τεύχος της *Ιονίου Ανθολογίας* που πρόκειται να εκδοθεί για να τιμηθεί η πενήνταχρονη παρουσία στα ελληνικά γράμματα του Γρηγορίου Ξερόπουλου. Ζάκυνθος 23.11.1937. χφ., μφ., επιστ. δελτ., [Ιστορικοφιλολογικόν Περιοδικόν ΙΟΝΙΟΣ ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ], [Ε], 14 x 10 εκ.

116. *Μομφερράτος Ι. Νικόλαος*: Παραπονείται γιατί οι κόρες του Ηλία Ζερβού εξαίρουν υπερβολικά τη συμβολή του πατέρα τους στον αγώνα της Επτανήσου, ενώ ο δικός του πατέρας, Ιωσήφ Μομφερράτος, υπήρξε για μια δεκαετία, τουλάχιστον, ο ρυθμιστής της εθνικής πολιτικής των ριζοσπαστών. Την επιστολή συνοδεύει έντυπη φωτογραφία του Ιωσήφ Μομφερράτου. χφ., 2μφ., επιστ., [Ε], 11 x 18 εκ.

117. *Μπαλάνος Δημήτριος*: Καθηγητής Θεολογικής Σχολής του Καποδιστριακού Πανεπιστημίου, ευχαριστεί τον Θεοτόκη για τη φιλοξενία στην Κέρκυρα και την προσφορά των εργασιών του. Αθήνα, 27.4.1933. χφ., δφ., επιστ., εντ.(φορ.), [Εθνικόν και Καποδιστριακόν Πανεπιστήμιον], [Ε], 14 x 22 εκ.

118. *Μπάστας Ε.Α.*: Αναφέρεται στη συνδρομή για την εκτύπωση του *Αναμνηστικού Τεύχους*. Αθήνα, 30.6.1914. χφ., δφ., επιστ., εντ.(φορ.), [Υπουργείον Ναυτικών/Διεύθυνσις Εμπορικής Ναυτιλίας], [Ε], 11 x 18 εκ.

119. *Μπενάκης Αντώνης*: Αναφέρεται στη δημοσίευση της αλληλογραφίας του Καποδίστρια με τον Εϋνάρδο. Παρίσι, 30.4.1928. χφ., μφ., επιστ., εντ.(φορ.), [[Légation de Grèce], [Ε], 14 x 19 εκ.

120. *Ξανθουδίδης Στέφανος*.: Ο Διευθυντής του Κρητικού Μουσείου ευχα-

ριστεί τον Σπ. Θεοτόκη για την αποστολή δύο εργασιών του, του αντιγράφου ενός παλιού χάρτη του Χάνδακα και τον προτρέπει να κοινοποιήσει τις σχετικές με την Κρήτη εργασίες του στον καθηγητή Μανώλη Χατζηδάκη. Ηράκλειο, 8.2.1924. χφ., δφ., επιστ., εντ.(φορ.), [Κρητικόν Μουσείον εν Ηρακλείω], [E], 13 x 21 εκ.

121. *Πάλλης Αλέξανδρος*: Ο Νομάρχης Κερκύρας ερωτά κατά πόσον ο Θεοτόκης έχει καταρτίσει σχέδιο διατάγματος «περί διαρρυθμίσεως των Ανακτόρων». Κέρκυρα, 20.8.1925. χφ., μφ., επιστ., [E], 11 x 18 εκ.

122. *Πάλλης Αλέξανδρος*: Πρόσκληση σε γεύμα προκειμένου να συζητήσουν για το σχέδιο της διαρρύθμισης των Ανακτόρων. Κέρκυρα, χ. χ. χφ., μφ., επισκεπτήριο, [E], 11 x 18 εκ.

123. *Παπαδάκης Ι. Νικόλαος*: Ο τ. Διευθυντής του Ιστορικού Αρχείου Κρήτης, καλωσορίζει τον Σπ. Θεοτόκη στην Κρήτη, ως Νομάρχη Ηρακλείου, και τον ευχαριστεί για τις υπηρεσίες που προσέφερε στο Ιστορικό Αρχείο Κρήτης και την κρητική ιστοριογραφία. Χανιά, 20.7.1935. δκτ., δφ., επιστ., εντ.(φορ.), [N.I. Παπαδάκης, τ. Διευθυντής Ιστορικού Αρχείου Κρήτης], [E], 13 x 19 εκ.

124. *Παπαδημητρίου Γιάννης*: Αναφέρεται στο κενό που άφησε η απουσία του Σπ. Θεοτόκη από την Κέρκυρα, εξαιτίας της ανάληψης των νέων του καθηκόντων. Κέρκυρα, 26.7.χ.χ. χφ., μφ., επιστ. δελτ., [Μουσείον Κερκύρας], [E], 13 x 10 εκ.

125. *Πελεκάσης Σ. Δημήτριος*: Αποδέχεται να εργαστεί για να αντιγράψει εικόνα που θα του υποδείξει ο Θεοτόκης. Αθήνα, 12.7.1938. χφ., μφ., επιστ. δελτ., [Δημήτριος Σ. Πελεκάσης, Ζωγράφος], [E], 14 x 10 εκ.

126. *Pernot Hubert*: Αναφέρεται στην παραλαβή εργασιών του Θεοτόκη και σχολιάζει πρόταση του Θεοτόκη για τη συμπλήρωση της Ιονικής βιβλιογραφίας. Nogent sur Marne, Παρίσι, 21.7.1919. δκτ., 2μφ., επιστ., [E], 21 x 28 εκ.

127. *Πετροκόκκης Π.Δ.*: Σύντομο σημείωμα με την περιγραφή του οικοσμήμου του Μαβίλη. 1.5.1918. χφ., μφ., επιστ., [E], 11 x 18 εκ.

128. *Ραγκαβής Ρίζος Ευγένιος*: Παρακαλεί να τον διευκολύνει στην ανεύρεση προσώπων που θα αναλάβουν να καταρτίσουν τα γενεαλογικά δένδρα διαφόρων ευγενών κερκυραϊκών οικογενειών. Αθήνα, 2.9.1894. χφ., μφ., επιστ., [E], 13 x 21 εκ.

129. *Ραγκαβής Ευγένιος*: Ζητά πληροφορίες σχετικές με τα οικοσμήματα μερικών κερκυραϊκών οικογενειών. Νίκαια χ.χ. - Γαλλία. χφ., μφ., επιστ., [E], 18 x 22 εκ.

130. *Ραγκαβής Ευγένιος*: Ερωτά αν υπάρχει στο Αρχείο της Ιονίου Γερουσίας «έλεγχός τις» (κατάλογος) των ευγενών της Κεφαλληνίας. Αθήνα, 3.6.1917. χφ., μφ., επιστ., εντ.(φορ.), [Θεραπευτήριον ο Ευαγγελισμός], [E], 22 x 28 εκ.

131. *Ραγκαβής Ευγένιος*: Γνωστοποιεί τα του θανάτου της συζύγου του και ζητά πληροφορίες για τη ζακυνθινή οικογένεια Φραγγοπούλου. Γαλλία, Νίκαια, 15/28.12.1922. χφ., δφ., επιστ., [E], 11 x 18 εκ.

132. *Ραγκαβής Ευγένιος*: Επιστολή σχετική με τα επανησιακά οικόσημα. Γαλλία, Νίκαια, 29.10.1923. χφ., μφ., επιστ. δελτ., [E], 14 x 9 εκ.
133. *Ραγκαβής Ευγένιος*: Με επικείμενη την άφιξη του ίδιου και της οικογενείας του στην Κέρκυρα για να περάσουν το καλοκαίρι, ζητά διευκόλυνση στην ανεύρεση καταλλήλων καταλυμάτων. Ιταλία, Μεράνο, 6.1.1924. χφ., δφ., επιστ., [E], 14 x 21 εκ.
134. *Ραγκαβής Ευγένιος*: Ζητά πληροφορίες για την πορεία της έρευνας που είχε αναθέσει σχετικά με «τὴν ἀντιγραφὴν τῶν γενεαλογιῶν τῶν πρὸ τοῦ 1753 ἐγγεγραμμένων οἰκογενειῶν ἐν τῇ Χρυσῇ Βίβλῳ Κεφαλληνίας». Αθήνα, 6.3.1925. χφ., δφ., επιστ., [E], 13 x 21 εκ.
135. *Ραγκαβής Ευγένιος*: Ζητά αντίγραφο της Χρυσής Βίβλου (libro d' oro) Κεφαλληνίας. Αθήνα, 22.5.1925. χφ., δφ., επιστ., [E], 11 x 18 εκ.
136. *Ράδος Κωνσταντίνος*: Τον ενημερώνει σχετικά με την ίδρυση *Τμήματος της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας* στην Κέρκυρα. Αθήνα, 16.6.1919. χφ., 2μφ., επιστ. δελτ., [Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία της Ελλάδος], [E], 14 x 11 εκ.
137. *Ράδος Κωνσταντίνος*: Ίδιο περιεχόμενο με την προηγούμενη. Αθήνα, 7.7.1919. χφ., μφ., επιστ. δελτ., [Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία της Ελλάδος], [E], 14 x 11 εκ.
138. *Ράδος Κωνσταντίνος*: Του αναφέρει τη διαδικασία εγγραφής νέων μελών στην Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία της Ελλάδος. Αθήνα, 6.8.1919. χφ., μφ., επιστ. δελτ., [Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία της Ελλάδος], [E], 14 x 11 εκ.
139. *Ράδος Κωνσταντίνος*: Αναφέρεται στη δημιουργία Τμήματος της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας στην Κέρκυρα. Αθήνα, 26.9.1919. χφ., δφ., επιστ., εντ. (φορ.), [Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία της Ελλάδος], [E], 14 x 23 εκ.
140. *Ράδος Κωνσταντίνος*: Αναφέρεται στην εγγραφή νέων μελών και την έκδοση του *Δελτίου της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας της Ελλάδος*. Αθήνα, 23.10.1919. χφ., μφ., επιστ. δελτ., [Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία της Ελλάδος], [E], 14 x 11 εκ.
141. *Ράδος Κωνσταντίνος*: Τον ενημερώνει για την αποστολή των χαρτών Σάλμαν. Αθήνα, 16.11.1919. χφ., μφ., επιστ. δελτ., [E], 14 x 9 εκ.
142. *Ράδος Κωνσταντίνος*: Τον ενημερώνει για την πορεία της έκδοσης του *Δελτίου της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας της Ελλάδος*. Αθήνα, 8.12.1919. χφ., μφ., επιστ. δελτ., [Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία της Ελλάδος], [E], 14 x 11 εκ.
143. *Ράδος Κωνσταντίνος*: Του αναφέρει σχετικά με την έκδοση των πρακτικών της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας. Αθήνα, 11.12.1919. χφ., μφ., επιστ. δελτ., [Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία της Ελλάδος], [E], 14 x 11 εκ.
144. *Ράδος Κωνσταντίνος*: Του κοινοποιεί την αποστολή δοκιμίων του. Αθήνα, 24.12.1919. χφ., μφ., επιστ. δελτ., [Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία της Ελλάδος], [E], 14 x 11 εκ.

145. *Ράδος Κωνσταντίνος*: Τον ενημερώνει για την πορεία της έκδοσης του *Δελτίου της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας*. Αθήνα, 25.12.1919. χφ., μφ., επιστ. δελτ., [Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία της Ελλάδος], [E], 14 x 11 εκ.
146. *Ράδος Κωνσταντίνος*: Συνοδευτικό σημείωμα αποστολής αποσπάσματος προσεχούς δημοσιεύματος του Ράδου. Αθήνα, 30.4.1920. χφ., μφ., επιστ. δελτ., [Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία της Ελλάδος], [E], 14 x 11 εκ.
147. *Ράδος Κωνσταντίνος*: Επιστολή προς τον Ευγένιο Ραγκαβά που αφορά και τον Σπ. Θεοτόκη. Αθήνα, 6.12.1921. χφ., μφ., επιστ. δελτ., [Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία της Ελλάδος], [E], 14 x 11 εκ.
148. *Ράδος Κωνσταντίνος*: Του αναφέρει την παραλαβή φυλλαδίου και του υπενθυμίζει την αποστολή υλικού. Αθήνα, 26.1.1924. χφ., μφ., επιστ. δελτ., [Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία της Ελλάδος], [E], 14 x 11 εκ.
149. *Ράδος Κωνσταντίνος*: Τον ενημερώνει για τη διάθεση των εκδόσεων της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας και τις επόμενες εισφορές. Αθήνα, 9.2.1924. χφ., μφ., επιστ. δελτ., [Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία της Ελλάδος], [E], 14 x 1 εκ.
150. *Ράδος Κωνσταντίνος*: Τον ενημερώνει για το σχεδιασμό των δημοσιεύσεων του 9ου τόμου του *Δελτίου της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας*. Αθήνα, 16.3.1924. χφ., μφ., επιστ. δελτ., [Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία της Ελλάδος], [E], 14 x 11 εκ.
151. *Ralli Brothers*: Παραλήπτης Μάρκος Θεοτόκης. Τον πληροφορούν για το θάνατο του γιού του Ιωάννη. [Λίβερπουλ]/ Λονδίνο, 23.4.1907. χφ., δκτ., 2μφ., επιστ., εντ.(φορ.), [Ralli Brothers], [E], 20 x 26 εκ.
152. *Ralli Brothers*: Παραλήπτης Μάρκος Θεοτόκης. Αναφέρεται σε τακτοποίηση εκκρεμούς πίστωσης προς την Εταιρεία Ralli Brothers του αποθανόντος γιού του Μάρκου, την οποία είχε προσπαθήσει να τακτοποιήσει ο Ντίνος Θεοτόκης. Στην επιστολή επισυνάπτεται ανάλυση της πίστωσης. Λίβερπουλ, 28.5.1907. χφ., 2μφ., επιστ., εντ.(φορ.), [Ralli Brothers], [E], 20 x 26, 33 x 25 εκ.
153. *Ροδάς Μιχαήλ*: Τον διαβεβαιώνει ότι θα δημοσιεύσει στο «Ελεύθερο Βήμα» ό,τι πρέπει. Αθήνα, 16.8.1926. χφ., μφ., επιστ. δελτ., [Ελεύθερον Βήμα, Μεγάλη Καθημερινή Εφημερίς], [E], 15 x 12 εκ.
154. *Ροδάς Μιχαήλ*: Διαβεβαιώνει τον Θεοτόκη ότι το *Ελεύθερον Βήμα* δεν είχε στείλει αθλητικό συντάκτη και ότι οι φωτογράφοι δεν αποτελούν τμήμα του συντακτικού προσωπικού της εφημερίδας προς την οποία διαμαρτύρεται ο Θεοτόκης. Υπόσχεται ότι θα φέρει το θέμα στην Ένωση Συντακτών. Αθήνα, 20.4.1927. χφ., μφ., επιστ., εντ.(φορ.), [Ελεύθερον Βήμα- Μεγάλη Καθημερινή Εφημερίς], [E], 21 x 29 εκ.
155. *Ρωμανός Α. Ιωάννης*: Αναφέρεται στη δοκιμότητα του όρου «κομήτισσα», ως θηλυκού του κόμης. Κέρκυρα, 5.1.1885. χφ., δφ., επιστ., [E], 11 x 18 εκ και φακ.

156. *Σακελλαρόπουλος Κωνσταντίνος*: Εκφράζει τις ευχαριστίες του για τη φιλοξενία και σημειώνει την εξάντληση του Γ τόμου της εργασίας του Χιώτη. Αθήνα, 13.7.1907. χφ., μφ., επιστ. δελτ., [E], 12 x 16 εκ.
157. *Σακελλαρόπουλος Κωνσταντίνος*: Εκφράζει τις ευχαριστίες του για την αποστολή του Α τόμου του *Αναμνηστικού Τεύχους* και ζητά πληροφορίες για τους Γραμματείς της Γερουσίας. Αθήνα, 2.6.1915. χφ., μφ., επιστ. δελτ., [Καθηγητής Σ. Κ. Σακελλαρόπουλος], [E], 12 x 9 εκ.
158. *Σακελλαρόπουλος Κωνσταντίνος*: Τον ενημερώνει για την αποστολή συνδρομών που αφορούν στην έκδοση των τευχών και σημειώνει παροράματα στο *Αναμνηστικό Τεύχος* τα οποία προτρέπει να περιληφθούν στο Β' τεύχος. Αθήνα, 11.6.1915. χφ., μφ., επιστ. δελτ., [Φιλολογικός Σύλλογος Παρνασσός], [E], 12 x 9 εκ.
159. *Σακελλαρόπουλος Κωνσταντίνος*: Τον πληροφορεί για την παραλαβή των αντιτύπων του Β' *Αναμνηστικού Τεύχους* και την εξέλιξη της είσπραξης των συνδρομών καθώς και παράκληση για την εύρεση ενός αντιτύπου του Γ' τόμου του Π. Χιώτη. Αθήνα, 6.8.1917. χφ., δφ., επιστ., [E], 13 x 22 εκ.
160. *Σακελλαρόπουλος Κωνσταντίνος*: Του κοινοποιεί την αποτυχία της μεσολάβησής του προκειμένου να επιτευχθεί η έκδοση του αρχείου Καποδίστρια την οποία προτίθεται να πραγματοποιήσει ο Θεοτόκης. Αθήνα, 31.12.1931. χφ., δφ., επιστ., [E], 17 x 21 εκ.
161. *Σιγούρος Μαρίνος*: Ωδή για τα επτά νησιά, αφιερωμένη στη μνήμη Σολωμού και Καποδίστρια αποτελούμενη από 12 στροφές. Αθήνα, Μάιος 1914. χφ., δφ., [E], 21 x 34 εκ.
162. *Σιγούρος Μαρίνος*: Του αποστέλλει ωδή με την προτροπή να περιληφθεί στο βιβλίο του ως επίλογος καθώς και βιογραφική εργασία του για τον Ugo Foscolo. Αθήνα, 7.8.1915. χφ., δφ., επιστ. εντ.(φορ.), [Ministère des Affaires Etrangères], [E], 13 x 17 εκ.
163. *Σιγούρος Μαρίνος*: Του ανακοινώνει την προπληρωμή του μισθού του, ζητά πληροφορίες για την οικογένεια Σιγούρου και ανακοινώνει στον Σπ. Θεοτόκη ότι δημοσιεύεται το Β. Δ. του διορισμού του αδελφού του Ντίνου στην Εθνική Βιβλιοθήκη. Αθήνα, 29.7.1920. χφ., μφ., επιστ. δελτ., [E], 9 x 14 εκ.
164. *Σιγούρος Μαρίνος*: Του ανακοινώνει την προσεχή άφιξή του στη Βενετία προκειμένου να αναλάβει τη Διεύθυνση του Γενικού Προξενείου και του ζητά να ενεργήσει για την ενουκίαση κατάλληλου οικήματος. Αθήνα, 23.2.1921. χφ., δφ., επιστ. εντ.(φορ.), [Ministère des Affaires Etrangères], [E], 17 x 22 εκ.
165. *Σιγούρος Μαρίνος*: Τον πληροφορεί για την άκαρπη προσπάθειά του να τον συναντήσει στη Βενετία και τον ενημερώνει για τις προσεχείς μετακινήσεις του. Βενετία, 3/16.11.1922. χφ., δφ., επιστ. εντ.(φορ.), [Hôtel Regina], [E], 14 x 19 εκ.

166. *Σιγούρος Μαρίνος*: Τον πληροφορεί για τη θεώρηση και αποστολή του διαβατηρίου του και την μη παραλαβή του έργου του. 4.2.χ.χ. χφ., δφ., επιστ., εντ.(φορ.), [Υπουργείον Εξωτερικών, Τμήμα Προξενικών], [E], 11 x 18 εκ.

167. *Σιγούρος Μαρίνος*: Του ανακοινώνει τη λύπη του για την είδηση της ανάκλησής του από τη Βενετία, του εκφράζει τα συλλυπητήριά του για το θάνατο του αδελφού του Δημητράκη και του ανακοινώνει τον δικό του διορισμό στη Νάπολη. Αθήνα, 21.3.1923. χφ., δφ., επιστ., εντ.(φορ.), [Υπουργείον Εξωτερικών - Τμήμα Προσωπικού], [E], 18 x 22 εκ.

168. *Σιγούρος Μαρίνος*: Τον ευχαριστεί για τις επιστολές του και τον παρακαλεί να ενεργήσει, ώστε ο εκδότης του *Ημερολογίου* να εκτυπώσει ανάτυπα από την εργασία του για τον Λάμπρο Κατσώνη, τα οποία και να του στείλει. Νεάπολη, 5.7.1923. χφ., δφ., επιστ., [E], 13 x 18 εκ.

169. *Ταρσούλη Ν. Αθηνά*: Σύνομο σημείωμα για την αλλαγή ώρας σε συνάντησή τους. Αθήνα, χ. χ. χφ., μφ., επιστ. δελτ., [E], 11 x 9 εκ.

170. *Χατζόπουλος Κωσταντίνος*: Τον ευχαριστεί για την αποστολή του *Αναμνηστικού Τεύχους*. Αθήνα, 20.6.1915. χφ., δφ., επιστ., [E], 14 x 22 εκ.

171. Επιστολή του προέδρου της οργανωτικής επιτροπής του 6^{ου} Διεθνούς Συνεδρίου Βυζαντινών Σπουδών (2-7 Οκτωβρίου 1939, Αλγέρι.), Gabriel Millet, προς τους συνέδρους που θα λάβουν μέρος. Επισυνάπτεται πρόγραμμα και δελτίο συμμετοχής. εντ., φφ. 5, δκτ., φ.1, [Γ.]

172. Φύλλο μπρώου του Σπυρίδωνα Θεοτόκη, εφέδρου αξιωματικού Πεζικού, κλάσεως 1897. 21.6.1938. εντ.(φορ.), 1 μφ., 1 δφ., [E].

Φ. Β: Χειρόγραφες σημειώσεις και έντυπο υλικό που σχετίζεται με ιστορικά ζητήματα που απασχόλησαν τον Σπύρο Θεοτόκη.

Ενδειξη: «Από Αρχείο Σ. Μ. Θεοτόκη παλαιά έγγραφα - Συμβόλαια κ.λπ. Διάφοροι Σημειώσεις»

υπ. 1: Σημειώσεις του Σπύρου Θεοτόκη και μεταγραφές κειμένων από διάφορες αρχειακές σειρές του Αρχείου της Βενετίας με αντικείμενο εργασία του σχετική με την περίοδο της βενετικής κυριαρχίας στην Κρήτη. χφ., δκτ., μφ., δφ., [E], [Λ], [I], φφ. 33.

υπ. 2: Χειρόγραφες σημειώσεις ανακοίνωσης με θέμα την ιστορία της Κέρκυρας του Σπύρου Θεοτόκη σε Συνέδριο Δημοδιδασκάλων. χφ., δκτ., μφ., δφ., [E], [Λ], [I], φφ. 33.

υπ. 3: Χειρόγραφο απόσπασμα από το *Αναμνηστικό τεύχος* που αφορά στην

Επτάνησο Πολιτεία. 2 χφ. χαρτ. τετραδ.: α: φφ. 25, β: φφ. 12 και 10 εντ. φωτ. σχετικές με Έκθεση που είχε οργανώσει το 1914 ο Θεοτόκης στην Κέρκυρα.

υπ. 4: Σημειώσεις, αντίγραφα εγγράφων και αποσπάσματα εντύπων που αφορούν στα Επτάνησα (1703-1937), φφ. 45.

α. Χειρόγραφες σημειώσεις του Σπύρου Θεοτόκη από εκδοθείσα εργασία του Μιχαήλ Μουστοξύδη (1872), σχετική με τις Ακαδημίες στην Κέρκυρα, τους σύγχρονους λογίους καθώς και πρόχειρες σημειώσεις σχετικές με το γενεαλογικό δένδρο των Πολυλά. χφ., μφ., φφ. 4, [Ε.Ι.].

β. Χειρόγραφο αντίγραφο από τα μυστικά αρχεία της αυστριακής Αστυνομίας σχετικό με την ανακοίνωση του θανάτου στην Πάδοβα του Στέφανου Θεοτόκη (1834). χφ., δφ., [Ι].

γ. Μεταγραφή μέρους επιστολής του J. G. Eynard. χφ., μφ., [Γ.]

δ. Αποσπασματικά αντίγραφα αιτημάτων της Κερκυραϊκής Κοινότητας προς τη Βενετική Σύγκλητο και αποφάσεις της βενετικής διοίκησης. (1512-1703). χφ., δφ., [Ι.].

ε. Χειρόγραφες αποσπασματικές σημειώσεις από διάφορα δημοσιεύματα, όπως Κ. Ασωπίου (1857), Λυσάνδρου Καυτατζόγλου (1856) κ.ά. χφ., 1 δφ. μφ., [Ε].

στ. Αντίγραφο βιβλιοκρισίας του Σπυρίδωνα Κ. Παπαγεωργίου στο έργο του Σπ. Λάμπρου *Νομίσματα και μετάλλια της Επτανήσου Πολιτείας και της προσωρινής των Ιονίων Νήσων παρά των Αγγλων κατοχής*. 21 Μαΐου 1864, που δημοσιεύτηκε στη «Νέα ημέρα» της Τεργέστης, στις 31/12 Ιουνίου 1884.

Χειρόγραφο απόσπασμα εργασίας του Σ. Κ. Παπαγεωργίου που δημοσιεύτηκε στο περιοδικό *Παρνασσός*, (τόμος Θ', τεύχος α', ε', ζ' Απρίλιος, Μάιος, Ιούνιος 1885) σχετική με την εισροή ιταλικών στοιχείων στο επτανησιακό ιδίωμα, όπως προκύπτει από νοταριακό κείμενο του 1800 που μεταφράζει στην ελληνική γλώσσα βενετικό νόμο του 1767. χφ., 1 δφ., μφ., [Ε.].

ζ. Σημειώσεις του Θεοτόκη σχετικές με το περιεχόμενο Αρχαιοφυλακείου και Αρχείου Ιονίου Γερουσίας, τη νομολογία του καθεστώτος των κτητορικών ναών στα Επτάνησα, το μοναστήρι της Παλαιοκαστρίτσας, το μέταλλο του Schulemburg ή τον αντίκτυπο στα Επτάνησα της δολοφονίας του Ιωάννη Καποδίστρια. χφ., 3 δφ., 3 μφ., [Ε.].

η. Αντίγραφο της ανακήρυξης από το Πρωτοδικείο Κέρκυρας των Βουλευτών της Επαρχίας Κέρκυρας σύμφωνα με τις εκλογές της 17^{ης} Νοεμβρίου 1902. χφ., δφ., [Ε.].

θ. Αντίγραφο δηλοποίησης του Στρατηγού Philipps της Υψηλής Αστυνομίας με ημερομηνία 19 Απριλίου 1816 σχετική με τους Εβραίους και αντί-

γραφο λόγου που εκφωνήθηκε από το Βαρόνο Εμμανουήλ Θεοτόκη την ημέρα της Λαμπρής, (23 Απριλίου 1816) στην εκκλησία του Αγίου Σπυρίδωνα. χφ., δφ., [E].

ι. Σημειώσεις που αφορούν στην ιστορία της Γαλλίας μετά το 1789. χφ., 3 δφ., [I].

ια. Δηλοποίηση για την αυτοκτονία νέας στο χωριό Κουλούρα με τον τίτλο «Το τραγικό συμβάν». Συνδέεται με την προηγηθείσα αυτοκτονία του αξιωματικού Οδυσσέα Αγιοβλασίτη. εντ., μφ., [E].

ιβ. Δηλοποίηση καταναγκαστικού πλειστηριασμού στην κληρονομιά του Δημητρίου Μαυρωνά που προκάλεσαν οι αδελφοί Σπυρίδων, Νικόλαος και Θεόδωρος Λάσκαρης. 4.12.1894. εντ., μφ., [E].

ιγ. Φύλλο της εφημερίδας «Έθνος», 21.11.1937, στο οποίο ο Άριστος Καμπάνης υποστηρίζει την ίδρυση Πανεπιστημιακών Σχολών στη Θεσσαλονίκη αλλά και στην Κέρκυρα για να δοθεί συνέχεια στην Ιόνιο Ακαδημία. εντ., μφ. [E].

υπ. 5: Χειρόγραφες αντιγραφές από αποσπάσματα του Ι τόμου, του δευτέρου μέρους του βιβλίου *Venezia e le sue Lagune*, Βενετία 1847, που αφορούν σε νομίματα, στις στρατιωτικές δυνάμεις και στην καταγραφή ευγενών Βενετικών οικογενειών. α ψηφ 22, β ψηφ. 24, γ ψηφ.17.

υπ. 6: Αντίγραφα διοικητικών εγγράφων Βενετικής περιόδου.

α. Πίνακας ωνητών αξιωμάτων της Βενετικής διοίκησης (1731). χφ., μφ., [I], αρχ. ένδ.: Δ. Θ, Φ. 3, αριθμ. 22.

β. Αντίγραφο υπομνήματος που παρουσιάστηκε από την κερκυραϊκή Κοινότητα στο Συμβούλιο της Βενετίας στις 22 Απριλίου 1740 σχετικό με τη διατήρηση των εισοδημάτων των ορθοδόξων εκκλησιών και μοναστηριών. χφ., δφ., ένδ.: δεσμός Θ, Φ.3, αριθμ. 3.

γ. Αντίγραφο διαταγής του Γενικού Προβλεπτή Θαλάσσης Antonio Loredan, που αφορά στην ενοκίαση του φόρου του τελωνείου των Παξών και σχετική κοινοποίησή της στον Προβλεπτή Καπιτάνο Κερκύρας. 28, 29.11.1741. χφ. 2 δφ., [I], ένδ.: δεσμός Θ, Φ.3, αριθμ. 4 και 5.

δ. Έντυπος πίνακας των βαρωνιών της Κέρκυρας και των οικογενειών που τις διαχειρίζονταν το 1616 και το 1748, όπως δημοσιεύτηκε σε έντυπο που προήλθε από σχετική έκθεση του Franc. Grimani προς τη Βενετική Σύγκλητο με θέμα: *Relazioni Storico-politiche delle isole del mare Ionio*. Φέρει τις εξής στήλες: *denominazione delle Baronie, Oblighi infeudazioni che appariscono nel 1616 nelle infrascritte famiglie, infeudazioni che apariscono nel 1748*. εντυπ., μον. [I], αρχ. ένδ.: «Ο πίναξ ούτος εδημοσιεύθη εν τω εκδοθέντι πονημα-

τίω Relazioni Storicopolitiche delle Isole del' mare Ionio scritte al eccellentissimo Senato da Sua Eccellenza Francesco Grimani Proveditore General da Mar nel 1760».

ε. Αντίγραφο από τη Γραμματεία των Γενικών Προβλεπτών εγγράφου σχετικού με την υπ. αριθμ. 17 δικογραφία με ημερομηνία 28.10.1767, που αφορά στους Spiro Barozzi detto Dedoci και Manolli Coja. χφ., μφ., [1], αρχ. ένδ.: Δ. Θ, Φ.3, αριθμ. 33.

στ. Αντίγραφο πρότασης των Συνδίκων και Κηνσόρων προς το Συμβούλιο της πόλης που αφορά στη βελτίωση της οδοποιίας της υπαίθρου. Προτείνεται η εκλογή μέλους του Συμβουλίου με τον τίτλο του Deputato Straordinario alle strade esterne dell' isola και άλλων τεσσάρων με τον τίτλο των Esecutori του Συμβουλίου της πόλης. 23.5.1775.

Αντίγραφο από τη Γραμματεία των Γενικών Προβλεπτών της απόφασης του Giacomo Nani, Γενικού Προβλεπτή Θαλάσσης, με την οποία διορίστηκε ο Cristodulo Doria Prossalendi, για πέντε έτη, ως Deputato Straordinario alle strade. 19.6.1777. χφ., 2δφ., [1], αρχ. ένδ.: Δ. Θ, Φ. 3, αριθμ. 36.

ζ. Δύο αντίγραφα αναγραφής των γαιών των αδελφών Settini του ποτέ Domenico στη Λευκάδα σε εκτέλεση δημόσιας διαταγής του έτους 1726 καθώς και αντίγραφο συμβολαιογραφικής πράξεως «απολύτου παραχωρήσεως» (cessione assoluta) του Pietro Settini προς τον αδελφό του Spiridion Settini με ημερομηνία 29 Αυγούστου 1777. χφ. 2 δφ., [1], ένδ.: δεσμής Θ, Φ.3, αριθμ. 7.

χφ. φφ.7, [1], ένδ.: δεσμής Θ, Φ.3, αριθμ. 8. Vittalizio fratello Pietro.

η. Αντίγραφο συμβολαιογραφικής πράξης από την οποία προκύπτει ότι ο ιερομόναχος Ιωακείμ Μαρτίνος, ηγούμενος της μονής της Υπεραγίας Θεοτόκου Οδηγήτριας των Αγραφών κατέθεσε στο Συμβολαιογράφο Ιωάννη Κοπαίο το 1788, κώδικα του ιδρυτικού της μονής που μνημονεύει το έτος της ίδρυσής της (1286) καθώς και τα ονόματα των συναδελφών κατά χωριό. χφ., δφ., [1].

θ. Υπόμνημα των αστών της Κέρκυρας προς τη βενετική Σύγκλητο που αφορά τη συμμετοχή τους στο Συμβούλιο της πόλης. 29.9.1791. χφ., 2 δφ., [1], αρχ. ένδ.: Δ. Θ, Φ. 3, αριθμ. 32.

ι. Αντίγραφο εισήγησης των Συνδίκων της πόλης με ημερομηνία 13 Φεβρουαρίου 1795 που αφορά στη διοργάνωση Cavalchine από ιμπρεσάριους στο θέατρο της Κέρκυρας προς τον Βάιλο Carlo Balbi και σχετική θετική απόφαση του ίδιου με ημερομηνία 17 Φεβρουαρίου 1795. χφ., 2 δφ., [1], αρχ. ένδ.: Δ. Θ, Φ. 3, αριθμ. 18.

ια. Συρραφή αντιγραφής εγγράφων που αφορούν στη στρατιωτική και στην οικονομική κατάσταση της Κέρκυρας από τον Οκτώβριο του 1795 έως και την πτώση της Βενετίας, όταν Γενικός Προβλεπτής Θαλάσσης ήταν ο C. Widman. χφ., φφ. 13, [1], αρχ. ένδ.: Δ. Θ, Φ. 3, αριθμ. 31.

ιβ. Αντίγραφο σχετικό με τις αποφάσεις της βενετικής διοίκησης που αφορούν στην καταγραφή των ευγενών οικογενειών και κατάλογος των τιτλούχων οικογενειών του Λεβάντε που προκλήθηκε από τη Γραμματεία των Προβλεπτών επί των Φεούδων από τους γιούς του ποτέ Antonio Pinelli. χφ., 2 δφ., [1], αρχ. ένδ.: Δ. Θ, Φ. 3, αριθμ. 19, «Proclama degl' Illustrissimi ed Eccellentissimi Signori Provveditori sopra Feudi nel proposito de' titolati per li figlioli del qm Z. Antonio Pinelli, Stamapatori Ducali 1795».

ιγ. Αντίγραφο αναγραφής υποχρεώσεων (libro comissioni) του Προβλεπτή και Καπιτάνου της Πάργας Κόμης Agostin dalla Decima σύμφωνα με σχετική απόφαση του Antonio Corner Προβλεπτή και Καπιτάνου Κέρκυρας, στις 9 Ιουνίου 1797. χφ., φφ. 24, [1], αρχ. ένδ.: Δ. Θ, Φ. 3, αριθμ. 20.

ιδ. Αντίγραφο διαταγής, με ημερομηνία 5.8.1614, των Γενικών Προβλεπτών-Ανακριτών του Λεβάντε Giovanni Pasqualigo Otavian και Marco Loredan, από σχετικό χειρόγραφο κώδικα (Leggi Municipali) και ημερομηνία αντιγραφής 6/18.8.1818. Παρουσιάστηκε στο Εφετείο στις 2/14.7.1826 από το Δρ. Gingiolo Manessi, Δικηγόρο της Elena Grespini. χφ., μφ., [1], αρχ. ένδ.: Δ. Θ, Φ. 3, αριθμ. 34.

ιε. Αφιερωματικό ποίημα προς τον Γεώργιο Βαρόκιο που είχε χρηματίσει «ηγεμόνας» της Κέρκυρας. χφ. μφ., [1], αρχ. ένδ.: Δ. Θ, Φ.3, αριθμ. 12.

ιστ. Χειρόγραφο απόσπασμα δημοσιεύματος εφημερίδος σχετικού με την ανακάλυψη σκελετού ζώου μαμούθ στη Σιβηρία, σύμφωνα με τις διηγήσεις του καθηγητού Cuvier. χφ., δφ. [1]

ιζ. Καταγγελία του Demetrio Micalà από τους Γιαννάδες εναντίον του Stathi Ligatino στον Γενικό Προβλεπτή για ένοπλη επίθεση. χ.χ. χφ., δφ., [1], αρχ. ένδ.: Δ. Θ, Φ. 3, αριθμ. 35.

υπ. 7^α: Αντίγραφα διοικητικών εγγράφων της περιόδου των Δημοκρατικών Γάλλων

α. Έκκληση του Γεωργίου Μυλωνόπουλου προς τους συμπατριώτες του για να τον βοηθήσουν να συγκεντρώσει το ποσόν των 20 ταλήρων που διατάχθηκε από την Επιτροπή Δημόσιας Σωτηρίας να προσφέρει για την προμήθεια των σιτηρών. (Δημοκρατικοί Γάλλοι). χφ., δφ., [1], αρχ. ένδ.: αριθμ. 34.

β. Η Αστυνομία (Comitato di Polizia) επιφορτίζει τον αξιωματικό Χριστόδουλο Βούλγαρη να φροντίσει με τους συναδέλφους του τη συγκέντρωση χρηματικών εισφορών, ως δάνειο, σύμφωνα με σχετική κατάσταση ονομάτων που θα του επιδοθεί. 6.10.1797.χφ., μφ., [1].

υπ. 7^β: Αντίγραφα διοικητικών εγγράφων της περιόδου και Επτανήσου Πολιτείας.

α. Αντίγραφο από το «Κήρυγμα» του Ναυάρχου Ουσακώφ προς τους Προεστούς και Κάπο Δετζέντιδες όλων των κατοίκων της Νήσου Κερκύρας με ημερομηνία 13 Φεβρουαρίου 1799, καθώς και λόγου του Προέδρου της Γερουσίας Σπυρίδωνα Γεωργίου Θεοτόκη προς τους κατοίκους των επτά νησιών, με ημερομηνία 21 Αυγούστου 1802. χφ., φφ. 8, [1], αρχ. ένδ.: Δ. Θ, Φ. 5, αριθμ. 58.

β. Εισήγηση και σχετική ανακήρυξη από τη Γερουσία όλων των δικαιωμάτων του Κόντε Σπυρίδωνα Προσαλένδη του Θεοδώρου στο φέουδο των τσιγγάνων και Βιανέλλου. 3.8.1799. χφ., 2 δφ., [1], αρχ. ένδ.: Δ. Θ, Φ. 5, αριθμ. 4.

γ. Υπόμνημα που υποβλήθηκε στο Νομοθετικό Σώμα της Επτανησιακής Γερουσίας του 1803, κατόπιν σχετικού αιτήματός του, από τη Γερουσία που άσκησε προσωρινά τη διακυβέρνηση της Επτανήσου Πολιτείας σε θέματα πολιτικά, οικονομικά και στρατιωτικά, υπό την εποπτεία του Γεωργίου Μοντσενίγου. Υπογράφεται από τον Σπυρίδωνα-Γεώργιο Θεοτόκη και έξι Συγκλητικούς. 25.10.1803. χφ., φφ. 9, αρχ. ένδ.: Δεσμ. Γ', «Rapporto del Senato, al corpo Legislativo Settinsulare, Il Senato», φφ. 4.

δ. Αντίγραφο κανονισμού μαθητών της Σχολής της Τενέδου από τον Επιθεωρητή της Δημόσιας Εκπαίδευσης Καποδίστρια. 3.11.1805. χφ., νεότ. αντ., φφ. 8, [1], αρχ. ένδ.: αριθμ. εγγρ. 5.

υπ. 8: Χειρόγραφο και έντυπο υλικό της περιόδου του Ηνωμένου Κράτους των Ιονίων Νήσων.

α. «Η πολιτική κατάσταση των Ιονίων Νήσων» του Ugo Foscolo, Λονδίνο 1817. Το κείμενο διαρθρώνεται σε 6 ενότητες που αφορούν στην ελευθερία, στην ένωση, στην εκπαίδευση, στο σύνταγμα καθώς και σε γενικές παρατηρήσεις σχετικές με τα Επτάνησα. Η κάθε ενότητα περιλαμβάνει μια σειρά άρθρων. χφ., τετρ., [1.], φφ. 26, με την ένδειξη: Stato politico delle isole ionie, scritto in Londra nel 1817, da Ugo Foscolo.

β. Υπόμνημα προς τη βρετανική διοίκηση Επτανησίων σχετικό με την αναθεώρηση άρθρων του συντάγματος του 1817. χφ., τετρ., [1.], φφ. 8, με την ένδειξη: Alla maestà e la sovrana Protettrice

γ. Δηλοποίηση απόφασης της Γερουσίας του *Ηνωμένου Κράτους των Ιωνικών Νήσων* σχετική με τα μέτρα για την πλήρη καταστολή της στάσης που εκδηλώθηκε σε χωριό της Λευκάδας. Υπογράφεται από τον Πρόεδρο της Γερουσίας Ε. Θεοτόκη και επικυρώνεται από τον Αρμοστή Θ. Μαίτλαντ. 19.10.1819. έντυπ., [1.,Ε.], φ. 1.

δ. Δηλοποίηση απόφασης της Γερουσίας του *Ηνωμένου Κράτους των Ιωνικών Νήσων* που αφορά στην άρση του στρατιωτικού νόμου που είχε επιβληθεί μετά την εκδήλωση στάσης στη Λευκάδα. Υπογράφεται από τον Πρό-

εδρο της Γερουσίας Ε. Θεοτόκη και επικυρώνεται από τον Αρμοστή Θ. Μαΐτλαντ. 22.11.1819. έντυπ., [Ι.Ε.], φ.1.

ε. Σπάραγμα υπομνήματος σχετικού με την αναθεώρηση του συντάγματος του 1817. Σώζονται μόνο τα δύο πρώτα φύλλα. χ.χ. χφ., [Γ.], φφ.2.

στ. Παράρτημα στο υπ. αριθμ. 623 φύλλο της Εφημερίδας των Ιονίων Νήσων που αφορά οδηγίες προς τους εις την εξοχίν Σταθμάρχας και Χωροφύλακας του Εφορείου της Εκτελεστικής Αστυνομίας. Υπογράφει ο Έφορος Δ. Ζερβός. 28.11.1842. έντυπ., [Ι.Ε.], φ.8.

ζ. Κατάλογος των υποψηφίων και εκλεγθέντων Βουλευτών του Ι Κοινοβουλίου. Οι εκλεγέντες σημειώνονται με κόκκινο μελάνι. 15.3.1852. χφ., μφ., [Ι.], με την ένδειξη: «Lista dei Candidati per decimo Parlamento Ionio, e di quelli che furono effettivamente eletti come Legislatori del detto Parlamento che sarà aperto ai 26 Febraio 1852. Gli eletti sono scritti con inchiostro rosso, gli altri con nero ed ognuna delle 7 isole vi si trova separata». Corfù 15-3-1852.

η. Αναφορά του Επιλοχία της Πολιτικής Αστυνομίας Α. Πολυλά προς τον Έπαρχο Κερκύρας με θέμα την αναμόρφωση του κανονισμού του Νοσοκομείου. Θέμα που ανέκυψε ύστερα από τη διένεξη του Διευθυντού των Αγαθοεργών Καταστημάτων και εκείνου του Νοσοκομείου. 28.2.1855. χφ., [Ε.], φ. 6.

θ. Επιστολή του ιερέα Ιωάννη Κάου από την Αγκόνα της Ιταλίας προς τον εφημέριο της εκκλησίας της Υ. Θ. Μανδρακιώτισσας, στην οποία περιγράφει τα δεινά των ορθοδόξων από τους εκπροσώπους της Λατινικής Εκκλησίας. Αγκόνα, 24.3.1832. χφ., δφ., [Ε.].

ι. Απόσπασμα από τους Times σχετικό με τον ορισμό του τεχνικού νομικού όρου Legge Marciale που έγινε από τον Δούκα του Wellington στη Βουλή των Λόρδων την 1^η Απριλίου 1857. χφ., δφ., [Ι.], με την ένδειξη: Estratto del Times, Chronicle e la Gazzetta Universale d' Augusta.

υπ. 9: Χειρόγραφο και έντυπο υλικό μετά την Ένωση

α. Σύντομο σημείωμα στο οποίο αναφέρεται η παράδοση στο Ζάϊμπ, το 1865, όλων των πρακτικών των 10ου, 11ου, 12ου και 13ου Κοινοβουλίου από το Αρχείο της Ιονίου Γερουσίας. χφ., μφ., [Ε.].

β. Πρόταση του Νομάρχη Κερκύρας προς το Υπουργείο των Εσωτερικών «περί μετασχηματισμού των Δήμων της νήσου Κερκύρας και των παρακειμένων νησιδίων». Κέρκυρα, 26.10.1868. χφ., φφ. 9, [Ε.].

γ. Δηλοποίηση του «Εν Κερκύρα Εκπαιδευτικού Συλλόγου, Καποδίστριας» με την οποία αποδοκιμάζεται η προσπάθεια αμαύρωσης του έργου του Ιωάννη Καποδίστρια στο Ελληνικό Κοινοβούλιο από τον Γ. Ιακωβάτο. Υπογράφεται από τον Πρόεδρο Λ. Βλάχο και τον Γενικό Γραμματέα Ι. Κοσκινά. έντυπ., μφ., [Ε], αρχ. ένδ.: Δ. Θ, Φ, 3, αριθμ. 11.

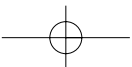
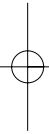
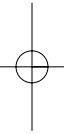
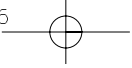
υπ. 10: Αγροληπτικά συμβόλαια και διαθήκες.

Αντίγραφα αγροληπτικών συμβολαίων μεταξύ του Βόντα του ποτέ Ζαχαρίου και του Δούλου Τόμπρου του ποτέ Ανδρούτσου (1744), των Σπυρίδωνα Μπιδέν και Πολύμερου Ριγανά του ποτέ Μικέλη, (1758), των Ιωάννη Χαλικιά και Αναστάση Μπαλά (1802), απόφασης του Εφετείου (20.6.1814) που αφορά υπόθεση του Δονάτου Αλβάνα καθώς και διαθηκών (1844 και 1847) της Ρόζας Μαρκεζίνη του ποτέ κυρίου Γεωργίου και τέλος έντυπα-φόρμες ασυμπλήρωτα «ξετίμωσης της λαδιάς του 1836». χφ., εντ. (φορ.), μφ., δφ., φφ. 19, [E.I.]

υπ. 11: Αντίγραφα συμβολαιογραφικών και δικαστικών πράξεων που αφορούν στην οικογένεια Βόντα Βέγια.

Πρόκειται για 12 αντίγραφα συμβολαιογραφικών και δικαστικών πράξεων των ετών 1821-1863 που αφορούν στην οικογένεια Βόντα Βέγια. χφ., μφ., δφ., τετρ. [E., I., Γ.].

ΑΠΟΨΕΙΣ

Ο γυρισμός του ξενιτεμένου

Τα ενδιαφέροντα και οι τύψεις ενός Ολλανδού φιλολόγου

1. Με την κρητική λογοτεχνία ήρθα για πρώτη φορά σε επαφή γύρω στα 1960 στο Πανεπιστήμιο του Άμστερνταμ κατά τη διάρκεια των κλασικών και νεοελληνικών σπουδών μου¹. Πριν αποφοιτήσω το 1964, είχα διαβάσει την *Ερωφίλη*, τη *Βοσκοπούλα* και τον *Ερωτόκριτο*. Το 1966, ύστερα από μερικά χρόνια διδασκαλίας σε κλασικά γυμνάσια του Άμστερνταμ, αποφάσισα να ειδικευθώ στη λογοτεχνία της περιόδου της Βενετοκρατίας στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

Το 1966-67 παρακολούθησα μαθήματα και σεμινάρια του Λίνου Πολίτη και γνωρίστηκα και προσωπικά με τους άλλους μεγάλους «κρητολόγους» Εμμ. Κριαρά και Μαν. Μανούσακα. Ο Λίνος Πολίτης μού πρότεινε ως θέμα τα δύο ερωτικά όνειρα του βενετοκρητικού ποιητή Μαρίνου Φαλιέρου, την *Ιστορία και όνειρο* και το *Ερωτικό Ενύπνιο*. Έτσι ξεκίνησε η έρευνά μου γύρω από το πρόσωπο του ποιητή, το λογοτεχνικό είδος του ονείρου και της νυχτερινής επίσκεψης στην αγαπημένη και τον προβληματισμό μου σχετικά με την έκδοση (μεσαιωνικών) κειμένων, μια έρευνα που εν μέρει και τώρα ακόμα συνεχίζεται. Και αυτό παρά την κάπως αγανακτισμένη ερώτηση ενός φίλου μου αρχαιολόγου: γιατί δεν ασχολείσαι με τη δική μας λογοτεχνία; Η Ολλανδία δεν έχει ιστορία, δεν έχει λογοτεχνία;

Επειδή τα αρχεία της περιόδου της Βενετοκρατίας στην Κρήτη σώζονται στα Κρατικά Αρχεία της Βενετίας², άρχισα εκεί από το 1969 συστηματικές έρευνες, πρώτα για το πρόσωπο και το περιβάλλον του Μαρίνου Φαλιέρου, αργότερα και για άλλους κρητικούς ποιητές του 14ου μέχρι και του 16ου αι.

1. Δάσκαλός μου ήταν ο μαθητής του D. C. Hesseling, G. H. Blanken. Χάρη σ' αυτόν και τη διδασκαλία του στα πανεπιστήμια του Άμστερνταμ (1954) και της Ουτρέχτης (1947) τα νεοελληνικά εξακολούθησαν να διδάσκονται και γνώρισαν μάλιστα μια καινούρια άνθηση στα χρόνια μετά τον πόλεμο.

2. Πρόκειται για δύο κυρίως σειρές: το αρχείο του Δούκα της Κρήτης (*Duca di Candia*) και το συμβολαιογραφικό αρχείο της Κρήτης (*Notai di Candia*).

(Στέφανο Σαχλίκη, Λεονάρδο Ντελλαπόρτα, Μπεργαδή, περ-Ανδρέα Σκλέντζα, Ιωάννη Πλουσιαδινό, Γεώργιο Χούμνο, Μανόλη Σκλάβο, Μοσχολέο Θεολογίτη)³. Το ενδιαφέρον μου ήταν κυρίως φιλολογικο-ιστορικό. Στη μελέτη μου για τις χαμένες γενιές της Κρήτης⁴ δοκίμασα περισσότερο σαν ιστορικός να ερμηνεύσω την απουσία κρητικών ποιητών από το 1500 ως και το 1560-70.

2. Την ίδια περίοδο που εγώ επικεντρωνόμουν στα διοικητικά και συμβολαιογραφικά αρχεία στη Βενετία, στην Ολλανδία ο ιστορικός Ben Slot διορίστηκε στα Ολλανδικά Γενικά Αρχεία του Κράτους στη Χάγη (Algemeen Rijks Archief, που το 2002 μετονομάστηκε σε «Εθνικό Αρχείο», Nationaal Archief). Σε τοπικές συναντήσεις των Βυζαντινολόγων και Νεοελληνιστών της Ολλανδίας και ως προσκεκλημένος του Byzantijns-Nieuw-grieks Seminarium του Πανεπιστημίου του Άμστερνταμ μάς έκανε γνωστές τις σημαντικότερες «ελληνικές» σειρές των κρατικών αρχείων της Χάγης και των Δημοτικών Αρχείων του Άμστερνταμ και διάφορων άλλων πόλεων της Ολλανδίας. Όταν το 1978 είχαμε συμφωνήσει με τους Άγγλους συναδέλφους του Πανεπιστημίου του Μπέρμινγχαμ να παραλάβουμε τη σύνταξη του Δελτίου Νεοελληνικών Σπουδών *Μαντατοφόρος*, ζητήσαμε από τον Ben Slot να συντάξει για το πρώτο τεύχος μια ειδική επισκόπηση των ολλανδικών πηγών (σε κρατικά, δημοτικά και ιδιωτικά αρχεία) για τη νεοελληνική ιστορία⁵.

3. Τα προγράμματα Νεοελληνικών Σπουδών στα πανεπιστήμια του Άμστερνταμ και Χρόνιγκεν⁶ ήταν γλωσσικά και φιλολογικά, αφού προορίζονταν κυρίως για Ολλανδούς φοιτητές⁷. Έτσι, δεν κατορθώσαμε ποτέ να τραβήξουμε

3. Καρπός των ερευνών στη Βενετία είναι, εκτός από διάφορες επιμέρους μελέτες και εκδόσεις κειμένων και εγγράφων, μια ριζική αναχρονολόγηση, ειδικά της πρώτης περιόδου της κρητικής λογοτεχνίας της περιόδου της Βενετοκρατίας: W. F. Bakker - A. F. van Gemert, «Χρονολογικός πίνακας των έργων της κρητικής λογοτεχνίας κατά την περίοδο της Βενετοκρατίας», *Μαντατοφόρος*, 22 (1983) 79-87. Για μια πρόσφατη ιστορία της κρητικής λογοτεχνίας, βλ. το συλλογικό τόμο: David Holton (επιμ.), *Λογοτεχνία και κοινωνία στην Κρήτη της Αναγέννησης*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 1997.

4. Arnold van Gemert, «Οι χαμένες γενιές της Κρήτης» στο: *Ροδωνιά. Τιμή στον Μ. Ι. Μανούσακα*, τόμ. Β', Ρέθυμνο 1994, 599-620.

5. B. Slot, «Πηγές για τις Ολλανδο-Ελληνικές Σχέσεις», *Μαντατοφόρος*, 13 (1979) 26-47. Για τις μετέπειτα δημοσιεύσεις του, βλ. τη Βιβλιογραφία που συντάχτηκε για την επιστημονική ημερίδα στο Ολλανδικό Ινστιτούτο Αθηνών.

6. Από το 1981 η νεοελληνική φιλολογία αναγνωρίστηκε ως ανεξάρτητος κλάδος σπουδών με τετραετές πρόγραμμα που χορηγούσε πτυχίο Master. Αρχικά λειτουργούσε αποκλειστικά στο Πανεπιστήμιο του Χρόνιγκεν, από το 1982 έμμεσα και στο Άμστερνταμ.

7. Σε κανένα άλλο πανεπιστήμιο της Ολλανδίας δεν υπήρχε ιστορικό τμήμα με ερευνητικό ενδιαφέρον για τη νεότερη ελληνική ιστορία.

ιστορικούς ή να προωθήσουμε δικούς μας φοιτητές προς την κατεύθυνση της εκμετάλλευσης των ολλανδικών αρχείων για ιστορική έρευνα.

3. 1. Η μόνη πτυχιακή εργασία στα χρόνια 1982-2002 που εκμεταλλεύθηκε ένα μέρος των ελληνικών αρχείων της Χάγης ήταν και αυτή ιστορικο-φιλολογική: ο Δημ. Σιώτης εξέδωσε μια μικρή χειρόγραφη συλλογή πατριωτικών ασμάτων που μας είχε υποδείξει ο Ben Slot: *Άσματα της Ελευθερίας προς απόσπασιν του ζυγού* (Legatie Turkije en de Levant 2.05, 12, αρ. 125)⁸.

Σας παρουσιάζω μερικά στοιχεία για τη συλλογή αυτή: στις 16 Μαρτίου 1824 ο Francesco Summaripa, πρόξενος των Κάτω Χωρών στη Νάξο, έστειλε, συνημμένο στην τακτική αλληλογραφία που έστελνε κάθε 15 μέρες στην πρεσβεία του στην Κωνσταντινούπολη, ένα μικρό τετράδιο (32 ψφ., 10,8 x 15.2 εκατ.)⁹. Η συλλογή έκανε παραπάνω από ένα μήνα για να φτάσει στην πρεσβεία (ημερομηνία άφιξης 24 Απριλίου 1824).

Η συλλογή, *Άσματα της Ελευθερίας προς απόσπασιν του ζυγού*, περιλαμβάνει 16 άσματα. Το πρώτο είναι άτιτλο και αρχίζει αμέσως κάτω από τον γενικό τίτλο:

*Ακούσατε, αδέρφια, κοινώς ομογενείς,
Ελλάδος όσοι είσθε παιδιά και γονείς¹⁰*

Στη συλλογή της Χάγης βρίσκονται μεταξύ άλλων και η *Ωδή πολεμική* (αρ. 6) του Αδ. Κοραή και ο *Ορμητικός ύμνος ή Θούριος* (αρ. 11) του Ρήγα Φεραίου. Το τομίδιο γράφτηκε ως μία ενιαία συλλογή. Μετά το άσμα 14 ο γραφέας άφησε μερικές αράδες λευκές. Στο ψ. 24ν μέχρι και την αρχή του ψ. 25γ πρόσθεσε την αρκετά διαδομένη *Ωδή εις τον κεραυνοφόρον Δία*:

*Ζευ, Θεέ θεών τε και θνητών ομού, πάντων βασιλεύ,
Ω συ, Μουσών, Χαρίτων, Αθηνάς, Ερμού, Απόλλωνος γονεύ*

και τελειώνει (στ. 34-35)

8. Όσα ακολουθούν βασίζονται στην πτυχιακή εργασία που υποβλήθηκε στο τμήμα μας το 1988.

9. Αυτά τα συνημμένα στις σειρές του 19ου αιώνα παρουσιάζουν μεγάλο ενδιαφέρον. Πολλές φορές περιλαμβάνουν πρωτότυπο τοπικό υλικό που ο αποστολέας είχε συγκεντρώσει, το οποίο νόμιζε πως θα ενδιέφερε τον πρέσβη ή τον επιτετραμμένο στην Πόλη.

10. Το άσμα είναι γνωστό από μια μαρτυρία του Γεωργίου Γαζή. Η παραλλαγή του Γεωργίου Γαζή, που έχει ως τίτλο «Θούριον άσμα» και παρουσιάστηκε το 1948 από τον Λ. Βρανούση, έχει *παιδιά και συγγενείς*. Βλ. Λ. Βρανούσης, «Συμβολή στην έρευνα για τα τραγούδια του Ρήγα και των μμπτών του. Με ένα άγνωστο θούριον άσμα», *Νέα Εστία*, 44 (1948) 1229-36 και 1291-97· βλ. και Γεωργίου Γαζή, γραμματικού του Καραϊσκάκη, *Λεξικόν της Επανάστασεως και άλλα έργα*, αυτοβιογραφικά και πατριδογραφικά, Λόγοι διάφοροι, Βιογραφία Μπότσαρη και Καραϊσκάκη, Τρόπαιον Δελβινικού, έγγραφα και επιστολαί. Ιστορικά σημειώσεις εις το Λεξικόν Ν. Πατσέλη, εκδοτική επιμέλεια Λ. Βρανούση, Εταιρεία Ηπειρωτικών Μελετών, Ιωάννινα 1971, 129-31.

*Φίλοι μοι, έως πότε άθλιοί τε υπό τον ζυγόν
Ζήτω η Ελευθερία και η Πατρίς των σοφών Γραικών.*

Το υπόλοιπο φ. 25r έμεινε λευκό. Στο φ. 25v αρχίζει το τελευταίο άσμα, η «*Ωδή προς τον Μέγαν Αλέξανδρον τον Αυτοκράτορα απασών των Ρωσσών (sic!) και Βασιλέα Πολωνίας*. Εις τιμήν της ενδόξου εορτής της αυτού Μεγαλειότητος». Η ωδή αποτελείται από δύο μέρη:

(1) Μια δοξαστική ωδή 20 ομοιοκατάληκτων ιαμβικών 15σύλλαβων στίχων (φφ. 25v-26r):

*Ψάλλε την δόξαν, ω παιάν, του νέου Μακεδόνας,
του Ρώσσου αυτοκράτορος, το κλέο του αιώνας.*

(2) Μια επίκληση 18 επτασύλλαβων και οκτασύλλαβων τροχαϊκών στίχων που απευθύνει το γένος των Ελλήνων προς τον αυτοκράτορα προτρέποντάς τον να συντρίψει τις αλυσίδες που κρατούν τους Έλληνες σκλαβωμένους (φ. 26r):

*Το δε γένος των Ελλήνων,
οι απόγονοι εκείνων
των ηρώων και θεών,
ως ομόθρησκον ελπίζει
και ως μέγιστον φημίζει
των κακών τον κουφισμόν
.....*

3.2. Ειδικά μετά την καθιέρωση του κοινοτικού προγράμματος ανταλλαγών φοιτητών και διδασκόντων Erasmus/Socrates μας έρχονταν πιο συχνά συνάδελφοι ιστορικοί των πανεπιστημίων Θεσσαλονίκης και Κρήτης. Συνδύαζαν τα μαθήματα στο τμήμα μας με επισκέψεις σε άλλα επιστημονικά και ερευνητικά ιδρύματα. Ο πρώτος που επισκέφτηκε το Άμστερνταμ για αρχαιολογική έρευνα ήταν ο Άλκης Αγγέλου (ΑΠΘ). Το 1974 συγκέντρωσε εικονογραφικό υλικό από το δημοτικό αρχείο του Άμστερνταμ για την έκδοση των γραμμάτων του παραγιού του Αδ. Κοραή Σταμάτη Πέτρου από το Άμστερνταμ¹¹.

Στα επόμενα χρόνια πέρασαν από το Άμστερνταμ καθηγητές των πανεπιστημίων Θεσσαλονίκης και Κρήτης: ο Αντ. Λιάκος (ΑΠΘ), ειδικά για αρχαιολογική έρευνα στο Διεθνές Ινστιτούτο Κοινωνικής Ιστορίας (Internationaal

11. Σταμάτης Πέτρου, *Γράμματα από το Άμστερνταμ*, επιμέλεια Φίλ. Ηλιού, Αθήνα 1976. Για το ρόλο του Αγγέλου, βλ. σ. ια', υποσημ. 1. Το μικρό όνομα του διευθυντή του Δημοτικού Αρχείου του Άμστερνταμ πρέπει να διορθωθεί σε Boudewijn.

Instituut voor Sociale Geschiedenis) στο Άμστερνταμ, ο Γιάννης Μουρέλος (ΑΠΘ) δίδαξε στους φοιτητές του δεύτερου και τρίτου έτους σύγχρονη ιστορία (και επισκέφτηκε τα αρχεία της Χάγης), όπως και ο συνάδελφός του από το Πανεπιστήμιο Κρήτης Χρ. Λούκος. Παρόλο που ήρθαν και αρκετοί, κυρίως προπτυχιακοί, φοιτητές, μόνο ένας συμβουλευτηκε τα ελληνικά αρχεία της Χάγης για υλικό σχετικό με την ιστορία της Κύπρου.

3.3. Στο πλαίσιο ενός εισαγωγικού μαθήματος για τους πρωτοετείς φοιτητές¹² επέλεξα στα χρόνια του '90 την ιστορία της ελληνικής κοινότητας του Άμστερνταμ. Πηγή τους ήταν ο *Κώδικας γάμων, βαπτίσεων και θανάτων* της ελληνικής κοινότητας του Άμστερνταμ που σώζεται στο Δημοτικό Αρχείο της πόλης¹³. Οι φοιτητές μου μετέγραψαν τον κώδικα και έκαναν έναν πρόχειρο σχολιασμό¹⁴.

Ο Μακάριος ιερομόναχος Τυπάλδος Ξιδίας εγκαινίασε τον κώδικα την 1η Μαΐου 1798. Στο πρώτο φύλλο, recto, σημειώνει:

Ούτος ο παρών κώδιξ υπάρχει της Ρωμαϊκής εκκλησίας ει' ονόματι της μεγαλομάρτυρος αγίας Αικατερίνης κειμένης εν τη πόλει Άμστερδαμ της Ολλάνδας, όστις συνηργήθη γενέσθαι δια συνδρομής του Μακαρίου Ιερομόναχου Τυπάλδου Ξιδιά Κεφαλναίου του και εκκλησιάρχου της μονής Μεγίστης Λαύρας του αγίου όρους του Άθωνος, και εφημερίου της άνωθεν εκκλησίας¹⁵.

Στην verso πλευρά παρέθεσε την προφορική άδεια που «έδωσεν ο Οικουμενικός Πατριάρχης Κ.Κ. Νεόφυτος, ομού και η Ιερά Σύνοδος διά τα συνοικέσια οπού εξ ανάγκης ηκολούθησαν να συζητηθούν οι ώδε οικούντες τίμιοι πραγματευταί και ορθόδοξοι Ρωμαίοι με τας λουθηράνας γυναίκας μη ευρισκόμεναι ομογενείς, καθώς και το έγγραφο του Πατριάρχου όστις και δέδωκε την παρούσαν απόκρισην του Κυρ Δημητρίου Σχινά, και αυτός την έγγραψε του Κύρ Μιχαήλ Πατεράκη Χίου, λέγων ούτως: Η Παναγιότης του και Η Ιερά Σύνοδος άδειαν έγγραφον εις τα τιαύτα δεν δίδουν, δεν το καταδικάζουν όμως

12. Εισαγωγή στην (νεοελληνική) επιστήμη: οι φοιτητές διδάσκονταν τη χρήση του ηλεκτρονικού υπολογιστή, πώς να συντάσσουν μια βιβλιογραφία, πώς να χρησιμοποιούν διάφορες πηγές και πώς να γράφουν μια επιστημονική εργασία.

13. Δημοτικό Αρχείο του Άμστερνταμ, D.T.B. 399. Ο Daniel Koster έθεσε στη διάθεσή μου το υλικό. Ετοιμάζει τη διδακτορική του διατριβή για την ιστορία της ελληνικής παροικίας του Άμστερνταμ (1750-1860).

14. Μια φοιτητήριά μου το παρουσίασε αργότερα σε ένα σεμινάριο της Νατάσας Παπαδία στο Πανεπιστήμιο Αθηνών.

15. Για την ελληνική εκκλησία βλ. Β. Σκουβαράς, *Ιωάννης Πρίγκος (1725;-1789)*, Η ελληνική παροικία του Άμστερνταμ. Η σχολή και η βιβλιοθήκη Ζαγοράς, Αθήνα 1964. Βλ. και Slot, ό.π., 38.

ούτε τα κατατρέχουν με το να γίνονται εξ ανάγκης, όθεν ο ιερεύς τους ας ακολουθή να κάμπι το όσον, και ο προκάτοχός του έκαμε, υποχρεώνοντας μόνον τους χριστιανούς εκείνους διά να παρακινούν τας συζύγους των με τρόπον πάντοτε, μήπως μετά καιρόν κλίνουν, εις το να απορρίψουν τον παλαιόν άνθρωπον, και να αναδεχθούν τον νέον. - εκ Κωνσταντινουπόλεως 1799: Δεκεμβ(ρί)ου 21: - Δημήτριος Σχινάς»

Με βάση αυτήν την προφορική άδεια έγιναν οι αρραβώνες και οι γάμοι στην εκκλησία της Αγίας Αικατερίνης.

Το πόσο συνηθισμένοι είχαν πλέον γίνει οι μικτοί γάμοι στην ορθόδοξη κοινότητα του Άμστερνταμ αποδεικνύει η πρώτη σελίδα του μέρους των γάμων: στους πέντε γάμους (δύο το 1800, δύο το 1801 και ένας το 1803) οι τέσσερις αφορούν γάμο με ολλανδέζα γυναίκα, ο πέμπτος με κόρη γεννημένη από μικτό γάμο:

- ο Μιχαήλ Πατεράκης με την Ελένη Κούκεν
- ο Δημήτριος Σκυλίζης με την Ελιζαβέτα Βιλλεμίνα Κούντερτζ
- ο Νικόλαος Αργέντης με την Μαρία Προνκ
- ο Στέφανος Παλαιολόγος με την Ελένη Φέρμερ
- ο Νικόλαος Μαρτζέλας με την Σωσάννα, κόρη του Στέφανου Ησαίου.

3.4. Κατά το ακαδημαϊκό έτος 2001-2002, τον τελευταίο χρόνο της διδασκαλίας μου στο πανεπιστήμιο του Άμστερνταμ (και εν όψει των εξελίξεων στο Ολλανδικό Ινστιτούτο Αθηνών που θα εκθέσω παρακάτω), αφιέρωσα το τελευταίο σεμινάριό μου στα ελληνικά αρχεία της Χάγης. Θέμα ήταν οι αντιδράσεις των ολλανδών αξιωματούχων και της κυβέρνησης των Κάτω Χωρών στην έκρηξη της ελληνικής επανάστασης. Κατά την προετοιμασία μού είχε κάνει εντύπωση ο πλούτος των σωζόμενων πηγών, ειδικά για την περίοδο γύρω στα 1815-1825. Μια ιδέα του είδους και του πλούτου του υλικού μπορεί να πάρει κανείς κιόλας από τα έγγραφα τα σχετικά με την Αθήνα που δημοσίεψε ο Ζώρας¹⁶.

Επειδή η Θεσσαλονίκη είναι η δεύτερη πατρίδα μου, σας παρουσιάζω σε μη οριστική μορφή το υλικό που σώζεται σχετικά με τη Θεσσαλονίκη στις δύο σειρές του αρχείου της Πρεσβείας των Κάτω Χωρών στην Κωνσταντινούπολη. Και εδώ, όπως στην περίπτωση του δημοσιευμένου υλικού από την Αθήνα, η αλληλογραφία και τα ημερολόγια δίνουν πολλές λεπτομέρειες για την κατάσταση στη Θεσσαλονίκη στα χρόνια εκείνα.

16. Γ. Ζώρας (εκδ.), *Έγγραφα του Αρχείου Χάγης περί της Ελληνικής Επανάστασεως* [Μνημεία της Ελληνικής Ιστορίας], Ακαδημία Αθηνών, Αθήνα 1991 (επιμέλεια Γ. Γ. Ζώρας). Πρβ. και το υλικό που περιγράφει ο Αγ. Τσελίκας, *Δελτίο του Ιστορικού και Παλαιογραφικού Αρχείου Δ'* (1984-87), 1988, 102-03, 108.

Και το πιο σημαντικό: το μεγαλύτερο μέρος είναι γραμμένο σε σχετικά ευκολοδιάβαστα γαλλικά και ιταλικά.

4. Το ΝΙΑ, το Ολλανδικό Ινστιτούτο Αθηνών¹⁷, επίτηδες δεν ονομάζεται «Ολλανδική Αρχαιολογική Σχολή». Σκοπός του ΝΙΑ είναι να προωθεί, να συντονίζει και να εντατικοποιεί τις επιστημονικές και ερευνητικές επαφές ανάμεσα στα ολλανδικά επιστημονικά και ερευνητικά ιδρύματα και την Ελλάδα. Και αυτές οι επαφές ήταν αρχικά μεν κυρίως αρχαιολογικές, αλλά με τον καιρό επεκτάθηκαν και εξακολουθούν να επεκτείνονται και σε άλλους χώρους. Απόδειξη αυτού του ευρύτερου προσανατολισμού είναι η θερμή αποδοχή και υποστήριξη της πρότασής μου να εγκριθεί ένα ερευνητικό πρόγραμμα για την αξιοποίηση των ολλανδικών αρχείων ως πηγής για την ελληνική ιστορία, ειδικά του 18ου και 19ου αιώνα.

Εύχομαι η πρωτοβουλία να πιάσει και να φέρει τους καρπούς που περιμένουμε. Έτσι ο ξενιτεμένος μπορεί να γυρίσει πάλι ήσυχος στην ξενιτιά της επιλογής του.

ARNOLD VAN GEMERT

Ομότιμος καθηγητής Νεοελληνικής Φιλολογίας
και Βυζαντινών Σπουδών του
Πανεπιστημίου του Άμστερνταμ

17. Στο ΝΙΑ συνεργάζονται έξι ολλανδικά πανεπιστήμια (Universiteit van Amsterdam, Vrije Universiteit van Amsterdam, Universiteit van Groningen, Universiteit van Leiden, Katholieke Universiteit van Nijmegen, Universiteit van Utrecht). Οι εργασίες συντονίζονται από το Πανεπιστήμιο του Άμστερνταμ. Μια επιστημονική επιτροπή, που αποτελείται από εκπροσώπους των Φιλοσοφικών Σχολών των έξι πανεπιστημίων, έχει συμβουλευτικό ρόλο σε επιστημονικά και ερευνητικά θέματα.

Αρχεία πολιτικών προσωπικοτήτων Υπάρχει εθνική στρατηγική;

Κανένας δεν αμφιβάλλει ότι τα αρχεία τα οποία τηρήθηκαν από προσωπικότητες της πολιτικής ζωής της χώρας μας αποτελούν πολύτιμη ιστορική κληρονομιά. Πρόσωπα τα οποία εξελέγησαν και καθόρισαν με τη δράση τους το μέλλον του τόπου, αναλαμβάνοντας Υπουργοί, Υφυπουργοί ή ακόμα και Πρωθυπουργοί και Αρχηγοί του κράτους, παρήγαγαν και διαχειρίστηκαν ποικίλα τεκμήρια στη διάρκεια της πολιτικής τους δραστηριότητας¹. Δεν θα εξεταστεί εδώ η νομική διάσταση της ορθότητας κατοχής δημοσίων εγγράφων –πρωτοτύπων ή αντιγράφων– από πολιτικές προσωπικότητες, μετά το πέρας της θητείας τους². Είναι μια πρακτική η οποία, όπως και εάν την κρίνει κανείς, σήμερα είναι δεδομένη και υπό προϋποθέσεις συμβάλλει στη διάσωση πολύτιμων αρχειακών πηγών. Τα ιδιωτικά αρχεία πολιτικών προσώπων περιλαμβάνουν όλες τις κατηγορίες τεκμηρίων, όπως έγγραφα, φωτογραφίες, ηχητικά αρχεία, αρχεία κινούμενων εικόνων και άλλα. Τα τεκμήρια αυτά πρέπει να τηρούνται συστηματικά, ως πολύτιμη παρακαταθήκη, για δύο βασικούς λόγους: αφενός μεν γιατί αντικατοπτρίζουν ένα σημαντικό τμήμα της ιστορίας του τόπου, αφετέρου δε γιατί η διάσωσή τους είναι αναγκαία για την εξασφάλιση ομαλής συνέχειας στη διακυβέρνηση της χώρας. Στο πλαίσιο αυτό, η τήρηση και η δημοσιοποίησή τους με συστηματικό και υπεύθυνο τρόπο, εκτός από την εξασφάλιση της υστεροφημίας των πολιτικών, συντελεί αποφασιστικά στην εμβάθυνση της Δημοκρατίας μας και εξυπηρετεί τα εθνικά μας συμφέροντα.

Δυστυχώς μέχρι σήμερα δεν έχει τεθεί ένα στέρεο θεσμικό πλαίσιο μέσω του οποίου θα μπορούσε να καταστεί πραγματικά βιώσιμη η διαχείριση και η αξιοποίηση τεκμηρίων και πηγών που αντικατοπτρίζουν γεγονότα της πολιτικής μας ιστορίας. Τέτοια γεγονότα, στις περισσότερες περιπτώσεις, είναι

1. Βλ. και *Αρχεία ελληνικών πολιτικών κομμάτων και πολιτικών προσωπικοτήτων. Διαχείριση και πρόσβαση*, Πρακτικά Ημερίδας, Ελληνική Αρχειακή Εταιρεία, Αθήνα 1999.

2. Βλ. και Βασ. Κρεμμυδάς, «Και ιδιωτική ιστορική γνώση;», *Τα Νέα*, 11.12.1997.

άρρηκτα δεμένα με συγκεκριμένες πράξεις ή παραλείψεις των προσώπων που άσκησαν πολιτική, σε όλους σχεδόν τους τομείς της διακυβέρνησης: την οικονομία, τις εξωτερικές μας σχέσεις, την άμυνα και αλλού. Άλλωστε, οι μεταβολές των προσώπων στις θέσεις άσκησης εξουσίας δημιουργούν εύλογα την ανάγκη για τη διατήρηση μιας ενιαίας πολιτικής στο κράτος. Παρά την αναγκαιότητα αυτή, στην πορεία των ετών, θα βρει κανείς πολύ λίγες πρωτοβουλίες νομοθετικού περιεχομένου οι οποίες να στοχεύουν ακριβώς στην ανάπτυξη ενός ισχυρού θεσμικού πλαισίου στην κατεύθυνση της τήρησης και της αξιοποίησης των αρχείων των πολιτικών προσώπων που διαμόρφωσαν τις εξελίξεις.

Αυτή η χρόνια υστέρηση δεν είναι αποκομμένη από την έλλειψη καθορισμένης εθνικής στρατηγικής που να διέπει την τήρηση των αρχείων ως μέρος της πολιτιστικής και ιστορικής κληρονομιάς της Ελλάδας. Όσες προσπάθειες έχουν κατά καιρούς πραγματοποιηθεί χαρακτηρίζονται από αποσπασματικότητα και ασυνέπεια στην εφαρμογή τους. Στο υπάρχον νομικό πλαίσιο, τα ιδιωτικά αρχεία προσωπικοτήτων της πολιτικής, της τέχνης, των γραμμάτων κ.λπ.³ δεν εντάχθηκαν ξεκάθαρα ουσιαστικά ποτέ. Ο νόμος 1946/91 προβλέπει ότι όλα τα ιδιωτικά αρχεία δηλώνονται απλώς στην Κεντρική Υπηρεσία των Γενικών Αρχείων του Κράτους, μια πρακτική που δεν ακολουθείται σχεδόν από κανένα ιδιωτικό φορέα⁴. Ειδικά τα ιδιωτικά αρχεία πολιτικών φιλοξενούνται σήμερα σε Ιδρύματα, Σωματεία, Ενώσεις Φίλων και άλλους συναφείς φορείς που συνεστήθησαν για το σκοπό της φύλαξής τους με πρωτοβουλία ιδιωτών. Τέτοια αρχεία δεν στεγάζονται όλα σε τέτοια Ιδρύματα και αυτό συμβαίνει για πολλούς λόγους: ο βασικότερος είναι ότι δεν υπάρχει πάντα η οικονομική ευχέρεια να δημιουργηθεί για κάθε τέτοιο αρχείο και ένα ανάλογο ίδρυμα ή να συσταθεί ένας συναφής φορέας διαχείρισης και αξιοποίησής τους⁵. Άλλος σημαντικός λόγος είναι ότι πολλές από αυτές τις συλλογές τεκμηρίων έχουν δυστυχώς χαθεί στην πορεία των ετών. Ακόμη χειρότερα, πολλές συλλογές πολιτικών προσώπων βρίσκονται στα χέρια των νομίμων κληρονόμων τους (χωρίς αυτό να συμβαίνει πάντοτε) οι οποίοι αντιμετωπίζοντας την περιρρέουσα αβεβαιότητα δεν αποφασίζουν –και δικαίως σε πολλές περιπτώσεις– την απόθεσή τους σε κάποιον από τους υπάρχοντες ιδιωτικούς φορείς.

Τα ιδιωτικά Αρχεία που φιλοξενούν μία ή και περισσότερες συλλογές

3. Βλ. και Μικέλα Χαρτουλάρη, «Θησαυροί γνώσης στο επίκεντρο της προσοχής», *Τα Νέα*, 9.3.1998.

4. Νόμος 1946/91, άρθρο 4, παρ. 1-3.

5. Βλ. και Α. Μπάγιας, «Κάθε Αρχείο και Ίδρυμα;», *Το Βήμα*, 17.5.1998.

από διαφορετικά πολιτικά πρόσωπα έχουν αποδείξει στην πορεία των ετών ότι διαθέτουν το επιστημονικό υπόβαθρο να τις αξιοποιήσουν υπεύθυνα. Η αξιοποίηση έγκειται στην ταξινόμηση, συντήρηση και διάθεσή τους στην έρευνα. Οι αρχές της επιστημονικότητας, του σεβασμού ευαίσθητων προσωπικών δεδομένων, της προστασίας του εθνικού απορρήτου, που έχουν αυτονόητα τεθεί από τέτοιους ιδιωτικούς φορείς ως προς τη διαχείριση των πολύτιμων συλλογών τους, είναι ικανές να φέρουν το επιθυμητό αποτέλεσμα στην κατεύθυνση της προαγωγής της ιστορικής έρευνας και της αναζήτησης της ιστορικής αλήθειας⁶. Παρ' όλα αυτά είναι γεγονός ότι τα ιδιωτικά Αρχεία αντιμετωπίζουν σήμερα σοβαρά προβλήματα, ανάλογα σε πολλές περιπτώσεις με αυτά που αντιμετωπίζουν και τα δημόσια. Βασικότερο όλων είναι η οικονομική δυσπραγία. Η αντιμετώπισή τους από το Κράτος και τις αρμόδιες Υπηρεσίες του είναι αδιάφορη και συχνά καχύποπτη.

Βασικός στόχος μιας συντεταγμένης πολιτείας με ανεπτυγμένη ιστορική συνείδηση και αρχειακή ευαισθησία πρέπει να είναι η διατήρηση τέτοιων συλλογών και η απόδοσή τους στην ιστορική έρευνα, ανεξάρτητα από το πού έχουν αυτά αποτεθεί. Για να επιτευχθεί αυτός ο στόχος, είναι ανάγκη να ληφθούν συγκεκριμένες πρωτοβουλίες και συντονισμένες δράσεις προς τη σωστή κατεύθυνση:

1. Κατ' αρχάς είναι ανάγκη να υπάρξει εντοπισμός και συστηματική καταγραφή των αρχείων πολιτικών προσωπικοτήτων. Ένα ρεαλιστικό χρονικό πλαίσιο έρευνας θα ήταν η τελευταία εξηκονταετία. Σήμερα δεν διαθέτουμε ξεκάθαρη εικόνα για το ποια τέτοια αρχεία υφίστανται, πού βρίσκονται, ποιοι και με ποιο τρόπο τα διαχειρίζονται και τα τηρούν. Ένα τέτοιο, μεγάλης έκτασης έργο μπορεί να αναληφθεί μόνον από ένα δημόσιο φορέα με το απαραίτητο θεσμικό, επιστημονικό και οικονομικό υπόβαθρο. Τα ΓΑΚ μπορούν να παίξουν θεσμικά αυτό το ρόλο, αρκεί να τους δοθεί η οφειλόμενη δυνατότητα με ενίσχυση σε πόρους και ειδικευμένο προσωπικό. Η Βουλή των Ελλήνων θα μπορούσε επίσης να επιφορτισθεί με την εκτέλεση μιας τέτοιας αποστολής, καθώς διαθέτει τους πόρους και θεσμικά αποτελεί το σημείο αναφοράς του πολιτεύματός μας. Σε κάθε περίπτωση, μόνον εφόσον συνειδητοποιήσουμε τι πολύτιμο αρχειακό υλικό διαθέτουμε, μόνο τότε θα μπορούμε να σχεδιάσουμε και πώς θα το διαχειριστούμε.
2. Κατά δεύτερον, το Κράτος οφείλει να δώσει κίνητρα στα ήδη υπάρχοντα

6. Βλ. και Judith Ellis (επιμ.), *Η διαχείριση των Αρχείων*, ΕΑΕ – Τυπωθήτω, Αθήνα 2000, 167-173.

ιδιωτικά Αρχεία, ώστε να γίνουν φορείς απόθεσης και διαφύλαξης ιδιωτικών συλλογών πολιτικών. Το βασικότερο από αυτά είναι η επαρκής κρατική χρηματοδότησή τους. Ένα από τα σημαντικότερα προβλήματα που αντιμετωπίζουν σήμερα τα ιδιωτικά αρχεία είναι, όπως αναφέρθηκε ήδη, η έλλειψη επαρκών πόρων, καθώς νομικά αποτελούν μη κερδοσκοπικούς οργανισμούς. Οι φορείς αυτοί μπορούν είτε να χρηματοδοτούνται απευθείας από τον Κρατικό Προϋπολογισμό, εάν και εφόσον πληρούν συγκεκριμένα κριτήρια τα οποία άπτονται του επιστημονικού τους αντικειμένου, είτε να αποκτήσουν τη νομική δυνατότητα να έχουν έσοδα από τις δραστηριότητές τους, ώστε να είναι κατά το δυνατόν αυτόνομοι. Η ύπαρξη πάντως σταθερού ετήσιου κονδυλίου για τη χρηματοδότηση αρχειακών φορέων και ο έλεγχος των δαπανών τους από αρμόδια όργανα μπορεί να εξασφαλίσει τη βιωσιμότητα και τη διαφάνεια στα οικονομικά τέτοιων ιδρυμάτων.

3. Επίσης, είναι ανάγκη να αναθεωρηθεί το καθεστώς εποπτείας των Αρχείων που ασκείται σήμερα από το Υπουργείο Παιδείας και την Ειδική Γραμματεία Βιβλιοθηκών και Αρχείων. Αυτή η επιλογή έχει αποδειχτεί αναχρονιστική και αναποτελεσματική στην πράξη. Ουσιαστικά η Ειδική Γραμματεία «εποπτεύει» τα Γενικά Αρχεία του Κράτους και αγνοεί ή εθελουφλεί στην ύπαρξη ιδιωτικών Αρχείων. Από την άλλη πλευρά, δεν διαθέτει ούτε ξεκάθαρες αρμοδιότητες ούτε επαρκή χρηματοδότηση, για να ασκήσει την ζητούμενη εθνική αρχειακή πολιτική που έχουμε ανάγκη. Ίσως πρέπει να εξετασθεί η ίδρυση ενός ανεξάρτητου θεσμικού οργάνου με διοικητική και οικονομική αυτοτέλεια, στα πρότυπα των Εθνικών Αρχείων των ΗΠΑ (NARA), στα οποία υπάγονται και τα αρχεία των πρώην Προέδρων και των συνεργατών-υπουργών τους⁷.
4. Τέλος, τα ιδιωτικά Αρχεία σε άμεση συνάφεια με τα δημόσια είναι ανάγκη να ακολουθήσουν τις επιταγές των νέων τεχνολογιών και να τις αξιοποιήσουν προς όφελός τους. Η μεγάλη πρόκληση της αξιοποίησης των κοινοτικών πόρων προς την κατεύθυνση της ψηφιοποίησης και της ηλεκτρονικής τεκμηρίωσης και προβολής των τεκμηρίων τους, κυρίως μέσω του Γ' Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης, φαίνεται να μένει κενό γράμμα. Είναι χαρακτηριστική η υστέρηση στην απορροφητικότητα πόρων από το σχετικό πρόγραμμα «Κοινωνία της Πληροφορίας», η οποία ανέρχεται στο πενήντο 15%, τα τελευταία τέσσερα χρόνια. Αυτό οφείλεται κυρίως στη δαιδαλώδη κρατική γραφειοκρατία, την έλλειψη συνολικού στρατηγικού σχεδιασμού και ξεκάθαρων κατευθυντήριων γραμμών στην υλο-

7. Βλ. σχετικά www.archives.gov

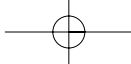
ποίηση του προγράμματος από τους εποπτεύοντες φορείς και τους τελικούς δικαιούχους. Το στοίχημα του εκσυγχρονισμού των Αρχείων, μεταξύ αυτών και των Αρχείων πολιτικών προσωπικοτήτων, μοιάζει χαμένο, έστω και εάν προλάβουμε ασθμαίνοντας τα στενά χρονικά πλαίσια των δύο ετών που απομένουν.

Η διαιώνιση αυτής της νεφελώδους κατάστασης όσον αφορά και τα ιδιωτικά Αρχεία πολιτικών προσώπων δεν μπορεί να συνεχιστεί εσαεί. Ως απόρροια αυτού του κλίματος έχουν κατά καιρούς δημιουργηθεί τριβές όσον αφορά τη δημοσιοποίηση αρχειακών συλλογών μεγάλων πολιτικών προσωπικοτήτων με πιο χαρακτηριστικές τη δημοσίευση του «Αρχείου Κ. Καραμανλή» και το διαχειριστικό καθεστώς του «Αρχείου Α. Παπανδρέου»⁸. Οι ερευνητές της σύγχρονης ελληνικής ιστορίας άλλωστε έχουν κατά καιρούς εκφράσει δημόσια τους προβληματισμούς τους για την αποσπασματικότητα των πηγών και την αναγκαστική μονομέρεια που προκαλούν οι ξένες πηγές. Συνακόλουθα, η διαιώνιση αυτού του φαινομένου δεν συμβάλλει στην ιστορική έρευνα και την αντικειμενική παρουσίαση των γεγονότων της ελληνικής πολιτικής ιστορίας.

Από την άλλη πλευρά διαχειριστές κρίσιμων εθνικών θεμάτων, οι οποίοι έχουν αναλάβει κατά καιρούς πολιτικές θέσεις ευθύνης, έχουν εκφράσει τις ανησυχίες τους για την «εξαφάνιση» φακέλων και εγγράφων κρίσιμων για την επαρκή γνώση του αντικειμένου τους. Χαρακτηριστική περίπτωση αποτελεί η απώλεια φακέλων για τις κρίσιμες ελληνοτουρκικές συνομιλίες του Νταβός που δεν αποτέθηκαν στη σχετική υπηρεσία του ΥΠΕΞ, με την ανάληψη των καθηκόντων της νέας τότε κυβέρνησης του 1989. Σημαντικά θέματα δημιουργούν επίσης οι αποσπασματικές και συχνά επιλεκτικές δημοσιεύσεις από τον Τύπο «απόρρητων» εγγράφων του –συχνά πρόσφατου– παρελθόντος, που δίνουν μια πλαστή εικόνα της πραγματικότητας και δημιουργούν συχνά προβλήματα στην άσκηση της τρέχουσας πολιτικής, ενώ σπλώνουν με μεγάλη ευκολία πρόσωπα που έπαιξαν πολιτικό ρόλο στα γεγονότα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα η προ ετών δημοσιοποίηση επιστολών του αειμνήστου Ευ. Αβέρωφ, όπου φαινόταν ούτε λίγο ούτε πολύ ως «συνομιλητής» του καθεστώτος της στρατιωτικής δικτατορίας.

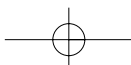
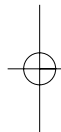
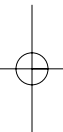
Η χάραξη συγκεκριμένης στρατηγικής για τη διαφύλαξη και δημοσιοποίηση των αρχείων στη χώρα μας βρίσκεται ακόμα σε νηπιακό στάδιο. Στο πλαίσιο αυτό εντάσσονται και τα Αρχεία των πολιτικών, ως μέρος του συνόλου. Οι ιδιωτικές πρωτοβουλίες πρέπει να αντιμετωπισθούν με μεγαλύτερη

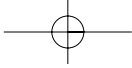
8. Δ. Παναγιωτόπουλος, «Τάξη και αταξία», *Το Βήμα*, 22.2.1998.

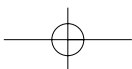
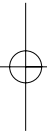
ευθύνη και να υποστηριχθούν έμπρακτα από το Κράτος, μέσω της ανάπτυξης δράσεων όπως αυτών που περιγράφηκαν παραπάνω. Το μόνο που χρειάζεται είναι πολιτική βούληση, βαθιά γνώση του αντικειμένου και κυρίως ευαισθησία στη διατήρηση της πολιτικής ιστορικής μας κληρονομιάς.

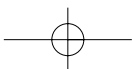
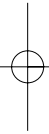
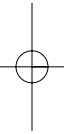
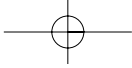
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΦΡΑΓΚΑΚΗΣ
Αναπληρωτής Γενικός Διευθυντής Ιδρύματος
«Κωνσταντίνος Κ. Μητσοτσάκης»

ΧΡΟΝΙΚΑ

Η υιοθέτηση από το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης στις 6 Μαΐου 2003 του ψηφίσματος των Διευθυντών των ευρωπαϊκών αρχείων δημιούργησε ένα νέο πλαίσιο συνεργασίας και κοινής δράσης μεταξύ των αρχειακών υπηρεσιών της πρόσφατα διευρυμένης Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στις επόμενες σελίδες δημοσιεύονται κείμενα σχετικά με την αξιοσημείωτη αυτή εξέλιξη, στην οποία η ελληνική αρχειακή υπηρεσία συμμετείχε ενεργά.

Ο αναγνώστης μπορεί να βρει το κείμενο του ψηφίσματος καθώς και τα πρακτικά της συνάντησης των Διευθυντών των Ευρωπαϊκών Εθνικών Αρχείων (EBNA meeting) στην Αθήνα (6-7 Ιουνίου 2003). Στη συνέχεια παρατίθεται το κείμενο του επικεφαλής των Ιστορικών Αρχείων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Hans Hofmann για την αρχειακή συνεργασία στην Ε.Ε. και η περίληψη της έκθεσης που ετοίμασε ομάδα εξειδικευμένων αρχειονόμων σχετικά με τις δράσεις που θα αναληφθούν στο πλαίσιο υλοποίησης των διατάξεων του ψηφίσματος της 6ης Μαΐου 2003.

Υπάρχουν επίσης εκθέσεις για την ελληνική συμμετοχή στο ευρωπαϊκό πρόγραμμα Calimera και την πρωτοβουλία των Γ.Α.Κ. για τη δημιουργία ηλεκτρονικού εργαλείου αρχειακής περιγραφής. Τέλος, δημοσιεύεται σημείωμα για τις απογραφές του υλικού που έγιναν στην Κ.Υ. των Γ.Α.Κ., ιδιαίτερα χρήσιμο την περίοδο αυτή της μεταφοράς και αναδιοργάνωσης της υπηρεσίας.

Γ.Α.Γ

I

*(Information)***COUNCIL****COUNCIL OF THE EUROPEAN UNION****Council Resolution of 6 May 2003 on archives in the Member States**

(2003/C 113/02)

THE COUNCIL OF THE EUROPEAN UNION,

1. RECALLING the Council Resolution of 14 November 1991 on arrangements concerning archives ⁽¹⁾ as well as the Council Conclusions of 17 June 1994 concerning greater cooperation in the field of archives ⁽²⁾,
2. RECALLING the Report of the group of experts on the coordination of Archives in the European Union published in 1994,
3. TAKING INTO ACCOUNT the on-going activities related to public access to documents and archives of the European Union,
4. STRESSES the importance of archives for the understanding of the history and culture of Europe,
5. STRESSES that well kept and accessible archives contribute to the democratic functioning of our societies, particularly during a period of major change in Europe,
6. CONSIDERS that special attention should be paid to the challenges for archive management in the context of the enlargement of the Union,
7. CONSIDERS that further development is needed in ICT applications and solutions in the field of archives,
8. INVITES THE COMMISSION to convene a group of experts representative also of acceding countries, appointed on the proposal of the relevant national Authorities, to address the following:
 - a) the situation of the public archives in the Member States of the European Union including various aspects of the probable evolution of archives over the forthcoming years, taking into particular account the enlargement of the European Union;
 - b) the consequences of the developments which have occurred in recent years in the field of archives, including particularly the development of new technologies;
 - c) promotion of concrete activities, such as
 - the encouragement of appropriate measures to prevent damage to archives through catastrophes like flooding and to restore such documents and archives, and
 - the strengthening of Europe-wide collaboration on the authenticity, long-term preservation and availability of electronic documents and archives;
 - d) enhancing coordination, information sharing and exchanging of good practice between the archives services;
 - e) possibilities of further integration of the work of this expert group with other relevant activities in this field at the European level, in particular the Action Plan eEurope.
9. INVITES THE COMMISSION to submit a report on this work, including orientations for increased future cooperation on archives at the European level, to the Council before the middle of 2004.

⁽¹⁾ OJ C 314, 5.12.1991, p. 2.

⁽²⁾ OJ C 235, 23.8.1994.

Minutes of the EBNA Meeting in Athens 5-6 June 2003

1. Opening

Mr Giannakopoulos welcomed the participants and stressed the great challenge to help to the integration of the 10 new European countries into the European Union. He referred as well to the great archival tradition of the new European member states.

Then he presented the agenda of the meeting and referred to the Resolution on Archives, which was adopted by the Ministers of Culture of the 15 EU-Member States in their Council meeting in Brussels on the 6th May 2003 during the Greek EU-Presidency. He pointed out that the Resolution has been brought forward with the support of all the National Archivists of all the Member States and asked Mr Hofmann to give some further information.

2. Council Resolution of 6th May 2003 on Archives in the EU-Member States

Mr Hofmann explained different aspects of the Council Resolution of 6th May 2003 (OJ C 113/2,13.5.2003), among others, that well kept accessible archives contribute to the democratic functioning of our societies, particularly during a period of major change in Europe, that special attention should be paid to the challenges for archives management in the context of the enlargement of the European Union and that further development is needed in ICT applications and solutions in the field of archives. He underlined that the resolution is a political recognition of the important work of the National Archives Services of the 25 Countries. He pointed out that the Council of the European Union in its Resolution invites the European Commission to convene an experts' group and to present the new Report on Archives in the European Union, to the Council before the middle of 2004. This would coincide with the full EU-Membership of the 10 Candidate Countries envisaged for the beginning of May 2004 and the next elections of the European Parliament

in June 2004. Finally Mr Hofmann stressed the common effort of the delegations of all Member States, and gave special credits to the delegations that dealt directly with the Resolution during their respective EU-Presidencies, in particular the Greek Presidency, who got it through.

3. New Report on Archives in the European Union

Mr Cadell pointed out that the work the National Archivists are engaged upon now is official. He raised the problem of how to deal with the archives of the new Member States and considered to have a book dealing with the archival situation in the 15 Member States and perhaps another book (volume II) focusing on the archives of new Member States, as the publication seems relatively large and there might be some difficulties in gathering the information.

Mrs Maria Pia Rinaldi Mariani remarked that she would be in favour of two volumes, one with the 15 Member States and the second volume dealing with the problems that have been regulated in the Member States but not in the acceding countries. Mr Graff agreed with Mrs Maria Pia Rinaldi Mariani and he stated that it would be useful to integrate some general aspects in the second volume of the book.

Mr Hofmann pointed out that the political message of the Resolution of 6th May 2003 is to include the acceding Countries in the Report and the minimum of this would be a large chapter on the new Countries. He drew the attention to the political responsibility given by the Resolution of 6th May 2003 in the context of EU-enlargement and stressed the preference for one comprehensive publication which covers the archival issues of the 15 EU-Member States as well as those of the 10 acceding Countries. This should include, as requested by the Resolution, orientations for the increased cooperation on archives at the European level.

Mr van Albada asked to reconsider the organization of the new Report and to try to make a comparative analysis of what is going on in the Member States, that is to have one part with a more generic chapter and the other part could be a kind of country report.

Mr Norberg stated that we have to be practical and give the working group a mandate to cover what has been said during this meeting.

Mr Hartmut Weber agreed with Mr Norberg and proposed that we could add a chapter with the conditions required for the new Countries to approach the standards of the other Member States.

Mr Giannakopoulos stated that the most important thing is to produce the report before June 2004.

Mr Cadell agreed with Mr Körmendy that the new Member States should be properly taken into account, and he proposed to include the new Member States in all statistical tables that are produced. Mr Cadell asked the National Archives Services of the 10 new Countries to complete the questionnaire for the new Report on Archives in the European Union, by the end of June 2003.

There was a general agreement that the new Member States should be included in the Report and it was indicated to further consider this at the working group meeting in Brussels on the 25th June 2003.

4. Summary Report on the protection of archives in Europe against flood damage and measures removing and limiting incurred damage

Mr Hartmut Weber explained that his summary report has been based on reports from Poland, the Czech Republic and Germany (Saxony) and reminded that archives, which are located in flood prone areas have to deal with questions of prevention against flood damage, measures salvaging affected archival records and limiting damage in the event of a disaster, and removing flood incurred damage of archival records.

Referring to prevention he stressed that the reports grant great importance to the adequate location of the archives purpose building and to the place of the stacks within it, to the contingency plans, to regular training and awareness programmes, to liaising with the fire brigade and other services going to operate in the event of disaster, to passing their expertise for disaster control to record producing authorities, to taking care of buildings of public administration.

Referring to measures salvaging affected material he underlined the need of quick contact and summon the staff in charge, of being connected with emergency teams, of providing the necessary equipment.

He pointed out that for removing incurred damage of archival records, the reports focus on measures of cleaning, drying and disinfecting. He added that there is a relevant website, called «Forum Bestandserhaltung» in Germany and stressed that there is a need for closer cooperation of experts and exchange of information via Internet.

Mr van Boven in the context of coordination proposed the creation of an experts' team book.

Mrs Daria Nalecz thanked the Netherlands and Germany for their assistance and stated that prevention of damage to archives is not only a matter of knowledge, but also a matter of policy. She proposed the interested archives services should create an international rescue team.

Mr van Albada announced that the Unesco Forum for Cultural Heritage, meeting in June 2003, aims at setting up a kind of global system, where one can test one's disaster awareness.

Mr Serrão stated that the document presented by Mr Weber should be extended to other kinds of natural disasters, as fires, earthquakes or volcanic eruptions.

5. MINERVA (Ministerial Network for Valorizing Activities in Digitization)

Mrs Maria Pia Rinaldi Mariani made a presentation of the MINERVA project (Ministerial Network for Valorizing Activities in Digitization), on behalf of the Ministry of Cultural Assets and Activities of Italy. She referred to the Lund Principles and the Lund Action Plan, which deals with improving policies and the programs through benchmarking.

She pointed out that Minerva is a project that networks the Ministries of the members to discuss, correlate and harmonize activities carried out in the digitization of cultural and scientific content and therefore creating agreed European common recommendations and guidelines about digitization, long-term accessibility and preservation. She stressed that all this is carried out in the frame of Information Society Technology and that it aims at coordination of national programs and at establishing contacts with other European countries and national organizations.

She stated that to support this project there are working groups, workshops, meetings and cooperations aiming at enlarging the network, at providing a political and technical framework for improving the digitization activities and at contributing to the definition of a common European platform for the harmonization of national initiatives.

She promised that soon they will give a handbook on the quality of the websites referring to cultural heritage.

Finally she added that a meeting will be held in Parma in November 2003 in the context of collaboration of all different projects confunded by the Commission.

6. DLM Matters (DLM/EEIG Concept)

Mr Claes Gränström made a presentation of the DLM/EEIG concept. He referred to the text he had sent to the participants of the meeting and pointed out that one of the major results of the DLM Forum 2002 in Barcelona was the broad acceptance and support to establish a strengthened and enlarged European platform on Electronic Document and Archives Management. He stated that it was agreed to broaden the scope of the DLM acronym to cover full «Document Lifecycle Management» and to make applications for funding under the European Commission's 6th Framework programme. Finally it was agreed to establish the DLM-Network as a legal entity in form of a European Economic Interest Group (EEIG). An invitation was sent to interested parties and today there are 13 National Archives to become full members (5 votes each), ten other full members (one vote) and the associate members (no vote).

Mr Gränström stressed the importance of factors as the necessity for cooperation and coordination with all agencies in public and private sectors involved in Document Lifecycle Management, the legislative situation on access matters, the support of the DLM-Network members in fulfilling their roles and responsibilities.

Mr Hofmann underlined that the DLM-Network EEIG is now a legal entity ready to further develop under the strong leadership of the National Archives Services of the EU-Member States.

Mr Leitch pointed out that this proposal commands the warmest support of the United Kingdom as all central government departments have a strict target to achieve electronic records management by the end of 2004.

7. Borderline between EBNA and EURBICA

Madame de Boisdeffre stated that the roles of EURBICA and EBNA can only be complementary and not competitive or redundant and she indicated that the geographic area of EURBICA's activities is broader than that of EBNA.

The major objective of EBNA is to influence both European Union and the government of the member states by setting priorities and the lines of ethical and political advance, by following the development of the archival situation in Member and Candidate countries through the production of the new Report on Archives in the European Union and other publications, and by ensuring that the resolutions adopted in Brussels are put into effect.

Madame de Boisdeffre added that in accordance with the Resolution of 6th May 2003, EBNA could define priorities for promoting concrete actions carried out by the Member States.

EURBICA brings together members in all ICA categories, being widely representative in both geographical and professional field.

EURBICA can function as a coordinator of actions taken within its particular field, as an agent in setting up projects, which have been given priority, a pool of experts, an interface with the Council of Europe.

Concluding she pointed out that EBNA has political orientation and plays a role of influencing on national and European field while EURBICA is more operational and is turned towards the Council of Europe.

Partnership between these two bodies may work, if the president of EURBICA is involved with the meeting of the National Archivists of the EU- Member States and if the interests of the archival profession on behalf of both EURBICA and EBNA were represented by the same person both in the Council of Europe and within the European Union.

Mr Norberg mentioned that it would be confusing if one person represented the two organizations, while Mr Hofmann added that given the large range of archival activities and the resulting heavy work load, there should be a deputy available. Mrs Maria Pia Rinaldi Mariani remarked that EBNA represents a governmental body and national procedures should be respected.

The EBNA group agreed to have the final decision during the next meeting in Syracuse.

8. The challenge of the European Union's enlargement for the National Archives of the Member States

Mr Bagias remarked that enlargement is already a fact. He stated that, in his opinion, the process of the enlargement has not influenced the function of the archives at national level. On the contrary the process of integration and convergence of the new Countries influences the legislation and the role of the European Institutions.

He indicated that enlargement is an opportunity for communication and cooperation. Collaboration is achieved by the Black Book, by the provisions of the Resolutions of the Council, but also by organizing workshops and training courses, by opening information documents for all EU Member States, by taking part in European projects.

He mentioned that it would be useful to have a common website, where all

countries could deposit their contribution.

Mr Hofmann commenting on the above stated that the enlargement of the European Union will considerably change the archival situation at the European level and referred in particular to the recent Council Resolution of the 6th May 2003 on archives in the EU-Member States. He added that he agrees that a common website is useful but it would be essential to get information and the necessary updates directly from the source, i.e. the National Archives Services of the E.U.-Member States and EU-Candidate Countries.

9. Creation of a E.U./N.A. network of European Archives Liaison Officers

Mr van Albada referred to the text he had sent to the participants of the Athens meeting on the creation of a E.U./N.A. network of European Archives Liaison Officers.

Mr van Albada remarked that it would be good if National Archives could ensure that they would make an optimal use of the brilliant experts they have as liaisons on behalf of their institutions between each other. He stated that it is time to start lobbying and influence decision-making at international level. He wished that his text would be discussed together with Madame de Boisdeffre's text in Syracuse and that they should result in a common approach, where EBNA, EURBICA and ICA would be complementary and would optimize the use of experts.

10. Closer cooperation between National Archivists of Member states and Candidate countries and European Institutions

Mr Hofmann referred to his speech in Elblag, Poland «Towards greater coordination of archival activities in the European Union: achievements and perspectives», which gives a concise picture of what has yet been achieved in this context as well as some perspectives of where we could go on.

He gave examples of already existing collaboration between National Archives Services of EU-Member States, Candidate Countries and European Institutions. He indicated that there is a nucleus of collaboration and coordination between the Archives Services of the European Institutions and stressed that archival collaboration and coordination is a developing process on national, regional and European level.

He stressed the importance of Mr Hartmut Weber's draft declaration on

damage prevention to archives in Europe, which should be incorporated in the new Report on Archives in the European Union, since the Resolution of the 6th May 2003 refers to the promotion of concrete activities (cf. point 8c of the Resolution). Mr Weber presented the draft declaration, which is attached to the minutes.

Mr Hofmann reported that the Commission is taking the necessary steps, as requested by the Resolution of 6th May 2003, to convene the national experts' group to be designated by the national authorities of each EU-Member State and acceding Country. The Secretariat general of the European Commission will send relevant invitations for the plenary meeting of the national experts, which will be held in Brussels on 14th October 2003, via the Permanent Representations of the 15 EU-Member States and the Embassies of the 10 acceding Countries.

Then Mr Hofmann informed the audience on the periodical INSAR, European Archives News, which is one of the concrete activities resulting from the Conclusions of the Council of the European Union of 17th June 1994 (OJ C 235/3. 23.8.1994). The Europe-wide and multilingual distribution of INSAR is free of charge. He pointed out that the National Archives of the ten acceding Countries would be represented in the next edition (no 10) of INSAR. He stressed the importance of having regularly feedback on European Union initiatives concerning archives and asked younger colleagues from the 25 Countries to intensify the necessary contacts and to provide contributions to this European periodical on Archives.

11. E.U. Directive on Re-use and Commercial Exploitation of Public Sector Documents

Mr Hartmut Weber referred to the common position adopted by the Council of the European Union with a view to adopting the Directive of the European Parliament and the Council on the re-use to public sector documents. He presented the provisions of the Directive (objectives, definitions, requests for re-use) and expressed his concern that after the implementation of the Directive, Archives will have competitors. He pointed out that although the directive does not apply to documents held by archives a new situation appears, which creates problems. According to the provisions of this directive it is possible current documents not to be deposited in the archives after their retention period, but to be kept in their producing agencies for exploitation and though archives have a period of 30 years delay, after which documents

are available to the public, such time limits will not be valid for commercial agencies. Mr Hartmut Weber thinks that there must be a provision, so that documents, which are exploitable in commercial agencies, be available in archives without time limits as well. He stated that the Member States should bring into force laws to comply with this Directive after 18 months.

12. Advisory Committee on Cultural Goods: administrative co-operation guidelines about cultural activities

Maria Pia Rinaldi Mariani referred to the Council Regulation 3911/1992 on the export of cultural goods and she pointed out that the Internal Market is regulating the re-exploitation of the public Information and the Directorate for Taxation and Culture is regulating the export of cultural goods. She explained that the Advisory Committee on cultural goods, created by this Regulation, proposed the guidelines to improve and reinforce cooperation between the customs administrations and the competent authorities. The advisory committee in listing the competent authorities did not mention the archival institutions, which are responsible for giving permission for export but some top-level body. She remarked that the National Archivists should try to amend the list of competent authorities distributed to the customs. Another point is to revise the definition of the archives and documents that are tightly limited in the export and to improve the description of the goods to be exported.

13. Visit to the new Archives Building of the National Archives of Greece

At the occasion of the EBNA-meeting, a visit was organized to the new Archives purpose Building of the National Archives of Greece on 5th June 2003. The construction of the Archives Building corresponds to national and international standards and is particularly protected against archival damage through earthquakes. A detailed article on this new Archives Building in Athens has been written by Mr Giannakopoulos, the Director of the General State Archives and will be published in the next issue of INSAR: European Archives News.

14. Any other business

Mrs Daria Nalecz referred to the ICA Constitution and stated that there was no need for such great changes in it. She proposed the changes to be discussed by each branch, every committee and every section

Mr van Albada answered that the text will be discussed at the delegates Meeting of ICA and he stressed that this is an ICA and not an EBNA subject.

Mr Salvatore Italia thanked Mr Georgios Giannakopoulos and his team of the National Archives of Greece for the excellent organization of the EBNA meeting in Athens. He stated that during the forthcoming Italian Presidency they are engaged to bring to a successful conclusion subjects that have been raised during this meeting. He particularly welcomed the colleagues from the new EU-Member States and announced that the next EBNA-meeting will be held in Syracuse on 22-23 September 2003.

STELLA FOTΟPOULOU (ed.)
Deputy Director
of the General State Archives

Towards greater coordination of archival activities in the European Union. Achievements and perspectives

Dear colleagues, ladies and gentlemen,

The European Commission welcomes the Archives Conference here in Elblag which is hosted by our colleagues and friends from the Polish National Archives administration. I would like to congratulate the organizers for this useful and timely initiative. Only a month ago, on the 16th of April 2003, the Treaties of Adhesion of the 10 new Candidate Countries to the European Union have been signed in Athens. The Archives Conference in Elblag gives us the opportunity of meeting the State archivists of the 10 new Candidate Countries and to discuss their specific archival experiences and problems in the context of the envisaged enlargement of the European Union. Moreover, we will benefit from the expertise of the State archivists from other Central and Eastern European countries who are also participating in the Elblag Conference.

When I was asked to speak about the process «Towards greater coordination of archival activities in the European Union: achievements and perspectives», it was clear that I would focus my paper, in my function as Head of the Historical Archives of the European Commission, on the archival context in Europe from the viewpoint of the European Commission, with particular emphasis on the relationship with the other Institutions, the Member States and Candidate Countries of the European Union.

My presentation this morning will consist of two parts:

I. Firstly, I will briefly explain the organisation and functioning of the col-

resentation in the Conference «Archives in the Society» and Conference of the International Council on Archives concerning State Archives of Central and Eastern Europe (Elblag, Poland, 22-24 May 2003).

laboration between the Archives Services of the different Institutions and Organs of the European Union. This is some sort of «nucleus» for archival collaboration and coordination within the EU-Institutions and Organs.

- II. Secondly, I will explain in more detail the main activities in the field of modern archives management between (a) these EU-Institutions on the one hand, and (b) the EU-Member States, Regions and Candidate Countries on the other hand, and I will stress the main achievements so far, and possibilities for future archival collaboration and coordination in Europe, leading to the establishment of the new national experts' Report on Archives in the European Union.

Part I: Organisation and functioning of the archival collaboration between the Institutions and Organs of the European Union.

All the Institutions and Organs of the European Union: the European Parliament, the Council of the European Union, the European Commission, the Court of Justice of the European Communities, the European Court of Auditors, the Committee of Regions, the European Economic and Social Committee etc., and I wish to stress this fact, have a common legal basis for the opening of their historical archives to the public. The Community regulation of 1st and 8th February 1983 (Official Journal of the European Communities L 43, 15.2.1983) concerns the historical archives of the three Communities, that means: the European Coal and Steel Community (ECSC), the European Economic Community (EC) and the European Atomic Energy Community (EAEC or Euratom; cf. the modification of the Regulation 1983 with regard to the resolution on access to documents of 30th of May 2001). Taking into account this common legal basis and given their specific character, each Institution and Organ has its own archives service which is responsible for the management of the concerned files and records.

The opening ceremony of the Historical Archives took place in conformity with the 30 years rule – in 1983 in Brussels in the presence of Gaston Thorn, then President of the European Commission.

The opening of the Historical Archives responds to three objectives:

- Encouragement of research into the history of the European Communities.

-
- Promotion of the public interest in the development of the European integration.
 - Greater transparency of the workings of the European Institutions.

These three objectives which have been established in 1983, have proven their particular value up to the present day and I think, this will also be the case in the future.

From the outset, the different Institutions and Organs of the European Union felt that, regardless of their own specific characteristics which are to be fully respected, their different archives services should work progressively closer together, in view of the exploitation of the opening to the public of the historical archives and based on the relevant Community regulation. Thus a continuing archival collaboration was installed and developed not only between the EU-Institutions themselves, but also between the concerned EU-Institutions and the Member States, in particular with the National Archives of the 15 EU-Member States and the archives services of the 15 Ministries of Foreign Affairs, stressing the close interconnection between the archives in the Member States and in the Community.

Among the numerous activities, the *Guide «Opening of the Historical archives of the European Communities to the public»* was published by the European Commission in 1983 to mark this important event. In their congratulation address the then Directors of the National Archives of the Member States indicate: «We are convinced that this Community initiative will lead to still closer cooperation between the archives services of the European Communities and those of the Member States».

Another very practical *Guide* was elaborated by the Working Group of the Ministries of Foreign Affairs and the Institutions and Organs of the European Union. This so-called «Blue Guide» was published as a first edition by the European Commission in 1989 and as a revised and enlarged second edition in 1995 in the 11 official languages of the European Union. A newly updated electronic version 2003 is in preparation. The Foreign Affairs/EU-Institutions Working Group is going strong and meets twice a year during each EU-Presidency: a recent meeting took place last week in Greece during the present Greek EU-Presidency.

In taking particularly into account the transparency/access policy and the most recent technological developments in the archival field, the meetings between the Archives Services of the EU-Institutions, Organs and the European University Institute in Florence (IUEF) have also been intensified. An increasing number of bilateral and multilateral meetings are hosted by one of

the Institutions/Organs in Brussels or Luxembourg or by the IUEF in Florence. The agenda points refer to items such as the transfer of historical records, after they have been processed and opened to the public (30 years rule) by the EU-Institutions, to the IUEF in accordance with the deposital contract of 1984 and a yearly renewable service contract starting in 2003; the network (hyperlinks; concept «à partir de la source») between the databases of the concerned Institutions, i.e. ARCHIS (= Historical Archives) database of the European Commission can be consulted on the Internet; the harmonized management of document series emanating from different Institutions; compatibility between the Community regulation on archives (1983) and the recent resolution on access to documents (transparence) of 30th May 2001; the modernisation of archival systems in the administration (e-domec= ex-Action no. 9; DLM-Forum etc.) of the Institutions and the Member States.

Part II: Greater collaboration and coordination in the field of archives between the Member States and Candidate Countries of the European Union.

There is a considerable diversity of the archival situation in Europe. The activities of the National Archives vary from one Member State to another. The diversity of archival functions will be even more evident with the envisaged enlargement of the European Union and the adhesion of new Member States. There are different administrative, historical and archival traditions, such as Central government archives; regional or local government archives. There are different legal frameworks on archival law and related law, which furthermore have the tendency towards frequent changes. There are numerous variations concerning the life cycle continuum with regard to records management.

And if we look to the differences in the management of electronic documents and archives (standards, specifications, metadata etc.; cf. Member States Report by Kevin Schürer, University of Essex, United Kingdom, on the relationship between public administration and archives services concerning electronic documents and records management, INSAR, European Archives News, supplement V, 2001, 250 pages) the need for strengthening the exchange of information and expertise on archives as well as for encouraging greater collaboration between the Member States, the Candidate Countries and the Institutions of the European Union becomes even more pressing and urgent.

What has been done so far to address these «pressing and urgent» archival matters in the European Union? What are the achievements? What are the concepts, the priority activities? Where are best practices and solutions? What are the resources and the costs? What are the possibilities for co-financing relevant projects and applications? What could be the role of the National Archives in the Member States and Candidate Countries of the European Union? How has the process of greater collaboration and coordination on archives been further developed at a European level?

II.1 The conclusions of the Council of the European Union concerning greater cooperation in the field of archives

The concept of greater cooperation on archives in Europe was officially taken up in the 2nd half of 1991 by The Netherlands which at that time held the Presidency of the European Union. On 14 November 1991, the Council and the Ministers of Culture of the European Union adopted a joint resolution (Official Journal of the European Communities C314, 5.12.1991).

This resolution stresses the increasing interconnection of public records among the Member States and between the Member States and the Institutions of the European Union. It underlines the importance of the common European archival heritage as an indispensable instrument for writing the history of the whole European Continent and of an individual nation and as an aid to the functioning of democracy by offering both researchers and all citizens easier access. The resolution invited the European Commission to set up a group of experts to examine the extent to which greater coordination in archival policy and practice was desirable, and to submit a report on the subject to the Council.

This national experts group, which was chaired by the Commission, elaborated the report entitled «Archives in the European Union». It was presented to the Council and published in all 11 official languages by the EU-Office for Publications in 1994.

The Report («Blackbook») identified 10 main themes for coordination and cooperation on archives in Europe:

- (1) Records management: appraisal and disposal.
- (2) Physical preservation of archives.
- (3) Practical conditions of access to archives.
- (4) National legislation and access to archives.
- (5) Management and storage of computerized archives.

-
- (6) Exchange of archival information and computer networks.
 - (7) Training of archivists and recognition of qualifications.
 - (8) Private archives.
 - (9) Community archives.
 - (10) The Community and archives in Europe.

I cannot go into the details of each of these important themes, but would like to indicate that the Report and its proposals for projects and concrete applications are not limited to the now 15 EU-Member States. They are, as its chapter no. 10 explicitly explains, also aimed towards the Candidate Countries, to other European Countries, finally to the entire continent of Europe which shares a common history and a far reaching and rich archival heritage.

The Report of 1994 was favorably received by the Council of the European Union, which issued the well known Council conclusions of 17 June 1994 concerning greater cooperation in the field of archives (Official Journal of the European Communities C235/3, 23.8.1994).

These Council conclusions have led to a number of important results. They stimulated, as a priority activity, the organisation of the European multidisciplinary DLM-Forums I, II and III (1996, 1999, 2002) on electronic archives and the production of *INSAR (Information Summary on Archives)*, a periodical review of news and developments in the world of Archives in Europe¹. Both the DLM-Forum and *INSAR* are Commission initiatives which have been developed in close collaboration with the EU-Member States.

II.2 European interdisciplinary collaboration on electronic archives: The 3rd DLM-Forum «Access and preservation of electronic information: best practices and solutions» (Barcelona, 6-8 May 2002).

The main goal of the DLM-Forum is to investigate, promote and implement possibilities for wider cooperation in the field of electronic archives both between the EU-Member States and at Community level.

Thus the 1st and 2nd DLM-Forum (Brussels, December 1996 and October 1999) were organized by the European Commission and the EU-Member

1. The periodical *INSAR, European Archives News* is published in English, French and German. For a free copy and/or a free abonnement of *INSAR*, please contact Mrs Marie-Christine VERVAET, Historical Archives of the European Commission, rue de la Loi 200, Office: JE-CL 3/36A, B-1049 BRUSSELS, Belgium; FAX: + 32.2-296.10.95; e-mail: marie-christine.vervaet@cec.eu.int

States (cf Proceedings: http://europa.eu.int/historical_archives/dlm_forum). The two European Forums on Electronic Records hosted some 800 experts and decision makers from the EU-Member States, the candidate and associated countries, other European countries as well as the United States, Canada and China.

The 1st DLM-Forum 1996 initiated and developed an interdisciplinary and continuing dialogue between different professions involved in electronic information handling : public administration, archives, ICT-Industry (soft- and hardware suppliers) and research.

The publication of multidisciplinary guidelines on machine readable data (*INSAR European Archives News*, Supplement III, 1997; http://europa.eu.int/historical_archives/dlm_forum) the exchange of information and expertise created a better mutual understanding, personal ties and relations needed to solve problems on electronic document and records management that concern all the disciplines represented at the Forum.

The 2nd DLM-Forum 1999 aimed to make public administration more transparent, to better inform the citizen and to safeguard the collective memory of the Information Society. It stressed the need for closer cooperation between users and the ICT-Industry and called for the development of a reference model to define the minimum requirements for electronic records management software and systems.

For this purpose the European Commission together with the Member States updated and forwarded a special DLM-message to the ICT-Industry (published in the Proceedings of the DLM-Forum 1999, *INSAR European Archives News*, Supplement IV, 2000, 345; DLM-Website: [http:// europa.eu.int/historical_archives/dlm_forum](http://europa.eu.int/historical_archives/dlm_forum). This message addressed a number of main concerns such as the transparency and accessibility of electronic information, the possibilities for short- and long-term preservation of authentic records, open standards and specifications.

The response to this message was prepared and compiled by the independent ICT/DLM working group after consultations with associations, vendors, integrators, consultants and members of the interdisciplinary DLM-Monitoring Committee. The response concerns a number of general objectives (authenticity; preservation and longevity; accessibility; privacy; security; user differentiation; cost effectiveness; use of standards and widely accepted applications; cross-border solutions) as well as legal aspects, qualification and education issues, functional and technical requirements, information policy and a series of conclusions (see in more detail: *INSAR European Archives News*, no. 8, 2000; DLM-website: [---

AÜ-ÂÈ·Îfi~ 4Ä-
ÛÎfi~](http://europa.eu.int/histor-</p></div><div data-bbox=)

ical archives/dlm_forum). This response has led to the preparation of the 3rd DLM-Forum which stresses a more active involvement of the ICT-Industry.

Furthermore, specific electronic archives' trends and issues have been discussed in more depth at special European DLM Conferences which have been organized since 1996 by different Member States in the framework of their EU-Presidencies: The Netherlands (The Hague), United Kingdom (London/Kew), Austria (Vienna), Germany (Koblenz), Finland (Tampere), France (Paris) and Sweden (Lund, 5-6 April 2001).

The 3rd DLM-Forum 2002 took place from 6 to 8 May 2002 in Barcelona during the Spanish-Presidency.

The Barcelona DLM-Forum 2002 was organised by the Secretariat for Telecommunications and Information Society of the Catalan Government together with other Catalan institutions and departments of the Spanish Central government. They benefited from the support of the EU-Presidencies of Sweden (first half of 2001), Belgium (second half of 2001) and Spain (first half of 2002), the European Commission (Secretariat-General, Directorate General for the Information Society) and representatives of the ICT-Industry. The DLM-Forum 2002 was organised in close collaboration with the EU-Member States and regions.

The objective of the Barcelona Forum was based on the general theme “*@ccess and preservation of electronic information: best practices and solutions*”. The specific aims of the Forum included: developing standards and specifications for short- and long-term preservation and accessibility of electronic records; promoting best practices for the simplification and modernisation of electronic document and records management in public administration; implementing concrete measures (showcases, concepts, guidelines) in accordance with the reinforced DLM-Action Plan and in taking into account digital heritage projects on local, regional, national and European level; elaborating and presenting modular European training programmes for administrators, archivists and other digital information managers; investigating legal issues concerning electronic documents and records management, such as data protection, authenticity, security.

The following main topics have been presented and discussed in parallel thematic sessions, theme 1: The memory of the information age. Preservation, migration and long term availability; theme 2 : Organising records and archives. Metadata, standardisation and Model Requirements (Moreq); theme 3: Improving access to knowledge. Training and education for information experts and users; theme 4: The use of public information. Content, authenticity, protection and intellectual control; theme 5: Capturing and

transforming information. Automatic indexing technologies and implementing retrieval solutions; theme 6: Content management and delivery. Establishing and maintaining archival systems, best practices and easy-to-use access. Furthermore six Industry White papers have been published and distributed, one for each of these main themes covering key technology and application areas. Additional workshops and 47 exhibition stands of leading suppliers of electronic documents and content management clearly indicated the solution orientated character of the Barcelona Forum (cf *INSAR European Archives News*, no. 9, 2001; Proceedings of the DLM-Forum 2002, *INSAR* supplement VII, 2002; DLM-Website: http://europa.eu.int/historical_archives/dlm_forum).

One of the highpoints of the plenary opening session of the DLM-Forum 2002 was the keynote presentation of our colleague and friend, Martine de BOISDEFRE, the Director of the Direction des Archives de France. As President of the European Branch of the International Council on Archives, her speech focussed on the need for greater coordination on archives in Europe (cf. Proceedings of the DLM-Forum 2002, *INSAR*, supplement VII, 2002, 36-45; DLM-Website: http://europa.eu.int/historical_archives/dlm_forum.)

My presentation today echoes and further develops some of her views.

The conclusions of the DLM-Forum 2002 concern the following main points:

1. ICT industry brings forward best practice solutions for electronic document and records management.
2. The European Model Requirements (MoReq) – an emerging standard.
3. Progress on professional education and training on electronic documents and records management (E-Term; development of competencies; links between archive schools and other specialized bodies).
4. The challenge of constant change – legal aspects of modern archive management.
5. The launch of the European DLM-Network initiative.

The DLM-Forum 2002 constitutes a new step towards the further development of the DLM European network of excellence on electronic archives. It provides an interdisciplinary platform to present best practices and concrete solutions, to serve for a continuous exchange of information, know-how and ICT-applications, to develop new and innovative initiatives in the field of electronic document and archives management².

2. The acronym DLM was newly interpreted as “Document Life-cycle Management” to reflect the broadened scope of this initiative.

As a direct follow-up to the Conclusions of the DLM-Forum 2002 (cf. point 5), the newly established DLM-Network Monitoring Committee and its Steering Group have formally created a “*European Economic Interest Group*” (EEIG). The constitutive meeting of the DLM-Network EEIG took place in Brussels on the 20th of March 2003. The DLM-Network EEIG is a legal entity (consortium) which serves to strengthen the multidisciplinary cooperation between archivists, other information and content managers, public administration, researchers and representatives of the ICT-Industry. It will help to promote best practices and concrete solutions in the field of electronic document and archives management. Already 12 of the 15 National Archives of the Member States of the European Union (Austria, Denmark, Finland, France, Germany, Greece, Ireland, Italy, The Netherlands, Spain, Sweden, United Kingdom), have indicated that they will join the DLM-NETWORK EEIG (<http://www.dlm-network.org>) as full Members. This clearly indicates the strong leadership of the National Archives within the DLM-Network EEIG, which also benefits from new partners from the public sector, the ICT-industry and other specialised bodies.

One of the tasks of the DLM-Network EEIG is to examine and promote possibilities for funding for projects and activities with a European dimension in the archival domain. Thus an application for funding in *the 6th Framework Programme* of the European Union has been introduced in the middle of April 2003 to the concerned services of the European Commission. This application has been done in the form of an Integrated Project in order, as requested by the application rules, to support «objective-driven research» in the domain of electronic archives.

For this purpose and to increase the chances of obtaining funding, the DLM-Network EEIG has initiated a specific research consortium which is called DLM-CUBE (Cultural heritage Umbrella for REsearch in the Archiving Domain. See <http://www.csaustria.at/cube/>). The DLM-CUBE Integrated Project covers research areas that are considered to be of major interest to the archival community and the ICT-industry partners. These areas are described in the *six Industry White Papers* and reflect the themes discussed at the DLM-Forum 2002: Capture, Indexing and Auto-Categorisation; Conversion and Document Formats; Content Management; Access and Protection; Availability and Preservation; Education, Training and Operation.

At this Conference today I take the opportunity to call upon the archival profession, especially the interested Archives services of Central and Eastern Europe, to actively contribute to the further development of the European DLM-network of excellence on electronic archives and to join as a new part-

ner the DLM-Network EEIG and the DLM-Cube Integrated Project (for more details please contact e-mail: claes.granstrom@riksarkivet.ra.se), thus sharing the benefits of our common DLM enterprise on the national, regional and European level.

II.3 The draft Lund-Brussels Resolution and the Valladolid Declaration of the National Archivists of the EU-Member States

There are numerous new developments in the world of archives in Europe since the above mentioned 1991 Council resolution and the 1994 national experts' report (Blackbook). We are living in a period of major changes in Europe which also affect the archives. These changes reach from new ICT-technology applications and greater transparency of public administration to the modernisation of archives services in the Information Society and the envisaged enlargement of the European Union.

For this reason and based on Art. 151 of the EC-Treaty concerning institutional cooperation, the National Archivists of the EU-Member States brought forward a new draft Council resolution on greater archival coordination in Europe, at their meeting in Lund on 4 April 2001 during the then Swedish EU-Presidency. This draft resolution was amended and reinforced at their subsequent meeting in Brussels on 22 November 2001 during the then Belgian EU-Presidency. Hence we are speaking of the draft Lund-Brussels Resolution of the National Archivists.

The draft resolution was officially introduced and discussed in the meetings of the Cultural Affairs Committee of the Council of the European Union in January, February and March 2002 during the Spanish EU-Presidency. This has led to the so called «Valladolid Declaration by the National Archivists». I quote the relevant text:

«The National Archivists at their meeting at Valladolid on 11-12 March 2002, confirm the importance they attach to the adoption by the Council of the draft Lund-Brussels resolution. Indeed, ten years after the resolution of 14 November 1991, the production of a report on the state of archives in the member and candidate states is now necessary in order to develop the most appropriate means for greater co-ordination in the field of archives which will add European value to national initiatives. In order to take account of the observations made by the Cultural Affairs Committee (C.A.C.) on 26 February 2002, the National Archivists have adapted the text of the draft resolution (see annex).

The National Archivists request that the important common effort already

in progress towards the adoption of the Resolution should be continued under the current Spanish Presidency and under the forthcoming Danish Presidency».

This important initiative benefited from the continuing support of both the Spanish and Danish EU-Presidencies, but was yet not adopted.

II.4 The new Resolution on archives in the EU-Member States (6th May 2003): perspectives

At the beginning of this year the Greek EU-Presidency took the initiative to reformulate the draft resolution on archives in the EU-Member States and to present it in the Cultural Affairs Committee of the Council of the European Union. After some discussion the Resolution was adopted by the Cultural Affairs Committee (10th of March 2003), the COREPER (10th of April 2003) and finally by the Ministers of Culture of the 15 EU-Member States in their Council meeting in Brussels on the 6th of May 2003.

The Resolution stresses, among others, that well kept and accessible archives contribute to the democratic functioning of our societies, particularly during a period of major change in Europe. It also underlines that special attention should be paid to the challenges for archives management in the context of the enlargement of the European Union and that further development is needed in ICT applications and solutions in the field of archives.

The Council of the European Union in its Resolution invites the European Commission to convene a group of national experts representing the 15 EU-Member States and the Candidate Countries («acceding countries»), appointed on the proposal of the relevant national Authorities, to examine a number of important issues on public archives in the Member States and Candidates Countries. The European Commission is invited to submit a Report on this work, including orientations for increased future cooperation on archives at the European level, to the Council before the middle of 2004. This would coincide with the full EU-membership of the 10 Candidate Countries envisaged for the beginning of May 2004 and the next election of the European Parliament in June 2004.

The new Report on Archives in the European Union will focus on the present and foreseeable European archival situation, the archival impact of the enlargement of the European Union, as well as the consequences of archival developments in recent years, including particularly the development of new technologies.

The Resolution also requests the promotion of concrete activities, such as

the encouragement of appropriate measures to prevent damage to archives through catastrophes like flooding (cf. the flooding of archives in the Czech Republic, Austria and Germany in August 2002) and to restore such documents and archives. Thus the whole complex of the long term securisation, restoration and accessibility of the European archival patrimony and the installation and update of adequate archives purpose built buildings (DU-CHEIN II, etc.) is to be addressed.

The Resolution mentions another concrete activity: the strengthening of Europe-wide collaboration on the authenticity, long-term preservation and availability of electronic documents and archives. This is to further encourage interdisciplinary European Networking on electronic document and archives management, including in particular the European DLM-Network EEIG and the research platform of the DLM-CUBE Integrated Project.

The new Resolution on archives clearly recognizes the important work of the National Archivists of the EU-Member States and Candidate Countries and the need for greater cooperation and coordination in the field of Archives in Europe. It is now your responsibility to examine tasks, activities and opportunities in the enlarged European context. Your contributions to these common European archival activities and to the new Report on Archives in the European Union will be of vital importance for the future development of the archival profession in Europe. In this sense, I wish the Elblag Conference a lively discussion, practical results and relevant follow-up activities. In two weeks time important decisions will be taken by the Directors general of the National Archives of the 15 EU-Member States and the Candidate Countries, at their meetings in Athens on 5-6 June 2003 under the present EU-Presidency of Greece and in Siracusa on 22-23 September 2003 under the forthcoming Italian EU-Presidency. I think we are «en bonne route». I call upon all parties concerned to continue playing an active role in the ongoing process of greater coordination of archival activities in the European Union, in order to further encourage European and interdisciplinary cooperation on archives, to make public administration more transparent and to better inform the citizen.

HANS HOFMANN
Head of the Historical Archives
of the European Commission

Report on Archives in the enlarged European Union Opportunities for future action. Priorities (Executive summary)

A. Background

In response to the request of the Council of Ministers of the European Union through their resolution of 6 May 2003 (2003/C 113/02) on archives in the Member States and in particular points 8 (a), (b), (c), (d), (e) and 9 the Executive Summary addresses the situation of public archives in the Member States, taking into particular account the enlargement of the European Union and the probable evolution of documents and archives management and archive services in the future. It suggests ways of improving document and archives management and public services for the citizens of the European Union, taking into account the new technologies.

Based on the evidence in the chapters of the present Report prepared by the National Experts group, the following priority actions are proposed, together with a number of other proposed actions which will also require consideration and action by the Member States and the EU institutions over the next three years. The proposed priority actions are at the beginning of each chapter and are amalgamated in tabular form at the Annex of the present Report.

The proposed priority actions are given here in summary form. They include measures to prevent, limit or restore damage of documents to or loss of archives through natural and other catastrophes, to improve the preservation of document and archives, including archive buildings, to strengthen collaboration on the authenticity, long term preservation and accessibility of electronic documents and archives. The summary also suggests measures to be taken against theft and arrangements to be put in place for the recovery of stolen documents. It emphasises the importance of

the contribution archives make to the democratic functioning of our societies by means of appropriate legislation and standards. It furthermore proposes the creation of an EU gateway to the archival heritage of the newly enlarged Union. All these actions are to be implemented through enhancing co-ordination, information sharing and exchange of good practice at the European level and with Member States through an official co-ordinating committee.

Account has been taken of desirability of further integrating these proposed actions with other European level action plans.

B. Summary of proposed main actions

Proposed Priority Action 1

Preservation and damage prevention for archives in Europe (Council Resolution of 06.05.2003, point 8c 1)

1.1. Measures for the prevention of damage to archives through natural and other catastrophes :

- Develop a model action plan for preventing and recovering from catastrophes;
- Explore the possibility for setting up specialised central laboratories for trans-border emergencies;
- Establish Rapid Response Teams for damage assessment.

1.2. Preservation and restoration of documents and archives:

- reinforce co-ordination measures and exchange of expertise to establish an EU programme on the restoration of damaged documents and archives in Europe
- Archives purpose buildings; standard and specifications at the national and European level to be updated and applied in the renewal of archival buildings and of repositories in government buildings or in new buildings by an interdisciplinary working group of the EU member states and institutions.

Resources: for points 1.1 and 1.2 «European protection and rescue programme» it is estimated that 2,8 million over 3 years will be required.

Proposed Priority Action 2

Reinforcement of European interdisciplinary cooperation on electronic documents and archives (Council Resolution of 06.05.2003, point 8c 2).

2.1. Implement Europe-wide collaboration for establishing authenticity, long-term preservation and availability of electronic documents and archives.

2.2. Update, revise and extend the present requirements for the establishment of electronic document (records) systems such as MoREQ for better administration in the public sector so that the document becomes the official norm/and or specification in the European Union. This is of particular concern to all Member States especially the acceding States.

2.3. Reinforcement of DLM network and forum/ European Economic Interest group (EEIG). Funding is needed both for further development and for translations and the organisation of the DLM forum in Budapest 2005.

Resources: 330,000 are estimated to be required for specialized staff and a further development of the DLM-Network over 3 years.

Proposed Priority Action 3

Creation and maintenance of an Internet Gateway to documents and archives in Europe (Council Resolution of 06.05.2003, points 8b and 8e)

3.1. To provide an Internet/Web Gateway to documents and archives for EU citizens.

Given the development of the Internet and the Web and the success of some Member States (see part 6 of the Report) in providing such information for millions of citizens, young people and children, a Gateway should be designed and implemented. This would be in line with related developments in the European information world.

This would provide improved access, in combination with improvements in reading rooms, to these resources for scholarship, and learning and information.

Resources: It is estimated that 1,6 Million for hardware, software and specialized staff (5 persons) will be required over 2 years for the basic pilot.

Proposed Priority Action 4

EU and national legislation relevant to management and access to documents and archives (Council Resolution of 06.05.2003, points 8a and 8d).

EU and national legislation relevant to management of and access to documents and archives.

4.1. As both proposals for national and EU laws often have unforeseen implications for the management of documents and archives it is critical for the citizens of the Member States that the full implications are known at an early stage to facilitate the preservation of and access to documents and archives. Therefore a 'watchdog' function should be established to ensure that such legislation is thoroughly considered from this perspective.

4.2. In order to support the above there is a need to have an in-depth study of archival and related legislation at both EU and national level; the creation of a database on archival and related legislation within the EU; the translation of archival and related legislation into English, French and German and other languages through the relevant national archives; and the consideration of such legislation at EU level. This proposal takes into account other ongoing work by the Council of Europe and the European branch of International Council on Archives (EURBICA) and seeks to systematise it.

- Resources:* – for the watchdog function (4.1) 270,000 over 3 years;
 – for the in-depth study (4.2) 60,000 for 1 year (specialized staff);
 – creation of the database (4.2) 650,000 over 3 years (specialized staff and software).

Proposed Priority action 5

Theft of archival documents

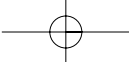
5.1. Measures against theft of archival documents and the recovery of stolen archives in the EU should be examined and improved.

Develop an action plan on the basis of a questionnaire with a view to proposing improvements.

Resources: 30,000 (specialized staff) for 1 year.

C. Creation of an official Archivists Committee (Council Resolution of 06.05.2003, points 8d, 8e and 9)

6.1. Creation of an official Archivists Committee of the EU Member States and EU Institutions. This Committee should exchange information and best practice and ensure by consensus, and respecting the principle of subsid-

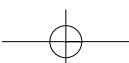
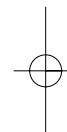
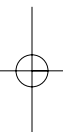

ilarity, the enhanced co-ordination of archival work in Europe as described above. It should meet twice a year or as necessary.

6.2. To set up a programme for an initial three years to address the issues raised by the Council of Ministers' Resolution (6 May 2003) and to consider its progress and disseminate the results and best practice improvements for the use of Member States and Institutions of the European Union.

6.3. An evaluation to be carried out at the end of three years with a view to reporting to Ministers of Council of the EU on the results and the considered follow-up actions.

Resources: meetings co-financed by the Member States and the European Commission.

Το ευρωπαϊκό πρόγραμμα CALIMERA

Το πρόγραμμα CALIMERA αποτελεί συνέχεια του προγράμματος PULMAN¹ (PUBlic Libraries Mobilizing Advanced Networks) το οποίο αφορούσε τις ευρωπαϊκές δημόσιες Βιβλιοθήκες.

Η πρώτη συνάντηση πραγματοποιήθηκε στις Βρυξέλλες στις 16 και 17 Ιανουαρίου 2004. Συμμετείχαν εκπρόσωποι της Ευρωπαϊκής Ένωσης και φορείς από 33 χώρες (μέλη και υπό ένταξη) με περίπου εβδομήντα συνέδρους. Στην εν λόγω συνάντηση είχαν προσκληθεί για πρώτη φορά και ορισμένοι εκπρόσωποι δημόσιων αρχειακών και μουσειακών φορέων, καθώς και κρατικοί λειτουργοί, εκπρόσωποι κυβερνητικών μηχανισμών με αποφασιστικές αρμοδιότητες.

Η συντονιστική δράση με το ακρωνύμιο CALIMERA (Cultural Applications: Local Institutions Mediating Electronic Resource Access) εντάσσεται στο πρόγραμμα IST της Ενωμένης Ευρώπης για τις Τεχνολογίες στην Κοινωνία της Πληροφορίας (Information Society Technologies). Στόχος είναι να συνδράμει τοπικούς φορείς (Βιβλιοθήκες, Μουσεία, Αρχεία) στην ανάπτυξη και εφαρμογή καινοτόμων τεχνολογιών και στρατηγικών για την εξυπηρέτηση των πολιτών στις ανάγκες της καθημερινής τους ζωής.

Αντικειμενικός σκοπός είναι να εξασφαλίσει ότι οι τοπικοί φορείς θα επωφεληθούν από τους στόχους του προγράμματος IST/RTD (Research and Technological Development) 2000-2006, με την ανάπτυξη των δυνατοτήτων και ικανοτήτων τους και την ενεργή τους συμμετοχή στις δράσεις του παραπάνω προγράμματος.

Το πλάνο εργασίας, διάρκειας δεκαοκτώ μηνών, περιλαμβάνει πέντε επιμέρους αντικείμενα:

WPI Τεχνολογίες και έρευνα για την παροχή τοπικών υπηρεσιών.

1. Στόχος του προγράμματος είναι να προωθήσει και να προβάλει τις καλύτερες εφαρμογές στις παρεχόμενες ψηφιακές υπηρεσίες των δημόσιων Βιβλιοθηκών και πολιτιστικών οργανισμών σε τοπικό και περιφερειακό επίπεδο στην Ενωμένη Ευρώπη και τις γειτονικές χώρες. Μέλη του δικτύου είναι 37 χώρες: οι 26 της Ένωσης και 11 από τις υπό ένταξη. Περισσότερες πληροφορίες στον ιστότοπο www.pulmanweb.org

WP2 Τοπικές υπηρεσίες: κοινές πολιτικές και πρακτικές.

WP3 Το όφελος του τελικού χρήστη: χρησιμοποιήσιμη μνήμη της κοινότητας.

WP4 Εξάπλωση, δικτύωση και εκπαίδευση.

- Διαχείριση, συντονισμός και αξιολόγηση.

Η σύσκεψη άρχισε με την κήρυξη της έναρξης των εργασιών από τον Υπουργό Πολιτισμού του Βελγίου Paul Van Grembergen και κατανεμήθηκε σε τρεις συνεδρίες. Η πρώτη συνεδρία περιλάμβανε:

(α) Μια εισαγωγή και επισκόπηση των μέχρι τώρα προκαταρκτικών δραστηριοτήτων.

(β) Τη συμβολή του CALIMERA στο πρόγραμμα FP6 της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

(γ) Τους αντικειμενικούς σκοπούς, τη σκιαγράφηση του πλάνου εργασίας και το ρόλο των κρατικών συντονιστών.

(δ) Ενημέρωση για τον δικτυακό τόπο του CALIMERA.

Η δεύτερη συνεδρία αφιερώθηκε στην περιγραφή του πλάνου εργασίας, του χρονοδιαγράμματος, και τις ειδικές απαιτήσεις κάθε επιμέρους έργου (WP1-WP4) από τους επικεφαλής κάθε τομέα.

Η τρίτη συνεδρία περιλάμβανε την παρουσίαση ενός ολοκληρωμένου πιλοτικού προγράμματος προϊόντος νέας τεχνολογίας για τοπικούς πολιτιστικούς φορείς: χρήση εικονικής πραγματικότητας σε ατομική φορητή συσκευή συνδυασμένη με σύστημα GPS για άμεση επικαιροποίηση των προβαλλόμενων πληροφοριών, ανάλογα με τη θέση του επισκέπτη σε κλειστό ή ανοικτό πολιτιστικό χώρο (εφαρμογή ARCHÉOGUIDE της INTRACOM) και την ανάπτυξη των διαχειριστικών ζητημάτων του προγράμματος.

Οι υπόλοιπες τρεις συνεδρίες πραγματοποιήθηκαν την επόμενη ημέρα.

Η πρώτη περιλάμβανε μια εισαγωγή για την ανάπτυξη προϊόντων ψηφιακής τεχνολογίας στο πλαίσιο του προγράμματος DIGICULT της Ευρωπαϊκής Ένωσης και την παρουσίαση τριών εφαρμογών:

(α) Πολύγλωσση τράπεζα δεδομένων για τους μετανάστες (Infobank for Immigrants, Σουηδία).

(β) Ιστοσελίδα για την καταχώρηση τοπικών μαρτυριών, ιστοριών, εκπαιδευτικών κειμένων κ.λπ. σε αυτόνομη ή ελεγχόμενη πρόσβαση (COINE, Ηνωμένο Βασίλειο).

(γ) Ιστορικός/τουριστικός/οδικός/πολιτιστικός οδηγός διοικητικής περιφέρειας με πρόσβαση και από φορητές συσκευές, όπως palmtop, κινητό τηλέφωνο (Περιφέρεια Sogn and Fjordane, Νορβηγία).

Η δεύτερη συνεδρία είχε αντικείμενο τον γενικό σχεδιασμό υποστήριξης των τοπικών πολιτιστικών φορέων και περιλάμβανε:

(α) Την ανάπτυξη του πλαισίου της πολιτικής που θα πρέπει να εφαρμοστεί.

(β) Την αξιολόγηση της απήχησης της διακήρυξης του PULMAN².

(γ) Τις κατευθυντήριες γραμμές για τα τοπικά Αρχεία και Μουσεία.

Στη συνέχεια οι σύνεδροι οργανώθηκαν σε πέντε ομάδες που συζήτησαν και διατύπωσαν σχόλια και προτάσεις για τα παραπάνω θέματα.

Η τρίτη συνεδρία αφορούσε την πορεία της έρευνας για τις δυνατότητες παροχής τοπικών υπηρεσιών, όπως αυτές μεταφέρθηκαν από τους παρόντες εκπροσώπους πολιτιστικών φορέων. Οι σύνεδροι οργανώθηκαν και πάλι σε πέντε ομάδες, με διαφορετική σύνθεση από τις προηγούμενες, όπου συζητήθηκε το θέμα και στην επόμενη φάση ενημερώθηκε η ολομέλεια για τα συμπεράσματα κάθε ομάδας.

Οι εργασίες έκλεισαν με την καταληκτική ομιλία από τον εκπρόσωπο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, Ian Pigott.

Ο υπογράφων εντάχθηκε στην ομάδα εργασίας που ανέλαβε να επεξεργαστεί το θέμα των κατευθυντήριων γραμμών για ικανοποιητικές πρακτικές (good practice guidelines).

Η συνάντηση της ομάδας εργασίας πραγματοποιήθηκε στις 19 Απριλίου 2004 στο συνεδριακό κέντρο του Ντάνμπαρυ, μιας κομμόπολης σε απόσταση 80 χλμ. από το Λονδίνο. Συμμετείχαν δώδεκα σύνεδροι:

- Εκπρόσωπος της Ευρωπαϊκής Ένωσης.
- Ο υπεύθυνος σχεδιασμού και επιστημονικός συντονιστής του προγράμματος CALIMERA.
- Ο σύμβουλος του Υπουργείου Παιδείας και Πολιτισμού της Κύπρου για θέματα Διαδικτύου.
- Ο εκπρόσωπος της υπηρεσίας Βιβλιοθηκών της Καταλονίας.
- Ο διευθυντής των Περιφερειακών Αρχείων του Κάουνας (Λιθουανία).
- Ο διευθυντής των Κρατικών Αρχείων του Χάμσαϊρ (Ηνωμένο Βασίλειο).
- Ο αντιπρόεδρος του Αρχαιολογικού Πάρκου και Μουσείου της Βουδαπέστης (Ουγγαρία).
- Ο σύμβουλος Περιφερειακών Αρχείων του Μάριμπορ (Σλοβενία).
- Ο σύμβουλος του Τμήματος Νέων Τεχνολογιών και Διεθνούς Συνεργασίας των Αρχείων της Σερβίας - Μαυροβουνίου.
- Η υπεύθυνη Στρατηγικής Πληροφόρησης του Νομαρχιακού Συμβουλίου του Έσσεξ (Ηνωμένο Βασίλειο).
- Η υπεύθυνη διαχείρισης του CALIMERA στο Νομαρχιακό Συμβούλιο του Έσσεξ.
- Ο υποφαινόμενος.

2. http://www.pulmanweb.org/news/PULMANconference_manifesto.htm

Η πρώτη συνεδρία περιλάμβανε:

(α) Μια εισαγωγή στους στόχους του προγράμματος και γνωριμία με το αντικείμενο.

(β) Την ανάλυση των επιδιώξεων, των θεμάτων, του περιεχομένου και της δομής του γενικού πλαισίου εφαρμογής της «ικανοποιητικής πρακτικής».

(γ) Την αναζήτηση μελών του CALIMERA που θα συνέτασσαν εξειδικευμένες οδηγίες για την εφαρμογή στον τομέα των Αρχείων και Μουσείων.

(δ) Τη συγκρότηση δύο ομάδων συζήτησης για τις απόψεις επί του θέματος των Αρχείων και Μουσείων.

Η δεύτερη συνεδρία αφιερώθηκε στην εξέταση από τις δύο ομάδες των επιμέρους θεμάτων που αναφέρονταν στο γενικό πλαίσιο εφαρμογής του προγράμματος PULMAN και την προσαρμογή-συμπλήρωσή τους σύμφωνα με τις ιδιαιτερότητες Αρχείων και Μουσείων.

Κατά την τρίτη συνεδρία κάθε ομάδα εργάστηκε για τον καθορισμό του περιεχομένου και την επεξεργασία των επιμέρους θεμάτων του τομέα της.

Η τέταρτη συνεδρία αφιερώθηκε στην αλληλοενημέρωση των δύο ομάδων εργασίας για τα συμπεράσματα και τα αποτελέσματα της επεξεργασίας των θεμάτων από τη σκοπιά των Αρχείων και των Μουσείων.

Ακολούθησε γενική τοποθέτηση όλων των συμμετεχόντων και η διαμόρφωση του γενικού πλαισίου για καθέναν από τους δύο τομείς.

Οι εργασίες έκλεισαν με τον καθορισμό των ενεργειών που πρέπει να ακολουθήσουν, για να προωθηθεί το έργο της επιτροπής μέσα στα προκαθορισμένα χρονικά πλαίσια.

Σύμφωνα με τις κατευθύνσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η πολυ-πολιτισμική ταυτότητά της θα πρέπει να διατηρηθεί και να αναδειχθεί μέσα από την ενίσχυση και την προβολή των ιδιαιτεροτήτων σε τοπικό επίπεδο.

Η χρήση νέων τεχνολογιών θεωρείται ότι συμβάλλει σε μεγάλο βαθμό στη διάδοση των πολιτιστικών πληροφοριών, εφόσον βέβαια οι τελικοί χρήστες είναι εξοικειωμένοι με αυτές και διαθέτουν τον ανάλογο εξοπλισμό ή μπορούν να έχουν δυνατότητα πρόσβασης. Οι νέες τεχνολογίες παρέχουν τη δυνατότητα συνδυασμού πολιτιστικών πληροφοριών από διαφορετικούς φορείς και την παραγωγή ποικίλων πολιτιστικών προϊόντων, διαφόρων τεχνολογικών επιπέδων, που να ανταποκρίνονται σε μια πλειάδα αναγκών των πολιτών.

Ένας από τους στόχους του CALIMERA είναι η διερεύνηση και χαρτογράφηση των τοπικών αναγκών σε επίπεδο πρόσβασης στη νέα τεχνολογία, ώστε να προτείνει τους κατάλληλους τρόπους συνεργασίας, δράσης και συμ-

μετοχής των κατά τόπους φορέων, ώστε να αναπτυχθούν πολιτιστικά προϊόντα που θα έχουν τον καλύτερο βαθμό «απορρόφησης» από τις τοπικές κοινωνίες. Προς αυτή την κατεύθυνση ήταν και οι δύο επόμενες συναντήσεις εργασίας του CALIMERA, στο Ζαντάρ της Κροατίας (11-12 Ιουνίου) και στο Βίλνιους της Λιθουανίας (2-3 Ιουλίου). Στο μεταξύ, μέσω των συντονιστών κάθε χώρας (στην Ελλάδα κρατικός συντονιστής είναι ο διευθυντής της Δημοσίας Βιβλιοθήκης Βέροιας κ. Ι. Τροχόπουλος), συμπληρώθηκαν με τη βοήθεια συνεργατών κατά αντίστοιχο κλάδο κείμενα σχετικά με την προσαρμογή των στόχων του CALIMERA σε Αρχαία (συνεργάτης το Ιστορικό Αρχείο Μακεδονίας) και Μουσεία (συνεργάτης το Τμήμα Εκθέσεων και Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων της Διεύθυνσης Μουσείων του ΥΠΠΟ)³. Τα αποτελέσματα θα παρουσιαστούν σε διήμερη συνάντηση εργασίας στο Άαρχους (5-6 Νοεμβρίου 2004), όπου θα συζητηθούν οι μελλοντικές απαιτήσεις για κατάρτιση και διαρκή επιμόρφωση στον τομέα Αρχαίων, Βιβλιοθηκών και Μουσείων.

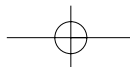
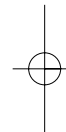
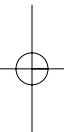
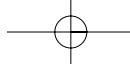
Η εμπλοκή των Γ.Α.Κ. στις δραστηριότητες που προγραμματίζονται έχει να προσφέρει πολλά θετικά στοιχεία, μεταξύ των οποίων:

- (α) Συμμετοχή περιφερειακών αρχαιακών φορέων σε ευρωπαϊκές διεργασίες.
- (β) Ενημέρωση για τις δυνατότητες, τις πρακτικές και τα προβλήματα αντίστοιχων φορέων διαφόρων ευρωπαϊκών χωρών.
- (γ) Προοπτικές συνεργασιών με περιφερειακούς πολιτιστικούς φορείς, τόσο εντός όσο και εκτός εθνικών συνόρων.
- (δ) Παραγωγή άμεσα αξιοποιήσιμων πολιτιστικών προϊόντων «ευρείας κατανάλωσης».
- (ε) Προβολή στο ευρύτερο –και ευρωπαϊκό– κοινό του σημαντικού έργου που έχουν επιτελέσει μέχρι σήμερα ελληνικοί αρχαιακοί φορείς, δημόσιοι και ιδιωτικοί.
- (στ) Αναβάθμιση της εικόνας και του ρόλου της κρατικής αρχαιακής υπηρεσίας, ως συντονιστή των ενεργειών που αφορούν την ανάδειξη της πολιτιστικής διάστασης των αρχαίων.

ΝΕΣΤΩΡ ΜΠΑΜΙΔΗΣ

Διευθυντής, Γ.Α.Κ.- Ιστορικό Αρχείο Μακεδονίας

3. Διαθέσιμα στην ιστοσελίδα <http://www.calimera.org/Countries/greece.aspx>

Απογραφή και καταγραφή στην Κεντρική Υπηρεσία των ΓΑΚ Δύο πολύτιμα εργαλεία έρευνας

Μεταξύ των βασικών εργαλείων έρευνας¹ το *Πρωτόκολλο απογραφής αρχειακού υλικού (shelf list)*² κατέχει τη δική του, ξεχωριστή θέση ως σημείο αναφοράς για πολλές αρχειονομικές εργασίες που τελικό στόχο έχουν την ομαλή λειτουργία της αρχειακής υπηρεσίας σε όλα τα επίπεδα. Για την Κεντρική Υπηρεσία (Κ.Υ.) των ΓΑΚ, το πρόσφατο παρελθόν έχει να παρουσιάσει *τρεις απογραφές*.

Σύμφωνα με όσα αναγράφονται στο σχετικό άρθρο: «Εδώ και αρκετά χρόνια, στα ΓΑΚ, εκτός από τους δημοσιευμένους καταλόγους του Κ. Διαμάντη, που περιέχουν μέρος του αρχειακού υλικού που φυλάσσεται στις αποθήκες της Υπηρεσίας, ολοκληρωμένη απογραφή δεν είχε μέχρι τώρα πραγματοποιηθεί...»³.

Οι απογραφές

Η *γενική απογραφή* των αρχειοστασιών της Κ.Υ. των ΓΑΚ ξεκίνησε το 1990 και περατώθηκε τον Ιανουάριο του 1992⁴. Στην έκθεση *Πεπραγμένων* του 1989, που δημοσιεύθηκε στην *Επετηρίδα των ΓΑΚ* του έτους 1990, σε ανα-

1. Ν. Καραπιδάκης, «Εργαλεία έρευνας στις αρχειακές υπηρεσίες», *Επετηρίδα των Γενικών Αρχείων του Κράτους – 1990*, (1991) 11-15 (Βιβλιοθήκη ΓΑΚ, 19).

2. Μία κατάσταση των συλλογών ενός Αρχείου όπως είναι ταξινομημένες και τοποθετημένες στη σειρά στα ράφια. Βλ. επίσης «Εργαλεία έρευνας (1), Καταγραφή, Τοπογραφικό ευρετήριο», Judith Ellis (επιμ.), *Η διαχείριση των αρχείων*, Ελληνική Αρχειακή Εταιρεία, Τυπωθήτω- Γ.Δαρδανός, Αθήνα 2000, 576 (Γλωσσάριο). Επίσης, Ν. Καραπιδάκης, «Πρωτόκολλο απογραφής υλικού», *Επετηρίδα των Γενικών Αρχείων του Κράτους – 1990*, (1991) 38-42 (Βιβλιοθήκη ΓΑΚ, 19).

3. Ν. Καραπιδάκης, «Πρωτόκολλο απογραφής υλικού», *ό.π.*, 38.

4. Ν. Καραπιδάκης, «Εισαγωγικό σημείωμα» (στο άρθρο «Περιεχόμενα των Γενικών Αρχείων του Κράτους: Ειδικό Ευρετήριο των Δημοσίων Αρχείων»), *Επετηρίδα των Γενικών Αρχείων του Κράτους των ετών 1991-1992*, (1993) 137, σημ. 2 (Βιβλιοθήκη ΓΑΚ, 24).

φορά με τα Εργαλεία έρευνας σημειώνεται: «...Η κυριότερη ωστόσο έλλειψη σ' αυτόν τον τομέα ήταν εκείνη της γενικής απογραφής του υλικού. Ήταν, συγκεκριμένα, αδύνατο να γνωρίζουμε το ακριβές περιεχόμενο των αρχείων που είχαν παραληφθεί από τα ΓΑΚ, όπως ήταν αδύνατο να γνωρίζουμε τον όγκο τους, τις χρονολογίες που καλύπτουν και τη θέση τους στ' αρχαιοστάσια. Κάθε προσπάθεια ταξινόμησης και ευρετηρίασης ενός συγκεκριμένου αρχείου απέβαινε επομένως αδύνατη, αφού τμήματά τους θα μπορούσαν να βρεθούν σε διαφορετικά αρχαιοστάσια»⁵.

Δεύτερη απογραφή του ταξινομημένου υλικού στο κτήριο της οδού Θεάτρου πραγματοποιήθηκε το 1996, ενώ υπάρχει και καταγραφή για 38 κιβώτια αταξινόμητου υλικού από τμήμα αρχείου του Υπουργείου Οικονομικών.

Βασική αφορμή για την τρίτη κατά σειράν απογραφή του 2002 στην Κ.Υ. των ΓΑΚ αποτέλεσε η προετοιμασία της μεταφοράς της Υπηρεσίας στο νέο κτήριο του Ψυχικού. Για το σκοπό αυτό συστάθηκε Ομάδα Εργασίας με την ευθύνη του Τμήματος Γενικού Ευρετηρίου της Κ.Υ. των ΓΑΚ, που ολοκλήρωσε την απογραφή του ταξινομημένου υλικού την άνοιξη του 2003.

Αυτή τη φορά η απογραφή βασίστηκε στην προηγούμενη απογραφή του 1996 και το πρωτόκολλο που προέκυψε –σε ηλεκτρονική μορφή αυτή τη φορά– παρουσιάζει τις αλλαγές που σημειώθηκαν κατά το διάστημα που μεσολάβησε. Πρόκειται για την τελευταία απογραφή του ταξινομημένου υλικού στο κτήριο της οδού Θεάτρου, αφού η επόμενη θα αποτυπώσει τα νέα δεδομένα στο κτήριο του Ψυχικού υπό βελτιωμένες συνθήκες και με θεαματική, πιστεύεται, αύξηση του αριθμού των ταξινομημένων αρχείων.

Αυτοψία και καταγραφή

Οι εξαιρετικά δύσκολες συνθήκες λειτουργίας της Υπηρεσίας, λόγω κυρίως του κτηριακού προβλήματος –διάσπαρτοι χώροι στέγασης– αλλά και του ολιγάριθμου προσωπικού, δεν είχαν επιτρέψει το εγχείρημα της καταγραφής⁶ του αταξινόμητου υλικού της Κ.Υ. των ΓΑΚ, για το οποίο όμως δεν υπήρχε πλέον άλλο περιθώριο αναβολής. Η προοπτική του νέου κτηρίου στο Ψυχικό, όπου ήδη βρίσκεται η Υπηρεσία από τον Νοέμβριο του 2004 και όπου σταδιακά μεταφέρονται αρχεία από τους αποθηκευτικούς χώρους των ΓΑΚ,

5. Ν. Καραπιδάκης, «Έκθεση Πεπραγμένων 1989», *Επετηρίδα των Γενικών Αρχείων του Κράτους – 1990*, (1991) 161 (Βιβλιοθήκη ΓΑΚ, 19).

6. Η απαρίθμηση των ενεργών ή ιστορικών αρχείων με σκοπό τον έλεγχο και/ή την παροχή πληροφοριών (list): J. Ellis (επιμ.), *Η διαχείριση*, ό.π., 569. Βλ. Α. Μπάγιας, *Εγχειρίδιο Αρχαιονομίας: η επεξεργασία ενός ιστορικού αρχείου*, εκδ. Κριτική, Αθήνα 1999, 138-141.

καθιστούσε επιβεβλημένη τη σαφέστερη δυνατή εικόνα ως προς το αρχειακό υλικό.

Είναι δεδομένο ότι: «...Για πολλά τμήματα μεγάλων, σε όγκο, αρχείων τα οποία έχουν εισαχθεί περισσότερες από μία φορές (π.χ. το αρχείο του ΥΠΕΠΘ) δεν γνωρίζουμε ακριβώς το περιεχόμενο της κάθε εισαγωγής αλλά τον συνολικό όγκο τους, όπως προκύπτει με το συνδυασμό στοιχείων από τους πίνακες απογραφής αρχειακού υλικού, τις τμηματικές ταξινομήσεις τους και τα δημοσιεύματα της “Βιβλιοθήκης ΓΑΚ”. Αυτό οφείλεται τόσο στην έλλειψη οποιασδήποτε μνείας στην οικεία στήλη του Βιβλίου Εισαγωγής όσο και στα τυχόν υπάρχοντα Πρωτόκολλα παράδοσης - παραλαβής αρχείων...»⁷. Αν αυτά ίσχυαν το 1992, ίσχυαν πολύ περισσότερο μία δεκαετία αργότερα, το 2002, όταν το υλικό που είχε εισαχθεί στην Υπηρεσία είχε αυξηθεί σημαντικά και από πλευράς αριθμού αρχείων αλλά και από πλευράς όγκου.

Ως προς τους αποθηκευτικούς χώρους της Κ.Υ., όπου βρίσκεται κυρίως αταξινομήτο υλικό, το διάστημα της δεκαετίας από την προηγούμενη απογραφή που είχε πραγματοποιηθεί με αφορμή τη μεταφορά της Υπηρεσίας από το υπόγειο του κτηρίου της Ακαδημίας Αθηνών, κρίθηκε καθοριστικό για νέα γενική απογραφή. Άλλωστε κατά το διάστημα αυτό, μετά τη δημοσίευση του νόμου των ΓΑΚ (1946/1991) που προβλέπει την ίδρυση Τμήματος Συγγρόνων Αρχείων, τα αρχεία που εισήχθησαν στην Υπηρεσία αυξήθηκαν σημαντικά και κατανεμήθηκαν σταδιακά σε πολλούς χώρους, εν αναμονή πάντοτε της αποπεράτωσης του κτηρίου στο Ψυχικό. Επιπλέον, οι αλλαγές δεν πραγματοποιήθηκαν υπό τις καλύτερες πάντοτε συνθήκες με αποτέλεσμα την αναπόφευκτη σύγχυση σε πολλά επίπεδα. Μετά τη μεταφορά της Υπηρεσίας στο κτήριο της οδού Θεάτρου (1991), διατηρήθηκε το αρχειοστάσιο της Παλαιάς Βουλής καθώς και μία στρατιωτική αποθήκη στο στρατόπεδο Ρουφ. Ακολούθησε η μίσθωση του κτηρίου της οδού Ερμού 86, η παραχώρηση από το ΥΠΕΠΘ του κτηρίου της οδού Ρήγα Παλαμίδα 4, η μίσθωση του αποθηκευτικού χώρου της οδού Μιχαήλ Νομικού 28 και στη συνέχεια – μόλις το 2001 – του αρχειοστασίου της οδού Ευαγγελιστρίας 104 στην Καλλιθέα⁸.

Η αυτοψία όμως, κυρίως στο αρχειοστάσιο της οδού Ρήγα Παλαμίδα, κατέδειξε ότι θα ήταν αδύνατο να προχωρήσει κανείς στην επίσημη απογραφή

7. Α. Παππά-Καραπιδάκη, «Περιεχόμενα των Γενικών Αρχείων του Κράτους. Ειδικό Ευρετήριο των δημοσίων αρχείων», *Επετηρίδα των Γενικών Αρχείων του Κράτους των ετών 1991-1992*, (1993) 139 (Βιβλιοθήκη ΓΑΚ, 24).

8. Σήμερα, μετά τη μεταφορά της υπηρεσίας στο νέο κτήριο του Ψυχικού, διατηρείται το αρχειοστάσιο της οδού Ρήγα Παλαμίδα, της οδού Μιχαήλ Νομικού, καθώς και της Παλαιάς Βουλής.

χωρίς προηγούμενη καταγραφή και ταύτιση του εγκιβωτισμένου υλικού, το οποίο είχε υποστεί ποικίλες περιπέτειες. Είναι ευνόητο ότι για την ταύτιση του υλικού απαιτείται η συνεχής αναφορά στο Βιβλίο Εισαγωγής, τα Πρωτόκολλα απογραφής, το Ειδικό Ευρετήριο⁹, καθώς και τα Πρωτόκολλα παράδοσης – παραλαβής, των οποίων η σειρά είναι, δυστυχώς, ελλιπής. Η αναγκαστική εξοικείωση με αυτά τα σημαντικά για την Υπηρεσία εργαλεία έρευνας κατέδειξε και την ανάγκη ενημέρωσης και, σε αρκετές περιπτώσεις, διόρθωσής τους.

Ένας πρόσθετος και καθόλου ευκαταφρόνητος λόγος ήταν η ορθολογική χρήση των αρχειοστασιών, προκειμένου να υπάρξει εξοικονόμηση χώρου για νέες εισαγωγές αρχειακού υλικού, εφόσον η μίσθωση νέων αποθηκευτικών χώρων δεν αποτελεί και την ευκολότερη διαδικασία για το δημόσιο λογιστικό.

Πρώτη αφορμή για την έναρξη των εργασιών αυτοψίας και καταγραφής (Οκτώβριος 2001) υπήρξε η μίσθωση χώρου στην Καλλιθέα, προκειμένου να μεταφερθεί και να ανοιχθεί το αρχείο των Προεδρικών Αποφάσεων του Πρωτοδικείου Αθηνών (1920-1955). Το αρχείο αυτό, μεγάλο σε όγκο – περίπου 3500 τόμοι–, βρισκόταν σε τρεις διαφορετικούς αποθηκευτικούς χώρους και η μεταφορά του στην Καλλιθέα έδωσε στην Υπηρεσία τη δυνατότητα να το θέσει στη διάθεση των ερευνητών, κυρίως του νομικού κόσμου.

Δεύτερη αφορμή υπήρξε η ανάγκη μεταφοράς του υλικού από το κτήριο της οδού Ερμού που είχε πληγεί από το σεισμό του 1999. Εδώ πρέπει να σημειωθεί ότι ο σεισμός της 7ης Σεπτεμβρίου 1999 προξένησε σοβαρά προβλήματα στο κτήριο αυτό, με αποτέλεσμα, εκτός από τη μετακίνηση του προσωπικού και τη διακοπή της λειτουργίας του άτυπου παραρτήματος του Αναγνωστηρίου –μόνο για αρχειακό υλικό του ΥΠΕΠΘ¹⁰–, να γίνει και εσπευσμένος εγκιβωτισμός των αρχείων, προκειμένου να αρχίσουν εργασίες αποκατάστασης.

Η αποδέσμευση από το κτήριο της οδού Ερμού 86 θεωρήθηκε επιτακτική ανάγκη λόγω της ακαταλληλότητας του χώρου, της ασύμφορης δαπάνης και της δικαιολογημένης απροθυμίας του προσωπικού να επανέλθει στο χώρο. Οι διαδικασίες της αποδέσμευσης ολοκληρώθηκαν το καλοκαίρι του

9. Μία πρώτη προσέγγιση του θέματος του Ειδικού Ευρετηρίου επιχειρήθηκε για τα δημόσια αρχεία που είχαν εισαχθεί στην Υπηρεσία μέχρι 19.10.1992 (ΑΒΕ 995). Βλ. παραπάνω σημ. 7.

10. Στο κτήριο της οδού Ερμού οι ερευνητές είχαν πρόσβαση στο ταξινομημένο τμήμα του αρχείου του Υπουργείου Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαιδεύσεως. Το αρχείο αυτό παρέμεινε μη προσβάσιμο για μεγάλο χρονικό διάστημα με αποτέλεσμα να παρουσιάζει σήμερα αυξημένη ζήτηση εκ μέρους των ερευνητών και επείγουσα ανάγκη ταξινόμησης, ιδίως ως προς το τμήμα που καλύπτει το β' ήμισυ του 19 αι. αλλά και την πρώτη τριακονταετία του 20ου αι.

2002 και τα αρχεία (περίπου 1000 κιβώτια) μεταφέρθηκαν στο υπόγειο του νέου κτηρίου στο Ψυχικό. Το υλικό αυτό, ταξινομημένο και αταξινόμητο, είχε παραμείνει εγκιβωτισμένο περίπου επί τριετία, εκτός των τόμων και των τευχών Φ.Ε.Κ. που εγκιβωτίστηκαν το καλοκαίρι του 2002, προκειμένου να γίνει η μεταφορά τους στο κτήριο του Ψυχικού. Του εγκιβωτισμού προηγήθηκε συνοπτική καταγραφή και εισαγωγή των στοιχείων σε βάση δεδομένων, έτσι ώστε σήμερα η υπηρεσία να έχει σαφή εικόνα του αρχείου των Φ.Ε.Κ. που διαθέτει¹¹.

Τρίτη και βασική αφορμή ήταν η ίδια η μεταστέγαση της Υπηρεσίας, γεγονός που προϋπέθετε μακρά προετοιμασία και επιτάχυνση των εργασιών στους αποθηκευτικούς χώρους της Κ.Υ. Είναι ευνόητο ότι όλες οι κινήσεις εναρμονίστηκαν, κατά το δυνατόν, με την αντίστοιχη πρόοδο των εργασιών στο νέο κτήριο¹².

Η συστηματική αυτοψία και καταγραφή των αρχείων στους αποθηκευτικούς χώρους της Κ.Υ. των ΓΑΚ άρχισε το φθινόπωρο του 2001, με προτεραιότητα στο αρχειοστάσιο της *οδού Ρήγα Παλαμίδα* λόγω της παλαιότητας και της σπουδαιότητας του υλικού που στεγαζόταν εκεί. Έγινε νέος εγκιβωτισμός του υλικού και πληκτρολόγηση των στοιχείων σε ηλεκτρονικό αρχείο, ώστε να είναι δυνατή η ευχερέστερη διαχείριση των δεδομένων κατά τη φάση της ταξινόμησης¹³.

Στον αποθηκευτικό χώρο της *οδού Μιχαήλ Νομικού*, που φιλοξενεί αρχεία κυρίως του 20^{ου} αι., δεν πραγματοποιήθηκαν πολλές εργασίες, με εξαίρεση την καταγραφή και τον εγκιβωτισμό τμήματος αρχείου του Υπ. Βιομηχανίας που είχε εισαχθεί σε περίπου 20 φωριαμούς. Και αυτό, διότι είχαν προηγηθεί σημαντικές εργασίες εγκιβωτισμού και καταγραφής στο σχετικά πρόσφατο παρελθόν¹⁴. Αντίστοιχες εργασίες καταγραφής και ηλεκτρονικής

11. Η δημιουργία της σχετικής βάσης δεδομένων είναι πολλαπλά χρήσιμη στην Υπηρεσία, αφενός γιατί χρησιμοποιήθηκε κατά τον εγκιβωτισμό του υλικού, αφετέρου θα χρησιμοποιηθεί κατά την τελική τοποθέτηση του αρχείου των Φ.Ε.Κ. σε αρχειοστάσιο του νέου κτηρίου και τέλος θα αξιοποιηθεί και στη Βιβλιοθήκη της Κ.Υ., που ευελπιστούμε ότι θα οργανωθεί, θα μηχανογραφηθεί και θα αποτελέσει σημαντική πληροφοριακή μονάδα.

12. Τα επίσημα εγκαίνια του νέου κτηρίου στο Ψυχικό έγιναν στις 10 Νοεμβρίου 2003. Βλ. σχετικά Γ. Γιαννακόπουλος, «Το νέο κτήριο της ΚΥ των ΓΑΚ», *Αρχειακά Νέα*, 22 (Ιούλιος 2004) 82-84.

13. *Κατάσταση Μεταφερόμενου Υλικού (ΚΜΥ) (box list)* συντάχθηκε για όλους τους νέους εγκιβωτισμούς του αρχειακού υλικού με στόχο τον έλεγχο του μέχρι τη συγκρότηση ευρετηρίου.

14. Στο αρχειοστάσιο της οδού Μ. Νομικού έγινε καταγραφή υλικού που κυρίως προερχόταν από τη στρατιωτική αποθήκη Ρουφ (Αρχείο Μέσης Ανατολής, Πρωτόκολλα και Ευρετήρια Υπουργείων του 19 ου αι. κ.λπ).

καταχώρισης πραγματοποιήθηκαν και στο αρχειοστάσιο της *Παλαιάς Βουλής* για τα μη ταξινομημένα αρχεία, όπου επίσης, για τις ανάγκες της ψηφιοποίησης, αριθμήθηκαν τα περίπου 18.000 αρχιτεκτονικά σχέδια του αρχείου της Διεύθυνσης Τεχνικών Υπηρεσιών του ΥΠΕΠΘ¹⁵ που στεγάζεται εκεί.

Δρόμοι προσέγγισης ή πρόσβαση στα αρχεία

Σήμερα, μετά τις εργασίες συστηματικής καταγραφής σε ηλεκτρονική μορφή, είναι δυνατή μία πρώτη προσέγγιση των αταξινομητων αρχείων, ενώ η οριοθέτησή τους έδωσε τη δυνατότητα να ληφθούν αποφάσεις ως προς την τοποθέτησή τους στα αρχειοστάσια του νέου κτηρίου. Μετά την ολοκλήρωση της μεταφοράς όσων αρχείων έχει προγραμματιστεί να μεταφερθούν στο κτήριο του Ψυχικού, θα συνεχιστούν οι εργασίες καταγραφής στους αποθηκευτικούς χώρους, οπωσδήποτε σε λιγότερο εντατικούς ρυθμούς, μέχρις ότου η Υπηρεσία αποκτήσει τελικά σαφή εικόνα για το σύνολο των αρχείων που στεγάζει.

Κατά τη διάρκεια των εργασιών καταβλήθηκε προσπάθεια να ανασυσταθεί η σειρά των Πρωτοκόλλων παράδοσης – παραλαβής¹⁶, να ομαδοποιηθεί, κατά το δυνατόν, το διασπασμένο σε διαφορετικά αρχειοστάσια υλικό, να επισημανθούν τα προβλήματα του Βιβλίου Εισαγωγής, του οποίου ολοκληρώθηκε η ηλεκτρονική καταχώριση σε συνοπτική μορφή για λόγους πρακτικούς¹⁷.

Οι γνώστες της τοπογραφίας της Κ.Υ. των ΓΑΚ και του κατακερματισμού των αποθηκευτικών της χώρων μπορούν να κατανοήσουν τις δυσκολίες του εγχειρήματος σε συνδυασμό μάλιστα με τις διαδικασίες μεταφοράς στο νέο κτήριο του Ψυχικού, 90 χρόνια μετά την ίδρυση των ΓΑΚ.

Το χρόνιο πρόβλημα της έλλειψης προσωπικού στην Κ.Υ. των ΓΑΚ, που δεν φαίνεται ότι μπορεί να αντιμετωπιστεί εύκολα σε ορατό μέλλον – μόλις

15. Κ. Κυριακού, *Το αρχείο της Διεύθυνσης των Τεχνικών Υπηρεσιών του ΥΠΕΠΘ (1896-1986). Συνοπτικό αριθμητικό ευρετήριο με Παράρτημα αρχιτεκτονικών σχεδίων*, Αθήνα 1992 (Βιβλιοθήκη ΓΑΚ, 23).

16. Το πρωτόκολλο παράδοσης-παραλαβής είναι το μόνο έγγραφο που μπορεί να πιστοποιήσει την ύπαρξη ενός αρχείου ή μιας συλλογής στην Αρχαιακή Υπηρεσία, όταν για κάποιους λόγους αυτά δεν έχουν καταγραφεί ούτε στο Βιβλίο Εισαγωγής Εγγράφων (ΒΕΕ) ούτε στο Προσωρινό Βιβλίο Εισαγωγής (ΠΒΕ). Βλ. Κ. Κυριακού, «Η τήρηση του Βιβλίου Εισαγωγής», *Επετηρίδα των Γενικών Αρχείων του Κράτους – 1990*, (1991) 35 (Βιβλιοθήκη ΓΑΚ, 19).

17. Με το ηλεκτρονικό Βιβλίο Εισαγωγής είναι δυνατή ανά πάσα στιγμή η ενημέρωση των αρχειονόμων ως προς το Τοπογραφικό Ευρετήριο (Location Index) που προσδιορίζει τη φυσική θέση του αρχαιακού υλικού σε όλα τα αρχειοστάσια της Κ.Υ. των ΓΑΚ.

τον Μάρτιο του 2004 ολοκληρώθηκαν οι διαδικασίες πρόσληψης, μέσω ΑΣΕΠ, της πρώτης αρχειονόμου, αποφοίτου του Τμήματος Αρχειονομίας – Βιβλιοθηκονομίας του Ιονίου Πανεπιστημίου–, δεν επιτρέπει τη διάθεση ταξινομημένων αρχείων στο ερευνητικό κοινό σε γρήγορους ρυθμούς. Μπορεί όμως να τεθούν στη διάθεση της έρευνας συνοπτικές καταγραφές αρχείων, σε ηλεκτρονική μορφή, για το μεγαλύτερο τμήμα των αταξινόμητων αρχείων που στεγάζονται σε όλους τους αποθηκευτικούς χώρους της Κ.Υ. Οι συνοπτικές καταγραφές αποκτούν ιδιαίτερη σημασία, όταν αναφέρονται σε μεγάλα αρχεία, ενώ η ηλεκτρονική τους μορφή δίνει τη δυνατότητα ταχύτερης επεξεργασίας ως προς την ταξινόμησή τους¹⁸.

Συγκεκριμένα, ιδιαίτερα βοηθητική για την έρευνα φαίνεται ότι θα αποδειχθεί η συνοπτική καταγραφή που ολοκληρώθηκε για τον μεγαλύτερο όγκο του *αρχείου του Υπουργείου Εσωτερικών* (480 κιβώτια). Ο μεγάλος αριθμός των κιβωτίων δικαιολογείται από το γεγονός ότι δεν πρόκειται για μία εισαγωγή αλλά για αρκετές, τα όρια των οποίων θα προσδιοριστούν μετά από επισταμένη μελέτη του Βιβλίου Εισαγωγής Εγγράφων, των Πρωτοκόλλων παράδοσης-παραλαβής και των σχετικών δημοσιεύσεων στη *Βιβλιοθήκη των ΓΑΚ*¹⁹. Εδώ πρέπει να σημειωθεί και η πιθανότητα ύπαρξης αρχειακών τμημάτων χωρίς επίσημη καταχώριση στο Γενικό Βιβλίο Εισαγωγής, οπότε η οποιαδήποτε συνοπτική καταγραφή αποκτά ιδιαίτερη σημασία. Πρόκειται για σημαντικό αρχείο, που αναμένεται με μεγάλο ενδιαφέρον από τους ερευνητές, οι οποίοι θα μπορούν σύντομα να το προσεγγίσουν, μετά από σχετική συνεννόηση, στο μέτρο που η συνοπτική καταγραφή του μπορεί να είναι αποκαλυπτική για την έρευνά τους.

Το ίδιο ισχύει και για το ογκώδες αταξινόμητο τμήμα του *αρχείου της Υπάτης Αρμοστείας Σμύρνης* (415 κιβώτια) που συμπληρώνει το ήδη ταξινομημένο –μικρότερο οπωσδήποτε– τμήμα του αρχείου²⁰. Για το αρχείο αυτό, που επίσης παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον, βρίσκεται ήδη σε εξέλιξη η ταξινόμησή του, στην οποία έλαβαν πρόσφατα μέρος, κατά την περίοδο της πρακτικής τους άσκησης, και τέσσερις αρχειονόμοι του Τμήματος Αρχειονομίας – Βιβλιοθηκονομίας του Ιονίου Πανεπιστημίου.

18. « Η μεγάλη καθυστέρηση στις εργασίες ταξινόμησης που χαρακτηρίζει την Αρχειακή Υπηρεσία, επέβαλε την υιοθέτηση της δημοσίευσης των εργασιών ταξινόμησης και ευρετηρίασης πριν αυτές φθάσουν στο τελικό τους στάδιο». Ν. Καραπιδάκη, «Πρόλογος», *Δημόσια Αρχεία – Αρχειακές Συλλογές (Απρίλιος-Σεπτέμβριος 1990)*, (1990) 7 (Βιβλιοθήκη ΓΑΚ, 18).

19. Βλ. και Μ. Κολυβά-Καραλέκα, « Σχεδιάγραμμα-οδηγός των Γενικών Αρχείων του Κράτους», ανάπτυξη από τον τμητικό τόμο *Αφιέρωμα στον Πανεπιστημιακό δάσκαλο Βασίλειο Σφυρόερα*, Αθήνα 1991, 25-28.

20. Βλ. «Διάγραμμα περιεχομένου Υπάτης Αρμοστείας Σμύρνης», *Τα Περιεχόμενα των Γενικών Αρχείων του Κράτους*, Τόμος Δεύτερος, (1973) 473-481 (Βιβλιοθήκη ΓΑΚ, 12).

Συνοπτικές καταγραφές έχουν ήδη ολοκληρωθεί για το αταξινόμητο τμήμα της Συλλογής Λαδά²¹, το αρχείο του Υπουργείου Δικαιοσύνης, το αρχείο του Υπουργείου Στρατιωτικών, το αρχείο των Εθνικών Κτημάτων, το αρχείο της Μέσης Ανατολής, το αρχείο του Ναυτικού Απομαχικού Ταμείου κ.λπ.

Τέλος, η πρόσφατη (2002-3) απογραφή του ταξινομημένου υλικού –και αυτές που προηγήθηκαν κατά το 1991 και το 1996– σε συνδυασμό με τις συνοπτικές καταγραφές των αρχείων, που βαίνουν προς ολοκλήρωση, θα δώσουν τη δυνατότητα επίλυσης αρκετών αρχειονομικών προβλημάτων²² που δεν ήταν δυνατόν να αντιμετωπιστούν υπό τις δυσμενείς συνθήκες του παρελθόντος²³. Άλλωστε, η σταθερά αυξανόμενη χρήση των νέων τεχνολογιών και στην Κ.Υ. των ΓΑΚ φαίνεται ότι θα συμβάλει αποφασιστικά στη βελτίωση και στην αύξηση του αριθμού των εργαλείων έρευνας²⁴ αλλά κυρίως στην ταχύτερη ταξινόμηση του αρχειακού υλικού προς όφελος του ερευνητικού κοινού, που είναι και ο τελικός αποδέκτης των προσπαθειών της Υπηρεσίας.

ΜΑΡΙΑ ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ
Αρχειονόμος, Προϊσταμένη
του Τμήματος Γενικού Ευρετηρίου
της Κεντρικής Υπηρεσίας των Γ.Α.Κ.

21. Βλ. «Κ 47 Συλλογή Λαδά», *Τα Περιεχόμενα των Γενικών Αρχείων του Κράτους*, Τόμος Δεύτερος, (1973) 608-744 (Βιβλιοθήκη ΓΑΚ, 12). Το αταξινόμητο τμήμα της Συλλογής περιλαμβάνει κυρίως «Εκλογικά» της περιόδου 1843-1863 που είναι σήμερα υπό ταξινόμηση.

22. Ενδεικτικά αναφέρεται το πρόβλημα των ανεπαρκών πληροφοριακών στοιχείων λόγω της ελλιπούς σειράς Πρωτοκόλλων Παράδοσης-Παραλαβής, οι εισαγωγές αρχείων χωρίς επίσημη καταχώριση στο Βιβλίο Εισαγωγής της Υπηρεσίας, η ασάφεια ως προς τον όγκο και τα χρονολογικά στοιχεία αρκετών αρχείων κ.λπ.

23. Βλ. Ν. Καραπιδάκης, «Πρωτόκολλο απογραφής υλικού», *ό.π.*, 39, όπου καταγράφονται αντίστοιχες παρατηρήσεις από την απογραφή του 1990-1992. Παρά την τότε επίλυση πολλών προβλημάτων, αρκετά θέματα αναμένουν ακόμη τη λύση τους μετά τις αλληπάλληλες ποικίλες περιπέτειες της Υπηρεσίας μέχρι την πρόσφατη οριστική στέγασή της.

24. «Οι ηλεκτρονικοί υπολογιστές μπορούν να υποστηρίξουν την ευρετηρίαση και την ανάκληση στοιχείων χωρίς την ανάγκη πολύπλοκων προγραμμάτων και βάσεων δεδομένων. Ακόμη και τα πιο απλά προγράμματα επεξεργασίας κειμένου για προσωπικούς υπολογιστές παρέχουν ορισμένες δυνατότητες για τη δημιουργία αλφαβητικών ευρετηρίων για την ταξινόμηση πινάκων με αλφαβητική σειρά. Σε κάποια μικρά Αρχεία, οι πίνακες των τίτλων των σειρών, των λημμάτων και των χρονολογιών σ' ένα πρόγραμμα επεξεργασίας κειμένου, μπορούν να αποτελέσουν μια χρήσιμη προσθήκη στα υπάρχοντα εργαλεία έρευνας»: J. Ellis (επιμ.), *Η διαχείριση*, *ό.π.*, 331.

ABSTRACTS

ASPECTS AND PERSPECTIVES OF THE GREEK ARCHIVAL SYSTEM

The article investigates the issue of archive management as a whole and the function of the Greek state archival service in particular. Various measures and practices are proposed that could prove useful in the formulation of archival policy. The main aim of the text is to stimulate substantial discussion of the issue and to encourage contributions not only from employees of the service, but also from public officials and users of the archives.

The text is divided into three parts: The first presents the history and structure of the General State Archives. The second describes the present situation of our service with the help of quantitative data regarding archival material, buildings, staff and researchers. The third part contains specific proposals for the reorganization of the G.S.A. They include suggestions referring to institutional matters, internal organization and the operation of the service, as well as the proposals aiming to enhance communication between the national archives and its users: researchers, the government and civil service, and the general public.

GEORGIOS GIANNAKOPOULOS - ANDREAS BAGIAS

THE BEGINNING OF DUTCH NAVIGATION AND TRADE WITH THE LEVANT

Although the Dutch from the last decade of the 16th century until the middle of the 18th century dominated world commerce, they achieved a preeminent position in the Mediterranean and the trade with the Levant for only two limited periods. In the period from 1590-1607 the Dutch extended their activities and started to sail to the trade centers of the near eastern Levant. But the great boom was in the period 1608-1621. The Twelfth Year Truce lifted various economic and political obstacles and lead up to the great leap forward in Dutch navigation into the Mediterranean and the trade with Levant.

The historical research till now is based only on available statistics for Spain and Italy, but it was decided to fill up this omission and to check the card indices of the notarial records in the Amsterdam Municipal Archives, which are related to the trade to Italy and the lands of the Ottoman Empire on Levantine destinations. This data in combination with the various shipping-reports published in several publications of primary source material and related monographs helped to show that the supremacy

of Dutch navigation in the period 1608-1621 was overwhelming, considering both facts first the number of vessels registered and second the contracts accomplished.

DANIEL KOSTER

ARCHIVAL SERVICES AS MANAGERS OF PUBLIC SECTOR INFORMATION

Public records authenticate the actions of the Public Authorities and they carry the public sector information. The importance of public sector information and its impact to almost all aspects of the social life is obvious, since all processes and life events are strongly related with it. Therefore the electronic government requires the existence of systems capable for the public records management. These systems should ensure the public sector information re-usage, exploitation and dissemination to the society.

This paper aims to present the main parameters as well as the current international initiatives concerning the development of public sector information management systems. Furthermore it explores the role of the State Archives in the development of such systems. Since the most of the existing systems has been developed by or under the supervision of State Archives, we highlight specific phases of the public sector information management for which State Archives could provide significant know how.

CHRISTOS PAPATHEODOROU

RECORDS MANAGEMENT IN THE MICROSOFT ERA

The context of records management has significantly changed in the last 15 years. Numerous changes have occurred for several linked reasons:

- The new technologies have changed not only the material but also the distribution and even the «character» of the records.
- Economic changes have produced a global market with the predominance of the English language.
- Modern societies and institutions must pay particular attention to the rights such as personal data and privacy protection and increased access to information.

How we as a profession respond to these changes is discussed in this article. It challenges us to reinvent ourselves, to produce new intellectual, procedural and technological frameworks and to assist our organisations – and other professions – to transform themselves for the 21st Century. We need both to realise where the best practice of the past should be reinstated and restored to new circumstances and where it no longer has relevance. Faced with all these challenges, we must not be shy of having the vision to do some things better than we did in the past.

MALCOLM TODD

EDUCATIONAL ACTIVITIES OF ARCHIVAL INSTITUTIONS

Of particular importance among the activities carried on by archival institutions are those relating to the use of archival material in the educational process. At the same time, this role also serves a series of goals intrinsic to the educational process itself. In order to learn to think in historical terms, students need to become familiar with the methods of history as a discipline. Using archival material is ideal for this purpose.

The educational programmes run by the General State Archives - Archives of the District of Euboea have been developed within this overall general context. They are aimed at pupils and students from all levels of education and are adapted to both students' ages and skills. They cover various subject areas, activities, workshops with relevant publications available. They are also accompanied by small-scale exhibitions of archival material -which frequently travel around- as well as multimedia, hypermedia and web applications which students themselves can use to create new content. Some applications are also available for other target groups. Certain educational programmes are developed to order depending on the specific needs of individual schools. The educational programmes run by the GSA-District of Euboea also include seminars and workshops for teachers in primary and secondary education.

This paper first examines international experience relating to the educational role of Archives and the issues relating to the methods of teaching history and goes on to outline the main educational programmes offered by the Archives of the District of Euboea: "Introducing students to documents and archives" - "In search of the lost city - Hunting for the Lost Story - Summer in Euripos: Entertainment in Chalkis - The City and its Streets - Puzzle - Window to the Past - Making my own Story - Timeline - Carnival Time - Migrants, Refugees and Social Exclusion - Chalkis in the Wartime (1940-1941) and The World and Us.

All educational programmes run by the Archives of the District of Euboea cited have been developed and are implemented by the Archive's staff using its own know-how and equipment and the cost of such programme is met from the regular budget of the GSA-District of Euboea.

KALLIA CHATZIGIANNI

BASIC PRINCIPLES FOR THE PRESERVATION OF ARCHIVAL MATERIAL

The aim of the present paper is to promote the awareness concerning the preservation of archival material, by presenting in a simplified manner the necessary scientific background. The basic principles of planning and prioritizing are discussed, together with aspects of every-day practice. The importance of climatic control, appropriate storage conditions and preventing measures concerning fire, flooding, fungi infesta-

tion and theft and vandalism is stressed. It is recommended that archival quality storage materials should be used and destructive practices of the past must be abandoned and replaced by standardized procedures.

SPIROS ZERVOS - ANTONIA MOROPOULOU

COMMERCE AND INDUSTRY IN SAMOS 1851-1912

The present article deals with two important aspects of Samos' economy in the 19th century, as these are reflected in the documents of the series 2/1 «Industry and Commerce», in the archives of the Principality's Administrative Office of Samos (1851-1912).

The major topics dealt with include the position of Samos as an autonomous principality in the Eastern Aegean Sea, its relation to other urban commercial and industrial centres of the Aegean and the conditions that benefited the development of commerce and industry during the last twenty years of the 19th century. Subjects that are closely looked at include the commerce routes, especially those in the axis Russia-Constantinople-Smyrna-Samos-Alexandria, the institutional structure the principality formed in order to support commerce, as well as the efforts for economic recovery, after the destruction of the vines from natural disasters and plant diseases indicated alternative ways of cultivation. Focus is laid on the development of two noteworthy aspects of the industrial production, namely, the tanning and the tobacco industry, as well as on the business activities of partnerships and the role the two large harbours of the island had to play concerning the shipping and commercial activities. The formation of a working class in Samos is also studied, particularly the creation of syndicates in the form of «fraternities», which were fighting for more favourable working conditions. It is important to bear in mind that the archival series constitutes a very good historical source concerning the developments and the adaptations of the local community to the modernization of the 19th century economy. In addition, it includes a variety of information about the economic, political and social history of Samos. The aforementioned archival series includes 3,176 wads of classified documents which have been catalogued and archived electronically. Researchers are able to search the catalogue thematically or chronologically.

CHRISTOS LANDROS

THE FILARETOS' ARCHIVE AT THE GENERAL STATE ARCHIVES

This article focuses on the arrangement of Filaretos' archive. Fragments of the archive are kept in several archival services in Athens, but its most important part is located at the General State Archives. The arrangement, quite a challenging task for an archivist of the G.S.A., resulted in a unified electronic information system, with appropriate references provided for all parts of the archive. The first part of the article gives a brief biographical history of the archive's creators: Nikolaos (1805-1868), lieutenant in the Royal Gendarmerie and rebel leader in 1854, Georgios (1848-1929), well known as the first supporter of Republicanism in Greece, and Kleisthenes (1882-1964), civil supervisor for the development of industry –at the Ministry of Finance– in the mid-war era. In the second part, the whole task has been described in two units: (a) Archival history and content (b) System of arrangement – finding aids. The article ends in a review of this archival work in terms of historicity and narrative

MARIA PAPADAKI

THE GYAROS PRISON ARCHIVES

The General State Archives acquired the archive from the prison of the island of Gyáros in November 2002 through the efforts of the society called «Gyáros-Historical memory». The Gyáros archive, which is the topic of the present paper, consists of four parts, the indexes, the books of convicts, the books of those awaiting trial, and the books of those convicted for debts. The content of the archive covers the first period when Gyáros operated as a place of exile between 1947 and 1952, it also covers to some extent the second period, between 1955 and 1962. It can be used, for instance, in two ways:

- a) A catalogue of the indexes, which are the first part of the archive, should be made through computer processing, so as to show the importance of the whole archive as a historical source in the form of a series of data.
- b) An investigation of the second part of the archive, the books concerning the convicts, will actually reveal how the system of justice functioned during a very hard historical period. The book makes clear for the first time that, apart from a small number of convicts, all those exiled on the island had been condemned because of two special laws: on the one hand, the ordinance entitled Γ (the third letter of the Greek alphabet), «on extraordinary measures regarding the public order and security», on the others, the imposed law number 509 « on measures taken for the security of the state, of the regime and of the social conditions, and for the protection of the free actions of citizens».

IPAKOI HATZIMICHAIL

THE ARCHIVE OF SPYRIDON M. THEOTOKIS

The multifarious personality of Spyridon Theotokis, son of Markos and brother of the writer Dinos Theotokis, can be traced with clarity from the small part of his personal archives which his daughter Zaira Theotokis has donated to the Archives of Corfu.

Theotokis was the son of an old Corfiot family, and he has learned to love archival material from his father who has saved the Archives of the Ionian Senate. Spyridon Theotokis was the first director of the Archives of the Ionian Senate (1914) when the General Archives of the Greek State have been established. In his personal archives one can trace the paths that he has followed during his research throughout the Corfiot and the Italian Archives and Libraries. This research has left us a significant historical work. In Theotokis archives one can also trace the network of his personal relationships with the Greek and European intellectual circles, as well as his activity towards the making worth of our cultural heritage.

ALIKI NIKIFOROU

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος	7
Γιώργος Γιαννακόπουλος, Ανδρέας Μπάγιας, <i>Όψεις του ελληνικού αρχειακού συστήματος. Προβληματισμοί και προτάσεις για τη διαμόρφωση εθνικής αρχειακής πολιτικής</i>	11
Daniel Koster, <i>The beginning of Dutch navigation and trade with Levant</i>	67
Χρήστος Παπαθεοδώρου, <i>Τα Αρχεία ως διαχειριστές της πληροφορίας του δημόσιου τομέα</i>	79
Malcolm Todd, <i>Records management in the Microsoft era</i>	97
Κάλλια Χατζηγιάννη, <i>Εκπαιδευτικές δραστηριότητες Αρχείων. Η εμπειρία των Αρχείων Ν. Ευβοίας</i>	109
Σπύρος Ζερβός, Αντωνία Μοροπούλου, <i>Γενικές αρχές διατήρησης αρχειακού υλικού</i>	131

ΑΡΧΕΙΑΚΟ ΥΛΙΚΟ - ΕΡΓΑΣΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

Χρίστος Λάνδρος, <i>Εμπόριο και Βιομηχανία στη Σάμο 1851-1912. Αρχείο Ηγεμονικού Διοικητικού Γραφείου</i>	167
Μαρία Παπαδάκη, <i>Η ενοποίηση ενός αρχείου. Το αρχείο Φιλάρτου στα Γενικά Αρχεία του Κράτους</i>	177
Υπακοή Χατζημιχαήλ, <i>Αρχείο Φυλακών Γυάρου</i>	199
Αλίκη Νικηφόρου, <i>Το αρχείο του Σπυρίδωνος Μάρκου Θεοτόκη</i>	215

ΑΠΟΨΕΙΣ

Arnold van Gemert, <i>Ο γυρισμός του ξενιτεμένου. Τα ενδιαφέροντα και οι τύψεις ενός Ολλανδού φιλόλογου</i>	247
Δημήτρης Φραγκάκης, <i>Αρχεία πολιτικών προσωπικοτήτων. Υπάρχει εθνική στρατηγική;</i>	255

ΧΡΟΝΙΚΑ

Council Resolution of May 2003	264
<i>Minutes of the EBNA Meeting in Athens 5-6 June 2003</i>	265
Hans Hofmann, <i>Towards greater coordination of archival activities in the European Union. Achievements and perspectives</i>	275
<i>Report on Archives in the enlarged European Union. Opportunities for future action. Priorities. (Executive summary)</i>	289
Νέστωρ Μπαμίδης, <i>Το Ευρωπαϊκό πρόγραμμα CALIMERA</i>	295
Αμαλία Παππά, Χριστίνα Παππά, Βάσω Ψιμούλη, <i>Σύστημα ηλεκτρονικής διαχείρισης και διάθεσης αρχειακού υλικού</i>	301
Μαρία Βακαλοπούλου, <i>Απογραφή και καταγραφή στην Κεντρική Υπηρεσία των ΓΑΚ. Δύο πολύτιμα εργαλεία έρευνας</i>	309
Abstracts	319